CURS

DE

ISTORIA ROMÂNILOR

PENTRU

ȘCOALELE SECUNDARE

INTOCMIT DUPĂ NOUL PROGRAM

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘĬ, MEMBRU AL ACADEMIEĬ ROMÂNE
ȘI AL SOCIETĂTEĬ ISTORICE DIN PARIS.

(Cu hărți istorice și mai multe ilustrațiuni)

EDIȚIA III

REVĂZUTĂ ȘI ADAOSĂ

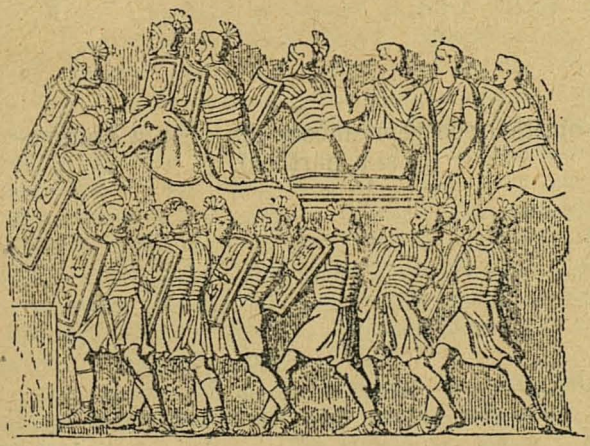

IAȘĬ

EDITURA LIBRĂRIEI FRAȚIĬ ȘARAGA ȘI TIPOGRAFIEĬ H. GOLDNER

1897

Aprobată prin oficia No. 4911 din 29 April 1887 de către onor. Ministeriu al Cultelor și Instrucțiunei Publice ca **manual didactic** pentru Școalele secondare.

Toate exemplarele vor purta semnătura autorului.

(Este oprită or-ce reproducere din text, a stampelor și a hărților).

IAȘI, STABILIMENTUL GRAFIC „MIRON COSTIN“

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I

Către profesori

Manualul ce'l dau astădĭ la lumină este o prelucrare cu totul nouă a celuĭ de maĭ înainte, prelucrare întreprinsă pe basa studiuluĭ maĭ amănunțit cuprins în 6 volumurĭ ale mele: *Istoria Românilor din Dacia traiană* din care ultimul a apărut în anul 1893. De aceea maĭ multe din cele susținute în cursul meu anterior, pentru gimnaziĭ și licee, scris pe când nu studiasem pe deplin tótă materia istorieĭ nóstre, au fost modificate. În afară de aceste schimbărĭ privitoare la fond, forma expuneręĭ a fost cu totul prefăcută, după experiența cu propriul meŭ manual, care mi-a arătat neajunsurile luĭ, precum și după indicările maĭ multor colegĭ, profesorĭ de aceiașĭ materie. Așa întâĭ am înlăturat aprópe cu totul enunțarea, prin fraze incidente, a unor fapte explicative a evenementelor principale, mod de expunere ce am observat că nu póte fi bine pătruns de copiĭ. Am simplificat mult materia, înlăturând de pretutindene cârdurile de domnĭ fără niciŭ o însămnătate pentru istoria nóstră și, lăsând la o parte numele lor, am aratat numaĭ cauzele acelor dese schimbărĭ și efectele cele pierdĕtóre ce le-aŭ avut asupra sórteĭ poporuluĭ român.

Am căutat însă să pun faptele și periódele istorieĭ nóstre în o strânsă legătură causală, adevĕrata esență a uneĭ expuneriĭ istorice. La stârșit am adaos o listă cronologică a tuturor domnilor țărilor române, însemnând

în dreptul lor paragrafele unde s'aŭ vorbit de eĭ. Prin acest mijloc am putut izbuti a da manualuluĭ meŭ proporţiunĭ destul de răstrânse. Şi să nu mi se bănuiască acéstă împrejurare, eu sunt de părere că programele nóstre sunt prea încărcate şi că dacă fie-ce profesor tinde încă să le maĭ încarce, prin întinderea *cursului seu*, atunci vom ajunge fatalminte, nu la înzestrarea copiilor cu noţiunile ce le lipsesc, ci la supra-obosirea minţeĭ (aşa numitul surmenaj intelectual) copiilor, a căror inteligenţă trebue s'o desvoltăm, iar nu să o ucidem. Maĭ bine să se înveţe puţin, însă temeinic şi bine, decât mult şi rĕu. *Non multa sed multum* este vechia şi înţăleapta dicĕtoare.

Am împărţit cursul în un nou sistem de paragrafe, care să micşureze numĕrul lor, întinzênd materia cuprinsă în ele. Pe cât se póte am căutat ca numĕrul lecţiilor să pótă fi făcut în cursul unuĭ an, *aşa ca să rămâie numaĭ decât timp pentru repetiţie.* Profesoriĭ noştriĭ par a uita prea mult principiul elementar al psicologieĭ, că revenirea minţeĭ asupra unor noţiunĭ, ce au trecut odată prin ea, le întipăresce maĭ adînc în consciinţă. Imĭ aduc aminte, când eram copil şi învăţam primele cunoscinţĭ de la neuitatul meŭ părinte, că el mĕ punea în fie-care Sâmbătă să fac repetiţia celor învăţate peste săptămână, şi la fie-care semestru o repetiţie generală. Cele ce le-am învaţat astfel, aşa mi s'aŭ întipărit în memorie că şi astăzĭ le ţin minte în tóte amărunţimile lor. Repetiţia este ceva neapărat, şi un profesor ce nu scie să'şĭ împartă cursul aşa, că să'ĭ rămână timp de repetat cele ce aŭ învăţat pe copiĭ în cursul unuĭ an, *nu mă sfiesc a o spune că nu'şĭ face datoria.* Am adaus la sfârţit o împărţire a paragrafelor pe lecţiunĭ, câte unul de obiceiŭ, câte douĕ când sunt maĭ micĭ. Câte-va părţĭ le-am tipărit cu litere maĭ micĭ; ele pot fi lăsate la o parte de profesor, dacă va găsi cu cale, adecă, dacă va vedea că clasul iĭ este slab.

Manualul a fost alcătuit după programele întocmite de curând de Ministerul cultelor şi anume, după acel maĭ întins, pentru seminariĭ. Observ însă că acest program a fost el însuşĭ luat integral din cele 6 volumurĭ

ale Istorieĭ Românilor. Se înţălege că am fost nevoit, pe icĭ pe colea, să mĕ abat puţin de la ordinea în care materiile aŭ fost înşirate în program, saŭ să adaog unele materiĭ omise fără motiv, precum însămnata domnie a luĭ Ioan Vodă cel Cumplit din Moldova.

Am înzăstrat manualul meŭ cu hărţĭ explicative ale evenimentelor, precum acea a expediţiilor luĭ Traian în Dacia, a năvălireĭ barbarilor, a ducatelor române şi bulgare din Dacia de la vécul al IX-lea—al XIII-lea, a răpirilor de teritoriŭ suferite de Românĭ în decursul istorieĭ lor. Pentru ca copiĭ să pricépă bine aceste hărţĭ, este neapărat ca profesorul să facă pe elevĭ a reproduce eĭ înşuşĭ pe tablă drumul călcat de Traian, saŭ acel pus de barbarĭ pentru a înneca Dacia, saŭ limitele voevodatelor române. Pentru acésta va face *înainte de a se începe clasul*, spre a nu pierde timpul, harta Dacieĭ pe tabelă şi va pune pe elevĭ, la explicare, să însemne pe ea liniile respective. Va maĭ îndatori pe elevĭ a reproduce, în maĭ mare, hărţile a casă la eĭ. Numaĭ prin prelucrarea hărţilor de elevĭ, vor căpăta ele importanţă pentru studiŭ şi se va clarifica şi întipări în mintea lor cele ce sunt menite a lămuri. Acéstă recomandiţie este esenţială.

In afară de hărţĭ, am reprodus şi câte-va ilustraţiĭ, tóte absolut nouĕ, precum douĕ scene din cele maĭ frumóse de pe columna luĭ Traian, acéstă columnă însuşĭ şi bisericile Curtea de Argeş şi Treĭ-Erarhĭ. La viitórele ediţiĭ gândesc să tot adaug numĕrul ilustraţiilor, aşa ca să se ajungă pe cât se va putea a se întipări prin ochĭ, cele ce nu pot fi explicate prin graiŭ.

Ortografia e acea a Academieĭ române, de şi eŭ nu cred că este cea maĭ raţională şi că ar trebui să ne alipim fără sfială de fonetismul curat, spre a scapa *pe cât se póte* de regule la scris. Pentru ce să ne îngreuiem noĭ înşine meşteşugul scrisuluĭ, când alte popóre tind a'l simplifica pe al lor? Suntem în poziţia cea maĭ fericită, ne avênd încă o ortografie fixată, de a adopta pe cea maĭ simplă, şi noĭ cu orĭ ce preţ, voim s'o complicăm! Este bine însă ca copiĭ să înveţe a scrie într'un

chip uniform, spre a nu se întroduce în tînăra lor minte haosul în locul orânduieleĭ.

* * *

Câte-va cuvinte asupra metódeĭ practice, care îmĭ pare cea maĭ bună, spre a preda istoria. Găsesc că trebue cel puţin pentru clasele inferióre ale liceuluĭ, părăsită metóda explicăreĭ lecţiuneĭ întregĭ, dintr'o singură întinsóre, în formă de cuvêntare. Este sciut ce greŭ e de mânţinut luarea aminte a copiilor; în timp ce profesorul perorézĕ, adese orĭ face fraze, şi se încântă póte de propriile sale cuvinte, mintea copiilor, chiar a celor ce se fac a asculta, colindă cine scie pe unde şi vorba cea frumósă a profesoruluĭ lovesce numaĭ propriile luĭ urechĭ. *Profesorul nu trebue să lucreze numaĭ el în clas iar copiĭ să rămână pasivĭ*; datoria luĭ este de a face ca eleviĭ să iee o *parte activă* la lecţie. Iată cum am isbutit eu, după maĭ multe încercărĭ, a ajunge la acest resultat: Pun pe un elev, chemat după rândul cataloguluĭ, (spre a evita reclamaţiĭ) să citéscă un aliniat din lecţiunea ce este să se explice. Dacă este vre-un cuvênt pe care'l bănuesc neînţăles, întreb pe cetitor ce însamnă; dacă nu scie, întreb pe un altul; dacă nicĭ acela nu răspunde, provoc pe acel ce scie să rădice mâna, şi desemnez eŭ pe elevul ce trebuie să raspundă (alt-fel sa nasce gălăgie în clas); îndreptez, saŭ explic înţălesul străin. De asemene fac cu înţălesul unor fapte ce pot părea maĭ grele. De câte orĭ întâlnesc un fapt învăţat într'o lecţie anterióră şi la care se referă fraza cetită, întreb să mi se repete acel fapt; dacă a fost uitat, pun să se deschidă cartea la pagina respectivă şi să se cetéscă. Atrag la fie-ce pas luarea aminte a claseĭ asupra însămnătăţeĭ chestiuneĭ; din când în când explicarea ie o formă maĭ deplină, maĭ caldă, maĭ elocventă, atuncĭ când ie vorba de a se fixa în mintea copiilor un evenement mare, înălţător saŭ dureros (luptele luĭ Ştefan cel mare, saŭ Mihaiŭ Vitézul; răpirea Bucovineĭ saŭ a Basarrabieĭ): caut să fixez datele cele importante*) elemente fórte însamnate

*). Datele ce trebuie numaĭ de cât reţinute de elevĭ sunt tipărite cu caractere compacte.

pentru determinarea causalităţeĭ istorice— atrăgêndu-le atenţia asupra datelor paralele din ţara sorĕ. Intr'un cuvênt caut ca *toţi elevii să înveţe lecţia odată în clas sub conducerea mea*, băgând de samă să nu rămână nimic obscur, sau neînţeles. Intr'adevĕr, să nu uităm că elevul va trebui să înveţe lecţia *după carte* şi nu după cuvêntarea profesorilor, orĭ cât de frumósă ar fi ea, şi că decĭ este de nevoie ca textul cărţeĭ să fie pe deplin înţăles de copiĭ. Folosul cel mare al unuĭ asemene metóde este însă că *întréga clasă se interesézĕ de lecţiune prin emulaţia că dacă unul nu scie, saŭ nu înţălege să spună celalalt; tótă clasa lucrézĕ odată cu profesorul. Ea nu rămâne numaĭ pasivă şi numaĭ profesorul activ; căcĭ scopul uneĭ lecţiĭ nu este dór că ea să fie spusă de profesor, ci înţălésă şi pătrunsă de elevĭ.*

Metodul cetireĭ însă cere bine înţăles, o clasă disciplinată şi o autoritate morală a profesoruluĭ asupra elevilor sĕĭ. De alt-fel degenerézĕ în conversaţiĭ sarbede şi fără nicĭ un folos, saŭ în o desordine a întregeĭ clase, ceilalţĭ elevĭ stând de vorbă, saŭ gândindu-se aiurea, în timp ce unul din eĭ cetesce.

Dar să scie că fără autoritate morală nicĭ o metódă de învăţământ nu conduce la vre-un rezultat.

E bine ca profesorul să incépă tot-dea-una prin a explica lecţia şi după aceea să asculte, căcĭ fie-care lecţie trebue numaĭ decât terminată în óra eĭ, pe când ascultarea maĭ multor, saŭ maĭ puţinor elevĭ nu este ceva aşa de neapărat. Apoĭ clasele sunt de obiceiŭ maĭ atente şi maĭ liniscite la început. Disciplina se slăbesce de la sine în timp ce profesorul e nevoit să se ocupe de elevul întrebat.

Aceste observaţiunĭ am crédut că trebuie să le supun apreţuireĭ colegilor meĭ. Lĭ maĭ rog să-mĭ comunice în scris orĭ-ce neajunsurĭ ar descoperi în manualul meŭ spre a se ţinea samă de observaţiile lor la viitórele ediţiĭ.

A. D. Xenopol.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ACEASTA

Manualul a fost revăzut, adaos pe ici pe colea, fără a schimba însă nimic din economia luĭ generală care, după experiențele făcute cred că răspunde cerinților unei cărțĭ didactice. Am îmbogățit însă simțitor numărul stampelor, introducînd, pe lîngă acele ale unor domnĭ maĭ insamnațĭ, și portretele altor figurĭ de samă din istoria patrieĭ noastre.

A. D. Xenopol.

ISTORIA ROMÂNILOR

§. 1.

INTRODUCERE

Obiectul istoriei Românilor. — Poporul român face parte din intinsa familie a popórelor latine. Rasa latină este concentrată într'un mare corp în apusul Europei: Italia, Franția, Spania și Portugalia, precum și parte din Belgia și Svițera. Acești Latini, care se țin de la o laltă prin teritoriul ce-l ocupă, au și aceeași religie, acea catolică, pe care o recunosc ca religia statelor în care trăesc. Numĕrul acestei mase compacte a rasei latine se suie aprópe la 83,000,000 de ómeni.

Românii, care fac și ei, prin origina lor, parte din familia popórelor latine, sunt cu totul raslețiți de trunchiul cel mare al Latinilor apuseni. Ei sunt aruncați în rĕsăritul Europei, avêndu-și corpul cel mai numeros așĕdat pe cursul Dunărei inferióre. Ei se închină bisericei ortodoxe și numĕrul lor total se urcă aice la mai bine de ḑece milioane de locuitori. Dar aceștia nu alcătuesc un singur stat, ci ei trăesc împărțiți în deosebite grupe, fiind parte neatârnați, parte supuși unor stăpâniri străine. Ast-fel România liberă numeră peste 5,000,000 de locuitori: apoi vine Basarabia sub stăpînirea rusască cu vr'o 800,000 de locuitori de origine română; Bucovina care se afla sub ocîrmuirea Austriei, cu un numĕr în ea de 300,000 de Români; Transilvania, Maramureșul, Crișiana și Banatul, sau Temișiana,

tóte aceste sub ocîrmuirea Ungarieĭ, numĕrând Transilvania vr'o 2,000,000 de Românĭ, ear celelalte ţĕrĭ maĭ bine de 1,500,000.

Afară de acest grup compact de Românĭ aşĕdaţĭ la nordul Dunărei, maĭ sunt încă alte două grupe de popóre latine în rĕsăritul Europeĭ, maĭ apropiate de Românĭ de cât de orĭ ce alt grup al popórelor de acest ném: *Macedo-Românii* aşĕdaţĭ la sudul Balcanilor prin Rumelia orientală, Albania şi nordul Greciei, în numĕr de vr'o 400,000 de suflete şi *Românii-Istrieni*, aşĕdaţĭ în peninsula Istria, din marea Adriatică, o mică insulă de popor romanic, care dispare însă pe fie ce di pierdêndu-se între Italienĭ. Astă-dĭ se maĭ numĕră abia vr'o 5,000 de suflete care vorbesc încă dialectul lor particular.

Istoria Românilor nu cuprinde decĭ istoria uneĭ singure ţărĭ, ci istoria unuĭ popor, unuĭ ném care are aceiaşĭ origină, aceiaş limbă şi acelĕşĭ obiceiurĭ. Dacă poporul român nu formézĕ un singur tot în privinţa teritoruluĭ, el este unul şi nedespărţit în privirea morală şi intelectuală; este acelaş corp, acelaş suflet şi trebue decĭ studiat în întregimea luĭ, de şi este îmbucătăţit politiceşte, adecă împărţit sub maĭ multe stăpânirĭ.

De aceea istoria Românilor va cuprinde expunerea destinelor, prin care a trecut întregul grup al Latinilor rasăriteni, avêndu-cu deosebire în vedere istoria corpuluĭ maĭ compact de la nordul Dunărei.

Aşĕdarea geografică. Românii sunt aşĕdaţĭ pe cursul inferior al fluviuluĭ Dunărea şi anume în părţile ce se aştern la nordul acesteĭ ape. Eĭ ocupă o întinsă regiune, de peste 300,000 de chilometrĭ patraţĭ, întinderea Italieĭ, sau maĭ mult de jumatate din acea a Franţieĭ. Acéstă regiune are aprópe forma unuĭ triunghiu, ale căruia laturĭ ar fi cele treĭ ape curgĕtóre: Dunărea, Tisa şi Nistrul. In lăuntrul acestuĭ triunghiu de rîurĭ se ridică un alt triunghiu de munţĭ format de puternicele lanţurĭ ale Carpaţilor. Triunghiul de munţĭ lasă, între el şi acel al riurilor nişte şesurĭ întinse şi jóse:

al Dunărei, al Nistrului și al Tisei. Șesul Tisei este însă despărțit cu totul de șesul Dunărei și al Nistrului, care ambele aceste comunică împreună. El este mărginit la nord prin ramura Carpaților, care se prelungesce către apusul Europei; la sud prin aceiași Carpați, care îngustéază patul Dunărei la Porțile de Fer și se continuă și în dreapta fluviului ca ramificări ale Balcanilor.

Carpații ale căror culmi cele mai înalte, străbătute numai de rari *pasuri*, se întind între România liberă și Transilvania, despart poporul român în două părți.

In loc de a fi așĕdați la hotarele poporului român și de a'l despărți și apĕra de popórele străine cu care ei se atinge. Carpații străbat însuși corpul poporului românesc în două grupe deosebite. Ei întrepun piedicele de comunicație, pe care în totdéuna le aduc munții între membrii aceluiași popor. Din acéstă așĕdare a Carpaților în mijlocul regiunei locuită de Români, se explică în mare parte îmbucătățirea politică în care ei se află, și se lămurésce pentru ce Românii nu constitue un singur stat, ci sunt împărțiți în mai multe.

Așĕdarea geografică a Românilor mai înfățoșază încă un neajuns capital, acela de a face ca ei să fie atât de depărtați de némurile latine, de care ei sunt alipiți prin comunitatea originei și simpatiile rasei. Încunjurați de popóre de ginte străină: Slavi, Maghiari și Germani, nu pot aștepta de la ei nici o mișcare bine-voitóre, ci cu toții tind numai să-i sfâșie și să-i înghită. Pe când Latinii apusului alcătuesc ca un continent, noi, Latinii de rĕsărit, suntem asemene unei insule perdute în valurile unui ocean de némuri străine.

Impărțirea Istoriei Românilor. — Desfășurarea istoriei poporului român, de la primele lui începuturi până în vremile în cari trăim, se întinde peste mai bine de 2400 de ani (513 în. de Hr. — 1894). Acéstă lungă desvoltare se împarte firește în 4 perióde:

1) *Formarea naționalității române*, de la cele d'intâi popóre ce au locuit prin țările nóstre până la întemeierea statelor Munteniei și Moldovei, perióda ce cuprinde 1803 ani (513 în. de Hr. — 1290 după Hr.)

2) *Epoca Slavismului*, de la întemeierea principatelor până la Mateiu Basorab si Vasile Lupu, care periódă cuprinde istoria a 343 de anĭ (1290—1633).

3) *Epoca Grecismului* de la Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu până la rĕsturnarea domnieĭ Fanarioţilor, care cuprinde 188 anĭ (1633—1821).

4) *Epoca Românismului* de la restabilirea domnilor pământene, ce urmézĕ rĕspingerei domnieĭ fanariotice, până în ḑilele nóstre (1821—1894).

Izvórele istorieĭ Românilor.—Se numesc izvóre istorice ştirile scrise saŭ grăite care ne-aŭ păstrat amintirea faptelor a căror înlănţuire alcătueşte istoria.

Izvórele orale.—Aceste sunt ştirile pastrate prin vorbă din om în om. Aşa bună óră s'a păstrat până aḑĭ, în mintea poporuluĭ de la ţară, amintirea luĭ Radu Negru, saŭ a luĭ Ştefan cel Mare. Aceste rĕmăşiţĭ din memoria ómenilor sunt însă fórte schimbăcióse şi nesigure. Pe ele nu se póte întemeia istoria, de cât atuncĭ când tradiţiile sunt confirmate de izvóre scrise.

Aceste din urmă sunt iarăşĭ de douĕ feliurĭ: Izvóre conştiute ale istorieĭ şi izvóre neconştiute.

Izvórele conştiute sunt acele ce au de scop, chiar de la alcătuirea lor, a sluji istorieĭ, a fi întrebuinţate spre a scrie istoria. Aşa sunt proclamaţiile oficiale, memoriile personajelor politice şi cronicile. Ele trebuie întrebuinţate cu bagare de samă, căcĭ adese orĭ asemene izvóre aŭ interes a schimba, saŭ a ascunde adevĕrul. Aşa cronicarul Ureche mustră fără drept pe marele principe al Moldoveĭ, Ioan Vodă cel Cumplit, pentru că era aspru cu boierĭĭ, din clasa cărora şi Ureche făcea parte.

Cronicile române sunt pentru Muntenia: cronica anonimă, acea a luĭ Constantin Căpitanul, ce pornesc din vremile cele maĭ vechĭ; cronica luĭ Radu Grecénu, altă cronică anonimă de la 1689 în cóce şi alte câte-va; pentru Moldova maĭ multe cronicĭ anonime: cronica luĭ Grigore Ureche, acele ale luĭ Miron Costin, Neculaĭ Costin, Ión Neculcea, Acsinte Uricarul, Neculaĭ Canta, Neculaĭ Mustea şi Enache Cogălnicénu.

Izvórele neconştiute sunt cele maĭ însămnate. Ele con-

staŭ din acte scrise, fără scopul de a face istorie, dar tocmaĭ de aceea sunt nepărtinitóre; aşa sunt inscripţiile pe morminte, legile, tratatele de pace, documentele cele maĭ deosebite, precum corespondenţa politică pe cât şi cea privată, actele de vêndare sau de alte daraverĭ private încheiete între părţĭ, descrierile de călătoriĭ, procesele judecate între ómenĭ şi câte altele nenumĕrate. Aceste izvóre sunt foarte variate şi nu se pot enumera pe deplin, nicĭ pentru istoria Românilor, după cum nicĭ pentru istoria nicĭ unuĭ altuĭ popor. S'au publicat până acuma culegerĭ voluminóse de documente, precum acea cunoscută sub numele de *Documente privitóre la istoria Românilor*, ce apare sub privigherea Academieĭ române şi care numĕră până acuma 30 de volumurĭ în 4^0; de asemene *Uricarul* publicat de Th. Codrescu, 25 de volumurĭ în 8^0; *Documentele renaşterei Românieĭ*, 7 volumurĭ marĭ în 8^0 şi aşa maĭ departe.

Orĭ ce expunere istorică, pentru a fi întemeietă, trebuie să se razime pe doveḑĭ: în primul loc pe documente neconsciute, apoĭ pe acele consciute, une orĭ şi pe acele orale păstrate de tradiţiĭ.

PARTEA I

ISTORIA VECHE

(*Din timpurile cele mai vechĭ până la întemeierea principatelor*).
(513 în. de Hr.—1290 d. Hr.)

CAP. I

DACIA ANTE-ROMANĂ

(513 în. de Hr.—106 d. Hr).

§ 2

Sciţiĭ şi Agatirşiĭ.

Popórele. Moravurile şi rasa lor. Topografia ţĕreĭ lor.— In vremile cele mai vechĭ despre care istoria ne-aŭ lasat vre-o amintire, ţĕrile locuite astădĭ de Romînĭ eraŭ adăpostul a douĕ némurĭ de popóre înrudite: *Sciţiĭ* şi *Agatirşiĭ*. Ambele aceste popóre eraŭ de rasă arică, subîmpărţire a rasei albe. Din aceste douĕ popóre, Sciţiĭ eraŭ nomadĭ şi, cutrierând eĭ întinsul şes al Europeĭ rĕsăritene, străbăteaŭ adese orĭ în migraţiile lor şi partea acelui şes, care alcătuesce regiunea plană a Romînieĭ libere. Migraţiile Sciţilor se opreaŭ de obiceiŭ la piedicele firescĭ ce le întîlneaŭ rătăcirile lor: fluviul Dunărea şi munţii Carpaţi.

Poporul nomad al Sciţilor era constituit într'o organizare patriarchală, compus din triburĭ vecinic în mişcare, sub conducerea unor şefĭ, din care unii mai marĭ luaŭ titlu de regĭ. Moravurile lor erau cu totul barbare. Un Scit bea totdéuna sângele celuĭ întâĭ duşman căḑut în luptă. Când condamnau pe un vinovat la mórte, ucideaŭ împreună cu dânsul

pe toţi copiii luĭ de partea bărbătéscă. Când muria un rege gătuiaŭ şi îngropaŭ împreună cu el pe una din soţiile sale şi câte un servitor din aceĭ de care eĭ socoteau că regele póte maĭ ales să aibă nevoie după mórte; căcĭ Sciţiĭ credeaŭ, ca tóte popórele, că sufletul omuluĭ este nemuritor.

Agartişiĭ eraŭ din potrivă aşĕdaţĭ şi locuiaŭ în Transilvania, apĕraţĭ fiind prin munţiĭ Carpaţĭ de prădalnicele incursiĭ ale Sciţilor. Eĭ se ocupaŭ cu crescerea albinelor, cultivaŭ via şi extrăgeaŭ aurul din munţiĭ Transilvanieĭ, din care-şĭ făceaŭ multe şi scumpe podóbe. Fiind aşĕdaţĭ, organizarea lor trebuia să fie superióră celeĭ a Sciţilor; eĭ posedaŭ legĭ despre care, se spune că eraŭ alcătuite în versurĭ, pentru ca Agatirşiĭ să le înveţe maĭ uşor cântându-le.

Herodot care a vizitat oraşele greceştĭ aşĕdate în Sciţia pe malurile măreĭ Negre, spune că ar fi aflat de la indigenĭ numele maĭ multor riurĭ ale Sciţieĭ, care, lucru îndestul de extra-ordinar, corespund cu numele ce le pórtă încă astăḑĭ acele cursurĭ de apă. Aşa el ne au pastrat numele *Pyretus*=Prutul, *Siarantos* (Tiarantos)=Siretiul, *Ordisos*=Argeşul şi *Maris*=Mureşul.

Acéstă împrejurare dovedesce că popórele ce dăduse numele acestor cursurĭ de apă s'au contopit în acele ce aŭ venit maĭ târḑiu să se aşeḑe pe malurile lor, şi că în sângele Românilor de astăḑĭ se maĭ află rĕmăşiţĭ din sângele locuitorilor primitivĭ aĭ ţărilor române.

Sciţiĭ, fiind popor prădător şi atăcând adeseorĭ împĕrăţia Perşilor, eĭ provócă pe împĕratul *Darius I* a veni în contra lor. Expediţia luĭ, întîmplată la 513 în. de Hr. se face prin Europa, şi Darius, trecênd peste Dunăre in Sciţia, călcă pe pământul ţăreĭ nóstre. El nu putù însă ajunge pe Sciţiĭ, care se retrăgeaŭ necontenit înaintea luĭ, în cât acest împărat e nevoit să părăsască expediţia luĭ fără nicĭ un rezultat.

§ 3
Geţiĭ şi Daciĭ

Pe când Darius făcea expediţia luĭ în contra Sciţilor dincóce de Dunărea, pe malul drept al fluviuluĭ, locuia pu-

ternicul popor al *Geților*, gintea de căpitenie din întinsul și numerosul popor al *Tracilor*. Traciĭ ca și Sciți erau de rasă arică, și anume tot din ramura eranică, adecă medo-persă, a acesteĭ rase.

Acești Geți desvoltase în religia lor, cu deosebire, ideea nemuririĭ, mai ales prin un profet al lor numit *Zamolxis*, care învățase pe Geți a crede că mórtea nu nimicesce ființa, ci numai o duce din locul acesta de suferință în unul de veĭnică fericire. Acéstă idee pătrunzênd adânc în inima poporului get, îĭ inspirase credința că el este nemuritor, de unde se explică desprețul său de mórte și bărbăția luĭ în luptă care îl facea de temut pentru orĭ ce dușman.

Geții însă, fiind și ei pe atunci popor nomad și prădător, atacau fără încetare învecinata Macedonie, ceea ce împinsese pe regii acesteĭ țări a-ĭ lovi în maĭ multe rînduri și a sili pe parte din ei să trécă Dunărea și să caute un adăpost la nordul fluviuluĭ. Aice eĭ începură a părăsi viața nomadă, pe care o dusese până atunci și, așezêndu-se pe loc, începură a se deda la agricultură. Alexandru cel Mare, fiul luĭ Filip II, când trece în anul 335 peste Dunăre, pentru a înfrunta pe Geți de la prădăciunile lor întâlnesce în țara lor un lan de grâu și, maĭ încolo un oraș de lemn.

După mórtea luĭ Alexandru cel Mare, Geții urmézâ înainte de a trăi liberĭ la nordul Dunăreĭ, pe când aceĭ rămași la sudul fluviului încăpuse sub stăpânirea Macedonienilor. *Lisimac* regele Traciei atacă pe la 323 în. de Hr. pe Geți de dincóce de Dunărea, însă e bătut și prins cu tótă oștirea luĭ, scăpând numaĭ prin îngăduirea regeluĭ get, *Dromihete*, care dorea să se împace cu vecinul țĕreĭ sale.

Odată cu Geții se strămută la nordul Dunăreĭ și un alt trib de popóre trace, *Dacii*, care ocupară, după cât se vede, maĭ mult munții Transilvanieĭ, pe când Geții se întinsere în câmpia muntenă și moldovenéscă. Acești Dacĭ, după ce fusese cât-va timp supuși Geților, ajung, probabil prin o răscólă, a pune eĭ mâna pe putere și a da eĭ numele regatuluĭ înființat de Geți la nordul Dunăreĭ. Ast-fel se vorbesce, pe la 97 în Hr. de un rege *dac*, *Boerebiste*, care ar fi avut pe lângă el pe un profet de feliul luĭ Zamolxis *Deceneus*, care ar fi ajutat mult la organizarea și moraliza rea poporuluĭ geto-dac. Acest Boerebiste începu a ataca pe

Romanĭ, care se apropiaŭ pe atuncĭ mereŭ de Dunăre, şi Caesar, întemeietorul monarhieĭ la Roma, era chiar să plece în contra luĭ în 44, când este ucis.

După Boerebiste, statul dac, care se vede că nu era încă asigurat în stăpânirea luĭ asupra celorlalte elemente este resturnat şi se împarte în patru parţi, după popórele cealcătuise. Acésta despărţire şi slabăciune a statuluĭ dac ţine până la venirea luĭ *Decebal*, care prin o energie fără sa măn şi măsurĭ înţelepte redă statului geto-dacputere şi greutate

Organizarea Geto-Dacilor. Viaţa materială. După aşeḑarea sa la nordul Dunăreĭ, poporul Geto-Dacilor ducea aprópe următórea viaţă: Trecuţi fiind nu de mult dela starea nomadă la acea aşeḑată, bogăţia lor de capitenie statea în turme. Lucrarea pamêntuluĭ însa prindea pe fie ce ḑi mai multe rădacinĭ la dânşiĭ; eĭ cultivau grâul, dar hrana lor de căpitenie era meiul. saŭ malaiul, care pórtă la Romînĭ acest nume îndoit, fiind că cuvântul *meiu* e de origina latină, ear *malaiu* e de origină dacă. Din dupliĭcarea silabeĭ *ma*, în malaiŭ, s'a nascut cuvântul *mămăligă*, numele hranei naţionale a Românuluĭ. Mamăliga, mai târḑiu, după întroducerea porumbului (popuşoiului), fu pregătită din făina acestuia.

Ca beutură Geto-Daciĭ întrebuinţau vinul, pe care cunoşteau încă de pe când locuiau dincolo de Dunăre şi a căruia cultura o întâlnisă şi la nordul fluviuluĭ, în Transilvania, la poporul Agatirşilor. Geto-Dacii adoraŭ chiar ca divinitate de căpitenie a lor pe ḑeul vinuluĭ, Dionisios al Grecilor, Bacchus al Romanilor, care în limba tracă purta numele de *Sabazius*.

Vitele şi caii erau cultivaţi de Geto-Dacĭ, aşa că regele Macedonieĭ Filip I, când vru să-şĭ îmbunaţască rasa cailor ţereĭ sale, aduse maĭ multe mii de caĭ ḑin ţara Geţilor de dincóce de Dunăre. Geto-Daciĭ cunoşteau pregătirea productelor din lapte, precum brânza, smântâna şi untul.

Locuinţele acestuĭ popor erau făcute din bârne ca şi casele locuitorilor ţaranĭ din vremile nóstre. Pe alocurea eĭ stăteau şi în bordeie. Zidirile lor de piatră eraŭ rădicate fără legătură de tencuială, pentru care au şi dispărut

tóte urmele de zidiri dace, pe când acele de zidiri romane se păstréză până astădi.

Poporul de jos al Geto-Dacilor trăia fórte simplu. Luxul însă era cunoscut de clasele superióre, dovadă nesfârșita cătime de obiecte de aur și de argint luată ca pradă de Traian de la Daci.

Imbrăcămintea Geto-Dacilor era mai ales caracterizată prin pantaloni largi și lungi până la glezne, unde erau legați cu o sfóră. Corpul le era acoperit cu o tunică în cinsă cu un brâu; peste tunică era aruncată o togă cam

Daci

în felul celor romane. Capul era gol la acei de rând; la clasa superióră, acoperit cu un soiu de fes, de stofă móle, fără ciucur. Ei purtau barba plină și mușteți mari; nu se tundeau, nici se grijau vre o dată, pentru care și poetul

roman Ovidiu, ce fusese surgunit de August la Tomi, lângă gurile Dunărei (Constanța de astădi), îi numește: zburliți, netunși și murdari. Părul îl purtau rătezat în frunte ca și țaranii noștri. Femeile erau învestmîntate în două tunice, una lungă până la călcâe, alta deasupra până la genunchi prinsă la piept cu o agrafă; ear pe cap purtau o legătură cam slobodă. Ele se îndeletniceau cu măcinatul grânelor și cu țesutul stofelor pentru haine.

Comerțul Geto-Dacilor era restrâns precum era în deobște toată economia vieței lor. Ei exportau grâne către orașele grecești ale Pontului Euxin; apoi miere și céră, care fusese tot déuna cultivată în aceste regiuni, încă de pe timpul Agatirșilor; în sfîrșit cai și vite. Importul consta în arme, stofe mai scumpe, bronz și obiecte de bronz, întru cât cositorul, necesar fabricărei bronzului, lipsia din Dacia.

Religia.—In privirea vieței morale a poporului geto-dac, este de observat că întréga lui viață era dominată de religie, precum era lucrul în de obște la popórele vechi. Religia Geto-Dacilor era un resunet al vechei religii eranice, cultul principiilor binelui și al rĕului, adorarea soarelui ca un ḑeŭ bine-făcĕtor, și a întunereculuĭ, pentru a îndepărta prin rugăciuni relele sale influenți. Ḑeul binelui și al luminei se numea *Gebeleizis*. Acest ḑeŭ fŭ confundat mai tărḑiŭ cu profetul ce întemeiase forma cultului sĕŭ, *Zamolxis*. Gebeleizis era însă tot odată și ḑeul vinului și al nemuririi, care idee fusese cu deosebire accentuată de Zamolxis în învĕțătura sa, și inspirase Geto-Dacilor credința că ei sunt nemuritori. Ḑeul rĕului era *Mart*, acel al destrugerei, morței și războiului.

Statul.— Organizarea statului geto-dac era monarhică absolută. Poporul se împărțea în două clase: nobilii care de sigur se bucurau de óre care privilegii și, ca semn exterior, purtau un fes fără ciucur; ei se numiau *Tarabosti* în limba dacă. Poporul de rând, cu capul gol, era denumit de Romani cu terminul de *comați*.

Moravurile. — Moravurile Geto-Dacilor erau primitive, prin urmare barbare. Ei făceau ḑeilor lor jertfe omenești, trimeţênd pe fie-ce an câte un vestitor la ḑeul lor, care sa'i spună nevoile nației. Această trimitere se făcea astfel: se arunca un om în sus, așa că să cadă pe trei lănci înfipte

în pământ. Dacă muria îndată, vestitorul era considerat ca bine primit de ḍeu; dacă nu, era însultat ca un netrebnic, și aruncându'l la o parte, reîncepeau încercarea cu un altul. Crеḍêndu-se nemuritori, Geto-Dacii dispreţuiaŭ, ba chiar doreau moartea, ceea ce-i făcea fórte curagioşi în luptă. Ei vieţuiau ca și Turcii de astăḍi, în poligamie, și eraŭ în deobşte fórte dedaţi la viciul beutureĭ. Ca o reacţie contra uneĭ atare destrăbălăriĭ a moravurilor, se arată la ei o clasa de călugări, numiţi *Ctiștĭ*, care trăiau în celibat și se abţineaŭ de carne și vin.

§ 4

Luptele Dacilor cu Romanii

Decebal regele Dacilor și luptele înainte de Traian.—Statul dac era menit a fi distrus și înghiţit de Romani. Aceştia trebu-

Decebal

iaŭ să ducă însă în potriva luĭ o luptă fórte crâncenă, din cauza că în fruntea Dacilor soarta aduse pe un om genial, pe regele Decebal.

Acest rege înțelese în curînd că ceea ce lipsea poporului său, pentru a deveni ceva mare și puternic, era sciința și cultura; că, de și inima și caracterul său erau menite pentru treburi însemnate, gândirea și inteligența lui erau prea înapoite, pentru a sluji cu izbenda uriașelor sale planuri. Decebal concepu ideea de a întrebuința spre civilisarea și învățătura poporului dac, pe însuși dușmanii săi cei mai înviderați, stăpânii lumei de atunci, Romanii.

El atrase, prin lefi mari și mulțămiri strălucite, mai mulți soldați și ingineri romani în statul său, care deprinseră pe Daci sistemul de luptă al Romanilor și feliul lor de a întări și a apara cetățile. Ast-fel pregătit, nu se sfiesce a ataca pe Romani, care erau acum stăpânii Mesiei adică a regiunei ce se întindea pe malul drept al Dunărei. In anul 82 d. Hr. el bate și ucide pe proconsulul Mesiei *Oppius Sabinus*. Domițian, împaratul Romanilor, aflând de acésta perdere suferită de armatele sale, trimite în grabă pe alt general *Cornelius Fuscus*, care însă și dênsul este bătut și ucis de Decebal. Regele dac mai are încă norocul de a pune mâna pe mai multe stéguri romane, pe care le duce triumf și le așadă în unul din orașele Daciei.

O a treia armată trimisă de Domițian sub conducerea lui *Tettius Iulianus*, este mai fericită. Ea trece Dunărea și pătrunde în Dacia, întâlnește armata dacă la *Tapae* (astădi *Tapa*, lângă Lugoș), unde o sfarmă într'o luptă din cele mai sângeróse. Romanii însă nu se putură folosi de strălucita lor izbândă; căci tocmai pe atunci Marcomanii le declarase răsboiu și le nimicise o însemnată oștire; pentru a se putea împotrivi Marcomanilor, Domițian se grăbește a încheie pace cu Dacii, spre a întrebuința puterile sale în partea unde amenințarea era mai mare.

Decebal căută și prin acésta pace să-și asigureze planul său de a civiliza pe Daci prin Romani. El cere între alte condiții și pe aceea, a cărei însămnătate nu fu pricepută de nevrednicul și slabul Domițian, anume că Romanii să procure Dacilor toți meșterii, mașinele și instuctorii militari de care dânșii ar avea nevoie. Nu mai puțin consimți Domițian a plăti pe fiecare an lui Decebal câte o sumă de bani ce, sub nevinovatul nume de dar, ascundea un rușinos tribut, pe care împărăția cea mai mare a lumei îl plătea unui stat

începetor. Pentru a-și face însă față la Roma, Domițian ie câți-va prinși de bună-voie din Dacia, pe care șiretul Decebal îi dădu bucuros, în schimb pentru însămnatele folóse dobîndite; plăsmuește și o scrisóre de iertare a lui Decebal către senatul roman, și pe baza acestei închipuite supuneri, Domițian un se sfiește a triumfa la Roma.

Trebui ca să se urce pe tronul Romei marele și vitézul *Traian*, spre a nu îngădui, nicî un moment maî mult, ca poporul roman să fie supus uneî asemenea înjosiri. Lupta între Traian și regele dac este însă una din cele maî urieșe pe care poporul roman avu de susținut.

Traian

Intăia expediție a luî Traian.—La anul 98 d. Hr. *Marcu Ulpiu Traian* urcă treptele imperiului roman, fiind chemat la domnie de către predecesorul seŭ, bătrânul Nerva. Traian

era originar din Spania, avea un caracter mândru și un suflet nobil; își câștigase în mai multe comănḍi, mai ales, prin Germania, renumele unuĭ oștean vitéz și buń general.

Cum se sui pe tronul Romeĭ, cea de'ntaĭ gândire a luĭ fu de a rupe rușinosul tratat încheiet de Domițian cu poporul Dacilor. Nu numaĭ onórea Romanilor îl împingea la acésta, dar și interesul împĕrățieĭ; cacĭ înțelese îndată marele pericol ce se rîdica pentru Roma din civilizarea și întărirea Dacilor.

Traian, în primul sĕŭ răsboiŭ contra Dacilor, nu avu de loc planul de a cuceri țara luĭ Decebal. Scia el dóră că imperiul roman era prea întins, chiar în marginele ce le avea, și că ar fi fost neînțelept a-ĭ mai lărgi încă hotarele, și anume a trece un fluviu așa de mare și de adînc ca Dunărea, care forma un hotar atât de bun și lesne de aparat. Ținta luĭ era numaĭ de a înjosi trufia luĭ Decebal și de a sfărma tratatul luĭ Domițian, amenințător pentru liniștea poporuluĭ roman.

Traian își pregătesce de cu tómnă tóte cele trebuincióse pentru o expediție îndelungată și, în primăvara anuluĭ 101 d. Hr., el trece în Dacia pe la *Viminacium* (astădĭ satul Costolatz, în Serbia). Cătră acéstă bază a operațiilor sale, Traian pusese să se transporte numeróse proviziĭ din Mesia, care provizii urcaŭ cu rîul Dunăreĭ în dărapt, pe șăici trase pe mal de caĭ. Fiind că malurile Dunăreĭ în sus de Orșova sunt fórte rîpóse, Traian pusese sa se sape pe aicĭ o carare, în stâncile malurilor, a careia inscripție comemorativă se vede încă și astăzĭ.

De la Viminacium Traian trece Dunărea la *Lederata* în Banatul de astădĭ, apoĭ de aice vine la *Bersobim* (pe malul rîuluĭ *Birsava*, afluent al Timișuluĭ, care nume al Birsaveĭ a remas de la vechiul nume al stațiuneĭ dace), apoĭ trece la Azizis saŭ Aziris (astădĭ satul Ijnș). Ajuns la Tapae, loc cunoscut Romanilor de la victoria repurtată aice contra Dacilor de generalul Iulianus, Traian întâlnesce pentru prima óră armata Dacilor, și o învinge într'o luptă din cele maĭ crîncene; după aceea, părăsind valea rîuluĭ *Timișul*, întră pe acea a afluentuluĭ sĕu *Bistra*, îndrumîndu-se cătră capitala Dacieĭ, *Sarmisagethuza*. Decebal, vĕdĕnd că Traian apucă spre centrul statuluĭ seŭ, îi trimise solĭ. Mândria

regelui dac se vede încă de pe aceea, că solia trimisă de el era compusă din oameni de rînd ai poporului, din comaţi. Traian răspinge această solie ofensătóre, pătrunde mai departe şi dă peste un sat dac, din care tótă poporaţia bărbătéscă eşise la luptă, rămăind în el numai femeile, bătrânii şi copiii.

Iarna apucând pe Romani pe la jumatatea vă ieĭ Bistreĭ, eĭ, după ce întăresc prin metereză toate poziţiunile câştigate până aice, părăsesc Dacia împreună cu Traian, pentru a petrece timpul de nelucrare în un oraş al Panonieĭ. In primávara anului 102, Traian reveni la luptă, şi după ce iea mai multe poziţii întărite ale Dacilor pătrunde tot mai departe. catră Sarmisagetuza. In acest restimp generalul luĭ Traian, *Maximus*, iea cetatea în care Dacii depusese stégurile luate de la Cornelius Fuscus şi prinde aice pe o soră a regelui. Dacii înfrînţi trimit o nouĕ deputaţie, alcătuită de astă dată din persóne de rang nobil, Taraboşti. Condiţiile păceĭ, părênd însă şi de astă-dată prea aspre Dacilor, ele sunt răspinse şi răsboiul urméză mai departe.

Soldat roman

Cu cât armata romană înaintă cu atâta piedecile firescĭ şi

măestrite, ridicate de Dacĭ în calea lorsporiau și se îngrămădiaŭ. Romanii trebuiră să desfundezemaĭ multe păduri răsturnate în cale, să umple maĭ multe prăpăstii, pentru a se putea apropia de capitala Dacilor. Decebal vĕdênd însă că toate silințile sale sunt zadarnice, se hotărește a primi pacea

Legionar roman

dictată de Romani. Condițiile acestuia erau: Decebal să re-

nunțe cu totul la tributul impus luĭ Domițian, să înapoiască toți meșterii și instructoriĭ și să nu maĭ năimésca de aceștia pe viitor ; în sfîrșit să recunoască supremația romană

Deputația luĭ Decebal. (săpătură pe col. luĭ Traian.)

Traian, mulțămit cu rezultatul rasboiuluĭ, se întórce în Roma și este numit *Dacicul*.

A doua expediție a lui Traian—. De abia se întorsese Traian la Roma, când îndată îĭ sosesc veștĭ de la Dunăre, că Decebal nu se ține de loc de tratatul încheiet; că iea măsurile cele maĭ grabnice spre a'șĭ întări țara; chiamă la el cât maĭ numerosĭ desertorĭ și meșterĭ romanĭ; încheie alianțe cu popórele barbare în potriva Romanilor și le stârnesce la războiŭ în contra lor. Traian, auḑind de necredința luĭ Decebal, cere îndată de la senat să'l decreteze de dușman al poporuluĭ roman și se hotăresce a pleca numaĭ de cât, iar în persoană, în potriva regeluĭ dac.

De astă dată însă Traian, înfuriat pentru viclenia luĭ Decebal, nu maĭ ascultă glasul rațiuneĭ, care póte i-ar fi spus, că nu ar fi înțelept pentru Romanĭ a întemeia o stăpânire statornică din colo din marginea firéscă a împărățieĭ lor, Dunărea; ci împins de simțimêntul răsbunăreĭ, el se hotărésce să cuceréscă țara Dacilor și să o prefacă în provincie romană. Jurămêntul sĕŭ obicĭnuit de atuncĭ înainte era: «așa cum vraŭ eŭ să reduc Dacia în provincie romană».

In acéstă a doua expediție, Traian se hotărăsce a ataca pe Dacĭ pe aiurea de cum îĭ lovise în războiul de'ntâiŭ, și anume prin pasul Turnuluĭ-Roș din Muntenia. Cauzele ce l'aŭ împins pe Traian a'șĭ schimba tărâmul operațiilor, aŭ fost întâiŭ faptul că Dacii, așteptându-se tocmaĭ a fi atacați tot prin Banat și valea Bistreĭ, întărise prin lucrărĭ uriașe calea aceea cătră capitala lor, pe când din protivă drumul ce pătrundea din Muntenia cătră centrul Daciei și pe unde eĭ nicĭ nu se gândeaŭ a fi loviți de Romanĭ îl lăsase fără apĕrare. Apoĭ Traian vroia printr'un atac îndreptat chiar în contra inimeĭ țăreĭ lor, să taie Dacilor linia de retragere cătră munțiĭ Transilvanieĭ.

Fiind-că astă dată Traian se hotărise a alipi statornic Dacia de imperiul roman, apoĭ el pune să se zidéscă un pod de pétră peste Dunăre, prin arhitectul *Apolodor din Damasc*, și anume pe la locul unde se află Turnul Severinuluĭ de astă-ḑi. Podul este isprăvit în cursul anuluĭ 104, și în 105, în primavară. Traian trece Dunărea în Dacia, punênd întâĭ mâna pe orașul *Drubetis*, așĕzat cam pe unde vine acuma Tur-Severinuluĭ. După aceea apucă peste *Amutria*, oraș dac așeḑat pe malurile *Motruluĭ**), afluent al

*) *Motrul* de la Ad Mutriam, Amutria.

Jiului, și merge drept spre Olt, la un loc pe care Romanii îl numiră ***Pons Aluti***, din causa unui pod ce se află peste

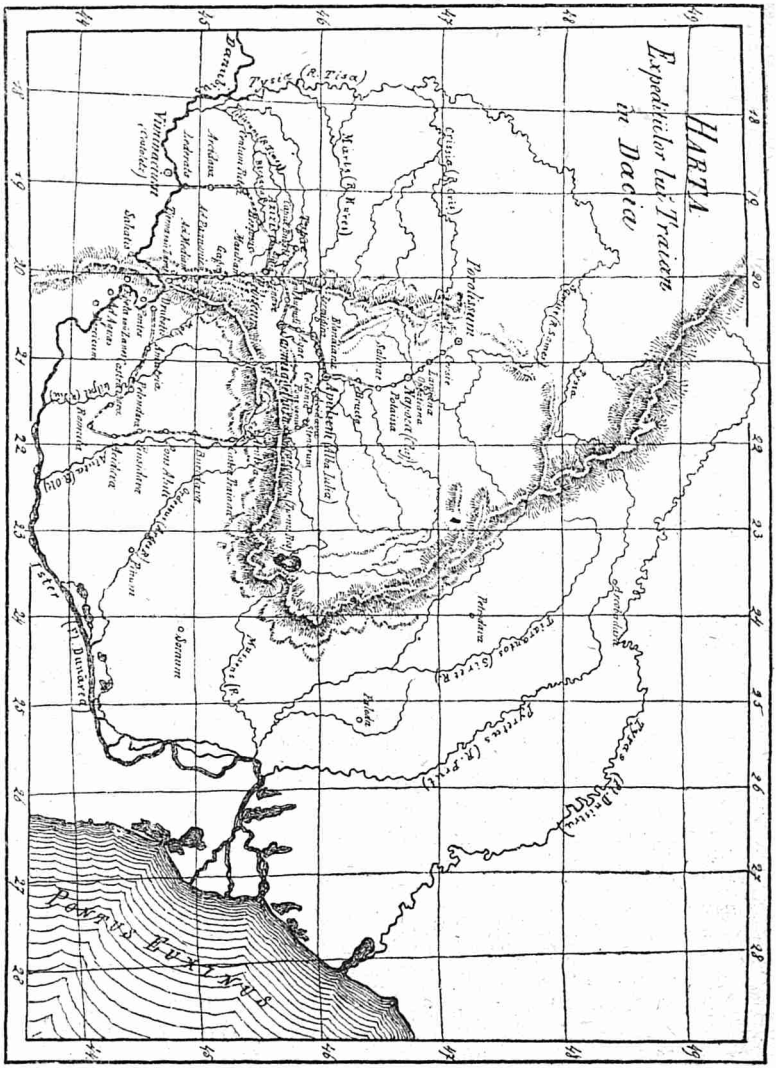

acest riŭ. Apucând de aicĭ valea Oltului pe partea din drép-

ta în sus, armata romană poposesce într'un loc, pe care mai

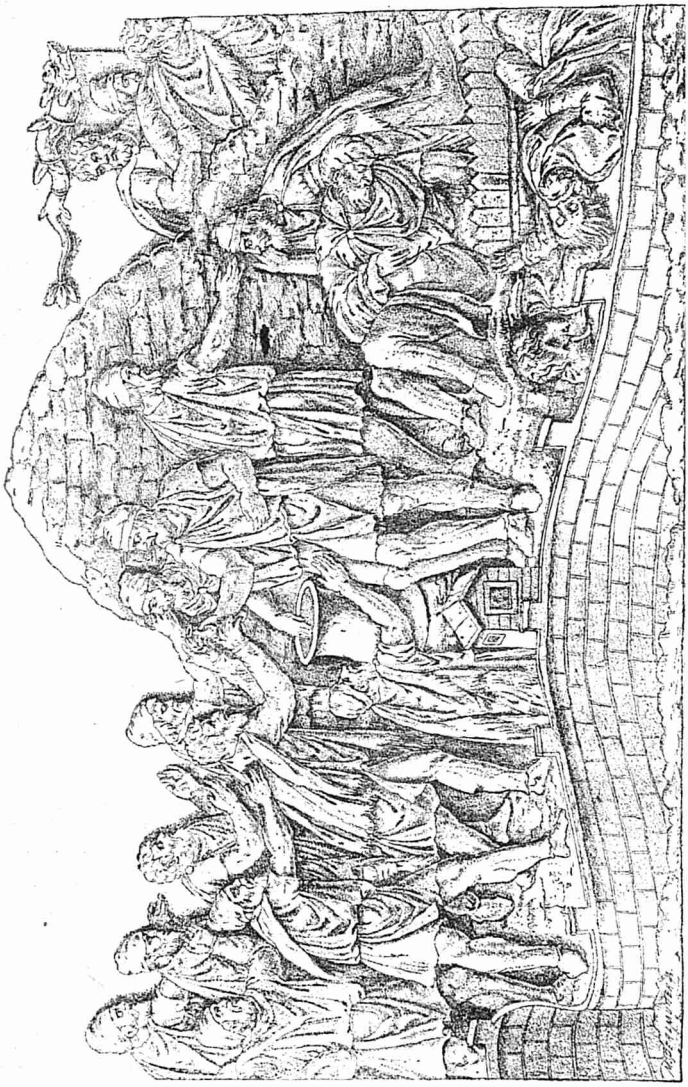

Dacii se otrăvesc. — (Sapătură pe Col. lui Traian)

târdiu îl găsim purtând numele de *Castra Traiana*; ajunge

după aceea la *Arutela* pe malul riului *Lotrul**), afluent al Oltului; și trece pasul Turnului-Roș în Transilvania.

Mai multe triburi din popórele supuse Dacilor, precum Iazigii și Geții, se supuseră Romanilor, slăbind ast-fel puterea de împrotivire a poporului dac. Decebal vĕdêndu-se de astă dată serios amenințat caută să scape de Traian prin mijlóce necinstite. Cumpără pe mai mulți fugari romani, care să ucidă pe împĕratul încă pe când dênsul privighea lucrarea podului. Mijlocul neizbutînd, Decebal închipuește altă șiretenie. El înșală pe generalul *Longinus*, unul din comandanții ceĭ mai iubiți ai lui Traian, prefăcêndu-se că ar voi să trateze cu el de pace, și, după ce pune mâna pe dênsul, trimite respuns lui Traian, că dacă vra ca Longin se nu fie ucis în chinurile cele mai grozave, el să părăsască expediția contra Dacilor. Traian, care ținea mult la Longinus, era pus într'o grea cumpănă, avînd a alege între datoria lui de prieten și acea de împĕrat. Longinus însă mântue pe stăpânul sĕŭ de cursa ce i-o întinsese Decebal, luând el singur otravă și lăsând pe Traian să resbune, încă mai cumplit asupra Dacilor, acéstă nouă viclenie.

După nesfârșite greutăți, Romanii ajunseră înaintea Sarmisagethuzei, din partea răsăriténă, precum cu trei ani mai înainte, se apropiease de prin partea apusană. Decebal spăriet de amenințarea capitalei și de trecerea tot mai numerósă a Dacilor în partea Romanilor, oferă pacea lui Traian. Acesta cere ca să i se predee fără nici o condițiie. Vitézul Decebal, cu partea poporului dac ce-i rămăsese credincióșă, alege mai curînd mórtea cu armele în mâni, de cât supunerea rușinósă. Romanii bat cetatea Dacilor cu *berbecii*, niște drugi de fer cu capătul în formă

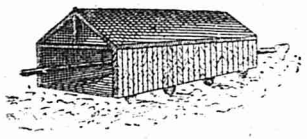

Berbece

---

*) Auretela=ad Rutelam, prin metateză, ad Luteram =Lotru

Profesorul va urma pe harta alăturată expedițiile lui Traian.

de cap de berbec puși sub un coperemînt și care se lovia în

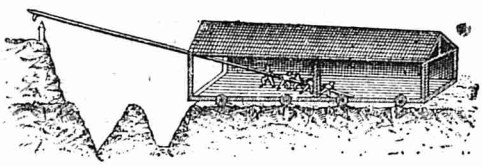

Dărămarea unei întăriturĭ cu *falces murale*.

ziduri; cu *fălci murale*, niște cängĭ cu care se rupeaŭ zidurile; atacă apoĭ întăriturile coperindu-se cu niște scuturĭ marĭ în formă de *bróscă țestósă*, și după o luptă teribilă iea Sarmisagethuza. Dacĭĭ atunci ĭĭ daŭ foc. Cele mai multe din căpiteniile dace vĕdĕnd patria lor pierdută, se adună la un ultim trist ospĕț în jurul unuĭ mare vas cu otravă. Decebal mai adună o trupă de desperați cu care

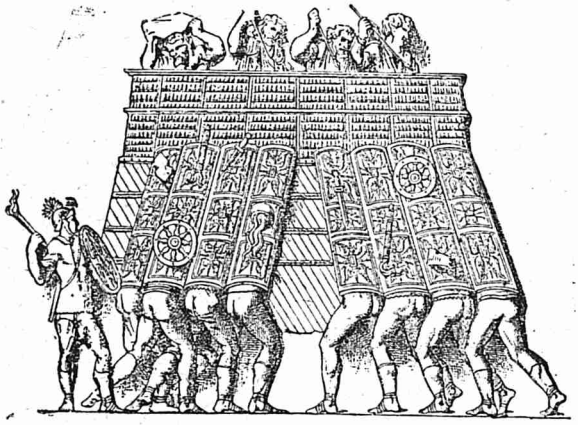

Soldați Romanĭ acoperiți cu scuturĭ
în formă de *bróscă țestósă*.

încércă pentru cea de pe urmă dată sórta armelor. Și acéstă luptă eșind nefericită, el se strepunge cu însăși mâna luĭ pe mormîntul țĕreĭ sale. Dacia cade zdrobită la piciórele luĭ Traian, **106**.

CAP. II

DACIA ROMANĂ

(106—270 d. Hr.)

§ 5

COLONIZAREA DACIEĬ.

Elementele străine— De la răsbóele punice Romaniĭ nu avuseră de susţinut un alt răsboiŭ aşa de crâncen ca acel în potrivă Dacilor. Inima Romanilor se umplu decĭ de o nespusă bucurie, când vĕdură pe poporul Dacilor rĕpus şi biruit. Prada luată de la Daci era neměsurată: o cătime uriaşă de vase, moneḑĭ şi alte obiecte de aur şi de argint care cântăreau împreună aprópe de 2,000,000 de kilograme; o nenuměrată mulţime de pietre preţióse, pe lângă comorile deosebite ale luĭ Decebal, pe care regele dac, presimţind catastrofa, pusese să le îngrópe in patul riuşoruluĭ *Sargetia* (*Strelul* de astăḑi?), dar care ascunḑetóre fusese destăinuită luĭ Traian de catră un *sclav* al lui Decebal *Bicilie*.

Din tóte parţile lumeĭ, până şi din depărtatele Indiĭ sosiră soliĭ de felicitare pentru izbânda repurtată de Traian. Jocurile de fiare şi de gladiatorĭ ce fură date de împărat cu acea ocaşie, ţinură 123 de ḑile, în care răstimp 10,000 gladiatorĭ şi 11,000 de fiare selbatice găsiră mórtea în amfiteatrele romane.

Senatul roman, pentru a onora prin un trainic monument marea isbândă a mareluĭ împarat, înălţa în 113 d. Hr., în forul din Roma, o columnă de marmoră care există astăzĭ acolo şi pórtă numele de *Columna luĭ Traian*. Ea este înaltă

de 106 picióre (aprópe de 30 de metri) și este compusă din 29 de blocurĭ marĭ de marmură albă, care lasă, pe din lăuntrul lor, loc uneĭ scărĭ cu 185 de trepte, pe care te poțĭ

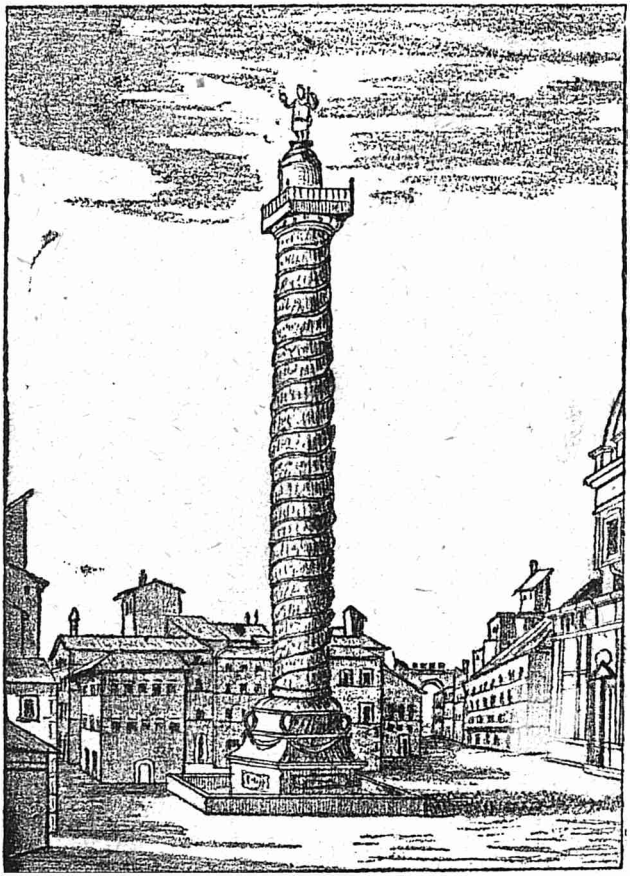

Columna lui Traian

urca în vîrful eĭ. Interesul acestuĭ monument sunt însă sculpturile ce o înfășură în spirală ca o cordea, mergênd de jos

în sus și care înfățoșază scene din luptele Romanilor cu Dacii. Aceste sculpturi sunt împărțite în 124 de tablouri, care expun în ordine cronologică faptele celor două războie purtate cu Dacii. Din ele putem să ne facem o ideie despre cerbicósa împotrivire a poporului dac. și despre nesfârșitele piedeci pe care Romanii trebuiră să le învingă.

Traian care se hotarise a cuceri Dacia numai cât prin o îmboldire de rasbunare contra necredinței lui Decebal, sciea bine ce greu va fi pentru Romani a păstra o provincie, care prin poziținea ei trecea peste limitele firesci ale imperiului roman și se afla înplântată în lumea barbara. Fiind însă că hotarîse alipirea ei de împărăție, apoi el luă mĕsuri deosebite pentru a asigura stăpânirea ei trainică. Pentru a romaniza provincia și pe locuitorii daci, remași aice, Traian aduse colonii nenumerate din tóte părțile imperiului roman. O mare mulțime de Romani din Italia și chiar din Roma veniră în Dacia unde erau atrași prin bogatele mine de aur ale acestei țări. Apoi ori de unde Traian aduse coloniile sale, el se îngriji în tot déuna ca locuitorii strămutați în Dacia să fie elemente romanizate. Ast-fel se constata mai tot déuna că orașele din care Traian aduse colonii în Dacia ,eraŭ de acele ce se bucuraŭ de dreptul de colonie și prin urmare cuprindeaŭ o poporație latinizata.

Câți-va coloniști, adușĭ din părțile grecesci, pórtă nume grecesc. Ast-fel sunt: *Aelius Syrus. Ianuarius Agathangelus, Lizinia Callityche, Iulia Afrodisia, Severus Eucharistus, Spedius Hermias, Oceanus Socratis*, ect. De asemene întâlnim mai multe deități grecesci al căror cult își are originea în unele orașe ale Asiei Minore, precum: *Jupiter Dolichenus deus Commagenorum, Jupiter Heliopolitanus J. Tavianus, J. Prusenus, Sol Hierobulos, Isis Mirionima.* Mai aflăm și asociațiuni religióse in scopul de a întreținea cultul acestor deități, precum colegiul *Asianilor*, acel al *Galaților*, care întreținea templul lui J. Tavianus, și acel al Isidei Mirionina. Unidin acești coloniști din părțile grecesci vorbeaŭ chiar limba grecească, pe care o vedem scrisă și pe inscripțiunile puse de ei. De la acești coloniști greci adușĭ de Traian în Dacia aŭ rămas óre care urme de cuvinte grecesci vechi, *eline*,

în limba română, care cuvinte sunt cu totul deosebite de acele introduse în timpurile mai nouĕ de înrîurirea grecéscă posterióră. Ast-fel sunt: *drum* de la δρόμος, *martur* de la μάρτυρος, *papură* de la πάπυος, *sgriptor* de la γρίψ, *rîp* (*murdărie*) de la ῥύπος, şi alte câte-va precum: *harag*, *aguridă*.

Alţi coloniştĭ fură aduşi din Dalmaţia, mai ales lucrătorĭ iscusiţi în extragerea aurului.

Aşa găsim la Alburnum maior (astădĭ Verespatak) un sat întreg de *Piruşti*, (vicus Piruştram) originarĭ din Piruştiĭ dalmatinĭ; alţiĭ sunt originarĭ din municipiile *Splonum* şi *Aequum*, oraşe din aceeaşĭ ţară. Să mai găsesc apoi coloniştĭ din Panonia şi Gallia, precum unul *Ibliomurs* din *Augusto Trevirorum*, oraş din acea ţară.

Elementul roman.—Elementul principal al colonizăreĭ era însă acel roman curat, originar mai ales din Italia. Acésta se vede de pe nenumĕratele ḑeităţi de origină romană, care se întâlnesc în imensa majoritate a inscripţiilor, precum şi de pe numele patronomice romane, care sunt cu mult cele mai dese ce se întâlnesc în aceleaşĭ inscripţiĭ.

Aşa se găsesc vr-o 60 de inscripţiĭ închinate luĭ Jupiter, 16 Junoneĭ, 14 Minerveĭ, 12 luĭ Mars, 30 luĭ Esculap, 26 Higieeĭ etc. Numele Aelius revine de vr'o 100 de orĭ, Aurelius de 150 de orĭ, Iulius de 50 orĭ, tot astfel cu Valerius şi aşa mai departe, pe cînd numele străine să întâlnesc numaĭ câte o singură dată şi numaĭ prin excepţie pe inscripţiile din Dacia.

Afară de elementul civil al colonizăreĭ Dacieĭ, mai dopânbi o însemnătate deosebită pentru romanizarea provincieĭ, acel militar. Armatele romane erau compuse din *legiuni* de cetăţenĭ romanĭ şi din trupe ajutătóre (cohorte, ale sau aripĭ şi numerĭ), alcătuite din străinĭ strămutaţi din ţĕrile lor, tocmai în scopul de a fi desnaţionalizaţi. Legiunile care erau tot-déuna formate numaĭ din cetăţenĭ roman, nu-şi schimbau mai nicĭ-odată locul de garnizónă. Aşa legiunea a XIII-a gemină nu a părăsit Dacia în tot timpul de 164 de anĭ al stăpânireĭ romane. Legionariĭ stând tot déuna în acelaş loc, se însuraŭ cu femeĭ localnice şi'şĭ formaŭ o familie în jurul lor, care fiind de obiceiŭ tot déuna în lagăr, deprindea limba şi obiceiurile romane. Slujba soldatuluĭ fiind de 25 de anĭ, el eşia

batrîn din armata, dându-i-se ca mulţămită pămînt în provincia unde slujisè şi'şi întemeiase gospodaria.

Lucrarea continuă a elementului civil şi militar roman timp de 164 de ani, ajunse spre a romaniza cu totul cele câte-va elemente straine care nu erau încă deplin întórse la nationalitatea romana, când el sosise în Dacia. Tot în acest element domnitor, disparu şi acel indigen care remase în Dacia dupa nimicirea statului dac şi cucerirea lui de Romani.

Populaţia băştinaşă. — Se pretinde de unii scriitorî că toţi Dacii ar fi perit, în urma cuceririeî romane.

O asemenea părere este neîndreptaţită, din următórele motive:

1) Dacii erau un popor aşedat, când au fost atacaţi şi cuceriţi de Romanî. Dacă însa un popor nomad se strămuta înaintea unei năvăliri, nu este nici un exemplu în istorie ca un popor aşedat sa'şi fi părasit ţara, pentru a scapa de a fi cucerit.

2) Se constată din numerósele trecerî ale Dacilor în partea Romanilor, în timpul rasboiului ca parte din Daci se supuserâ încă de pe atuncî învingetorului, şi acesta nu avea nici un motiv de a alunga din ţară, ba chiar nici de a trata rau niste ómeni carî-i veneau în ajutor în lupta în contra Dacilor.

3) Romanii erau într'adevĕr fórte cruzi, când era vorba de a sfărma o împotrivire. De îndata însă ce un popor era supus, eî întorceau cruzimea în blandeţă, pentru a atrage prin ea pe duşmanul ce simţise greutatea braţului lor. Romanii erau însă interesaţi ca Dacii să nu-şi parasasca ţara, căci astfeliu ce ar fi făcut dênşii cu gólele eî câmpii? Aveaŭ tocmai nevoie de braţe pentru a ridica starea economica a provinciei, si ar fi fost curios ca, pe când ei aduceau locuitorî din regiuni atat de îndepărtate ca Asia-Minoră, sa fi alungat din provincie pe locuitorii ce se aflau aice.

4) Eutropius, scriitor roman, spune într'adevĕr că Dacii ar fi fost «secata de barbaţi», în urma crâncenului rĕsboiu purtat de Decebal şi este drept ca mare parte din populaţia ei valida va fi perit în apĕrarea patrieî, (bine înţeles acei ce nu se supusese). Remasese însă, chiar după spusele

scriitorului roman, femeile și copiii, care în curînd, ajungênd vrîstnicĭ, reconstituiră acea bază națională pe care putea să se hultuească elementul roman. De aceea găsim nisce cohorte de Daci tocmai în Britania în armatele romane. De unde ar fi avut Romanii pe acești soldați daci, dacă nu i-ar fi recrutat în țara lor?

5) În Dacia romană s'a păstrat o sumă de numiri geografice rămase de la Daci, care s'ar fi perdut dacă Dacii ar fi părăsit țara lor. Astfel: numele munților *Carpați* și *Caucaz*, acel al rîurilor, *Tibiscum*, *Samus*, *Grsia*, *Tisia*, *Alula*, *Marisius*. ect. Cele mai multe din orașele menționate ca existente în Dacia pe timpul Romanilor păstrează numele lor vechi: așa *Sarmisagethuza*, *Napoca*, *Porolissum*, *Drubetis*, *Tierna*, *Racconium*, *Zeugma*, și multele numiri terminate în *dava*, precum: *Decidava*, *Petrodava*, *Ziridava*, *Singidava*, etc. etc. În sfârșit Ptolemeu, geograf grec, spune că ar fi existat în Dacia, chiar pe timpul Romanilor, mai multe triburi de popóre dace.

6) Se găsesc mai multe inscripții pomenind nume dace, care aparțineau unor barbați și femei din națiunea supusă, ce trăise și murise sub stăpânirea romană. Așt-fel întâlnim numiri ca: *Aia*, *Nando*, *Andrada*, *Bituuas*, *Bedarus*, *Epidius*, *Bubalus*, *Clonus*, ect. Se găsesc une-ori împerechete nùmiri romane cu de acele dace; alte ori numiri romane purtate de Dacĭ precum *Ilius Secundinus natione dacus* sau *Iulius Pitinus cives dacus*. Soția acestuĭ Secundinus, barbat dac ce purta un nume roman, se vede numita *Atticia*, nume de origină dac. Unii Daci chiar se vad că ajunsese în funcții însemnate, de óre ce se contopise și se amestecase cu poporul roman; așa este *Aelius Ariortus* care ajunge un fel de primar în orașul Drubetis (quatuorvis annalis).

Tóte acoste împrejurări dovedesc existența poporației de baștină a Daciei sub stăpânirea romană; ba încă arată pe Dacĭ ca romanizați, căsătorindu-se și amestecându-se cu Romanii, numindu-se cu nume romane, întrebuințând limba și scrierea acestora, pe care o pun pe mormintele lor.

Poporul român de astădi își trage originea din amestecul Dacilor cu Romanii, în care amestec predomni na-

ţionalitatea romană. Dacii întrara mai mult ca element fizic în formarea poporului nostru. Gândirea, simţirea şi limba lui devenira romane.

Dacă poporul român este coborâtor din Romanĭ şi din Dacĭ, el poate să se mândrescă că se numeră între strabunii sei învingetori pe cât şi învinşi, ómenĭ ce ştiau sa móră pentru împlinirea datoriei.

§ 6

Organizarea Dacieĭ romane

Organizarea provincială şi municipală. — Provincia Dacia fu organizată după modul celorlalte provincii romane şi pusa sub ocarmuirea unuĭ dregător, care purta numele de *Legatus Augusti.* In privinţa financiară Dacia fu sub împărţită în treĭ părţi: *Apulensis*, *Porolissensis* şi *Malvensis*, în fruntea fie-careia din ele se afla câte un strigător de darĭ, *Procurator Agusti.*

Unele venitурĭ erau date în întreprindere, precum al păşunelor, al ocnelor de sare, vămile şi altele.

Legatul era asistat de consiliul provinciei pentru săvîrşirea óre-căror acte şi avea ca loc de reşedinţă fósta capitala a regatuluĭ dac, Sarmisagethuza, care purta titlul demetropola, în deosebire de cele-lalte oraşe ale Dacieĭ, care erau simple colonii sau municipiĭ. Tot în Sarmisagethuza se afla templul cel mare al provinciei, cu preutul cel mare, care purta titlul de «coronatul celor treĭ Dacii.»

Organizarea municipală era cea obicinuită în împeriul roman. Aşedările omenescĭ din Dacia erau de treĭ feluri; *sate*, *municipiĭ şi colonii.*

Ast-fel Sarmisagethuza, Tierna, Malva, Patavissa, Aquaé sunt arătate ca coloniĭ; iar Tibiscum, Porolissum, Romula, Sirmiatium ca municipiĭ. Unele oraşe care la început eraŭ municipiĭ ajung maĭ târdiŭ coloniĭ. Municipile eraŭ alcătuite din Dacĭ cărora li se recunoscuse dreptul de cietăţenie, iar coloniile eraŭ compuse din coloniştĭ romanĭ. Când aceştia se înmulţeaŭ într'un municipiu, în cât covârşau numĕrul indigenilor, municipiul se prefăcea în colonie.

Satele Dacilor numite *pagi* nu se bucurau de nici un drept. Când li se incuviința cetățenia, deveneau municipii și apoi când se înmulția în ele poporația romană, se prefăceau în colonie. Așa Patavissa este aratată pe rând ca pagus, municipiu și colonie,

In fruntea atât a municipiilor cât și a coloniilor se afla un sfat numit *ordo decurionum*. Din acest sfat se alegeau în colonii doi barbați, *duumviri*, iară în municipii patru, *quatuorviri*, care conduceau administrația comunală. Dintre acești unul era *primus*, în felul primarului de astădi, ceilalți fiind ca ajutórele lui, iar ordo decurionum ca consiliul municipal Pe lângă autoritățile comunale mai erau *edilii*, inspectorii zidirilor și pieților și *questorii*, casierii comunali.

Viața Daco-Romanilor. Indeletnicirile economice. — Indeletnicirea principală a poporației Daciei romane nu era de cât cotimnarea acelei la care se dadeau cu deosebire vechii locuitori, anume exploatarea minelor. Chiar Traian, vroind sa dee acestui ram de producție o deosebita desvoltare, aduce lucratori iscusiți în trebile minelor din Dalmația. Fiind că este probabil ca minele de aur, în statul despotic al Dacilor, aparțineau regelui, apoi ele trecură prin cucerire în proprietatea statului roman care îngrijea de exploatarea lor, prin un *procurator aurariarum*. El era ajutat, în privighcrea lucrărilor, de cătră mai multe ajutóre. Erau însa și mine mai mici, în proprietatea privaților.

Afara de aur se mai extrăgea sare din munții Daciei Locul de unde astădi se scóte cea mai multă sare, *Ujoara* (*Maros Ujvar*), pe timpul Romanilor era cunoscut sub numele de *Salinae*. Mai găsim apoi și un *conductor salinarum*, adecă un întreprinzator al ocnelor.

Nu mai puțin se extrăgea ferul și marmura din Dacia traiană. Toți acești numerosi lucrători ai minelor din Dacia aveau nevoie de o poporație numerósă de muncitori agricoli care să le procure hrana trebuitóre.

Despre mișcarea cea însemnată a comerțului în Dacia ne da dovada presența unei societăți (colegiu) de plutași (dendrophori), un altul de luntrași (utricularii) și un al treilea de corabieri (nautae), care toți acești erau mijlocitori de

transport. Numărul cel fórte mare de meșterĭ: ferarĭ, lemnarĭ, stolerĭ în Sarmisagethuza (vr'o 800) și Apulum (peste 2000) arată iarăși o numerósă poporație, de care acești meșterĭ erau întrebuințațĭ, căci alt-fel nu înțelegem ce ar fi căutat eĭ atât de numerosĭ în Dacia. Că luxul și bunul traiŭ eraŭ cunoscute în Dacia ne dovedesc aflarea colegiuluĭ *lecticarilor*, adecă a purtătorilor de litiere. (Romanĭĭ nu umblaŭ în trăsurĭ, ci eraŭ purtațĭ în scaune duse pe mâni de ómeni).

Este probabil că și comerțul exterior al Dacieĭ să fi fost însemnat. Negustitorĭĭ Dacieĭ erau constituțĭ și eĭ în maĭ multe colegiĭ, și aveau corespondenți în celelalte provinciĭ din imperiul roman. Ast-fel găsim pe unul *Aurelius Aquila* decurion din Patavissa așĕdat ca negustitor în Salona, Dalmația. Alt decurion din Sarmisagethuza îl aflăm în insula Lemnos, iar în Dacia întâlnim petrecênd mai mulți negustitorĭ din Siria.

Romanĭĭ, ca pretutindene așa și în Dacia, făcură o mulțime de construcții, și în primul loc *șosele*, din care se găsesc maĭ multe urme în zilele nóstre. Spre aperarea Dacieĭ de popórele barbare, Romanĭĭ ridicară un sistem de *valurĭ întărite* și prevĕdute cu turnurĭ de privighere. Aceste valurĭ se întindeau în partea apusană a Dacieĭ pe unde căutau să închidă barbarilor întrarea în Dacia, prin văile riurilor Sameșul, Mureșul și Crișul. Din spre Carpațiĭ moldovenești nu aveau nevoie de întăriturĭ artificiale.

Dacia romană nu se întindea asupra întregeĭ țĕrĭ a luĭ Decebal, ci numaĭ în Transilvania, Banatul Temișórei și Oltenia. Muntenia și Moldova fusese numaĭ supuse sub ascultarea Romanilor. De și eĭ aveaŭ aice lagăre de soldați, nu eraŭ însă ocupate statornic de Romanĭ.

Dintre alte felurĭ de construcții, se pot numĕra *amfiteatrele* care slujaŭ, ca și la Roma, luptelor de fiare și de gladiatorĭ; *apăducte*le din care se găsesc ruine la Grădiștea (vechea Sarmisagethuza), la Alba-Iulia (vechiul Apulum); *băĭ*, care eraŭ din una din îngrijirile de căpetenie ale Romanilor, dintre care cele maĭ însemnate eraŭ băile luĭ Hercules, la Mehadia de astăzĭ; *templele*, care eraŭ fórte numeróse, fiind ridicate câte maĭ multe, fie-căruia din numerosiĭ zeĭ aĭ Romanilor.

Mult mai rare și mai sarace sunt știrile ce ni le aŭ lasat timpurile vechĭ asupra vieței intelectuale a poporației Dacieĭ romane. Câte-va urme de poezii, găsite pe pietrele mormintelor, ne dovedesc că literatura trebuia să fie cultivată de Daco-Romanĭ. Sciința scrisului și a cetitului era cunoscută în Dacia, dovadă mulțimea cea mare de inscripțiuni. Se mai găsesc urme de desfătări intelectuale, pe lângă spectacolele cele uricióse și barbare ale luptelor din amfiteatre.

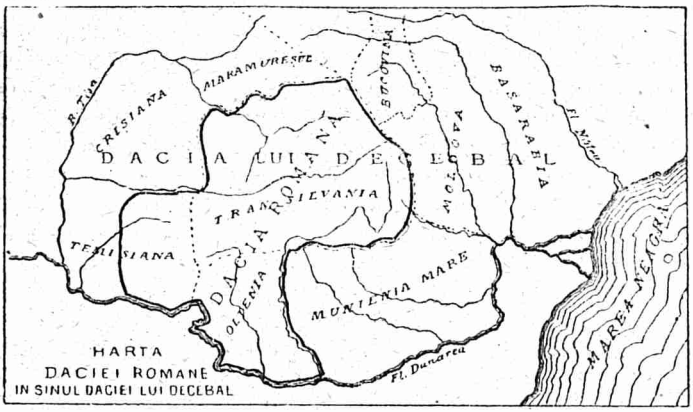

Viața religioasă în Dacia, ca una ce era mai depărtată de centrul imperului, unde se încuibase necredința. era în tótă flórea eĭ, dovadă numeroasele pietre puse de închinătorĭ în onórea zeilor.

§ 7

Istoria Dacieĭ sub Romanĭ

De la Traian la Aurelian. Cât timp trăi întemietorul provincieĭ Dacia, ea fu lasată în liniște de popórele barbare, cărora învingètorul Dacilor le inspira frică și respect. De îndată însă ce Traian închise ochiĭ, popórele vecine, care vedéŭ cu lăcomie înflorirea provincieĭ romane, se și nă-

pustira asupra ei. Astfel chiar în timpul lui Hadrian(117-138) găsim o năvălire a Sarmaţilor şi Roxolanilor în Dacia.

Până la Caracala, Dacia însă fu neliniştită numaĭ de vechĭ eĭ vecinĭ. Pe timpul acestui împarat (211—227) se vestesce despre un nou ném de barbari, carĕ ar ameninţa Dacia. Era vorba de *Goţi*, care se coborise de pe ţarmurile mareĭ Baltice pe acele ale mareĭ Negre şi care înaintau ameninţători asupra imperiului roman. Caracala însuşi precum şi urmaşii seĭ *Alexandru Severus*, *Gordian* în 242 şi *Filip Arabul* (244—249) au mai multe lupte cu Goţii. Aceşti barbarĭ încep în curînd a trece Dunarea şi a ataca provinciile imperiului roman : eĭ pătrund până jos de Balcani, pustiaza Macedonia, Grecia şi trec chiar în Asia. Cînd străbăteau prin Muntenia pentru a păşi peste Dunarea, ei trimeteau órde de ale lor, prin pasul Turnului-Roş, catre aşezările romane din Dacia. De alt-fel Goţiĭ nici odată nu s'aŭ aşedat în Dacia; tot-dé-una eĭ au locuit la răsăritul ei, prin Basarabia de astădi, de unde şi plecau, adese ori cu corabii pe marea Négra, pentru a prada imperiul roman.

Aceste prădaciuni reînnoindu-se fórte des petrecerea în Dacia deveni tot mai nesigură. Mulţi cetăţeni din Dacia, din cei mai avuţi, părăsesc provincia cu atât mai mult ca împeraţii *Gallus* (253), *Valerianus* (260), *Gallienus* (260 268), nu puteau apera Dacia de pradaciunile Goţilor, avend nevoe de toate puterile lor, spre a răspinge pe aceşti barbari de peste Dunăre.

Părăsirea Daciei.—Imperatul Aurelian (270 - 275) e nevoit chiar să părăsésca Dacia, avênd nevoie de toate puterile sale, spre a raspinge atacurile tot mai dese făcute de Goţi peste Dunarea, **270** d. Hr.

Flavius Vopiscus, scriitor roman, contimporan cu împaratul Aurelian, spune că atunci când împeratul părăsi Dacia el retrase din ea, nu numai legiunile romane ci şi locuitori din oraşe şi de la ţară, în cât s'ar părea, după spusele lui, că Dacia se deşertă cu totul de a ei poporaţie, retrăgêndu-se tótă peste Dunărea. Ar urma deci, dacă ne-am lua dupa afirmarile lui Vopiscus, că Daco-Romanii, adecă

stramoşii, poporuluĭ român, nu ar fi locuit în Dacia neîntrerupt de la colonizarea luĭ Traian până în ţilele nóstre, ci după retragerea lor în Mesia, ar fi stat acolo un timp îndelungat. Numaĭ cât mult maĭ târţiu, prin vécul al XII-lea şi al XIII, stramoşii noştri ar fi revenit de peste Dunărea în Dacia, unde ne aflăm noĭ astăţi,

In timpul însă ce Daco-Romanii trăiaŭ în Mesia, veniră în Dacia popórele Ungurilor, Secuilor şi a Saşilor care găsind ţara pustie, o luară ca pe a lor. Când Românii se întórseră, tótă întinderea Daciei era ocupată de acéle popóre, care considerau ca proprietate a lor pământul aflat de ei pustiu la a lor venire, şi deci trebuiaŭ să vadă, în Românii ce se întorceaŭ de peste Dunarea, niste venetici ce întrau în ţarile lor.

Acéstă părere şi este susţinută cu mult foc de Unguri, Secui şi Saşi. Ei aŭ interes a dovedi lumeĭ că Transilvania a fost a lor, şi că Românii au revenit maĭ târziu întrînsa, aşeţându-se peste ei. Dacă astăţi nu le place Românilor modul cum sunt trataţi în acea ţară, n'aŭ de cât sa se duca de unde au venit.

Acéstă părere este falşă din rădacina, căci Daco-Romanii nu au parasit Dacia când s'au retras legiunile, ci au rămas pe loc. Vopiscus vra numai să scape onórea împaratului Aurelian, al cărui prietin era. El vra să acopere, macar întru cât-va, fapta ruşinósă pentru un împĕrat de a fi părasit provincia, pe care marele Traian o adausese împărăţiei. Spune deci, că de şi Aurelian fu nevoit sa parasasca Dacia, el nu lăsă pe Daco-Romani în prada barbarilor, ci îi stramută pe toţi în Mesia. Aurelian chiar înscena o comedie; luă cu sine câte-va sute de locuitori din Dacia, care numeră mai multe sute de ómeni, şi buciuma apoi în tótă lumea ca a mântuit de peire pe *toţi coloniştii* din Dacia aşeţându-i în Mesia.

Prin urmare nu este adeverat că Aurelian să fi retras odata cu legiunile şi pe coloniştii din Dacia: nu este adevĕrat că noi am stat peste Dunărea pana prin vécul al XII-lea şi al XIII-lea; nu este adevĕrat ca atunci când ne-am întors în Dacia, ea era acum ocupată de Unguri, Secui şi Saşi şi că

noĭ am fi intrat decĭ în o ţară ce trecuse acum în stăpânire străină.

Adevĕrul e că noi am stat neclintiţi în Dacia de la colonizarea lui Traian, şi că peste noi au venit popórele acele străine: Unguri, Secui şi Saşi, uzurpându-ne drepturile nóstre. Avem noi tot cuvîntul a le cere înapoi.

Dovedile că Daco-Romanii n'aŭ părăsit Dacia. — Daco-Romaniĭ n'au trebuit şi nici n'aŭ putut sa părăsască cu gramada patria lor, şi Romanii de astăḑi sunt urmaşii vechi, loĭ coloniştĭ aduşi de Traian în Dacia. Iata unele din argumentele în sprijinul stăruinţeĭ Românilor la nordul Dunăreĭ;

1) *Eutropius* spune că încă Hadrian vroise să părăsască Dacia, dar că generaliĭ sĕĭ îl întórseră de la acest gând, spunându-ĭ că prin o asemenea mĕsură s'ar jertfi o mulţime de Romanĭ în prada barbarilor. Aşa dar Romaniĭ eĭ singurĭ nu credeaŭ, că părăsirea provincieĭ de către administraţia romană ar trebui să aibă de urmare deşartarea eĭ de coloniştĭ. Apoĭ dacă o asemenea idee era adevĕrată pe timpul luĭ Hadrian, pentru ce óre şĭ-ar fi perdut ea puterea pe timpul luĭ Aurelian? Téma decĭ pe care prieteniĭ luĭ Hadrian o exprimase către acesta, că retrăgênd garnizóna din Dacia, eraŭ să rămână o mulţime de Romanĭ în prada barbarilor, deveni o realitate sub domnia luĭ Aurelian. Legiunile fură retrase şi marea mulţime a cetăţenilor daco-romanĭ remase expusă la prădăciunile barbare. Este de luat aminte că, în acéstă relaţie, avem însaşĭ părerea Romanilor contimpuranĭ asupra urmărilor pe care trebuia să le aibă părăsirea Dacieĭ, adecă a singurilor judecătorĭ competenţi în asemenea materie, şi că este cu totul curios de a pretinde, astăḑi, să ştim noĭ, maĭ bine de cât Romaniĭ, cele ce aŭ trebuit să se petrécă cu ocazia retragereĭ legiunilor din Dacia.

2) *Toponimia.* — Terminologia geografică a ţarilor locuite de Romani au păstrat până astăḑi un numer îndestul de însemnat de numiri, care sunt de origine română sau anteromana. Dintre munţi avem numele *Carpatinul* şi *Cocanul* (Caucasus). Dintre rîuri ne au rĕmas mult mai multe denumiri: *Prutul* (Pyretus), *Siretiul* (Siarantos), *Mureşul*, *Mara* (Maris), *Timişul* (Tibiscus). *Argeşul* (Ordisus), *Jiul* (Gil), *Ol-*

lui (Aluta), *Bersava* (Bersovia), *Motrul* (Amutria), *Sameșul* (Samus), *Buzeul* (Muscus), *Lotrul* (Arutela), *Ompoiul* (Ampelum), *Cerna* (Dierna). S'a mai păstrat numele *șoseleĭ luĭ Traian*, câmpul numit *Pratul luĭ Traian*, *Masa luĭ Traian*, *Valul luĭ Traian*, tóte amintirĭ ale cuceritoruluĭ, alipite de locurĭ, care numirĭ nu ar avea nicĭ un înțeles în cazul când Daco-Romanii ar fi părăsit Dacia timp de vr'o mie de anĭ. Nume de locuințĭ omenescĭ găsim puține: așa întâlnim numaĭ *Caracal* de la împĕratul Caracalla, *Antina* de la Antoninus, și numele județuluĭ în care se găsesc aceste două remășițĭ: *Romanați* de la Romanacius. Apoĭ *Turnu-Severinuluĭ* de la împeratul Severus, *Mehadia* de la Ad-Mediam *Tapia* de la Tapa, Gelmariu de la Germisara și *Ijirișul* de la Aziris. Causa, pentru care numele orașelor a dispărut, provine din violența năvălireĭ barbare în Dacia, care a fost mult maĭ cumplită aice de cât în parțile Apusuluĭ, unde barbarii ajungeaŭ îmblânziți și civilizați, după ce tocmaĭ își vĕrsase focul sălbatăciei lor asupra provinciilor ce eraŭ expuse primelor lor ciocnirĭ. Tótă acéstă terminologie geografică nu este de explicat dacă se admite părăsirea Daciei de locuitorii ei, căcĭ atuncĭ cine ar fi transmis generațiunilor de astădĭ numirile acele străvechĭ?

3) Românii sunt un popor dedat agriculturei, care pentru a se desvolta cere numaĭ decât proprietatea de pământ. Faptul că eĭ se dedaŭ numaĭ cât cu mare greŭ la alte trebĭ, dovedește că eĭ în tot déuna aŭ fost proprietarĭ de pământ. Dacă ar fi venit maĭ târdiŭ în țările ce le locuesc astădĭ ar fi găsit pământul acestora împărțit între popóre, și eĭ ar fi trebuit saŭ să intre slugĭ, saŭ să se apuce de negoț. Toțĭ proprietarĭ de pământ de nație străină ce se află în România și aŭ dobândit proprietatea lor de la un Român, încât de aicĭ se nasce convingerea că proprietatea a fost tot déuna în mânile Românilor; că decĭ eĭ n'aŭ părăsit nicĭ odată locuințele lor, ci aŭ stat în ele de la colonizarea luĭ Traian, moștenind din tată în fiŭ pământurile ce le aŭ fost împărțite atuncĭ.

4) Unul din argumentele cele maĭ puternice pentru dovedirea că Daco-Romanii n'aŭ părăsit Dacia, este imprejurarea că întemeerea principatelor Munteniei și Moldoveĭ

porneşte din Transilvania. Capitala cea întâĭ a Munteniei este Câmpulung, aprópe de munţi; a doua Argeş; a treia Târgovişstea, tot mai spre vale şi însfârşit Bucurescii în şes. Asemene Moldova are de capitala întaĭ Sucéva şi apoĭ Iaşii. Capitalele ţărilor române se cobor deci de la munte la şes; cu alte cuvinte Românii au stat adăpostiţi în munţi în timpul năvălireĭ şi s'au coborit de la munte în câmpie, când au fost să întemeeze viaţa de stat. Dacă Românii ar fi venit de peste Dunărea, atunci eĭ ar fi trebuit să împoporeze întâĭ Muntenia şi Moldova, adeca partea plană a ţarilor române, şi apoĭ să se urce peste munţĭ, în Transilvania. In acest caz ar trebui să găsim urmele cele maĭ vechi de Români în şesurile Dacieĭ şi numai cât maĭ târdiŭ să-ĭ aflam aşĕdaţi în munţĭ. Lucrul stă însă tocmaĭ din potrivă: urmele cele maĭ vechi de Români se află la munte şi cele maĭ noue în şes. Este deci învederat că Românii nu s'au suit de la sud către nord, precum ar cere imigrarea lor din Bulgaria, ci s'au coborît de la nord la sud, din locaşurile pe care le au ocupat în timpul năvălirilor, munţii Transilvaniei

CAP. III.

NĂVĂLIREA BARBARILOR

(270—1290)

§ 8.

Primiĭ Năvălitorĭ

Goţiĭ, Hunii şi Gepiḍiĭ. Prădăciunile Goţilor avură de efect părăsirea Daciei. De la 270 înainte aceştĭ barbarĭ nu mai întimpină nicĭ o împotrivire pentru a prada Dacia. Totuşĭ este de observat că chiar de la părăsirea Daciei înainte, până când însuşĭ Goţiĭ trec Dunărea, împinşĭ de Huni, eĭ tot nu se aşéḍă pe teritorul Daciei romane. Ei păstréză până în ultimul moment locuinţele lor din apropierea mărei Negre. Când sunt răspinşĭ de Hunĭ, Goţiĭ caută întâĭ un adăpost la gura Siretuluĭ: după aceea se retrag în munţiĭ din judeţul Buzeŭluĭ. Atunci par ei a fi perdut în pólele muntelui Istriţa, lângă satul Bădeniĭ de jos, tesaurul de aur masiv ce se păstréză astă-ḍĭ la muzeul din Bucuresci, şi care este cunoscut în popor sub numele de *cloşca cu puiĭ de aur.* El constă din o tavă mare şi maĭ multe podóbe mai mici de aur. Pe una din verigile acestui tesaur se află o inscripţie în limba gotică.

Faptul că Goţiĭ numaĭ cât prădase Dacia, fără a se aşeḍa în ea, explică cum se face de nu se află elemente gotice în limba română.

Năvălirea Goţilor făcuse pe poporaţia bogată să fugă din Dacia. Nicĭ cea săracă însă nu putu sta pe loc, în faţa

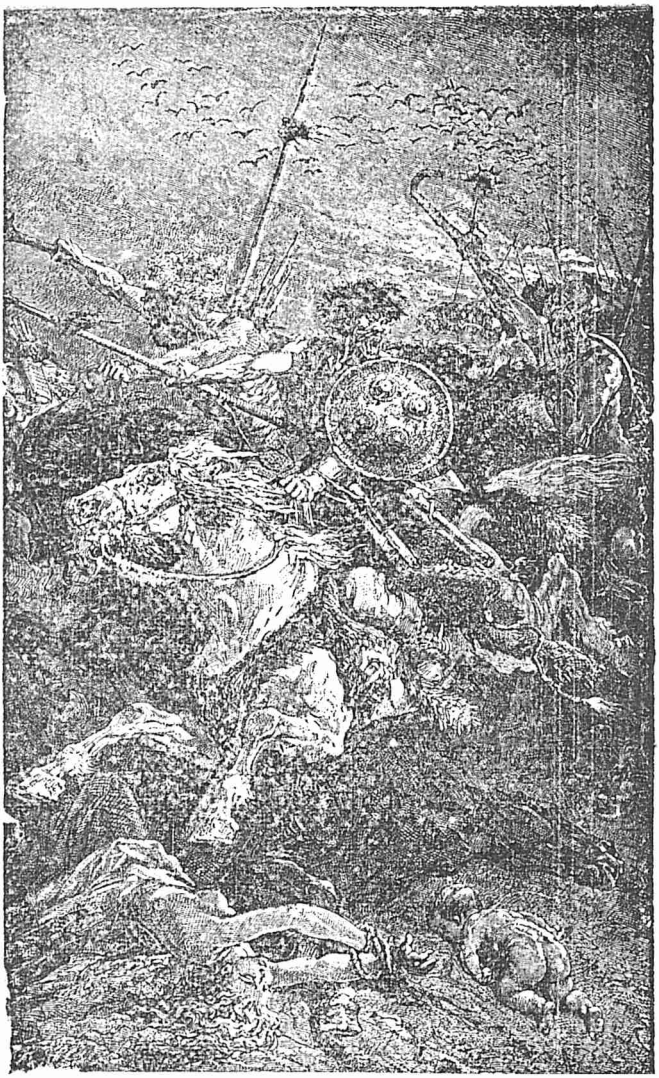

Huniî

urór prădăciuní ce nu'ĭ lĕsa nicĭ un moment de odihnă. Şi dênsa se retrase; însă în loc de a trece Dunărea, ea caută un adăpost în munţii Transilvanieĭ, care îĭ oferea o aperare atât de minunată.

Acéstă îndreptare a poporaţieĭ sărace din Dacia cătră munţi se întări şi maĭ mult, când năvăliră *Hunii* ceĭ cumpliţi şi sălbaticĭ, popor de ném ongol. Hîdĭ şi uricioşi la vedere, barbarĭ şi crudĭ, maĭ răŭ de cât fiarele, lipsiţi de orĭ ce soiŭ de cultură, acest cumplit soiŭ de ómenĭ era menit a pune pe fugă lumea întrégă înaintea lor.

Hunii însă nu întră în Dacia pe unde pătrunsese Goţiĭ, prin pasul Turnuluĭ-Roş, ci eĭ aşĕdându-se pentru cât-va timp în Panonia, întră de aicĭ în Dacia prin văile rîurilor Sameşul, Mureşul şi Crişul, şi pradă fără încetare Dacia, silind pe coloniştĭ a urca tot maĭ sus treptele munţilor.

Hunii staŭ în totul numaĭ vr'o 75 de aní în apropierea Dacieĭ. Pe la 450 eĭ apucă, cu tot poporul lor, înspre Italia. După mórtea luĭ Atila, la 453, Hunii se împrăştie.

Al treilea popor ce a năvalit peste Românĭ aŭ fost *Gepiḑii*, popor de ném german, ca şi Goţiĭ. Gepiḑii se cobóră de pe la originele Vistuleĭ, trec prin câmpia Tiseĭ şi se aşaḑă peste Dunărea în Mesia. Nicĭ dênşiĭ nu vin în o atíngere statornică cu poporul român.

Daco-Romanii în munţi. — Efectul acestor năvăliri fu de a împinge în munţi poporaţia daco-romană care nu părăsise provincia. Că aşa a trebuit să fie, se vede din întréga istorie de maĭ tîrḑiŭ a poporuluĭ român. Tot déuna când aŭ fost atacaţi, Românii aŭ căutat scapare în munţiĭ ţăreĭ lor. Călugărul *Rogerius*, martur ocular al cumpliteĭ năvăliri tatare, spune ca întâlni în calea luĭ o mare mulţime de ómenĭ adăpostiţi în vîrful unuĭ munte. Cele ce videm întâmplate pe timpul Tatarilor, se vor fi petrecut tot ast feliŭ şi la primele năvăliri.

Şi astăḑi Românii sunt aprópe singurii locuitorĭ aĭ munteluĭ, şi tóte piscurile, văile, dumbrăvile, rîurile şi pîrâele lor pórtă tóte fără excepţie numirĭ române. Românii retrăgendu-se în munţi, părăsise oraşele şi satele ce le locuiau în Dacia. Aceste oraşe şi sate se dărămară şi numele lor fură uitate. De aceea nu se regăsesc astăḑi de cât puţine oraşe şi sate

în ţările române, a căror nume să se tragă din vechime.

Avarii şi Slavii. Inriurirea slavonă. — De abia se răcorise împrejmuirile Dacieĭ de Hunĭ, şi o nouĕ ediţie a acestor barbarĭ se aruncă din fundurile Asiei asupra Europeĭ. Aceştia eraŭ *Avarii* care trec porţile Caspicĕ în 555 şi ajung la Dunărea în 562 şi, după acésta, se aşadă în Panonia în apropierea Daciei, ţinênd acéstă ţară în stăpânire maĭ bine de 200 de anĭ, până la 797, când imperiul lor este distrus de *Carol cel Mare*, regele Francilor. Fără îndoiala că la început Avariĭ, fiind un popor de tot sălbatec, Românii se vor fi ferit a întra în legatură cu eĭ, şi vor fi trait tot ascunşĭ în prăpăstiile muntilor. Maĭ târdiu, dupa un traiu îndelungat în Panonia, Avarii maĭ îmblândindu-se, se va fi făcut o apropiere óre-care între refugiaţiĭ din munţi şi navalitorĭ. Românii vor fi început să se cobóre către şesurĭ.

Hunii şi Avariĭ, când venirà din Asia pentru a trece în Panonia, spĕrierà popórele *Slave* ce locuiaŭ în préjma Dacieĭ pe din afară (în Galiţia, Moldova şi Muntenia). Slavii de frica barbariei cumplite a Hunilor şi a Avarilor, căutară şi eĭ un adăpost în munţiĭ Daciei, unde dadură peste Românii cefugi se acolo încă de la năvălirea Goţilor. Condiţia asămĕnătóre a Românilor şi a Slavilor, ce fugeau şi unii şi alţii înaintea năvălitorilor, împrieteni pe aceste douĕ popóre. Ele se amestecară şi se contopiră împreună; dar elementul slav dispăru în întregimea luĭ în acel românesc, aşa că astădĭ nu maĭ există nici un Slav, din aceĭ vechĭ, în sinul naţiei române. Şi cu tóte aceste a trebuit ca Slavii să fie fórte numeroşi, când aŭ venit în munţi, peste Români, de óre-ce au botezat un numĕr însămnat de elemente geografice (munţi, văĭ, păduri, riuri) cu numiriĭ slavone, precum acele ale munţilor: Domogledu=privire a casă, Sviniacea=purcelul. Glava = capul; acele ale rîurilor: Bistriţa, Neajlovul, Putna, Ialomiţa, Ilfovul etc. După ce Avarii se mai îmblândiră, Românii şi cu Slavii aŭ început a se cobori către şes şi a întemeia sate şi oraşe. De aceea maĭ multe sate şi oraşe de astădĭ din Transilvania, pórtă numiri slavone: Braşov, Belgrad, Gherla, Ocna, pe lângă altele ce pórta numiriĭ române, precum : Săbiŭ, Satu Mare, Temişóra. Apoĭ chiar în limba vorbită de Românĭ, sunt multe cuvinte de origine slavă, precum: plug, prost, brazdă, smîntână, grindă, a iubi, drag, ţap, stog, etc. Cu tótă

acéstă înrîurire slava, poporul român a remas tot cu limba lui latină. El a desnaţionalizat pe Slavonii ce s'au aşedat în sinul lui şi nu a putut fi desnaţionalizat de ei.

Desfacerea Românilor în cele trei grupe din Dacia traiană, Macedonia şi Istria. Navalirea Slavonilor mai avu inca un efect fórte însemnat asupra sórtei poporului român; anume îl desparţi în cele trei grupe de Latini ce se afla astăzi în răsaritul Europei: Românii din *Dacia Traiană*, acei din *Macedonia* şi cei din *Istria*. Pe timpul stapânirei romane, nu numai Dacia traiană fu romanizată, ci şi mai multe provincii de peste Dunarea, precum Mesia pana la Balcani şi Dalmatia, încât de la cóstele marei Adriatice pana la marea Négra se intindea, de ambele parti ale Dunarei, o patura désa şi compactă de poporatie romanica.

Ast-fel în Mesia întâlnim o sumă de oraşe mari, pline cu popor şi garnizóne romane, precum: *Sirmium*, *Singidunum*, *Tricornium*, *Mons aureus*, *Margus*, *Viminacium*, *Banonia*, *Ratiaria*, *Naissus*, *Oescus*, *Durostorum* şi altele multe, mai ales în Dobrogia, unde poporaţia romană era fórte désă şi unde se desgrópă mereu, în ţilele nóstre, rămăşiţi de ziduri romane. Elementul roman era atât de puternic în aceste regiuni, în cât mai mulţi împăraţi sunt orginari din ele. Aşa: *Maximianus* din Sirmium, *Claudius* şi *Aurelianus* din Mesia, *Diocleţian* din Dalmaţia, *Constantius* şi fiul seu *Costantin cel Mare* din Naissos. Impĕratul *Costantin Porfirogenitul* care scrie cătră 952 o carte, pentru învĕţătura fiuluĭ seŭ, asupra moduluĭ de a cîrmui imperiul, spune că pe la începutul veculuĭ al V-le, înaintea năvălireĭ Slavilor, tótă partea nord-vestică a peninsuleĭ Balcanice, de la sudul Dalmaţieĭ spre apus până în Istria şi spre rĕsărit până la Dunărea, era împoporată cu Latinĭ, adăogênd că eĭ se numeaŭ pe dênşiĭ *Romani* adecă *Românĭ*, numele comun al tuturor grupelor Latinilor orientalĭ.

Când Slavonii acoperira Dacia, împinşĭ fiind de Hunĭ şi de Avarĭ, mare parte din acei Slavoni trecura Dunarea şi cuprinseră orasele întarite de pe malul fluviuluĭ. Poporaţia romană, spĕrieta, fugi în parte cătră sud, căutând un adapost în munţii Balcani, dupa cum se refugiase Românii din Dacia în Carpaţi. Din Balcani ei se coborirá tot mai jos, în Epir, Tesalia şi unele grupuri ajunseră pana în Grecia şi chiar în

Peloponez. Acéstă parte a poporuluĭ român umplu maĭ ales Macedonia, luând numele de *Românĭ Macedonenĭ*, numiţĭ de catră străini în vremile vechĭ *Vlahĭ*, în cele maĭ nouĕ *Cuţo-Vlachĭ* sau *Ţinţarĭ*.

Puţinii Românĭ remaşĭ prin oraşele dunărene şi prin Mesia fură desnaţionalizaţi de Slavonĭ, încât ast-fel se întrerupse continuitatea elementuluĭ roman. Altă grupa de Românĭ, despărţiţi de trunchiul cel mare al Latinilor orientalĭ, prin năvălirea slavonă, fură Românii din Istria.

Din faptul că aceste treĭ grupe de popóre latine aŭ formatpănă la vécul al VI-le un singur tot, se explică asămĕnările maĭ marĭ între limbele române, de cât între aceste şi celelalte limbĭ latine din apusul Europeĭ.

Imprejurarea însă că Românĭĭ din Dacia traiană nu aŭ maĭ venit în atingere cu aceĭ din Macedonia şi cu aceĭ din Istria, explică pe de altă parte deosebirile în destul de marĭ ce se află între limbile lor, şi care fac de nu pot fi înţelese de la un grup la altul, fără óre-care deprindere, pe când din contra, limba Românilor din Dacia traiană prezintă acelaşĭ caracter în tótă întinsa regiune ocupată de dênşiĭ, şi este înţĕlésă fără nicĭ o greutate de la o provincie la alta.

§. 9.

Bulgariĭ şi Creştinismul bulgăresc la Românĭ.

Năvălirea bulgară Bulgariĭ eraŭ la origine de rasă mongolă ca Hunii şi Avarii. Ei ascultaŭ întâĭ de Avarĭ. Pe la 634 ducele Bulgarilor, *Cubrat*, scutură cu totul supremaţia Avarilor din Panonia şi se proclamă neatârnat. Murind Cubrat pe la 668, el lasă cinci fiĭ, dintre care patru apucară în diverse părţĭ, iar al cincilea *Asparuch*, cu órda aceea care au avut înfluenţă asupra sórteĭ poporuluĭ român, trece Dunărea la 678 şi ocupă partea rĕsăriténă a Bulgarieĭ de astădĭ. Acéstă ţară fusese însă împoporată cu *Sclavinĭ*, şi Bulgariĭ, aşedându-se în mijlocul Slavilor, îşĭ pierd cu timpul naţionalitatea lor mongolă şi devin Slavonĭ, după cum au rĕmas până astădĭ. Inriurirea Bulgarilor asupra Românilor este iarăşĭ o înriurire slavonă. Bulgariĭ, sub maĭ

mulţi ducĭ energicĭ, între care vestitul Crum (802), îşi întind stăpânirea pe de o parte spre Constantinopolea, pe de alta dincóce de Dunare, asupra Dacieĭ, aşa că Românii cad sub supremaţia lor. Bulgarii, când s'au aşĕdat în Mesia, erau păgâni. Ei se întorc însă între 860—900 la creştinism prin discipulii celor doi mari apostoli ai Slavilor, Metodiu şi Ciril. Aceşti doi călugări traduc cărţile creştine din grecesce în limba slavă şi inventéză un nou alfabet, pentru a scrie acéstă limbă, alfabetul cirilic. Bulgarii avênd sub ascultarea lor şi pe Românii din Dacia traiană, le impun slujba religiósă creştină în limba slavă, silindu-i să părăsască limba latină, pe care până atunci o avuse în biserica lor.

Creştinismul la Români. — Poporul român, înainte de a avea creştinismul slavon, era tot creştin, însă se închina în limba latină. El primise creştinisimul de la fraţii sĕi de peste Dunarea, după ce Dacia fusese desfiicută din imperiul Roman. Că Românii cunoscuse creştinismul în forma lui romană, se vede de pe cuvintele creştinescĭ de origine latină care sunt numeróse în limba română. Ast-fel: *creştin* de la *chrestianus*, *Dumneḍeŭ*, *păgân*, *biserică* ce vine de la latinul *baselica* şi nu de la grecescul βασιλικὴ din causă că a păstrat pe *b* iniţial, *templu*, *altar*, *cruce*, *mormênt*, *botez*, *cuminicătură*, *lege* în înţelesul de religie, *păcat*, *păreasimĭ*, *preot*, *popă*, *Paschi*, *sicriŭ*, *cimitiriŭ*, *drac*, *diavol*, *Duminică*.

Faţă cu aceste noţiunĭ fundamentale ale creştinismuluĭ, care se vĕd a fi latinescĭ, întâlnim cuvinte slavone numaĭ puţine şi neînsemnate precum: *vlădică*, *utrine*, *molitfă*, *precista*, *spovedanie*, *móşte*, etc. etc., iar cuvinte grecescĭ, de şi maĭ multe şi maĭ de samă, totuşĭ nu se pot compara, în privinţa însemnătăţeĭ lor, cu acele latine. Ast-feliŭ sunt: *evanghelie*, *liturghie*, *aghiazmă*, *mitropolit* şi în deobşte tóte gradele ierarhieĭ religióse.

Nu numaĭ atâta; tot limba ne arată că Daco-Romanii, păstrase din vechea lor cultură, sciinţa scrierei şi a cetirei, dovadă însuşĭ cuvîntul *scrie*, *scrisóre*, *carte*, *a învaţa*, *învăţătură*. Când alăturea cu asemene cuvinte, întâlnim pe acel de *sfânta Scriptură*, acest cuvint ne arată inviderat ca Românii cunosceaŭ creştinismul încă din epoca romana, *subo*

formă scrisă, și că aveau de pe atuncĭ cărțile sfinte scrise în limba latină.

Creștinismul bulgăresc la Români.—Când Românii cădură sub stăpânirea bulgărească, și Bulgarii, întorcendu-se la crestinismul slavon, impuseră felul slujbei lor în tótă întinderea imperăției lor, începu o persecuție în contra formei naționale a bisericei române. S'a pastrat chiar o tradiție după care cărțile latinesci de religie ale Românilor fură arse și înlocuite cu cărțile bulgaresci. Ast-fel se introduse ritul bulgar care stapâni țerile române.

Inriurirea bulgară asupra Românilor nu fu de cat înnoirea celei slavone, de care acestă din urmă trebue cu tóte aceste bine deosebită. Inriurirea bulgară avu efect asupra limbei și slujbei bisericesci. Limba slavonă deveni de atuncĭ înainte singura scrisă și cetită la Români. Tótă cultura Românilor fu învĕlită în acéstă limbă, iar cea românéscă remase numai cât ca limbă vorbită. Singura cultură literară a limbei românesci a fost acea, simplă și primitivă, a poveștilor și poesilor poporane.

Limba slavonă, stăpânind spiritul poporului român mai bine de 700 de ani (900 1640) împiedica, în tot acest răstimp, cultura proprie a limbei și minței românesci.

Și în apusul Europeĭ limba bisericéscă era deosebită de acea a poporuluĭ, fiind cea latinéscă. Insă limba latină era o limbă cultă, pe care cunoscênd'o cineva, putea să învețe, cu ajutorul eĭ, o sumă de sciințĭ, pe când limba slavonă din biserica română aparținênd unuĭ popor necult, ea reținu spiritul român într'o stare de înapoere, fórte dăunătóre desvoltăreĭ sale.

§. 10.

Ungurii, Pecenegii, Cumanii și Tatarii.

Inceputuri de state românesci. Românii și Slavii trăiră alăturea în munții Daciei. Ei începură a se coborî catra șes, după ce Avarii se mai imblânziră, prin lunga lor petrecere în șesurile acestei țări. Românii și Slavii coborîndu-se la șes, se dădură iar mai mult la viața agricola, întemeiară orașe

şi sate şi se organizară în micĭ state, pe întregul teritoriŭ al vechieĭ Daciĭ romane. Româniĭ şi Slaviĭ însă căḑênd sub Bulgari, alcatuirea nouelor state, întocmite de ei, se făcu sub înriurirea bulgară. Aşa găsim, în banatul Temişóreĭ, un ducat cu poporaţie mai mult română, sub dinastia bulgărésca a lui *Glad*; în Crişiana, alt ducat, iar cu poporaţia română, sub dinastia tot bulgărésca a luĭ *Menumorut*; în Transilvania sudică, un al treilea ducat romanesc, sub altă dinastie bulgărésca, acea a lui *Kean*, şi numaĭ în nordul Transilvanieĭ, un stat românesc, în totalitatea luĭ, şi ca ocârmuire, sub dinastia românésca a luĭ *Gelu*. De abia se înjghebase viaţa de stat la Romaniĭ şi Slavii coboriţi din munţi, şi iata că vine asupra lor năvălirea maghiară.

Ungurii.—Ungurii, strănepoţi direcţi aĭ Hunilor, se opresc, pe la 830, în regiunea dintre Nipru şi Siretiu, numită pe atunci *Ateluzu*, întreprinḑênd de acolo mai multe năvăliri către apusul Europeĭ. In timpul uneia din aceste, pe când partea maĭ voinică a naţiuneĭ se afla în expediţie, poporul rĕmas a casă suferi o cumplită lovitură din partea Bulgarilor şi a unuĭ nou ném de barbar, *Pecenegii*; care devastară cu totul Ateluţul şi împrăştieră pe Unguri în tóte părţile.

O samă din eĭ, pentru a scapa de duşmaniĭ, fugiră în munţiĭ marginaşi aĭ Moldoveĭ sudice, trecênd până în părţile Transilvanieĭ. Din aceştĭ Unguri refugiţi în munţi se trage poporul *Secuilor*, ném de Unguri ce împoporéză colţul sud răsăritén al Transilvanieĭ. Numaĭ acéstă împrejurare explică cum se face de se găsesc Unguri în acea parte a munţilor Transilvanieĭ, când de alt-feliŭ acéstă naţie locuesce de obiceiŭ în şes. Tot de aicĭ se explică desnaţionalizarea Românilor prin Unguri în acel colţ de ţară, precum şi faptul că terminologia muntelui în acea parte este maghiarizată, însă numaĭ aice.

Ungurii, reîntorcêndu-se în Ateluzu din expediţia lor, şi găsindu-l pustiet, culeseră rĕmăşiţile némului lor şi plecară cu toţii, prin Galiţia, către Panonia, în valea Dunărei şi a Tiseĭ. Ei nu se aşeḑara îndată în acest nou locaş, ci de aici ei urmau mai departe a prăda Europa apusană. După ce însă fură bătuţi fórte tare în doue rînduri, la *Merseburg*,

de *Henric I* împĕratul Germaniei și în câmpia de la *Lech* la 955, de cătră *Oton cel Mare*, Ungurii se săturară a mai umbla după prădăciuni și se așeḑară pe loc în Panonia, unde desvoltară în curând viaţa de stat.

Așĕḑarea Ungurilor în Panonia fu fatala Românilor. Ungurii înaintară în Transilvania mai ales sub primul lor rege mai însemnat, Ștefan cel Sfint, (997—1038) și supuseră statele româno-bulgare din acéstă ţară. Ungurii trecênd apoi la catolicism începură a persecuta pe Românii ortodocși.

Pecenegii—Prin strămutarea *Pecenegilor*, popor de rasă mongolă, în locul Ungurilor, în Ateluzu, ei devin vecini Dunărei și după cât se vede trec de mai multe ori fluviul. De la dênșii a remas numele unui pîrău *Pecenega*, care se varsă, din Dobrogia, în Dunărea. Pecenegii, trecênd de mai multe ori în imperiul bizantin, pentru a prada, sunt fórte răŭ bătuţi de *Alexios Angelul* pe la 1090, dupa care mare parte din Pecenegi intră în armata Bizantinilor, iar câte-va pâlcuri trec în Transilvauia, unde se așaḑa sub numele de *Bisenĭ* și se contopesc mai târḑiu cu popórele acestei ţări. Un trib al Pecenegilor se numea *Uzii*, de la care ne au remas numele pîrăelor *Uzul* și *Oituzul* precum și acel al *pasului Oituzului*.

Cumanii.—După nimicirea Pecenegilor se arată, în valea Dunărei alte órde de Mongoli numiţi *Cumani*, care ocupă șesul Moldovei și Munteniei, unde lasă mai multe numiri ce amintesc petrecerea lor precum: *Comanii*, *Comănesci*, *Comarna*, *Comarniţa*, *Vadul Cumanilor*, precum și numele propriŭ de *Coman*. Și Cumanii, care dominéză în valea Dunărei de pe la 1100, sunt nimiciţi de ultimul șivoiu, unul din cele mai cumplite ale navălirei, acel al *Tatarilor*. Mai multe rămășiţi, din sfărmăturile Cumanilor, scapă și ele în Transilvania.

Tatarii, ultimul ném de Mongoli pe care adânca Asie îl revĕrsă asupra Europei, reînoiră tóte grozăviile navălirilor anterióre și cruzimile lor ne mai pomenite lasară o adâncă întipărire asupra minţii celor ce le suferiră. Órdele lor, plecând din Asia, pustiază Rusia, cucerind orașele Vla-

dimir, Moscva, Kiev; întră în Polonia, ard Cracovia, și apoi se împart în două grupe, din care una înaintéză asupra Germaniei, cea-laltă, sub *Batu-Chan*, trece munții Carpați peste pasul numit *Pórta Rusiei*, în Transilvania **(1241)**. Parte din ei apucă spre Ungaria, iar alții se cobor în jos cătră sudul Transilvaniei și anume o parte sub conducerea lui Órda apucă peste Fagaraș spre Oltenia unde este bătută de Basarab, banul acelei regiuni; alta sub Cadan și Buri trece pe la Brașov în Muntenia la poporul român ce locuia aice; a treia órdă sub Bochetor apucă prin Moldova cătră episcopatul Cumanilor. Tatarii pustiaza tot în calea lor, astfel că nu mai remase nici o casa în picióre, nici o viață cruțată. Regele Ungurilor, *Bela al IV-lea*, fuge în Veneția, de unde revine, după ce Tatarii părăsesc Ungaria.

De și ei se retrag din acéstă țară, care fusese atât de pustiétă, încât nici pe ei nu-i mai putea hrăni, totuși nu se îndepartéza pentru totdéuna de țările nóstre, ci adapostindu-se în Crimeea, ei urméză de ocolo a navăli destul de des în țèrile române, și aceste prădaciuni s'au urmat necontenit până la sfârșitul secolului trecut*).

---

*) Asupra mersului tuturor năvălirilor, a se vedea harta de pe pagina 58.

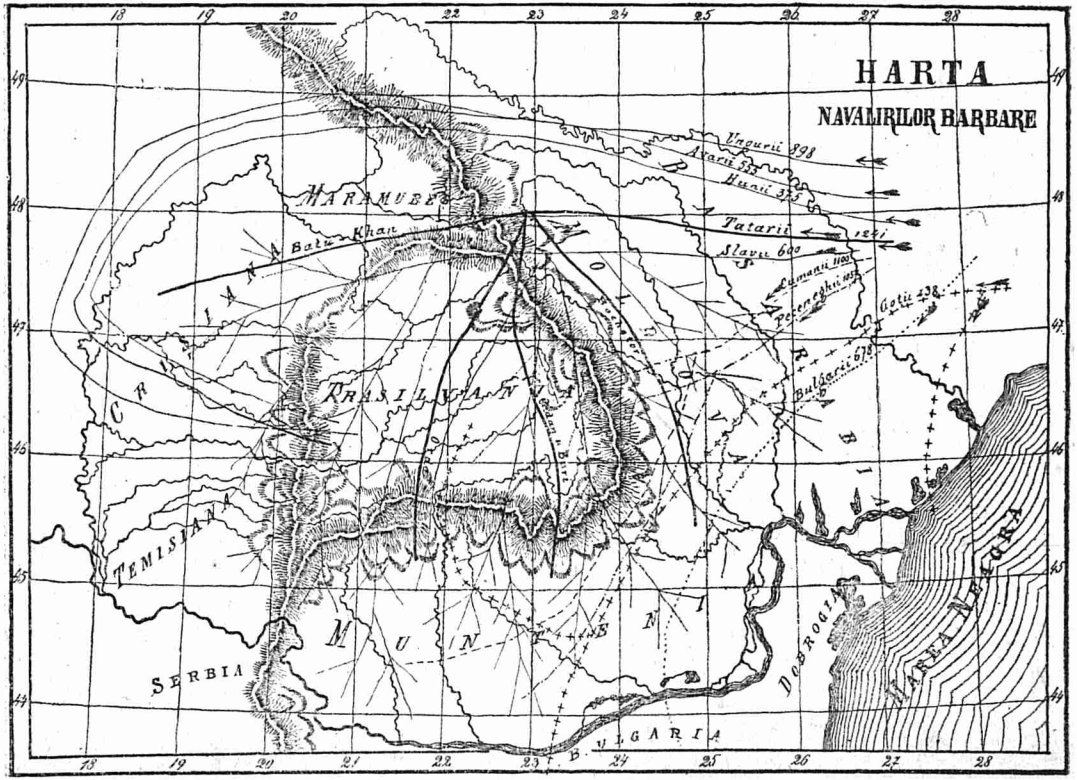
HARTA
NAVALIRILOR BARBARE
Ungurii 898
Avarii 555
Hunii 375
Tatarii 1241
Slavii 600
Cumanii 1068
Petcenghii 1091
Goții 238
Bulgarii 679
HARAMUBEI
Batu Khan
CRIMEIA
KRASILOVIANA
VOLHINIA
PODOLIA
RUSIA
TEMISIANA
MUNTENIA
SERBIA
BULGARIA
DOBROGEA
MAREA NEAGRA
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
49
48
47
46
45
44

§. 11.

Efectul năvalireĭ asupra Românilor.

Năvalirea barbarilor ține în resăritul Europeĭ mai bine de 1000 de ani, în care răstimp Românii nu avură vremea de a se liniști de turburările la care dânsa îi expunea, așteptându-se necontenit a fi prădați când de un ném de barbari, când de altul. Acest vecinic neastâmpĕr făcu cel mai mare rĕu Românilor, căci îi împiedecă a se deda la lucrările civilizatóre, și ei zăboviră deci, un timp imens din istoria lor, în o stare de necultură.

Năvalirea barbarilor distruse viața civilisată a Daco-Romanilor și-i sili să se întórcă îndărăpt, de unde încep societățile.

Când fură loviți pentru prima óră de Goți, ei trăiaŭ viața cultă și chiar rafinată a lumeĭ vechĭ. Fiind nevoiți a se retrage în munți, înaintea năvălireĭ, ei părăsiră orașele lor care cădură în ruină, pentru a nu se mai ridica, și uitară tot odată și tóte noțiunile referitóre la viața de stat roman, întru cât acésta insăși fusese distrusă. Aprópe tóte cuvintele ce se raportaŭ la viața statuluĭ roman, și care eraŭ atât de cunoscute de Daco-Romani, precum: *legatus Augusti*, *procurator*, *decurio*, *decemvir*, se pierdură din consciința poporuluĭ, împreună cu noțiunile la care dânsele se raportaŭ. Poporul român recădu iar în organizarea patriarhală a societăților, fiind nevoit să reîncépă, iarăși din capăt, o viață acum trăită. El, când reîncepu a se organiza în state, după ce se coborî la șes alăturea cu Slavii, înjghebă noua luĭ organizare după chipul aceleĭ a Slavilor.

Reîntorcîndu-se poporul la viața păstorésca, îndeletnicirile sale cele multiple se simplificară și ele, și dacă Românii nu părăsiră cu totul lucrările agricole chiar în crierii munților, unde asemene ocupații erau greŭ de îndeplinit, aceasta o făcură numai fiind ca un popor nici odată nu se póte întórce cu totul înapoi pe calea culturei. El ținea la lucrurile ce le deprinsese odată și le punea în aplicare, chiar în condițiile cele mai nefavorabile.

Cu tótă acéstă viaţă atât de bântuită, poporul român nu a perit; ba şi-a pastrat firea lui în destul de curată şi neatinsă de barbarĭ. Trăind el retras în ascundişurile nestrăbătute ale munţilor, el fu ferit de atingerea îndelungată a celor mai multe némuri barbare. Acele ce se amestecară cu el, precum Slavonii, fiind cu mult inferióre în privirea puterei minţei şi a cugetărei lor, primiră ele predomnirea română în loc de a o impune pe a lor. Ast-fel poporul român eşi transformat din epoca năvălirei, însă nu nimicit.

Dacă retragerea în munţĭ a Românilor distruse la eĭ viaţa de stat romană, ea le adăposti limba, moravurile şi obiceiurile, care se păstrară aprópe curate şi numaĭ prea puţin atinse de înrîuririle barbarilor.

Viaţa Daco-Romanilor în munţi şi întórcerea lor în mare parte la starea de păstorĭ, maĭ explică încă o altă particularitate, ce nu se întâlnesce de cât la dânşiĭ, anume unitatea surprinzétóre a limbeĭ lor. La nordul Dunărieĭ, între Românii deosebitelor provinciĭ ale Dacieĭ, de şi ele sunt fórte îndepărtate, nu există o varietate atât de mare a limbeĭ, încât Românii din deosebitele ţărĭ să nu se pótă înţelege. Afară de micĭ deosebirĭ în cuvinte, Maramureşanul înţelege pe Banaţan şi Dobrogénul pe Românul din Crişiana. In Italia şi Francia din potrivă, chiar locuitoriĭ unor provinciĭ apropiate, precum Lombardia şi Piemontul nu se înţeleg între eĭ. Românii purtându-se cu turmele lor din loc în loc, se atingéu necontenit unii cu alţiĭ, şi acéstă vecinică frământare aduse acea unificare a limbeĭ care pune în uimire la prima videre.

§. 12.

Moldova şi Muntenia înainte de întemeierea statelor în ele.

Regiunea locuită de Slavoni.—Românii din Dacia traiana nu putură dosvolta aici, adecă în Transilvania şi Banat, o viaţă proprie şi neatârnata, de óre-ce ei cădura sub stăpânirea Ungurilor. O parte din ei, ne mai putênd suferi apĕsarea ungurésca, se hotărî sa părasască ţara ei de baştină şi sa se cobóre în arară de ea, pe laturile sale exterióre, în câmpiile Dunărei şi a Nistrului, spre a încerca aice constituirea unor state neatârnate

Când Românii din Transilvania părăsiră țara lor, pentru a se aședa în Muntenia și Moldova, aceste două țări o aflau în următórea stare:

Atât Muntenia cât și Moldova erau locuite, și anume de două soiuri de popóre: Slavonĭ cătră șes și Românĭ cătră munte.

Când Slavonii acoperise tot teritoriul vechei Dacii, acolo pe unde dânșii se aședară între Românĭ, adecă în munțĭ, ei fură romanizațĭ; în șes însă, pe unde nu erau Români, ei păstrară naționalitatea lor. Acésta se întâmplă mai ales în partea plană a Munteniei și Moldovei. Că acéstă parte a fost locuită de Slavonĭ înainte de venirea Românilor de peste munți, se vede după numerósele numirĭ geografice de origine slavonă ce se întâlnesc în câmpia principatelor. Astfeliu numaĭ dintre rîurĭ se pot enumera: *Jijia*, *Bahluiul*, *Meletinul*, *Bistrița*, *Slănicul*, *Tutova*, *Crasna*, *Susița*, *Marușa*, *Zabala*, *Teleajnul*, *Perja*, *Studinița*, *Putna*, *Milcovul*, *Râmnicul*, *Slimnicul*, *Nișcova*, *Rișca*, *Doftana*, *Cricovul*, *Sabara*, *Glavaciocul*, *Dâmbovița*, *Ialomița*, *Neajlovul*, *Ilfovul*, *Cotmana*, *Tismana*, și altele multe.

Pentru Moldova în special avem dovada existenței chiar a unuĭ stat și a unor orașe slavone, în partea câmpuluĭ. Se pomenesce pe la 1134 un principe al Bărladuluĭ, *Ivanco Rotislavovicĭ*, sub domnia căruia s'ar fi aflat maĭ multe alte orașe, dintre care se amintesc, afară de Bărlad, *Tecuciul* (în slavonesce: apă repede) și *Haliciul mic*, astădĭ Galațul, fundat de cătră o colonie slavonă din Galiția, numită pe atunci tot Haliciul. In Muntenia avem de asemenea orașele de nume de slav: Craiova, Târgoviștea, Slatina.

Regiunea locuită de Românĭ.—Pe cóstele munților, ce mărginesc Muntenia în spre nord și Moldova în spre apus, se află poporație românéscă care eșise din cuprinsul Transilvanieĭ, sub apésarea la care era expusă prin némuriile barbare ce cuprinse lăuntrul acesteĭ țărĭ. Acéstă poporație era organizată în micĭ state, sub niște șefi numițĭ voevodĭ. Așa în Muntenia, găsim într'un document din 1247, pomenite maĭ multe micĭ ducate: în țara Severinuluĭ, de-a-drépta Oltuluĭ, chinezatele luĭ *Ión* și a lui *Farcaș*, despre care nu știm de ce poporație erau locuite. In drépta Oltuluĭ, se găsesc amintită, în acelaș document, țara luĭ *Lyrtioy* voevodul Valahi-

lor și în stânga aceluiaș rîu țara luĭ *Seneslaŭ* tot voevod al Valahilor. Se maĭ vorbesc încă și de niște Valahĭ din țara *Lotrutuĭ* (afluent al Jiuluĭ). Despre aceste ducate românescĭ, regele Bela al IV-le spune în documentul seŭ, că le excepteză din dăruirea făcută cavalerilor din Ierusalim și că le lasă Românilor, *după cum le avuse și până acum*, ceea ce arată că aceste ducate românescĭ se bucurau, față cu regii unguri, de óre care neatârnare. De aceea și întâlnim maĭ târdiŭ, pe la 1272, pe voevodul următor luĭ Seneslau, *Litean*, revoltându-se, cu fratele seŭ *Barbat*, contra regeluĭ unguresc și trebuind să fie supus cu armele. In aceste ducate românescĭ se afla chiar óre-care nobilime, care capătă prin privilegiul luĭ Bela al IV-le dreptul de a fi judecată de curtea regéscă.

In Moldova, de și nu se constată existența unor ducate românescĭ ca acele din Muntenia, totuși întâlnim maĭ multe grupe de Românĭ înșiraț de-a lungul munților Carpați. Astfel în *Vrancea* (colțul sudic-apusan al Moldoveĭ) găsim pe la 1234 un număr mare de Românĭ care aveaŭ episcopiĭ lor și care atrăgéu chiar la religia lor pe Unguri și pe Sașĭ, încât papa dă ordin episcopuluĭ Cumanilor, care-și avea reședința lângă Milcov, că să se siléscă a întórce la catolicism pe acești «Valahĭ».

Maĭ sus încă, prin județul *Bacăului*, întâlnim Românĭ pe la 1167, pomeniț de doĭ scriitorĭ bizantinĭ, care spun că eĭ ar fi prins pe unchiul împăratului de Constantinopole, Manoil Comen, unul Andronicus, care după ce ar fi tradat pe împăratul, nepotul seŭ, ar fi fugit către hotarele Galitieĭ, unde ar fi fost prins de Valahĭ. De asemene se maĭ află Românĭ în jurul cetățeĭ Némțuluĭ numită așa de pe la 1232.

Stăpânirea Galițieĭ se întindea pe atuncĭ până la principatul Bârladuluĭ, care era sub suzeranitatea aceleia. Maĭ spre nord încă, întâlnim Românĭ în *Câmpulung* din Bucovina, constituind aicĭ un mic stat, ce maĭ târdiu, după înfemeierea Moldoveĭ, ajunse vasal și tributar eĭ, și maĭ sus încă, prin sudul Galițieĭ, niște Knejĭ Bolohoveni adecă Valahĭ, decĭ tot Românĭ.

Afară de aceste ducate saŭ state micĭ românescĭ ce se aflaŭ în Muntenia și Moldova, maĭ eraŭ în Transilvania două ducate, care par a fi fost rĕmas pe jumătate neatâr-

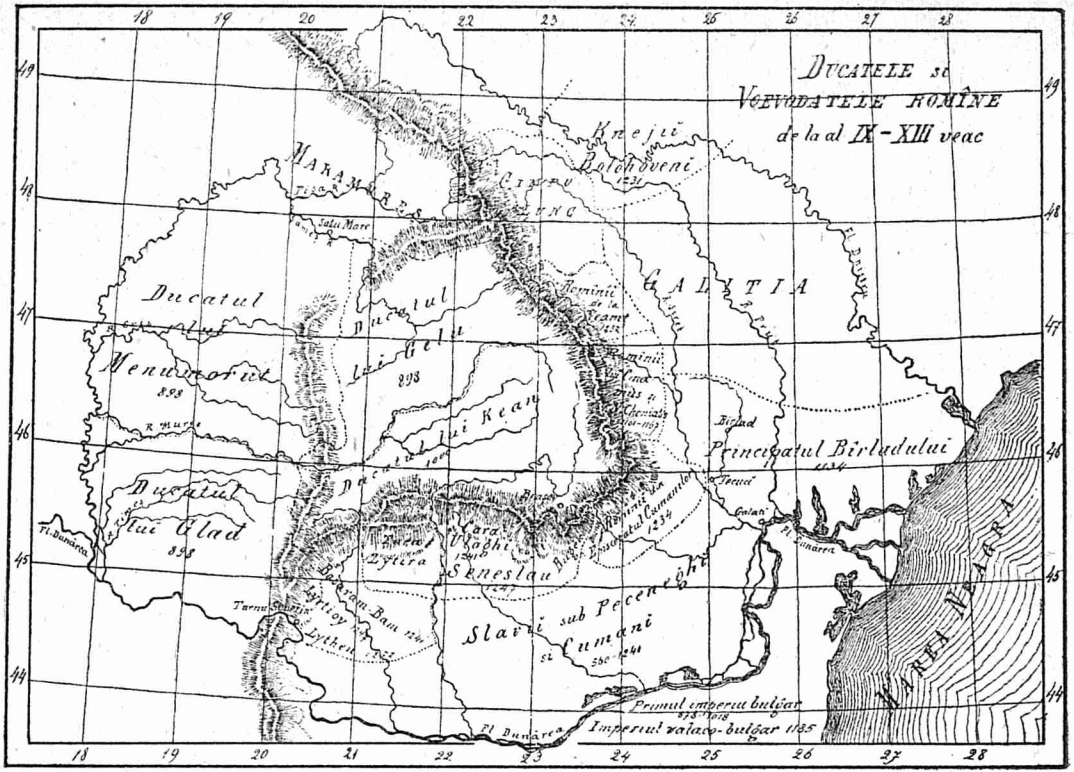
Ducatele sc
Voevodatele Române
de la al IX-XIII veac
Kneji Bolohoveni
Maramureș
Ducatul lui Menumorut
Ducatul lui Gelu
Ducatul lui Kean
Ducatul lui Glad
Galiția
Bihor
Principatul Birladului
Țara Severinului
Țara Litra
Țara Senestau
Slavi sub Pecenehi
și Cumani
Primul imperiu bulgar
Imperiul vlaho-bulgar 1185
Marea Neagră
Sătu Mare
Turnu Severin
Dybolt
Dybolt
Fl. Dunărea
Fl. Dunărea
Fl. Siret
Fl. Prut
R. Mureș
R. Olt
Fl. Bistrița
Fl. Bistrița
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
49
48
47
46
45
44

nate de Unguri; aceste sunt ducatul *Făgărașului* la sudul Transilvaniei și ducatul *Maramureșului* la nordul aceleĭ țeri. In aceste ducate grămădindu-se tot mai mulți Români, ce fugeau de asuprirea ungurească, dela o vreme mulțimea norodului deveni așa de mare, în cât trebui să se reverse în afara, catra câmpiile Munteniei și Moldoveĭ, în o bogată emigrare, care puse temelia principatelor române.

Acéstă emigrare este cunoscuta în istoria Românilor sub numele de *descălecare*.

§. 13.

Imperiul valaho-bulgar.

Afară de Românii din stânga Dunăreĭ, se mai află o grupă de popor latin locuitor în munții Balcanului și aĭ Pinduluĭ. Acești Români, din care o parte se numesc *Armâni* în propria lor limbă, se trag prin originea lor, din coloniștii romani ai Mesiei, care fugiră înaintea năvălireĭ slavo-bulgare, în munții vecini regiuneĭ locuite de ei, precum Românii de la nordul Dunărei cautară scăpare în Carpați (mai sus, p. 66). Acești Români sudicĭ se dedase, ca și cei de la nord, la pástorie, cultivând însă și puțin grâu în văile mai largi ale munților. Ei trăise aprópe neatârnați în munții lor, feriți de stăpânirea bizantina de la sud pe cât și de cea bulgarésca de la nord. După ce imperiul bulgăresc, întemeiet de *Asparuch* în Mesia, este distrus de împĕratul *Vasilie II Bulgaroctonul* în 1018, și stă supus Bizantinilor vr'o 160 de anĭ, aceștia vroind să supună pe Românĭ și pe Bulgari la dări mai grele de cum le platise până acuma, provócă în aceste popóre o cumplită rascólă care le aduce din noŭ la neatârnare (1185).

Rescóla porni din sinul Românilor, care sub doĭ frați *Petru* și *Asan*, din acea gintă, răspinseră domnia bizantină. Impĕratul *Isac Anghelul* porni în contra lor și-ĭ bătu în prima întĕlnire. Românii bătuți, cautară scapare la Cumanii de la nordul Dunăreĭ, de la care luând ajutor, se întorc în contra Bizantinilor, îĭ bat în repețite rânduri și se declară neatârnați de dênșii, Bulgariĭ se unesc apoi cu Românii și constituesc împreună un stat cunoscut sub numele de *im-*

periul valaho-bulgar, la început sub dinastia română a *Asanilor*. După mórtea luĭ Asan, care fu ucis de un dușman personal în 1196, rĕmâne Petru care și dênsul móre sub cuțitul unuĭ ucigaș, în 1197. Iĭ urmézà la tron fratele lor cel maĭ mic, *Ioniță* (1197—1297), sub care Românii, uniți cu Bulgarii, repurtézà necontenit izbânḑi, maĭ întâĭ în contra Bizantinilor; apoĭ, după ce Grecii sunt răsturnați de Latinii cruciatei a IV-a și se întemeiază în Constantinopole imperiul latinesc, Ioniță urmézà luptele contra acesteĭ nouĕ împĕrățiĭ; bate și prinde în o luptă pe împĕratul francez *Balduin de Flandra* și dobândesce o autoritate atât de mare, în cât tot Orientul se cutremura înaintea luĭ. Papa din Romà, aflând că un popor originar din Italia ajunsese la o așa însemnătate, trimite soli la Ioniță pentru a'l atrage la biserica catolică. Ioniță declară că primește, dacă papa îĭ va da coróna imperială, ceea ce se și face, și Ioniță este încaronat ca *împĕrat al Bulgarilor* și *al Valahilor*, de delegatul papeĭ, în ḑiua de 8 Noemvrie **1204**.

După mórtea luĭ Ioniță urmézà *Borilà*, apoĭ *Iónn Asan*; în sfârșit *Caliman* și *Mihail Asan*, ultimul împĕrat din vița română a Asanilor.

Elementul valah saŭ român în imperiul valaho-bulgar jucà un mare rol în lupta pentru neatârnare contra împĕraților greci și latinĭ din Constantinopole. De aceea și vedem că conducerea rĕscólei este purtată de Românĭ și că dinastia cea d'întâĭ, acea a Asanilor, este de origine română. Când fu însà să se constituiască statul, Bulgariĭ începurà a avea rolul predomnitor, întru cât eĭ aveaŭ óre-care cultură care lipsea cu totul pàstoriior românĭ. Bulgariĭ anume aveaŭ ritul lor special în biserică, un cler organizat, o limbă scrisa, pe lângă că ei maĭ trăise odată în viața de stat în întâiul lor imperiu. Forma exterióră a statuluĭ valaho-bulgar era bulgărésca, și chiar elementul român, ce lua parte la conducerea statului, coborându-se între Bulgarĭ, se prefácea pe nesimțite în Bulgarĭ. De aceea cu timpul imperiul, la început româno-bulgar, se preface cu totul în unul bulgăresc. După stângerea dinastieĭ Asanilor în 1257, vine la tron un Bulgar, Mitzes, înrudit numaĭ prin femeĭ cu dinastia Asanilor. Românii, veḑându-se tot maĭ mult răspinși

de Bulgarĭ, se retrăgeŭ în munțiĭ lor, unde-ĭ găsim până astădĭ, ocupându-se cu păstoria. Imperiul bulgăresc mai duce o existență slabă până la 1389, când cade sub Turcĭ.

PARTEA II-a

ISTORIA MEDIE

(De la întemeierea principatelor până la Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu)
(1290—1633)

CAP. IV

ISTORIA MUNTENIEĬ PĂNĂ LA VLAD-ȚEPEȘ

(1290—1456).

§. 14.

Descălecarea Munteniei până la Mircea cel Mare.

Descălecarea Munteniei.—De la întemeierea stăpânireĭ unguresci în Transilvania, Românii de aicĭ fură supuși uneĭ persecuțiĭ religióse îndreptată de catolicĭ contra bisericeĭ ortodoxe a Românilor. Papa trimite în repețite rânduri scrisori cătră regiĭ unguresci, pe care iĭ îndémnă a întórce cătră credința adevărată pe *închipuiții creștini* ce s'ar afla în țara lor. Românii, în fața acestor persecuțiĭ, se retrag tot maĭ numeroși in ducatele pe jumătate neatârnate a *Făgărașului* și a *Maramureșului*. Propaganda catolică ne lăsându-ĭ în pace nicĭ aicĭ, și pe de altă parte numĕrul poporației crescênd peste măsură, parte din poporul românesc se hotărește a trece munțiĭ și a se cobori în văile roditóre ce priveau cătră marea Négră, spre a întemeia aicĭ o viață maĭ la adăpost de asupririle cărora era expus.

Cea întaĭ coborîre a Românilor de peste munțĭ, pe la-

turile exterióre ale Carpaţilor, se face din Fagaraş în Muntenia în **1290**, şi se opresce la *Câmpluung*, oraş ce exista dinainte în partea nordică, în munţi. *Radu Negru* veni în fruntea uneĭ puternice colonii de Românĭ, maĭ ales din clasa bogată, dintre nobilĭ, însoţiţĭ bine-înţeles de slugile lor. Coborirea Românilor de peste munţĭ spori deci elementul boieresc în Muntenia. Poporul român, ce se afla în acéstă ţară cătră munţĭ, se supuse imigranţilor şi deveni clasa ascultătóre, pe când Românii de peste munţi representaŭ clasa dominantă.

Fiind-că poporul român din Muntenia se numea dinainte pe sine cu acest nume de *Român*, apoĭ căḑênd el în stăpînirea celor veniţĭ peste dênsul, numele seŭ deveni sinonim cu supus, pe când stăpâniĭ lor luară numele de *Munteni*. Cu timpul clasa supuşilor deveni tot maĭ apêsată, şi în curênd *rumân* devine termenul întrebuinţat pentru a însemna pe locuitorul căḑut în stare de şerbie.

De la poporul venit de peste munţĭ, care se numea Muntenĭ, se explică numele de *Muntenia* dat Valahieĭ, care de alt fel numaĭ aşa nu s'ar putea numi, fiind în cea maĭ mare întinderea eĭ o ţară cu totul plană şi lipsită de munţĭ. Muntenia maĭ are încă un nume, acel de *ţara Românéscă*, care îĭ vine de la numele poporuluĭ seŭ de baştină, Românii; al treilea nume al Munteniei, *Valahia*, nu este cunoscut în ţară, ci este dat de străinĭ.

Radu Negru, pentru a se pune bine cu locuitoriĭ Câmpulunguluĭ, le întăreşte prin un hrisov din 1292 proprietatea asupra munţilor din vecinătatea oraşuluĭ, încuviinţându-le maĭ multe privilegiĭ, precum scutirea de plată a unor taxe pentru lucrurile de mâncare, dreptul exclusiv de a avea şi a cumpĕra proprietăţile târguluĭ şi altele.

Duciĭ maĭ micĭ ce i-am vĕḑut că existau în Muntenia înainte de descălecare, de îndată ce auḑiră despre sosirea unuĭ om mare de peste munţĭ, se grăbiră a veni şi a i se închina. Intre ceĭ dintâĭ fu *banul Craioveĭ*. Acesta era tot din familia Basarabilor ca şi Radu Negru, în cât închinarea îĭ veni cu atăta maĭ uşor cu cât o făcea uneĭ rudeniĭ.

Radu Negru dă în căsătorie pe fiica sa luĭ *Ştefan Milutin*,

întemeietorul puterei serbești; dar Milutin o lépădă în curând, trimeţênd-o înapoi la tatul ei.

Predecesorii lui Mircea.—După Radu Negru, care pare a se mai fi numit și *Tugomir Basarab*, urméză fiul seŭ *Ivancu Basarab*, care devine cuscrul lui *Mihail*, ţarul Bulgarilor, dând pe fata luĭ în căsatorie fiuluĭ luĭ Mihail.

Alexandru Basarab, fratele luĭ Ivancu, domnesce de pe la 1330 până cătră 1365. Domniĭ muntenĭ, care prin părăsirea Transilvanieĭ scăpase de domnia ungurésca, nu vroiaŭ să maĭ asculte de supunerea pe care regiĭ ungurĭ o pretindeau. Posiția cea tare a Muntenieĭ, despărţită de Ungaria prin munţi înalţi, înlesnea împotrivirea domnilor eĭ. Regele *Carol Robert* atacă pe Alexandru; este însă cumplit bătut de dânsul, în cât abia scapă în Ungaria cu sfărmăturile armateĭ sale.

Alexandru Basarab avu două femeĭ: una ortodoxă, muma fiului seu Vladislav; alta catolică, *Clara*, cu care avu două fete, măritate, una după *Strașimir*, ţarul Bulgarilor și cealaltă, numită *Anca*, după *Simion Staret* ţarul sîrb. Soția catolică a luĭ Alexandru Basarab favorizază mult latirea credinţeĭ catolice în Muntenia, fiind în bune relații cu papa, care trimite soţuluĭ eĭ pe la 1345 o scrisóre prin care îl rógă: să se întórcă la catolicism.

Vladislav Basarab se constată că ocupa scaunul în 1365, are lupte și el cu Ungurii și anume cu Ludovic cel Mare urmașul luĭ Carol Robert.

Vladislav Basarab, urmând înainte politica predecesorilor sĕĭ, anume de a se lega prin înrudire cu domniĭ slavonĭ de peste Dunăre, își mărită pe fata luĭ *Elena*, cu *Uroș* fiul luĭ Ştefan Dușan, ţarul Serbilor.

Radu al II-le Basarab se constată a domni pe la 1377, când *Ludovic cel Mare* craiul Ungarieĭ într'un hrisov al seŭ spune că speréză cu ajutorul luĭ D-ḑeu a aduce ţara muntenéscă iar sub stăpânirea luĭ, ceea ce dovedesce că, pe timpul acestuĭ domn, Muntenii se eliberase cu totul de stăpânirea ungurésca.

Dan I. Basarab fiul luĭ Radu II, domnește până la 1386, când este ucis de fratele sĕu *Mircea cel Mare*, care vine la tron.

§ 15

Mircea cel Mare și urmașiĭ luĭ.

Mircea cel Mare, **1387—1418.**—Până să vină Mircea I la tronul Munteniei, se întâmplase o mare schimbare în starea popórelor de la sudul Dunăreĭ. Turciĭ, trecênd în Europa la 1357, încep a cuceri țerile supuse împeriului bizantin și, curând după aceea, și statele slavone din drépta Dunăreĭ. La 1362 ĭeŭ Adrianopole. Imperiul bizantin, ne maĭ opunênd o împotrivire seriósă, apĕrarea creștinătățeĭ europene, amenințată de Turcĭ, rĕmase asupra popórelor neatârnate ce înconjuraŭ acéstă împĕrăție: Albaneziĭ, Serbiĭ, Bulgariĭ și Româniĭ. După ce *Murad I* strămută reședința împĕrățieĭ sale la Adrianopole (1365), el bate pe *Lazar* despotul Serbieĭ, care este nevoit să recunóscă suzeranitatea sultanuluĭ (1375). In acelaș timp se supune Șișman regele Bulgarieĭ, și'și dă pe fiica lui în căsătorie după Murad. Principii creștinĭ fac după aceea o legătură împreună și rîdică o armată comună de Sêrbi, Bosniacĭ, Bulgarĭ, Ungurĭ, Albanejĭ și Românĭ, acești din urmă sub Mircea, dar sunt cumplit bătuți la *Cosova* (1589), când regatul bulgar este nimicit. Sultanul Murad însă móre în batălie și îi urméză *Baiazet* (1389—1402).

Mircea, fiind și dênsul bătut în lupta de la Cosova, și pe de altă parte știindu-se dușmanit de Maghiarĭ, caută un sprijin la Poloni și încheie în 1389, cu regele Polonieĭ *Vladislav*, prin mijlocirea luĭ *Petru Mușat* domnul Moldoveĭ, un tractat de alianță ofensiv și defensiv contra regeluĭ unguresc. Amenințarea Turcilor, punênd însă în pericol atât pe Românĭ cât și pe Maghiarĭ, silesce pe domniĭ acestor douĕ popóre a se apropia unul de altul. Turciĭ, după bătălia de la Cosova, devastară Ungaria și Muntenia, spre a pedepsi aceste douĕ țărĭ pentru participarea la luptă în contra lor. Se pare că Mircea, pentru a scapa de năvălirea turcéscă, ar fi consimțit a da o sumă de banĭ, de óre-ce găsim Muntenia încă din anul 1391 înscrisă pe registrele Porțeĭ ca țară tributară. Că acest tribut însă chiar în cazul când ar fi fost plătit, nu era de cât ceva trecĕtor, se vede de pe luptele ulterióre ale luĭ Mircea cu Turciĭ.

In 1395 intervine vestitul tratat între Mircea și *Sigis-*

mund regele Ungariei, în care Mircea se obligă a merge în persónă în contra Turcilor, numai în cazul când și regele ar păși în persónă, iar în cazul când ar trimite pe un general al seŭ, să facă și Mircea tot astfel. Mircea se maĭ obligă să deie armateĭ ungurești zaharea (proviziĭ de mîncare pentru oștĭ) însă pe banĭ, și numește în tot textul tractatuluĭ pe rege : domnul craiul Sigismund iar nu domnul saŭ craiul *nostru*. Acest tratat este dovada cea maĭ evidentă că slabele legăturĭ de vasalitate ce mai legaŭ Muntenia de Ungaria fusese cu totul desfăcute, când Sigismund avu nevoie de brațul luĭ Mircea, pentru a lupta contra Turcilor.

Armata aliată a Ungurilor (sporită cu Bavarejĭ și Francejĭ) și Românilor trece Dunărea la Nicopoli. Cavalerĭĭ francejĭ ce nu cunoșteaŭ felul de bataie al Turcilor, cerênd cu orĭ-ce preț onórea ataculuĭ, sunt nimiciți de Turcĭ, compromițênd cu totul izbânda lupteĭ, Mircea vĕdênd acésta, se retrage din bătălie și se duce în țara luĭ pe care Turcĭĭ o calcă îndată după bătae. El trimite femeile și copiiĭ la munte, pustiază restul țăreĭ, taie proviziile armateĭ luĭ Baiazet, o urmărește prin pădurĭ, nelăsându-ĭ nicĭ un moment de liniște ; apoĭ la sfârșit, după ce obosesc, o atacă fățiș, o bate și o pune pe fugă. Ajuns la Dunăre, un general al luĭ Baiazet, *Evrenos*, face un lagăr întărit, la adapostul căruia Turciĭ pot trece fiuviul. Fără indoială că în urma acesteĭ izbândĭ, Mircea scapă de tributul timpurar ce'l plătise după bătălia de la Cosova.

In acest timp Baiazet sultanul Turcilor, atacat fiind în Asia de chanul Mongolilor *Timur-Lenk*, este bătut de el la *Angora*, în 1402. Baiazet este prins și móre în 1403. Impĕrăția luĭ se împarte între ceĭ patru fiĭ aĭ seĭ, din care murind *Iza*, remân treĭ: *Soliman*, *Muza* și *Mahomet*, care se iaŭ la luptă de la acéstă împărțire.

Mircea ajută întâĭ luĭ Muza contra luĭ Soliman, pe care Muza ajunge să-l bată, să-l omóre și să-ĭ ocupe tronul. Atacat însă de al doile frate al seŭ Mahomet, Muza este bătut, cu tot sprijinul ce'l capetă de la Mircea.

Mahomet, ajungênd sultan, vra să pedepsască pe Mircea pentru ajutorul dat luĭ Muza, și trimite o armată care devastéză Muntenia și ocupă cetățile *Severinul* și *Giurgiul*

ceea ce constrînge pe Mircea a se închina iarăşĭ Turcilor şi a le plăti tribut.

Se pare că atuncĭ, în anul 1413, s'a încheiet tractatul de vasalitate a lui Mircea cu Turcii, după care Muntenia păstra autonomia ei, dreptul de a'şi alege principi, de a declara războiŭ şi a încheie pace cu orĭ cine, afară de prietenii şi de duşmanii Porţiĭ, obligându-se pentru acésta a plăti pe an un *peşcheş*, adecă dar, de 3,000 de banĭ de aur. Turcii, pe lângă acésta, se maĭ îndatoresc a respecta religia ţăreĭ, a nu se aşeda în Muntenia şi a nu face geamiĭ în ea.

Mircea însă, nemulţămit cu rezultatul politiceĭ sale, ajută maĭ tărdiu unuĭ alt pretendent, *Mustafa*, contra lui Mahomet, prin care îşĭ atrage din nou duşmănia acestuia. Pătrunzênd Turcii în Valachia, cer de la Mircea să le deie, pe lângă tributul în banĭ, şi 500 de copiĭ pe an în corpul Ienicerilor. Mircea refuză şi luându-se la luptă, Turcii sunt bătuţi într'o mare bătălie la *Rovine*, fugărindu-i Mircea peste Dunăre. Totuşi domnul muntén se pare că nu a rupt legăturile făcute maĭ înainte cu Turcii şi că aŭ îndepărtat numaĭ condiţia îngreuietóre a tributuluĭ de copiĭ, rămânênd de alt-fel tot vasal împĕrăţieĭ otomane.

In timpul domnieĭ lui Mircea, teritoriul Munteniei era mult maĭ întins de cât maĭ tărdiŭ. Cuprindea şi Moldova sudică până pe la Bacăŭ şi Bărlad şi spre resărit ajungea până dincolo de oraşul Chilia, care era aleĭ. Peste Dunăre cuprindea Dobrogea şi dincolo de Carpaţi ducatele Făgăraşuluĭ (légĕnul din care plecase formarea statului muntén), şi al Amlaşuluĭ. De la stăpânirea domnilor munteniĭ, care eraŭ din familia Basarabilor, asupra părţeĭ sudice a Moldovei răsăritene se trage numele de *Basarabia* dat acesteĭ părţi de pământ. La 1812, când Ruşii aŭ răpit de la Moldova jumătate din teritoriul eĭ, aŭ întins acéstă numire de la sudul aceleĭ porţiunĭ asupra întreguluĭ trup răşluit. Mircea móre în 1418.

Urmaşii luĭ Mircea.—Dan, fratele luĭ Mircea lăsase copiĭ, care, considerând pe Mircea şi pe urmaşiĭ luĭ de usurpatorĭ, încinseră cu aceştĭ din urmă o luptă înverşunată pentru corona muntenă. Urmaşiĭ luĭ Dan purtaŭ numele de *Dănescĭ* saŭ *Basarabeşti*, iar aceĭ aĭ lui Mircea de *Drăculeştĭ*, de la

Vlad Dracul fiul luĭ Mircea cel Mare, și cel maĭ însĕmnat din urmașiĭ luĭ, Vlad Dracul este tatăl luĭ Vlad-Țepeș.

Vlad Dracul domnesce în douĕ rînduriĭ: 1430—1439 și 1442—1446. In timpul domnieĭ lui de a doua, Ungurii sub regele lor Vladislav, sunt cumplit bătuți la Varna 1444, bătălie în care Vladislav pierde viéța. Nobilul Român în slujba Ungarieĭ, Ioan Corvin de Huniade, scapă în Muntenia după bătălie și este pus la închisóre de Vlad Dracul, ce fusese pârît de Huniade la Vladislav că nu ar fi credincios Ungurilor. Huniade, scăpând din prinsóre și întorcêndu-se în Ungaria, își răzbună contra luĭ Vlad Dracul, scoțêndu-l din tron, pe care-l dă rudenieĭ sale Dan III.

Lupta cea crîncenă între Dănești și Drăculești, care se sprijineaŭ când pe Ungurĭ când pe Turcĭ, face ca Muntenia să pérdă posiția dobîndită sub Mircea cel Mare. Ea recade în vasalitatea Ungarieĭ, iar față cu Turcii, pe lângă sporirea tributuluĭ de bani, se maĭ obligă a da 500 de copiĭ în corpul Ienicerilor. In așa stare o va găsi Vlad-Țepeș la 1456, data suireĭ luĭ în tron.

CAP. V.

ISTORIA MOLDOVEI DE LA INTEMEIERE PÂNA LA STEFAN CEL MARE

(1349—1457).

§ 16

Descălecarea Moldoveĭ până la Alexandru cel Bun

Descălecarea Moldoveĭ. — Din Maramureș, ducatul ce slujia mai cu deosebire de adapost Românilor ce fugiau de sub stăpânirea maghiară, începuse încă de pe la sfârșitul secolului al XIII-lea acest popor a se cobori către văile mai largi și mai roditóre ale Moldoveĭ, împins într'acolo prin strîmtórea și greutatea vieței. Dintre voevoḍiĭ acestuĭ ducat, care erau mai toți Români, unul *Dragoș* se strămută, către sfârșitul véculuĭ al XIII-lea în câmpiile Moldovei, fără însă a se subtrage, ca Radu Negru, de sub domnia ungurésca. Fiul acestui Dragoș este unul *Sas Voevod*, numit de documentele maghiare *Moldovanul*, iar fiul acestuia, *Balc*, stăpânia noul înființat voevodat al Moldoveĭ, în momentul când o nouă emigrare din Maramureș prvoócă deslipirea Moldoveĭ de Ungaria și constituirea eĭ într'un stat neatârnat.

Acéstă nouă emigrare care dă nascere statuluĭ moldovan, se face sub *Bogdan* în **1349**. Bogdan revoltându-se contra stăpânireĭ ungurescĭ, provócă pe Români a'l urma în Moldova, unde bate pe Balc, care vroia să păstreze credința către regele unguresc; bate și pe Ludovic cel Mare care vine luĭ Balc în ajutor. Regele unguresc ie cu dênsul pe voivodul Balc în Ungaria, și pentru a'l despăgubi de pierderile suferite în Moldova, unde'și părăsise moșiile ce le avea, îi dăruesce moșia luĭ Bogdan din Maramureș, Cuhnea, de care acest din urmă fusese despoiat ca trădător.

Moldova mântuindu-se ast-fel de stăpânirea maghiară, deveni locul de scăpare pentru Românii ceĭ nemulţămiţi cu acea stăpânire. Se înţelege de la sine că precum primiĭ resvrătitorĭ fusese clasa boierească cea avută şi puternică, aşa şi refugiaţiĭ de maĭ târdiŭ fură tot din aceeaşĭ clasă, în cât descălecarea Moldoveĭ avu, ca şi acea din Muntenia, efectul de a spori numărul şi însemnătatea claseĭ nobiliare în Moldova.

Elementul românesc aflat în Moldova pare a fi fost îmbrăţoşat de descălecătorĭ, cărora le ajută în luptă contra partizanilor ungurescĭ. De aceea în Moldova poporul român nu pare a fi fost supus şi redus apoĭ în stare de şerb. De aceea nicĭ nu se întâlnesce aicĭ şerbul însemnat cu numele de *rumân*. Aceĭ supuşĭ fură maĭ cu samă poporaţia slavă a ţăreĭ ce nu era încă romanizată ; eĭ primesc numele de *vecini*, sinonim cu *Românii* din Muntenia.

Din înaintarea necontenită a elementului românesc către câmpia moldovenéscă şi muntenéscă se explică treptata lăţire a luĭ. Slavoniĭ, desnaţionalizaţi de Români, sporeau şi dènşiĭ numĕrul lor. De aice se maĭ explică şi faptul cum de multe sate cu nume românesc sunt aşedate lângă rîurĭ ce pórtă nume slavone, precum şi împrejurarea că sunt multe sate locuite astă-dĭ de Românĭ, care pórtă nişte nume ce nu-şĭ găsesc etimologia decât în limbele slave.

Predecesoriĭ luĭ Alexandru cel Bun.—Despre domnia luĭ Bogdan, de şi a ţinut un timp îndestul de îndelungat, de la 1349 până după 1360, nu se ştie nimic alta, decât că a întemeiet domnia neatârnată în Moldova. După el urméză fiul seŭ Laţcu, care domnesce pe la 1372, când primesce de la papa nisce scrisorĭ, în care îl felicită pentru întórcerea luĭ la catolicism şi'l îndémnă, să nu se lese a fi ademenit de soţia luĭ, care remăsese ortodoxă, a părăsi iarăşĭ credinţa adevĕrată.

Acéstă întórcere a luĭ Laţcu la catolicism este numaĭ prefăcută, anume pentru a îndepărta de asupra Moldoveĭ duşmănia Ungurilor care în timpul cât domnise tatăl seŭ, făcuse maĭ în fie-care an câte o expediţie contra nouluĭ stat. Laţcu muri ortodox şi fu îngropat în biserica din Rădăuţĭ.

Iuga I Coriatovicĭ (1374—1375). La mórtea lui Lațcu, ne rămânênd pe urma luĭ decât o fata, *Anastasia*, Moldovenii, pentru a găsi o viță de domn, spre a o pune pe tronul lor, rógă pe principele *Iuga din Litvania* să iee coróna. Pe timpul acestuĭ domn, Moldova ajunsese a se întinde până la marea Négră, de óre ce întâlnim pe panul (nobilul) *Iacșa Litavor*. ca locoțiitor al Cetățeĭ Albe. Iuga trimete la Ohrida și ie bine-cuvântare pentru a aședa mitropolit în Sucéva. Moldovenii nemulțamiți în curând cu domnia unuĭ străin, îl otrăvesc, și'și aduc în tron pe un neam al Băsărăbeștilor din Muntenia, tot pentru a avea viță de domn în scaunul lor.

Petru Mușat (1375--1391) ajută rudeĭ sale Mircea cel Mare a încheie legătura cu Polonii. Mușat devine cumnatul regelui Vladislav, pe care îl împrumută și cu 4,000 de ruble de argint, pentru care regele Poloniei îĭ amanetéză Pocuția, în 1389.

Roman Mușat (1391—1394), fratele luĭ Petru (acesta după cât se vede nu avea copii), ie în căsătorie pe Anastasia fiica lui Lațcu, dovada cea maĭ bună că dinastia Mușătești era streină de familia moldovenéscă, cu care se însoțea. Se intituléză „marele autocrat, din mila lui D-ḑeu Ión Roman voevod, stăpânind țara Moldoveĭ de la munte până la mare". Intemeiază orașul Roman și se închină în 1393 regeluĭ polon.

După Roman urméză Ștefan fratele seu; apoi se încinge o luptă de la tron între urmașiĭ luĭ Ștefan și aceĭ aĭ luĭ Roman, care se sfârșesce la 1401 cu suirea în tron a luĭ Alexandru cel Bun, fiul luĭ Roman Mușat.

§ 17
Alexandru cel Bun și urmașiĭ luĭ

Alexandru cel Bun **1401—1433.** — Cum intră în domnie, se pune bine cu Polonii și la 1402 face primul act de închinare cătră regele Polonieĭ, act pe care îl repetéză în 1404, 1407 și 1411.

De și Alexandru cel Bun îșĭ îndeplini cu sfințenie datoria de credință cătră regele Polonieĭ, totuși *Vladisav Iaghello* se înțelege în tratatul de la *Lublaŭ* cu împĕratul *Sigismund*, care era și rege al Ungarieĭ, ca să împartă Moldova între eĭ și anume partea Moldoveĭ cu *Iașiĭ* și Cetatea Albă sa

fie dată regelui unguresc, iar cea cu *Berladul* și Chilia lui Vladislav. Alexandru cel Bun, de și află de acest tratat, urméză înainte a păstra credința regelui Poloniei, dând o armată regelui Vladislav în anul 1414 și făcênd repetate închinări în 1415 și 1419. El era sigur, că prietenia între Unguri și Leși nu era să țină mult.

Stricându-se în curând relațiile între regele Ungariei și al Poloniei, tratatul de la *Lublău* se nimicise, și în ultimul act de închinare al lui Alexandru către Poloni, se prevedea între altele, ajutorul acestuia contra regelui unguresc. In 1422 Alexandru trimite Polonilor un ajutor de 400 călări moldoveni care bat pe cavalerii Teutoni la *Marienburg*. Legăturile între Moldova și Polonia se restrîng încă prin căsătoria lui Alexandru cu *Ringala*, sora lui Vladislav, de care mai apoi se desparte, fără ca pentru acésta relațiile politice cu Polonia să se zdruncine. Alexandru împrumută pe regele Vladislav, cu 1000 de ruble argint, pentru care regele reînoesce amanetarea Pocuției, făcută de dênsul mai întâiu către Petru-Mușat, în 1389.

Către sfârșitul domniei sale, Alexandru părăsesce credința cea atât de statornică până acuma către Poloni și se aliază cu *Svidrighel*, ducele Litvaniei, contra lui Vladislav; este însă bătut de acesta, care după aceea îl iartă în 1433, anul în care Alexandru móre.

Alexandru cel Bun este însemnat ca organizator al statului moldovenesc; supune biserica moldovenéscă sub patriachia de Constantinopole și înființază pe lângă mitropolia de Sucéva, ce exista de mai înainte, două episcopii: în Roman și Rădauți. El organizază apoi boieriile curței moldovenescĭ după sistemul celor din Muntenia, stat ce fusese organizat înaintea celui moldovenesc. Alexandru mai ușuréză și comerțul Moldovei, dispunênd ca vama, care până acuma se plătea în tóte orașele, ceea ce îngreuia fórte mult comerțul, să se plătéscă numai în câte unul din ele, la întrare pe cât și la eșire din țară. Comerțul pe atunci consta în exportare de vite, piei de animale, miere, céră, vin și importare de obiecte lucrate.

Argintul trebuincios la baterea monedei, jderii, care dădeau blănuri căutate, și cai cei buni moldovenescĭ erau opriți de a fi exportați.

Alexandru cel Bun organizând biserica, trebui numaĭ decât să se îngrijască şi de înfiinţarea unor şcolĭ preoţescĭ care să înveţe pe viitoriĭ preoţi a ceti şi a scrie slavonesce. In şcóla cea mai mare din Sucéva se învĕţa şi teologia. Alexandru cel Bun móre în 1433.

Urmaşiĭ luĭ Alexandru cel Bun.—Remânênd doĭ copiĭ pe urma luĭ Alexandru cel Bun, Ilie şi Ştefan, eĭ se ieu la luptă şi împart Moldova între eĭ, aşa că Ilie reşedea în Sucéva, iar Ştefan în Chilia. Nu ţine însă mult împăcarea, şi Ştefan bate pe fratele sĕŭ şi'l orbesce, răpind la el domnia întregeĭ ţărĭ. Intre fiiĭ acestor doĭ principi urmează o luptă pentru tron, asemenea aceleĭ ce sfâşiase Muntenia după mórtea luĭ Mircea cel Mare. Competitoriĭ rivalĭ sunt ajutaţi de Ungurĭ şi de Polonĭ şi fac să cadă tot maĭ mult Moldova sub ambele aceste regate. Maĭ ales dăunătóre fu domnia luĭ Petru Aron care, sprijinit de Ungurĭ pentru a recapata domnia, dăruesce acestora cetatea Chilia, şi apoĭ şi Turciĭ cerêndu-ĭ tribut, li se supune şi lor, dându-le 2,000 de galbenĭ pe an. Petru Aron recunoscuse suzeranitatea şi a Ungarieĭ şi a Polonieĭ, în cât acuma primind şi pe acea a Turcilor, Moldova era de odată supusă la treĭ state mărginaşe. Petru Aron ajunsese la tron, tăind capul luĭ Bogdan al II-le, fiul luĭ Alexandru cel Bun şi tatăl luĭ Ştefan cel Mare. Acest din urmă pentru a răzbuna mórtea tatălui sĕŭ, vine cu ajutor de la Vlad Ţepeş al Munteniei şi alungă din tron pe Aron (1457).

§. 18

Organizarea primitivă a ţărilor române.

Domnul.—Domnul ce purta şi titlurile slavone de voevod şi gospodar, era stăpânul absolut al ţerilor române. Puterea sa era nemărginită: el judeca procesele civile cât şi maĭ ales cele penale, osândea pe ómenĭ la pierderea vieţeĭ, dispunea fără control de averea publică, putea confisca averea privaţilor ca pedépsă pentru faptele lor, saŭ când nu putéŭ plăti contribuţiile; conducea răsbóele, încheia pacea, punea şi scotea din dregătoriĭ după bunul sĕŭ plac. Divanul, adecă sfatul boierilor celor marĭ aĭ ţăreĭ, nu avea nicĭ o putere

față cu voința domnéscă. Domnul se sfătuia cu el, când găsia cu cale, fără însă a fi ținut să urmeze povețele luĭ.

Urmarea la tron era fórte rĕu întocmită. Nu era nicĭ moștenire curată, adecă fiiul cel maĭ mare să urmeze tatălui, nicĭ alegere curată, adecă boierĭĭ să alégă pe cine vor vroi eĭ să le fie domn, ci un amestec din ambele sisteme. Tóte rudeniile unuĭ principe mort avéŭ dreptul să-ĭ urmeze în scaun, dacă eraŭ alese de boieri. Toți fiind declarați ca avênd dreptul de a fi principĭ, căutaŭ să-și facă partizanĭ între boierĭ. Fie-care se pretindea ales și se luaŭ la luptă, chemând și popórele străine a se amesteca în domniile române. Din acéstă împrejurare se explică luptele între urmașiĭ luĭ Mircea cel mare și aĭ luĭ Alexandru cel Bun.

Boerii.—Poporul român era împarțit în două clase: boerĭĭ și țăranii. Ceĭ d'întâĭ eraŭ nobiliĭ de sânge; erau îndatoriți la slujba militară și din clasa lor denumea domnul pe slujbașiĭ seĭ. Eĭ se bucuraŭ de privilegiul de a nu plăti contribuția pe cap, *birul*, pe care'l plătéu numaĭ țăranii. Cele-lalte dărĭ pe avere, precum pe oĭ, porcĭ, albine, le plătiaŭ și boierii. Pe lângă acest folos, eĭ eraŭ adese orĭ dăruițĭ de domnĭ cu moșiĭ din domeniul cel întins al principelui, iar ceĭ în dregătoriĭ maĭ încasau încă și venituri destul de însemnate. Conducerea trebilor țărei era dată pe mânile lor. Divanul se alcătuia numaĭ din eĭ și divanul se ocupa cu tóte trebile cu care'l însărcina domnul. Așa boierĭĭ judecaŭ procesele când domnul nu se amesteca singur; eĭ îngrijau de încasarea contribuțiilor; eĭ se sfătuiaŭ cu domnul ce era de făcut în împrejurările cele grele. Poporul nu avea nicĭ un rol în conducerea statuluĭ. El trebuia numaĭ să asculte și să îndeplinéscă cele hotărîte de domn și de boierĭ. Boierĭĭ maĭ avéŭ dreptul a pune pe țaranĭ, de pe moșiile dăruite lor, să le muncéscă un numĕr de ḑile pe an. Sub numele de boierĭ se înțelegéu nu numaĭ nobiliĭ ci și dregătoriĭ. Titlurile acestora eraŭ cele maĭ multe împrumutate de la Bulgarĭ, precum: *postelnicul* (ministru de externe), *vornicul* (mare judecător), *visternicul* (ministru de finanțe), *paharnicul* (care turna de bĕut), *stolnicul* (îngrijitorul meseĭ domnescĭ) *sulgerul* (îngrijitorul cărneĭ), *jitnicerul* (îngrijitorul grăuluĭ), *pitarul* (al pâneĭ), *medelnicerul* (care tórnă apă de spelat domnuluĭ), *ciohodarul* (se îngrijia de încălțămin-

tele lui); apoi *hatmanul* înlocuit în Muntenia prin *marele spatar* (mai marele peste oști), *sărdarul* (capul cavaleriei), *șatrarul* (ingrijitorul corturilor); *armașul* (esecutorul pedepselor de mórte), *aga* (prefectul poliției), introdus mai tărdiŭ, cu ciohodarul, de la Turcĭ. Mai erau *logofĕtul*, cel maĭ mare boier din Moldova, (care atârna pecetea cea mare a voevodului de documente) și *comisul*, (îngrijitorul grajdurilor) a căror nume venise tot prin Bulgarĭ,însa de la Grecĭ de la Constantinopole. In Muntenia era, încă mai mare de cât logofetul, *banul Craioveĭ*.

Poporul.—Poporul de jos sau țaraniĭ se subîmpărțiau în țărani liberi cu moșiile lor, și țărani supuși, ce fusese dăruiți de domnĭ unor boieri saŭ unor mànastirĭ. Țaraniĭ liberi numiți *moșneni* în Muntenia și *răzăși* în Moldova, nu eraŭ îndatoriți la nicĭ o slujbă față cu boierii. Eĭ se deosebiaŭ însă de acești din urmă prin aceea că plateŭ birul ca și *țaraniĭ supuși*. Acești din urmă mai erau îndatoriți a face câte o câtime de muncă pe an proprietarului căruia aparținéu. Domnul însă putea ridica din condiția lor în cea boierésc㠆 atât pe țaranii liberĭ cât și pe aceĭ supuși. Ridicarea se făcea prin numirea în vre-o dregatorie sau prin dăruirea uneĭ moșiĭ.

Starea economică.—Cultura pământului era fórte restrinsă; grânele nu se exportaŭ și se exploata numaĭ atâta pământ, cât era de nevoie pentru traiul poporației. Se vindéu în afară din țară numaĭ vitele, vinul, mierea și céra. Cele d'intâi se exportau din Muntenia prin Bosnia cătră Veneția, apoi în Ungaria; din Moldova cătră Polonia și Germania; vinul se exporta mai ales în Rusia; mierea cătră popórele de la sudul Dunăreĭ; céra mai ales spre Italia. De și se scotéu din țară spre vânzare puține lucruri, ea cumpăra însă și mai puține din țărĭ străine, întru cât obiectele fabricate, de trebuință dilnică, erau întocmite de gospodinele române. Numaĭ obiectele de lux, precum stofe, blănurĭ maĭ scumpe și arme se importaŭ. Țările române luaŭ maĭ mulțĭ banĭ de cât dădeu afarără, în cât ele tot se îmbogățiaŭ. De aceea videm Moldova împrumutând banĭ Polonieĭ.

Cu tóte luptele pentru domnie, poporul era puțin apăsat; se ceréŭ de la locuitorĭ puținĭ banĭ ca contribuție, și nicĭ că eraŭ de nevoie așa de mulțĭ banĭ ca astădĭ pentru

îngrijirea de interesele obștescĭ. Armata slujia maĭ ales pe a eĭ cheltuială, nu pe acea a statuluĭ ca astădĭ; bisericele și școlele, întreținute de cler, aveaŭ averile lor; dregĕtoriĭ eraŭ puținiĭ la numĕr; lucrărĭ de interes public nu se făceaŭ de loc; țĕrile eraŭ aprópe neatârnate, și chiar când ele furĕ supuse la tribut, acesta era puțin urcat; cu un cuvînt cheltuiala ocârmuireĭ era mică și decĭ nu era nevoie a se jăfui poporul. Țaraniĭ, chiar ceĭ supușĭ, nu eraŭ împilațĭ de proprietarĭ cu muncĭ prea multe și grele, și eĭ trăiaŭ destul de bine. Intr'un cuvînt, starea economică a poporuluĭ român era din cele maĭ înfloritóre. O singură greutate, aceea însă mare, apĕsa pe țăran: slujba militară, pe care trebuia s'o îndeplinéscă cu a luĭ cheltuiléĭ. De aicĭ porni pricina de sărăcire a țăranilor liberĭ, care aruncă tot maĭ mulțĭ din eĭ în rândurile celor supușĭ.

Biserica.—Cultura era fórte slabă. Cea puțină câtă era se manifesta în limba slavonă, singura limbă scrisă și cetită a timpuluĭ, pe când limba română era întrebuințată numaĭ în viul graiŭ. Tóte scrierile, ce eraŭ numaĭ manuscripte, eraŭ fără excepție de conținut religios. Mintea decĭ, încătușată prin limba străină și prin ideile, totdéuna aceleași ale religieĭ, nu putea să iee nicĭ un zbor. Școlĭ nu eraŭ de cât pe lângă bisericĭ și mănăstirĭ. Se învĕța în ele cunoscința textelor bisericescĭ slavone, spre formarea preoților. In afară de biserică, limba slavonă se maĭ întrebuința în daraverile statuluĭ, la întocmirea documentelor constătătóre de diferite alcătuirĭ încheiete între ómenĭ, sau la procesele judecate între eĭ. Ómeniĭ timpuluĭ erau fórte religioșĭ; dăruiaŭ mult bisericilor. Așa domniĭ dăruiaŭ mănăstirilor întinse moșiĭ din domeniul princiar.

§. 19.

Istoria Românilor de peste munțĭ.

Stăpânirea Ungurilor în țara de baștina a poporului român, Transilvania, deveni în curând fórte apesătóre. Ea împinsese parte din poporația română dincóce de munțĭ, în Muntenia și Moldova. Fiind-că elementul emigrator era maĭ

ales acel boieresc, apoĭ acesta slăbi în părţile de peste munţĭ. Aceĭ dintre nobiliĭ românĭ, care nu emigrară, se dădură în partea naţiuneĭ domnitóre şi în curând începu în contra ţăranilor românĭ şi ungurĭ, o apĕsare de tot crâncenă din partea nobilimeĭ maghiare unită cu nobilimea română.

Acéstă apĕsare împinse pe ţĕranĭ la răscólă. In 1437 episcopul Gheorghe Lepeş care neîngrijise a aduna contribuţiile de la ţĕranĭ pe maĭ mulţĭ anĭ, cere de odată să i se plătéscă tóte rămăşiţele. Fiind-că că şi ţăraniĭ românĭ erau supuşĭ, printr'un abuz, a plăti o dare către biserica catolică, acéstă îngreuiere lovia şi în eĭ şi decĭ, înfrăţind pe ţăraniĭ românĭ cu aceĭ ungurĭ, îĭ împinse la răscólă. Eĭ se întrunesc în mare numer pe muntele *Babolna* şi trimit o deputaţiune la nobilĭ, cerêndu-le libertăţile de care eĭ se bucuraŭ în vremurile vechĭ. Nobilii măcelăresc pe trimişiĭ poporuluĭ, în urma căruĭ măcel, se dă o luptă crâncenă ce este sfârşită prin o împăcare a ţăranilor cu stăpânii lor, în care aceştia înapoiesc ţăranilor maĭ multe din drepturile răpite. Nobiliĭ însă vroise numaĭ să înşăle pe ţăranĭ, pentru că neaşteptata lor răscólă îĭ apucase nepregătiţi. Eĭ încheie decĭ cu Secuiĭ şi cu Saşiĭ o legătură prin care dênşiĭ se légă a da ajutor celor două popóre în cazul când ar avea nevoe în contra Turcilor, şi primesc în schimb făgăduinţa de a fi ajutaţi, la rîndul lor, în contra revoluţieĭ ţăranilor celor «blăstămaţi». *Secuiĭ* erau poporaţia veche unguréscă a Transilvanieĭ refugiată aicĭ încă de pe când poporul unguresc locuia în Ateluzu şi căpĕtase de la conaţionaliĭ lor, ce ocupara maĭ târdiu Ungaria şi Transilvania, maĭ multe privilegiĭ. *Saşiĭ* coloniştĭ germanĭ fusese aduşĭ în două rânduriĭ de către legiĭ ungurescĭ, sub *Geyza* al II-lea (1141—1161) în regiunea Sabiului şi sub *Andreĭ al II-lea* (1205—1253) în ţara Bârseĭ (Braşovul), şi fusese atraşĭ aicĭ prin asigurarea maĭ multor privilegiĭ. Aceste două naţiuni privilegiate se unesc decĭ, în 1437, cu clasa privilegiată a nobililor, pentru a apĕsa elementul ţĕrănesc. Inaintea acesteĭ uniriĭ a puterilor apĕsătóre, revoluţia ţĕranilor trebui să plece capul, şi sa mai îngreuie încă jugul ce apesă pe grumajiĭ lor. In 1480 urméza o a doua rescólă a ţeranilor şi în 1512 o a treia care se petrece în Ungaria proprie şi are numaĭ cât un efect indirect, de şi fatal, asupra ţeranilor din Transilvania. Un soiu de cruciată

fiind chemată în potriva Turcilor, poporul se adună în mare numer sub stégurĭ. Nobilii temêndu-se că astfel vor fugi șerbii de pe moșiile lor, împedecă înrolarea țĕranilor în armată și silesc cu puterea pe aceĭ duși a se reîntórce la locuințele lor. Țĕranii adunați lângă Pesta, avênd de conducĕtor pe *Dosza*, întorc asupra nobililor armele pregătite contra Turcilor, măcelăresc un mare numĕr de aristocrați și umplu Ungaria cu foc și cu sânge. Nobilii totuși izbutesc a înăbuși și acésta răscólă, impunênd pedepse înfricoșate autorilor mișcăreĭ și pun pe țeranu sub un regim și mai aspru de cum fusese până atuncĭ.

Aceste revoluții avură un efect fórte întristător asupra sórteĭ Românilor. Ele împinseră nobilimea acestuĭ popor în rândurile nobililor unguri, cătră care era alipită prin interesul de clasă. Cu timpul toți nobilii români se maghiarizară, îmbrățoșând religia catolică și părăsind limba română. Pe de altă parte apĕsarea comună în care trăia țĕranul ungur și acel român apropie una de alta aceste două elemente, care se contopiră în sinul celuĭ mai numeros, acel românesc. Cu timpul opoziția care exista între două clase, independent de naționalitatea lor, nobilii și țeranii, se prefăcu în o dușmănie între două popóre: Unguri, (alaturea cu eĭ cele două națiĭ privilegiate) și Românii, cei d'întâi ca apesători, ceĭ din urmă ca apĕsați. Adaogêndu-se cătră interesul de clasă, ura națională, Românii ajunseră în curând în cea mai degrădătóre robie. Nația lor fu declarata a nu avea nicĭ un drept la existență în pământul Transilvaniei, ci a fi numaĭ cât tolerată pentru interesul public. Românii fură lipsiți de proprietatea de pământ și se declară prin legĭ că muncitorul român nu póte posedă altă avere de cât simbria pentru munca sa. Se răpiră Românilor tóte drepturile politice pe care le avuse din vechime, precum acel de a participa la dietele (adunările) țerii, și poporul românesc întreg fu redus într'o turmă de robi menițĭ a munci tótă viața lor, numaĭ în interesul națiilor domnitóre. Biserica lor ortodoxă era desprețuită; preoții lor supuși la șerbire ca și țaranii; într'un cuvînt existența Românilor ca popor fusese nimicită. De aceea și istoria Transilvaniei nu cuprinde istoria poporului românesc, ci aceea a popoarelor domnitóre; iar Românii fac să se pomenéscă numele lor numai atuncĭ când însângeréză tablele istoriei prin crâncene scene de rasvratire.

CAP. III

EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE

(1457—1504).

§. 20.

Vlad al IV-lea Țepeș domnul Munteniei.

Vlad al IV-lea Țepeș în întâia domnie (1456—1462) vine domn cu ajutor turcesc, aflându-se ostatec la Constantinopole împreună cu fratele seŭ *Radu cel Frumos*. Când vine în scaun, el găsesce țara într'o stare desperată: boierii, despărțiți în tabere dușmane, susținênd feluriți pretendenți la domnie: o lipsă totală de organizare a statuluĭ, adusă prin lungile împărecherĭ și lupte pentru domnie, și mai ales nenumĕrațĭ tâlharĭ, care umpleseră orașele și câmpul, nefiind împedecați și pedepsiți de nimene. In privirea politică, găsesce țara luĭ supusă durerosuluĭ tribut de sânge, care smulgea pe fie-care an 500 de copiĭ din brațele mamelor lor, spre a nu'ĭ maĭ vedea niciodată și a'ĭ arunca în nelegiuire.

Vlad Țepeș, avênd o inimă mare, se hotărește a scóte țara luĭ din o stare atât de rușinósă și de înjosită. El trebuia înainte de a căuta să o râdice în afară, să pună orînduiélă în trebile eĭ din launtru. Mijlocul pe care el crezu că trebue să'l aplice pentru a ajunge ținta, era barbar, potrivit cu timpul în care trăia; era cruzimea cea maĭ rafinată, cea maĭ îngrozitóre. Despre cruḍimele lui i-a mers vestea în lume și peste timpurĭ chiar a străbatut, aducênd până astadĭ figura luĭ înaintea nóstra ca acea a unuĭ îngrozitor calĕŭ. Spi-

rit născocitor în privirea schingiuirilor, el amesteca tot-déuna ironia și bătaia de joc la cruḍimile sale, precum : înṭepînd pe un preot pe cal pentru că nu se coborîse înaintea luĭ, saŭ prinḍênd turbanele Turcilor cu cuie de capetele lor, fiind-că îĭ spusese că nu se cade să le scótă dinaintea domnuluĭ, saŭ ucigênd pe

Vlad Ṭepeș.

toṭĭ calicii, dupa ce'ĭ ospétză. spunênd că le a dat un ospéṭ de sufletul lor, etc. etc. Pedépsa cea mai obicinuită a luĭ era înṭeparea pentru care și poporul, îngrozit de cruḍimile sale, îi dădu porecla de Ṭepeș.

După ce ucide ast-fel vr'o 20,000 de ómenĭ, el pune ceva orânduélă în Muntenia; stâmpĕră tendinṭele răsturnătóre ale boerilor și stârpesce talhăritul din ṭară. În privinṭa d'intâĭ este caracteristică împrejurarea, că atuncĭ când Turcii aduc pe Radu cel Frumos, ca să'l pună în locul luĭ Ṭepeș, Radu caută în zadar să atragă în partea sa o partidă de boierĭ. În privirea tâlharilor, se acreditase o anecdotă despre un

negutitor, care rostind cătră birtașul seŭ îngrijirea pentru o sumă mare de bani ce o avea cu dênsul, birtașul i-ar fi spus să'și pună punga în drum, și dacă nu o va găsi a doua ți neatinsă, rĕspunde el de dênsa.

După ce orândui și întări țara, el refuză Turcilor tributul de sînge, șiTurcii trimețind pe *Hamza pașa* împreună cu un grec *Catabolinos*, ca să înșele și să prindă peVlad Țepeș, acesta prinde el Hamza și peCatabolinos împreună cu armata lor, și'ĭînțapă pe toți. Mahomet al II-lea, vestitul cuceritor al Constantinopoleĭ, audind de acéstă îndrăznéla, pornesce în persónă contra luĭ cu o armată maĭ tot atât de mare ca și acea cu care luase capitala imperiuluĭ bizantin. Vlad Țepeș, ce era cumnat, după soția lui cu Mateiŭ Corvin regele Ungarieĭ, cere ajutor de la dênsul ; ordonă ca tóte femeile, copiĭ și bătrînĭ să se retragă la munțĭ, iar el se pune a urmări pe Turcĭ prin întinsele pădurĭ ale Munteniei. Țepeș care scia turcesce se travestesce în haine turcescĭ, și iscodesce în persónă lagărul Turcilor. După aceea pătrunde în o nópte pe furiș în el, spre a străbate până la cortul sultanuluĭ si a'l ucide ; nimeresce însă din greșală cortul unuĭ pașă, pe care'l dă morțeĭ. Turcii buimăciți, nesciind ce să fie și credênd că din aĭ lor aŭ comis omorul, cad uniĭ asupra altora și se măcelăresc până în ziuă, în timp ce Vlad se retrage, în mijlocul tulburăreĭ obștescĭ. A doua zi sciind el pe Turcĭ desorganizațĭ, îĭ lovesce cu mare putere, îĭ înfrânge și-ĭ alungă peste Dunăre. Sultanul scapă bătut la Andrianopole. Tocmaĭ când Vlad lupta cu cea maĭ mare energie contra Turcilor, el este atacat de Ștefan cel Mare al Moldoveĭ, care voia să se folosască de încurcăturile domnuluĭ muntén pentru a'și întinde stăpânirea asupra Chilieĭ, neluând sama că prin surparea luĭ Vlad Țepeș lucra la întărirea puterei turcescĭ. Vlad Țepeș, fiind nevoit a lăsa un general al sĕŭ care să privigheze pe Turcĭ, iar el ducêndu-se în contra luĭ Ștefan, se lovesce cu acesta și e bătut, pe când generalul seŭ e bătut de Turcĭ, încât Vlad, pierdênd în două părți, e nevoit să părăsască Muntenia și să fugă în Ungaria la cumnatul sĕŭ Mateiŭ Corvin, 1462.

§. 21.

Stefan cel Mare până la luptele cu Turcii.

Starea Europei.—Când Ştefan cel Mare vine la tron, starea Europei era următórea: Constantinopolea fusese luată de Turcĭ care'şĭ întemeiese puterea lor în Europa. Papa *Neculaĭ al V-lea şi Frederic al III-lea* împĕratul Germanilor vroiaŭ să pornéscă iarăşĭ o cruciadă în contra Turcilor; însă starea Europei nu învoia o asemenea întreprindere. Franţa abia sfârşise, în 1453, răsboiul cel de 100 anĭ în contra Angliei, iar acésta din urmă era sfăşietă prin răsboiul celor două roze (1455-1485). Germaniĭ eraŭ desbinaţĭ prin interese şi rivalităţĭ, iar Spania şi Italia eraŭ împărţite în maĭ multe state micĭ fără însemnătate. Singura Veneţie, regina mărilor, era încă mare şi puternică; însă starea eĭ de stat comercial o împingea maĭ curând la o politică pacĭnică faţă cu Turciĭ, de cât la una răsboinică. In sfârşit în apusul Europei simţimêntul religios fusese slăbit, în cât popórele nu se maĭ mişcaŭ stârnite de dânsul.

In rĕsăritul Europeĭ, Ungaria fusese bătută în maĭ multe lupte marĭ cu Turciĭ: la Nicopoli, la Varna, în câmpul Mierleĭ, răspingênd la sfârşit pe Turcĭ la asediul Belgraduluĭ. Luptele cu Turciĭ fusese însă purtate cu multă energie de nobilul român maghiarizat, *Ión Corvin de Huniade.*

Murind Huniade în 1456, Turciĭ întimpină un noŭ duşman, de o rară vitejie, în *Scanderberg*, eroul Albanieĭ, care luptă patru anĭ, victorios în contra Turcilor, până când în 1461 încheie cu eĭ o pace onorabilă. In 1462 intervin luptele Turcilor cu Vlad Ţepeş care este alungat în Ungaria, ast-fel că din Europa rĕsăritĕnă maĭ tóte statele căduse direct saŭ îndirect sub stăpânirea turcéscă.

In acest moment critic pentru civilisaţia europénă, intervine Ştefan cel Mare şi, prin o luptă energică contra Turcilor, izbutesce a maĭ reţine pentru câţi-va anĭ şi voiul lor de deasupra Europeĭ.

Ocuparea tronului.—Ştefan cel Mare, **1457—1504,** vine în Moldova cu ajutor de la Vlad Ţepeş şi alungă pe Petru Aron care fugise în Polonia. Ştefan, după ce prădă Polonia,

pentru a răsbuna adăpostirea dușmanuluĭ seŭ, se împacă cu ea în 1459. Petru Aron trece atuncĭ în Ungaria. Ștefan pradă și acéstă țară, voind ast-fel să silésca pe voevodul Transilvanieĭ a da pe Aron în mânile sale. Aron scapă însă la curtea regelui *Mateiŭ Corvin*, cerênd de la acesta să'ĭ ajute a redobândi tronul Moldoveĭ și făgaduindu'ĭ închinare.

Luarea Chilieĭ. — După întórcerea sa din Ardeal, vroind să răsbune asupra Ungurilor adăpostirea ucigătoruluĭ tatăluĭ seu, Ștefan atacă Chilia, oraș ce fusese dat de Petru Aron Ungurilor și care era stăpânit în comun de Ungurĭ și de Vlad Țepeș, cuscrul luĭ Mateiu Corvin regele Ungarieĭ.

Cu ocazia acesteĭ întreprinderĭ Ștefan face o mare greșală politică; aceea de a ataca pe Vlad Țepeș, tocmaĭ în momentul când era lovit de Turcĭ, la 1462. Vlad vedênd cum îĭ plătesce Ștefan recunoscința pentru că'l pusese în tronul Moldoveĭ, lasă pe Turcĭ sub privigherea unuĭ general și se duce el singur în contra luĭ Ștefan. Acesta, înfuriet pentru că Chilia se împotrivise ataculuĭ seu, se repede în contra luĭ Vlad Țepeș, îl bate și îl face să fugă în Ungaria. Ast-fel Ștefan cel Mare lucrase el singur, pentru a deschide Turcilor drumul spre Moldova.

Cât de mult însă ținea Ștefan la stăpânirea Chilieĭ, se vede de pe aceea că, după ce el jertfesce prietenia luĭ Țepeș, nu se teme a înfrunta, pentru a pune mâna pe ea, urgia Turcilor. Anume după ce aceștia pun în locul luĭ Țepeș pe *Radu cel Frumos*, Ștefan nu se sfiesce a ataca de a doua óră Chilia, pe care o și ĭe de astă dată, în 1465. Pentru a împăca însă pe Turcĭ, Ștefan le trimite darurĭ rugându-ĭ să nu se supere pentru luarea Chilieĭ, întru cât el singur se va supune în curênd, cu tótă țara luĭ împĕrăției, otomane. Prin acéstă manoperă ghibace, Ștefan înșală de o cam dată pe Turcĭ care'l lasă în liniștita stăpânire a Chilieĭ.

Lupta cu Mateiŭ Corvin. — Regele Ungarieĭ găsesce tocmaĭ în anul 1467, timpul de a răsbuna contra luĭ Ștefan, prădăciunea Ardéluluĭ și întră în Moldova, însoțit de Petru Aron, pe care vroia să'l pună în locul luĭ Ștefan. Mateiŭ trece Carpațiĭ în Decemvrie, ajunge la Roman, arde orașul și trece maĭ departe la *Baia*, unde se întărește, aflând că

Ştefan cel Mare se pregătesce să'l atace. Ştefan lovesce ce tatea într'o nópte, o ĭe cu asalt şi bate cumplit armata maghiară, în cât regele Mateiŭ Corvin scapă în Ungaria cu mare greutate, rănit în treĭ locurĭ. Ştefan, punêndu-se rĕŭ cu Un

Lupta cu Mateiŭ Corvin

gurĭĭ, înoesce iarăşĭ legăturile cu Polonii, în 1468; apoi pradă cumplit Ardélul pentru a răsbuna pustierea Moldovei, prinde pe Petru Aron şi'ı taie capul. Regele Mateiu, pentru a scăpa de Moldovenĭ, dă luĭ Ştefan doue cetaţĭ din Transilvania: *Ciceul* şi *Cetatea de Bălță*.

Luptele cu Radu cel Frumos. — După ce Ştefan răspinge o năvălire a Tatarilor, în care prinde pe fiiul hanuluĭ, începe în 1470 luptele sale cu domnul Munteniei cel pus de Turcĭ, ceea ce atrage urgia acestora în contra luĭ. O încercare aşa de periculósă se explică numaĭ prin spiritul întreprinḑĕtor al domnuluĭ Moldovei şi prin împrejurarea că tóte răsbóele, purtate de el până atuncĭ, fusese încununate cu isbânḑĭ.

In 27 Fevruarie el intră în Valahia, arde Brăila, bate pe Radu în 7 Mart 1471 la *Soci* şi în 18 Noemvrie la *Cursul*

Apei, după care Radu fugind la Bucuresci, Ştefan îl încunjură aici; dar Radu scapă la Turci, lăsând în mânile luĭ Ştefan pe soţia şi pe fata lui, Maria (saŭ Vochiţa), pe care Ştefan le duce în Sucéva, luând maĭ tărdiu pe Maria de soţie. Ştefan pune în locul luĭ Radu pe un boier muntean, *Laiot Basarab*, care însă este curând alungat de Turcĭ. Eĭ restitue în Muntenia pe Radu şi pustiază Moldova până la Bêrlad. Ştefan ie ajutor de la Polonĭ şi aşadă din noŭ în Muntenia pe Laiot în 1472, când tocmaĭ întâmplându-se să móră Radu cel Frumos, Laiot, ne maĭ avênd nicĭ un rival în taběra turcéscă, trădă pe Ştefan şi trecênd în partea Turcilor, ajută acestora în luptele lor contra domnuluĭ Moldovei.

Ştefan cel Mare se aştepta maĭ de mult timp la o luptă cu Turcii. Pe atuncĭ douĕ puterĭ, una europénă şi cealaltă asiatică, Veneţia şi Persia, eraŭ în râsboiŭ cu dênşiĭ. Incă înainte de a afla Veneţienii despre domnul moldovenesc şi de a'ı cunósce însuşirile, *Uzun Hassan*, şahul Persieĭ, audind de dênsul, trimisese în anul 1474 o solie la Ştefan, în care îl învita să provóce în Europa o alianţă a principilor creştinĭ contra Otomanilor. Ştefan, care tocmaı se aştepta a fi lovit de Turcĭ, scrie papei în acelaş an, vestindu'ı despre stăruinţele ce le primise din partea Persieĭ pentru o lucrare comună în contra Turcilor. Puţin după acésta, veneţianul *Paul Omenbonnum*, care se întorcea din Persia, ca sol al Veneţieĭ, trece anume prin Moldova, rugat de şahul Uzun şi repetéză stăruinţele acestuia cătră domnul moldovan. Ştefan cel mare însărcinéză pe Omenbonnum cu scrisorĭ cătră papă şi Veneţia, de şi prin ele nu cere nici un ajutor, cu stăruesce numaĭ cât să se aducăla împlinire alianţa, cerută de şahul Persieĭ, contra Turcilor.

§. 22

Stefan cel Mare. Luptele cu Turcii.

Bătălia de la Racova.—In timpul acestor negocierĭ Turcii atacase Moldova sub *Soliman Paşa*, în fruntea uneĭ oştirĭ de 120,000 de ómenĭ. Ştefan cel Mare, vĕdênd pericolul, se grăbesce a cere aiutor de la Polonĭ şi de la Unguri, din care ceĭ d'intâĭ îĭ trimit numaĭ ridicolul contingent de 2,000 de

ómenĭ, iar ceĭ de al doilea 1,800 de Secuĭ. Alţĭ 3,000 de Secuĭ serveaŭ ca lefegiĭ. Ştefan avea apoĭ armata sa moldovenéscă, compusă parte din curtenĭ saŭ boierime, călărĭ, restul din ţĕranĭ saŭ glóte, pedeştri, înarmaţĭ cu ce le căduse sub mânĭ, în numĕr de 40,000 de ómenĭ.

De şi mult maĭ mică, armata luĭ Ştefan, compusă maĭ tótă din proprietarĭ de pământ, care îşĭ iubeaŭ patria saŭ moşia, cum se spunea pe atuncĭ, era superióră celeĭ turcescĭ în valóre militară, maĭ ales că lupta în acele vremurĭ făcêndu-se corp la corp, energia şi vitejia hotăraŭ aprópe singure sórta unei întâlnirĭ. Ştefan însă, geniŭ militar cu totul deosebit, se folosesce şi de loc şi de timp pentru a câştiga isbânda. El aştéptă pe Turcĭ în lunca pârâuluĭ Bêrladul, lângă Podul Inalt, care se vede şi astădĭ în comuna Cănţălăreştiĭ, judeţul Vasluiŭ. Aice el îşĭ aşază trupele în dosul pârâuluĭ, apărat la stânga de o luncă mlăştinósă, în fundul căreia se întindea o pânză de pădure. Folosindu-se de o pâclă désă ce învĕlea sórele în diminéţa lupteĭ, el puse din dosul pădureĭ nişte trâmbiţaşĭ, care în momentul când lupta era în furia eĭ, începură a suna puternic din surle şi buciume, instrumentele întrebuinţate pe atuncĭ în răsboiŭ. Turciĭ crezêndu că maĭ vine o armată şi din partea unde răsuna vuetul, se repĕd într'acolo şi se înglódă cu cavaleria şi tunurile în noroiul cleios al lunceĭ. Ştefan căzêndu pe eĭ, pe când se aflaŭ încurcaţĭ în mocirlă, face în Turcĭ un măcel îngrozitor, nimicind aprópe întréga armată turcéscă (10 Ianuarie **1475**); prinde patru paşĭ, ie vr'o 100 de stégurĭ, din care trimite la tóte popórele creştine cu care era în legătură.

Omenbonnum pe care'l ajunsese la Braşov vestea victorieĭ, o aduce la Veneţia, care tocmaĭ pe atuncĭ avêndu răsboiŭ cu Turciĭ (1463—1479), preţui mult puternicul ajutor ce îĭ venea aşa pe neaşteptate din partea luĭ Ştefan cel Mare. Senatul veneţian îĭ scrie îndată o scrisóre în care'l felicitéză pentru strălucita isbândă şi îe măsurĭ să i se trimită un medic iscusit, pe care Ştefan îl ceruse pentru a fi lecuit de o rană ce o avea la picior. Regele Mateiŭ Corvin se folosesce de isbânda luĭ Ştefan şi de Secuiĭ ce'ĭ ajutase a o câştiga, pentru a buciuma în tótă Europa că armata luĭ, sub conducerea palatinuluĭ Moldoveĭ, ar fi repurtat acea strălucită victorie. Papa care nu avea cunoscinţă despre relaţiile Moldoveĭ

cu vecinii sei, crede acéstă ştire şi dă lui Mateiu 100,000 de galbeni, bani adunaţi din o colectă a statelor creştine pentru susţinerea lupteï contra Turcilor.

Ştefan cel Mare, crezând că prin victoria luï a dobândit óre-care titluri la ajutorul şi sprijinul Europeï, trimite o vestire cătră „corónă ungurésca şi tuturor ţărilor cărora le veni acéstă scrisóre“ în care expunênd rezultatul lupteï sale, cere să fie ajutat în contra Turcilor. Speranţa luï era însă maï ales în papă, care era óre cum casierul Europeï în privirea rasboiului de purtat cu necredincioşii; căcï Veneţia, de şi înca maï interesată în causă, nu putea să-ï dee banï, din pricină că ea singură purta lupta cu Turcii. In April 1476 Ştefan trimite o solie la papa pentru a'ï cere banï; i se raspunde că ajutorul s'ar fi dat suzeranuluï seu Mateiu. Solul lui Ştefan, moşul seu *Ţamblac*, protestéză în contra acesteï înjosiri aduse stapânuluï seu şi amenință pe papă cu închinarea domnuluï seu cătră Turci, în caz când nu i s'ar da ajutorul făgăduit. Senatul Veneţieï se silesce în tóte modurile a linişti pe ambasadorii lui Ştefan şi trimite în Moldova, ca representant special pe lângă Ştefan, pe *Emanoil Gerardo*, însărcinat a încredinţa pe domnul Moldoveï, că senatul republicei îşï va da tóte silinţele pentru a scóte banï de la papa. Gerardo trebuia să caute în tóte modurile să împiedece pe Ştefan de la o împăcare cu Turcii.

La atâta însă se mărgini concursul pe care Ştefan cel Mare spera să'l dobândéscă de la puterile apusene. Aşteptarea unui ajutor rămasă zădarnică, şi al doilea atac al Turcilor îl găsi încă şi maï nepregătit de cât cel d'intâiu. Polonii şi cu Ungurii care se temeaŭ că Ştefan, dacă ar birui desăvârşit pe Turcï, nu va vroi să maï recunóscă nicï macar supunerea nominală în care îl mânţinuse până acuma, nu-ï trimit de astă dată nicï cel mai mic ajutor. Eroul român, cu amăréla în suflet, dar fără a despera de sórta ţăreï sale, punêndu-şï încrederea în D-zeŭ şi în vitéza sa oştire, se hotăresce să înfrunte iarăşï năvălirea păgână.

Bătălia de la Valea Albă.—Sultanul *Mahomed al II-lea* vĕzând cumplita pierdere suferită de armatele luï în Moldova, se hotăresce a se pune însuşi în fruntea noueï sale expediţiï, şi în Iulie 1476 plécă cu maï bine de 150,000 de ómenï

către Moldova. La acéstă armată uriașă se adauge și oștirea luĭ Laiot Basarab, domnul Munteniei, care trecuse în partea Turcilor. Ștefan cel Mare vra să se opună Turcilor la trecerea Dunărei; aceștia însă rĕped pe Tatariĭ de peste Nistru asupra Moldovei. Țĕraniĭ din armata luĭ Ștefan, când aud de năvălirea tătărască, cer voie de la domn să se ducă să'și pună familiile și averile în siguranță. Domnul refuză, avênd neapărata nevoie de tótă armata luĭ, pentru a împiedeca pe Turcĭ de a trece Dunărea. Țăraniĭ atuncĭ încep a deserta. Ștefan ținênd un sfat de răsboiŭ, se hotărésce a le da voie pentru 15 ĝile. Țăraniĭ însă, obosiți de atâtea lupte, ducêndu-se pe la casele lor, nu se maĭ întorc îndărăpt. Ștefan nu desesperéză nicĭ atuncĭ, atât era de înrădăcinată în inima luĭ iubirea de țară și de neatârnare: se retrage cu curteniĭ sĕĭ de la Dunăre, ordonă întregeĭ poporațiĭ din câmpie să se adăpostéscă la munte, pustiind totul în urma eĭ, dând foc semĕnăturilor și fânețelor, otrăvind puțurile și prefăcênd partea țărĭĭ, pe unde eraŭ să trécă Turciĭ, într'un întins pustiŭ, pentru a îngreuia astfel înaintarea armateĭ păgâne.

Armata luĭ Ștefan fiind însă cu totul redusă, numaĭ la vr'o 10,000 de ómenĭ, ar fi fost o nebunie a aștepta pe Turcĭ în loc deschis. El se retrage dintr'o pădure. de la *Valea Albă* în ținutul Némțuluĭ, unde găsesce mijlocul de a întocmi o cetate improvizată; anume taie arboriĭ în jurul uneĭ poiene marĭ, unde se așĕdase cu armata luĭ, îĭ restórnă unul peste altul, sapă un șanț adânc, aruncând țărâna peste arboriĭ culcați, acopere valul cu spinĭ și așadă prin el tunurile sale cele maĭ multe de lemn, legate cu fer, Turciĭ, după ce îl caută în zadar în maĭ multe locurĭ, daŭ peste el în pădure. Vr'o două atacalturĭ făcute de Turcĭ sunt răspinse cu marĭ perderĭ. Mahomet vĕdênd acésta, ĭe el singur stégul în mână și se repede asupra întăriturilor. Turciĭ se ieŭ gramadă după el și. după o luptă turbată, pădurea este luată (26 Iulie **1476**); iar Ștefan este nevoit să o părăsască și să iasă chiar din Moldova la *Cameniţa*, în Polonia.

Turciĭ nu se putură folosi de isbânda lor, maĭ ales din cauza că o furtună, întâmplată pe marea Négră, înecase corăbiile cu provizii, iar Moldova fiind pustiétă, eĭ nu avéu cu ce se hrăni; muriaŭ decĭ pe ḑi cu miile, și corpurile lor putrezînd la aer, în timpul căldurilor celor marĭ ale dricu

luĭ vereĭ, o ciumă se ivi în armata turcéscă, care împreună cu fómetea secera în Turcĭ ca o cósă într'un lan de grău. Mahomet, vĕdĕnd starea desperată a oștireĭ sale, părăsesce expediția fără resultat și se îndréptă spre Dunărea. Ştefan reîntră îndată în Moldova, adună sfărămăturile armateĭ sale, taie proviziile care veneaŭ Turcilor din Ungaria, surprinde tóte corpurile răslețe ale armateĭ turcescĭ și le snopesce în bucățĭ, în cât vîră gróza în foștiĭ seĭ biruitorĭ, care o apucă la gónă pentru a scăpa din acea țară blăstămată, și a se vedea iarășĭ în patria lor. Ştefan îĭ lovesce atunci fățiș lîngă Dunărea, îĭ înfrânge și îĭ alungă peste fluviŭ.

Ast-fel, de și bătut la început, resultatul final tot se întorsese în favórea luĭ Ştefan.

Cum alungă pe Turcĭ din țară, Ştefan se gândesce că are de răfuit o socotélă veche cu Laiot Basarab, care plătise cu necredință punerea luĭ în scaunul Munteniei de cătră dênsul. El trece în Muntenia, bate pe Laiot și'l alungă din țară, și adunând boieriĭ munteni, încheie pace cu dênșiĭ, făcêndu'ĭ să cedeze Moldoveĭ ținutul Putneĭ, care de atunci rămâne alipit cătră acéstă țară. După aceea, așadă în tronul Munteniei pe *Vlad Țepeș* care trăia la curtea cumnatuluĭ seŭ, regelui Mateiŭ Corvin (1477). Vlad Țepeș stă însă numaĭ câte-va luni în scaun și este ucis puțin timp după aceea de Laiot Basarab, care revine cu Turcii de peste Dunăre și domnesce apoĭ în Muntenia de la 1477-1481. El vra să ajute în 1481 Turcilor la luarea cetățeĭ Chilia de la Ştefan; este însă atacat, batut și ucis de acesta în bătălia de la Rîmnicu Sărat.

Perderea Chilieĭ și a Cetățeĭ Albe.—Turciĭ vĕdĕnd că nu este cu putință de a răpune pe Moldoveni printr'un atac direct, se hotaresc a'ĭ slăbi într'un alt mod. Atacă anume cetățile sudice ale Moldoveĭ, Chilia și Cetatea Albă, pe care cu tóte că Ştefan, presimțind atacul, le întărise din nou, izbutesc se le iee în 1484. Ast-fel pun ei piciorul în Moldova și fac din aceste cetăți nisce cuiburi, din care pradau în chip regulat acésta țară, precum în 1484 sub unul *Hroiot*, și în 1486 sub unul *Malcociŭ*. Ştefan, desperat pentru pierderea cetăților, se hotărésce a face închinare în persónă regelui Polon, ceea ce nu facuse nicĭ odată până atunci, sperând prin

acéstă jertfă umilitóre adusă patrieĭ salè, să înduplece pe regele polon a'ĭ da un ajutor însemnat pentru a redobândi cetăţile sale. El merge în acel an, 15 Septemvrie, la Colomeia, şi trebuia, după înţelegerea avută cu regele, să depună jurământul de credinţă. în cortul regesc. faţă numaĭ cu mariĭ dregătoriĭ aĭ coroneĭ. In momentul când Ştefan pusese un genunchiŭ în pământ înaintea regeluĭ, cortul se desfăcu şi Ştefan fu expus la privirile întregeĭ armate. Şi acéstă umilire ar fi trecut'o Ştefan cu vederea, dacă regele i-ar fi dat un ajutor îndestulător pentru redobândirea cetăţilor sale. Atât de mare era iubirea luĭ de ţară, în cât îĭ jertfea tot ce un óm are maĭ scump la sufletul seŭ, mândria sa personală. Regele însă în loc de a'ĭ da un ajutor potrivit nevoilor sale, îĭ trimite numaĭ un numĕr ridicol de 3000 de ómenĭ. In curând însă răbdarea luĭ Ştefan era să fie adusă la capĕt şi el împins să plătéscă, prin o cumplită răsbunare, tóte relele, suferinţele şi amărăciunile ce'ĭ venise de la Poloní.

§ 23

Luptele cu Poloniĭ şi mórtea luĭ Ştefan cel Mare.

Lupta cu Poloniĭ.—Regele Mateiu Corvin móre în 1490, şi în 1492 îl urméză în mormânt Cazimir al Polonieĭ, venind la tron în acéstă ţară *Albert*, iar în Ungaria *Vladislav*. Aceştĭ doĭ regĭ, într'o întâlnire a lor de la *Leutschaŭ*, se înţeleg a scóte pe Ştefan din Moldova. Pentru ca Ştefan să fie surprins. Albert îi propune să vină sa'ĭ ajute la recucerea Chilieĭ şi a Cetăţeĭ Albe. Ştefan se mieră de acéstă propunere şi, banuind un gând ascuns al regelui, îĭ răspunde că primesce cu mulţămire; numaĭ Polonii să nu vină prin Moldova direct, ci prin prejurul Nistrului. pentru a nu pustiea ţara. Regele Albert plécă însa drept asupra Cernăuţului. Ştefan îi trimite atunci o solie compusă din logofĕtul *Tautu* şi vistiernicul *Isac*, care să spună regelui că, dacă va merge înainte, Ştefan îl va opri. Regele pune pe soli la închisóre. Ungurii care vedéu cu neplacere înţelegerea regelui lor cu craiul Albert al Lehieĭ, stăruesc numaĭ de cât la Vladislav, să se interpună spre a împaca pe Ştefan cu Albert. Acesta ajunsese până la Sucéva şi împresurase cetatea, fără a o

putea lua, după trei luni de bătae. Proviziile Polonilor se sfârşise şi altele din urmă eraŭ împedecate de a veni, din cauză că Moldovenii le tăiase drumul. Albert, silit prin lipsă, se împacă cu Ştefan prin mijlocirea Ungurilor. Ştefan însă, în care ferbea dorul de răsbunare pentru purtarea cea de atâtea orî mişăléscă a Polonilor faţă cu dênsul, impune acestora, la împacare, o condiţie, de care scia bine că nu se vor putea ţinea, anume: de a se reîntórce în Polonia pe unde eî venise. Polonii ne avênd proviziî, şi trebuind pentru a trăi, să jăfuiască locurile pe unde treceaŭ, nu se puteaŭ întórce pe unde venise, de óre ce ţara pustietă pe acolo nu maî înfĕţoşa nicî o putinţă de pradă. Regele apucă decî contra condiţieî împăcăreî, prin codrii *Cosminului*. Ştefan, după ce îî atrage luarea aminte asupra călcăreî tratatului încheiet şi-l soméză să se ţină de el, vĕdênd că regele nu ascultă, pune să se taie copacii în acel codru şi când Polonii eraŭ în mijlocul luî Moldovenii prăvălesc copacii asupra lor. In încurcala cea maî nepomenită în care cade atuncî armata Polonilor Ştefan o atacă din tóte părţile, o farămă cu totul şi prinde 10,000 de Leşi, înjugându-i la plug ară cu dênşii o câmpie întinsă, unde samănă ghindă, din care crescu o pădure, numită de popor *Dumbrava Roşie* în amintirea sângeluî polon cu care fusese stropită (1497).

Pentru a răsbuna pustierea Moldoveî, Ştefan trece în 1499 în Polonia, o devastéză cumplit până la Lemberg, şi silesce pe Polonî să încheie cu el un tratat în care nu maî pomenesce nimic despre vasalitatea Moldoveî şi în care regele Albert numesce pe Stefan: amicul nostru cel sincer iubit. Astfel sciuse Ştefan cel Mare să răsplătéscă umilirea de altă dată.

Caracterul luî Ştefan. — Ştefan îmbĕtrânise, de şi maî mult decât vrâsta, viaţa luî cea sbuciumată stângea luminile vieţeî.

In 2 Iulie 1504 Ştefan îşî dete duhul, plâns şi jalit de tótă ţara, a căreia întregime şi neatârnare o apĕrase timp de aprópe jumătate de veac (47 de anî, 2 luni şi 3 septămânî).

Ştefan cel Mare fu un caracter potrivit timpului în care trăia; era religios şi crud în acelaş timp. Despre evlavia luî ne fac dovadă nenumeratele biserici rîdicate de el, atât în ţară cât şi la muntele Athos, în părţile Greciei. Despre cru-

ḑimile luĭ póte sa ne deie o ideie de purtarea luĭ cea cruntă cu fiul hanului tătaresc, când îl taie pe acesta înaintea solilor, ce venise să'l céră cu amenințări, și după aceea înțapă pe ceĭ 99 de soli, iar celuĭ al 100-le îi taie nasul și urechile, trimițêndu-l la hanul să spună cele ce a vĕḑut. Și maĭ caracteristică este următórea fapta: se afla pe patul seŭ de durere, aprópe de agonie, când află că boieriĭ s'ar certa de la cine sa pună domn în locul lu, pe fiul seŭ legitim Bogdan sau pe unul natural Petru (Rareș). El cere atuncĭ sa fie strămutat cu patul seu afară, în mijlocul armateĭ, pronunță sentința de mórte contra acelor boieriĭ, ce respingeaŭ pe fiul seu Bogdan și pune să o execute imediat înaintea luĭ. După aceea, dus înapoĭ în casă, ie sfânta împărtășanie și se sfârșesce liniștit.

Ștefan cel Mare sfătuesce la mórtea luĭ pe fiul seŭ Bogdan ca sa se închine Turcilor, întru cât principiĭ creștinĭ îl lăsase tot-déuna în părăsire în momentul pericolului, și cu toțiĭ îl dușmănise tot atât, ba maĭ reu chiar decât Turciĭ; căcĭ aceștia luptase cu el cinstit și pe față, pe când frațiĭ lu creștinĭ căutase să-l surpe prin mijlóce viclene. Apoĭ nicĭ unul din regiĭ creștinătățiĭ n'ar avea puterea de a apĕra Moldova de pericol, pe când Turcul ar fi în stare să o facă. Acest sfat, urmat de Bogdan, fu de priință țărei Moldoveĭ; căcĭ orĭ câtă nedreptate ar fi suferit ea sub Turcĭ, tot prin legătura cu dênșiĭ au scăpat ea a fi înghițită de alte popóre.

§ 24

Organizarea militară a țărilor române.

Elementele sociale. — Armata, în vremile cele d'întâĭ ale existenței statelor Munteniei și Moldoveĭ, era ast-feliu alcatuita:

Corpul eĭ cel maĭ ales eraŭ *curteniĭ*, numiți și *roșiĭ* în Muntenia, compus din boierime și îndatoriți să urmeze pe domn în orĭ-ce expediție, pe socotéla lor. Ei slujiau călari, încunjurați pe un numer maĭ mare sau maĭ mic de servitorĭ după rangul și averea fie-caruia.

Al doilea corp, tot de cavalerie, erau *călărașiĭ*, recrutați dintre țaranĭ liberĭ, care călarași eraŭ de asemene datorĭ să slujiască domnului pe socotéla lor, îngrijind din pro-

priele lor mijlóce, nu numaĭ de armele, dar și de hrana lor și a cailor lor, în tot descursul expediţiilor. In aceste două corpurĭ, ale curtenilor și călărașilor, stătea puterea cea maĭ de samă a armateĭ române.

Infanteria consta din corpul *dărăbanilor* saŭ *dorobanţilor*, recrutaţĭ dintre ţăranii supușĭ și plătiţĭ cu o léfă pe lună, din care eĭ îngrijaŭ a'și procura hrana și armele trebuitóre. Afară de aceste corpurĭ de armata regulată, maĭ era *oștirea în dobândă* adecă oștirea de strânsură, adunată pe speranţa prăzeĭ de făcut în luptă pe socotéla dușmanuluĭ.

Elementele militare.—Corpurile eraŭ alcătuite din despărţiturĭ maĭ marĭ, de câte 1000 de ómenĭ, puși sub comanda unuĭ boier, orĭ care se întâmpla (un visternic, un paharnic, un vornic). Acéstă despărţire era sub-împărţită în mănunche maĭ micĭ, de câte 100 de ómenĭ, comandate de un *hotnog* sau *sutaș*, iar ele la rândul lor eraŭ sub-împărţite în grupe de câte 10 inșĭ, comandate de un *căușel*.

Armele întrebuinţate eraŭ maĭ ales de acele ce slujiau In luptă corp la corp: ghióga, fustul saŭ ciomagul și cósa. în locul puștei, ce nu prea era cunoscută, se întrebuinţa arcul. Se aflau însă și tunurĭ făcute de lemn și legate cu cercurĭ de fier, care purtau ele numele de puștĭ. Maĭ eraŭ nisce tunurĭ cu maĭ multe tuburĭ, se aprindéu în șir unul după altul, ceea ce Francejiĭ numesc *mitrailleuse*.

Armata română nu era permanentă, adică nu stătea necontenit sub stéguri, ci fie-care om îșĭ căuta de trebile lui și când era nevoie de rĕsboiŭ se înarma și eșia la luptă. De aceea scriitoriĭ timpului se miră cum se face că Românii să fi repurtat izbânzĭ așa de însemnate contra tuturor popórelor și maĭ ales contra cumpliţilor Turcĭ, când armatele lor se compunéu maĭ ales din ţăranĭ luaţĭ de la plug. Vitejia armateĭ române se explică însă prin aceea, că toţĭ aceia ce o alcătuiau erau proprietarĭ de pământ, care îșĭ aperaŭ, odată cu patria, proprietăţile și caminele lor. Desele lupte apoĭ îĭ învĕţase prea bine mânuirea armelor. Erau în sfârșit ómenĭ fórte vânjoșĭ, puternicĭ și iuţĭ, ceea ce în luptă corp la corp, le dădea o superioritate netăgăduită asupra tuturor dușmanilor lor.

CAP. VII.

Istoria Munteniei de la detronarea lui Vlad Ţepeş până la Mateiŭ Basarab

(1462 -1633).

§ 25

De la detronarea lui Vlad Ţepeş până la Mihaiŭ Vitézul

Domnii Munteniei contimpuranii lu Ştefan cel Mare.— După ce Vlad Ţepeş este alungat în Ungaria, fratele seu Radu cel Frumos ocupă tronul, ca om al Turcilor. El este bătut şi alungat de Ştefan cel Mare şi înlocuit cu Laiot Basarab în 1472, care trecênd şi el în partea Turcilor, este scos din domnie de Ştefan şi înlocuit cu Vlad Ţepeş în 1477. Aceasta este ucis de Laiot Basarab, ce se întórce cu sprijin turcesc. Vroid însă să ajute Turcilor la luarea Chilieĭ şi a Cetăţeĭ Albe, Laiot este bătut şi ucis de Ştefan la Rîmnicul-Sarat 148. Luĭ Laiot îĭ urmézá în tron Vlad al VI-lea Călugărul fiul lui Ţepeş. După el la 1494 vine Radu fiul seu, pronumit de cler *cel Mare*, până la 1508 şi apoi, după Milnea cel Rău, Neagoe Basarab 1512—1521.

Domniile religióse ale luĭ Radu cel Mare şi Neagoe Basarab —Pe timpul lui Radu, patriarhul Nifon al Constantinopoleĭ fiind scos din scaun de Turcĭ, se refugiaza în Muntenia, aducênd cu sine mulţi Grecĭ. El vra sa-şi iee o autoritate mai mare de cât aceea a domnului ţăreĭ. Se opune anume la despărţenia pe care Radu cerea ca biserica să o pronunţe într'un boier al seu Bogdan şi soţia acestuia, cărui boier, Radu vroia să-i deie de soţie pe sora sa. Radu,

supĕrat pentru acéstă opoziție a mitropolitului Nifon, îĭ alungă din Muntenia. Nifon blastămă pe domn și se retrage în muntele Athos, unde móre în 1507. Radu îngrijindu-se din spre Turcĭ, cere un adăpost la Sașiĭ din Transilvania

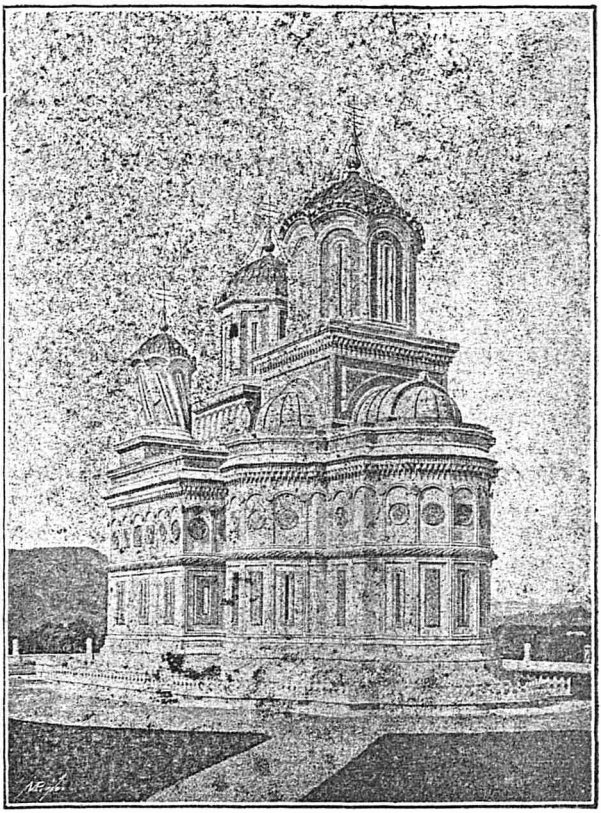

Biserica de la Curtea de Argeș

și se pórtă fórte devotat cătră Ungurĭ și Polonĭ care'l cuprind în tratatele lor cu Turciĭ.

După Mihnea cel Rău urméză Neagoe Basarab (1511 — 1521). Acesta era fiŭ de domn, póte al lui Laiot Basarab și era fórte evlavios. El ordonă să se aducă cu marĭ chel-

tuelĭ móștele patriarhului Nifon de la muntele Athos, înfrumusețéză cu banĭ sei o sumă de mănăstirĭ și biserică din Răsărit; zidesce frumósa manăstire ce la *Curtea de Argeș*, la sfințirea căreia slujesc o mie de preoți, dintre carĭ fórte mulți veniți din răsărit și anume: patriarhul Teoctist al Țarigradului, patru mitropoliți greci precum și toți călugării din muntele Athos. Zidesce catedrala din Argeș, cel mai frumos monument de arhitectură din țările române. După tradiție ea este rîdicată de meșterul *Manole*. Tot tradiția ne spune că spiritele rĕle vroiaŭ să împiedice clădirea bisericeĭ și că nópteа dărămaŭ ceea ce meșterul Manole zidise peste ḑi. Pentru a răspinge acele spirite rĕle, el fu nevoit să facă o grea jertfă, să închidă pe femeea lui în părețiĭ mănastireĭ. Acésta legendă ne arată înalta idee ce poporul român o avea despre frumusețа aceleĭ clădiri, de óre-ce pentru a o putea rîdica, el credea că a trebuit ca acel ce o întreprinsese să se supună la o jertfă asa durerósă.

Importanța domnieĭ luĭ Neagoe Basarab este că a pus temelia înriurireĭ grecescĭ în Muntenia, prin favorisarea și protegnirea călugărilor greci, pe care i'a primit și adăpostit în țară. De la el începe închinarea mănăstirilor țăreĭ catră cele străine din rĕsărit, pentru a le pune sub protecția uneĭ mai mari sfințeniĭ. Călugariĭ din resărit trimit în țară representanți care să vada cum merg mănastirile puse sub paza lor. In curând acești trimiși se așadă în ele, aducênd cu eĭ tot mai mulți calugărĭ greci, care îndepărtéză pe cei români și fac din cele mai frumóse mănăstirĭ pămêntene niște locuri de adăpostire pentru nația grecéscă, ce era persecutată în răsărit.

Neagoe Basarab este și scriitor. El alcătuesce, probabil în grecesce, niște învețături catră fiul seu Teodosie, asupra modulnĭ cum trebue să se pórte un domn. Aceste tratate ne-au fost pastrate într'o traducere românéscă posterióră, de pe la 1650.

Domniĭ de la Neagoe Basarab la Petru Schiopul 1521—1559.—După Neagoe Basarab urméză în Muntenia o repede schimbare de domni, trecênd pe scaunul eĭ în timp de 38 anĭ 14 domnĭ. Acéstă schimbare atât de désă a domnieĭ se făcea din următórea pricină. Vechea dușmănie între parti-

ţile Dăneştilor şi a Drăculeştilor care încetase în timpul covârşitórei domnii a luĭ Ştefan cel Mare din Moldova, ce supusese şi Muntenia ascultărei sale, reînvie din nou, dupa mórtea luĭ Ştefan. Partidile aceste duşmane, sprijinindu-se când pe Turcĭ când pe Unguri, pun şi scot pe principi cu o mare repejiune unul după altul.

De la 1526 înainte Ungaria este cucerită de Turcĭ în urma bătălieĭ de la Mohacz, în care regele Ungarieĭ Ludovic al II-lea cade mort. De atunci înainte Ungaria, ne maĭ existând ca stat neatârnat, ambele partidĭ muntene, Dăneştii cât şi Drăculeştiĭ, recurg numaĭ la Turcĭ spre-a-şi sprijini candidaţi şi Tuscii încep a lua banĭ spre a'ĭ pune în domnie.

Kiajna şi Petru Cercel — Nimic nu póte să ne dee o idee maĭ lămurită despre jafu căruia în curând Turcii supuseră ţara Muntenéseă de cât modul cum dómna Kiajna izbuti să susţina în tronurile Munteniei, apoi şi a Moldovei, pe fiiĭ seĭ Petru Şchiopul şi Alexandru al II-le şi pe nepotul eĭ, fiul acestuĭ din urmă, Mihnea al II-lea.

Kiajna era fiica luĭ Petru Rareş, domnul Moldovei, fiu el însuşi al luĭ Ştefan cel Mare. La mórtea barbatului eĭ, Mircea Ciobanul domnul Munteniei, 1559, ea procură cu 80,000 de galbeni, împarţiţi maĭ ales între femeile din haremul sultanului, tronul fiuluĭ eĭ celu maĭ mare, Petru Şchiopul ; dar acesta fiind un principe necapabil, Turcii îl mazilesc. Kiajna atunci face prin alţi bani sa se numéscă în locul luĭ al doilea al eĭ copil, Alexandru al II-lea. Temêndu-se însă ca detronatul Petru să nu sape pe fratele seu, Kiajna propune Turcilor să dee luĭ Petru Şchiopul domnia Moldovei, oferind a îndoi tributul platit de acéstă ţară. Ioan Voda cel Cumplit, domnul de atunci al Moldoveĭ, este somat de Turcĭ sau a plati el acea sumă, sau a trece scaunul luĭ Petru. Ioan refuză, şi Turcii vroind sa'l scótă cu puterea, se întâmpla acele lupte memorabie a ultimului erou al Moldovei contra apesărei turceşcĭ (veḑi maĭ jos § 31). Ión Vodă fiind rapus, Petru Şchiopul ocupă tronul Moldovei. Kiajna îşi pusese pe ambii eĭ copiĭ în scaunele ţarilor romîne

Alexandru al II-lea murind în 1577, Kiajna face să se numéscă în locu-i. Mihnea al II-lea, fiul lui şi nepotul eĭ, când iata ca se ivesce un competitor periculos, Petru Cercel,

fiul luĭ Pătrașcu cel Bun, fostul domn al Muntenieĭ. Petru Cercel era sprijinit de regele Franțeĭ, Henric al III-lea, cu care Turcii fiind prietini vroiaŭ să'ĭ facă pe plac. Ei însă pun pe Cercel, cu tóte că se bucura de sprijinul Franțieĭ, să platéscă scump întronarea luĭ în locul luĭ Mihnea. Amân doi umpleaŭ cu bani pungile Turcilor: Cercel, spre a fi numit, Mihnea și Kiajna spre a nu fi depuși. La sfârșit, după ce ambiĭ fură storși de banĭ, Turcii numesc pe Cercel, spre a face plăcere regeluĭ Franțieĭ. Mihnea însă, retras la Constantinopole, sapa pe Cercel, tot cu bani, iar acest din urmă neraspunzând așteptărilor regeluĭ Henric al III-lea, este părăsit de Francezi și răsturnat de Mihnea. Cercel, care în loc de a întemeia un stat puternic în Muntenia, dupa cum doria Franța, jăfuise cumplit țara, eșă din ea cu 43 care de banĭ si reîncepe a săpa pe Mihnea. Ambiĭ promiteaŭ Turcilor sume uriașe. Cercel făgaduia un milion de galbeni spre a răsturna iar pe Mihnea. Acesta, atâta aur cât ar putea duce 600 de căĭ, spre a ucide pe Cercel. Turcii așteptau să vadă realizarea acestor promisiuni. Mihnea apucă înainte, și numărând 70,000 de galbeni, Cercel este gătuit și aruncat în marea. Mihnea stors de bani este și el dat afară. Urmézĭ după el Ștefan Bogdan sau Surdul 1592 și Alexandru al III-lea 1592—1593, după care se urcă în tron Mihaiu Vitézul 1593.

§. 26.

Mihaiŭ Vitézul și luptele cu Turciĭ.

Răsboiul turco-german.—Precum Ștefan cel Mare intervenise în răsboiul Venețienilor cu Turciĭ d'intre aniĭ 1463—1479, ast-fel intervine Mihaiŭ Vitézul în acel turco-german din 1592—1606. Prin cucerirea Ungarieĭ (1526) și așĕdarea pașaliculuĭ în Buda (1541), imperiul german ajunsese nu numaĭ tributar al celuĭ otoman cu sume de 30,000 de galbenĭ pe an; dar încă era expus în tot timpul la prădăciunile sălbaticilor Turcĭ, și ambasadoriĭ Germanieĭ la tratările cele maĭ brutale și la insultele cele maĭ necuviincióse. Impĕrațiĭ germani suferéŭ tóte aceste ofense și eraŭ mulțămițĭ a îmblânzi prin presenturĭ furia cea néstâmpĕrată a Otomanilor. Intr'un rând, în 1593, un comandant turc, Hassan pașa, întreprinde o expe-

diţiune de prădăciuni contra imperiului german; dar corpul seŭ de armată este nimicit. Turcii, de şi vinovaţi, se supĕră cumplit pentru nenorocirea ce'i lovise şi declară Germaniei răsboiŭ.

In 17 Iulie 1593 Sinan paşa plécă din Constantinopole. In 13 Octombrie ie Vesprimul: dar după aceea este bătut în o luptă la Stuhlweissenburg. In 1594 Nemţii atacă Granul

Mihaiŭ Vitézul.

dar nu'l pot lua; din potrivă puţin timp după acésta Raabul este luat de Turcĭ, în cât vedem că luptele Nemţilor cu Turcii eraŭ cu isbânḑile împărţite, când se rĕscólă Mihaiŭ (13 Noemvrie 1594).

Rudolf al II-lea, Sigismund Batori, Mihaiŭ Vitézul.— Mihaiu supranumit Vitézul **1593—1601,** era fiul luĭ Patraşcu

cel Bun și fratele luĭ Petru Cercel. Se însóră în 1583 cu *Stanca*, fiica greculuĭ *Iane* ce fusese postelnic, visternic și ban de Craiova sub Mihnea al II-lea. Alexándru al III-lea numesce pe Iane capuchihae la Pórtă și acesta intrigă pentru a procura ginereluĭ seu domnia. Alexandru prinde de veste, închide Mihaiŭ, și vra să'ĭ taie capul. In ḑiua execuțieĭ. calaul, un țigan ce fusese rob de aĭ luĭ Mihaiŭ, lépădă securea și fuge, când vede că trebuie să taie pe fostul seŭ stăpân. Boerii, privind aceasta ca o minune dumnedeiască, rógă pe Alexandru să ierte pe Mihaiŭ. De și iertat, dĕnsul totuși temêndu-se de urgia domnuluĭ, fuge în Transilvania la Sigismund Batori, care îl sprijine cu creditul seu la Pórtă. și Mihaiŭ dând bani la Constantinopole, izbutesce a dobândi domnia Muntenieĭ, venind în scaun în August 1593.

Sigismund Batori primise din partea împeratuluĭ german Rudolf al II-lea făgăduința de a i se da în căsătorie pe arhiducesa Maria și Ungurul se amețise grozav de acéstă onóre și se hotărîse a rupe legăturile cu Turcii și a se arunca în brațele Nemților. Batori nu îndrăznea să propuna acéstă alianță și luĭ Mihaiŭ Vitézul, celuĭ próspet numit de Turcĭ și a cărui intențiĭ nu se cunosceaŭ încă, când de odată primesce el o solie de la Mihaiŭ, în care acesta cerea favórea de a fi cuprins în legătura anti-otomană. Sigismund Batori se folosesce îndată de acéstă cerere a luĭ Mihaiŭ, pentru a'ĭ impune, ca condițiie, să primésca supremația luĭ, pentru ca să pótă deveni prin crescerea puterei sale, mai vrednic soț al uneĭ arhiducese. Mihaiŭ care vroia să'și mântuie țara de Turcĭ, se plécă la capriciul luĭ Batori, și în 5 Noemvrie 1594 încheind tratatul de vasalitate, în 13 aceleiași luni el și taie pe toți Turcii din Bucuresci.

Acești Turcĭ eraŭ creditoriĭ atât aĭ luĭ, cât și mai ales aĭ domnilor anteriorĭ și se grămădise în Bucuresci în numer de vr'o trei mii. comițênd acolo abusurile cele mai netolerabile. Vĕḑênd Mihaiŭ că cu acest sistem, țara luĭ merge la peire, se hotărésce să pună un capăt neorânduielilor provocate de Turcĭ, și în ḑiua arătată, înșalând pe Turcĭ că are să le plătéscă datoriile, îi adună la visterie și îĭ taie pe toți. După acest măcel, Mihaiŭ ie îndată ofensiva și cuprinde Giurgiul. Turcii caută să se desfacă de Mihaiu prin o partidă adversă de boierĭ din țară, care cerea înapoĭ pe Ștefan Bogdan

saŭ Surdul. Mihaiŭ însă descopere uneltirile și taie pe mai mulți boieri. Păsind după aceea mai departe, ie cetatea de Floci, Hârșova, Brăila și Silistra, făcênd pretutindene în Turci măceluri îngrozitóre. Mai multe armate turcesci, trimise cu pretendentul Bogdan, sunt bătute, și Românii se întorc triumfători în țară, încărcați cu nenumărate prăzi.

Turcii eraŭ greŭ loviți prin răscóla luĭ Mihaiu Vitézul. Răsboiul în Ungaria era cu neputință de urmat mai departe, întru cât lipsiau armateĭ provisiile, pe care Turcii le trăgéu din Muntenia. De aceea Turcii se hotăresc a părăsi pe cât-va timp lupta în Ungaria, și rechemând pe Sinan Pașa de aice, îl trimit în contra luĭ Mihaiu.

Expedițiа luĭ Sinan Pașa și lupta de la Călugăreni.— Divanul turcesc audind de răscóla Munteniei, hotărise să prefaca țările române în pașalicuri, desemnând ca pași: pentru Muntenia pe *Saturgi Mahomet pașa*, iar pentru Moldova pe *Gia-*

Lupta de la Călugăreni.

fer pașa, și ordona luĭ Sinan să introducă pe acești în principate. In timp ce Mihaiu era atât de grav amenințat, aliatul și suveranul seu petrecea serbările nunței sale, Mihaiu prevedênd că din acesta pricină ajutorul era să întârdie, își trimite soția și copiii în Fagaras, aduna vr'o 8000 de ómeni și

se duce la Giurgiu, unde împedică timp de o lună de dile facerea podului. Auḑind însă că un corp de Turcĭ ar fi trecut Dunărea maĭ în sus, se retrage la *Călugăreni*, unde Turcii îl urmézĕ. Aice fiind locul strâmt și bine ales pentru armata cea mică a luĭ Mihaiu (avea acuma vr'o 16,000 de ómenĭ), așa că nu putea fi încunjurată de órdele nesfârșite ale Turcilor, domnul muntén răspinge pe Turcĭ în o luptă sângerósă, răpindu-le între altele stégul cel verde al Profetului, ucigêndu-le 3 pași și luându-le o mulțime de pradă, în 13 August 1595. Sinan repeḑindu-se înainte pentru a opri fuga armateĭ sale, e trântit jos de pe cal prin o lovitură de lance și rasturnat în nămol, unde era să piară, dacă un spahiu, nu i-ar fi ajutat a scapa. Pe lângă vestea acesteĭ nenorociri întâmplate în Valahia, sultanul maĭ aflând și despre pierderea cetățeĭ Giurgiu, se supără așa de tare încât vroia să'și radă barba, semnul cel maĭ mare de mâhnire la Turcĭ.

De și biruitor, Mihaiu simți că nu va putea sta împotriva unuĭ al doilea atac și se retrage. chiar în nóptea care urmase lupta, spre Târgoviștea și de aicĭ se duce maĭ în munți la *Stoeneștĭ*. Sinan pașa ocupă cele maĭ multe din'orașe și pune în ele dregetorĭ turcĭ, iar în Bucurescĭ așaḑa pe Saturgi Mahomed; ajungênd la Târgoviștea, cuprinḑe cetatea și se întărește în ea.

In timpul luptelor luĭ Mihaiu cu Turcii, Batori scosese pe Aron din domnia Moldoveĭ, fiindcă Aron refuzase să mérgă în Ardél spre a face închinare personală luĭ Sigismund Batori. Aron este înlocuit cu Ștefan Răsvan. Batori sfârșind serbările nunții, plécă cu Rasvan în ajutorul luĭ Mihaiu, împreună cu óstea împerătéscă. Armata aliată ajunse astfeliu a numĕra 45,000 de ómenĭ cu vr'o 80 de tunurĭ. Aliații lovesc întaiu armata turcéscă sub zidurile Târgoviștei, care fiind luată de eĭ, Turcii încep a se retrage catră Dunarea; ajunși lânga fluviu, retragerea lor se preface într'o adevarata fugă. Pretutindene Turcii vedéu pe teribilul *Mihaĭle Oglu*, urmărindu-i cu spada în mână, ca ḑeul răsbunăreĭ. Când eĭ se grămadise pe podul Dunareĭ, pentru a'l trece în cea maĭ mare graba, sosesce și Mihaiu și tae cu tunurile podul în două, împingênd în apele fluviului maĭ bine de jumătate din arma turcéscă. Turcii, cați scapară din îngrozitorul măcel, duc înspăimântatu vestea la Constantinopole. De și armata

aliată fusese sub comanda supremă a luĭ Batori, sufletul eĭ fusese Mihaiu, ceea ce însuși principele Transilvanieĭ recu nósce în lauda publică adresată luĭ Mihaiu în Bucuresci. Turciĭ încheie pace cu Mihaiŭ în 12 August 1597.

§ 27

Mihaiŭ Vitézul și luptele cu creștiniĭ.

Cuprinderea Transilvanieĭ și a Moldoveĭ—Turciĭ fiind atât de rău bătuți în Muntenia, lasă în pace acéstă țară. Mihaiu liniștit din partea lor este în curând îngrijit prin nisce schimbări petrecute în Transilvania. Anume principele Sigismund Batori se hotărise a trece țara luĭ împeratului Rudolf, în schimb pentru nisce moșiĭ din Silezia. Mihaiu îngrijindu-se de a dobândi de vecin pe puternicul împĕrat german, se opune cât póte acesteĭ trecerĭ a Transilvanieĭ cătră dénsul, dar neputênd isbuti, încheie cu noul seŭ vecin untratat de vasalitate în 9 Iunie 1598. Prin acest tratat, Mihaiŭ se obliga a sluji causa imperială, iar împeratul se îndatoria a da luĭ Mihaiu ajutor de ómenĭ și banĭ în contra dușmanuluĭ comun.

In timpul acestor întâmplări, Sigismund Batori, nemulțămit cu petrecerea luĭ în Silezia și pentru că pensia nu se plătea regulat, se întórce în Transilvania, în August 1598. Impĕratul este fórte supĕrat pentru acéstă călcare a tratatului, și sfetnicii seĭ îĭ inspiră ideea că ar putea însărcina cu impunerea respectăreĭ tratatuluĭ de cătră Batori, pe voevodul Munteniei, Mihaiŭ. Dar nicĭ nu apucă a se pune ceva la cale în acéstă privire și iată că Sigismund Batori, cel mai nestatornic dintre principĭ, se satură din noŭ de domnia Transilvanieĭ, trecênd'o de astă dată veruluĭ seŭ, cardinalul Andreiu Batori din Polonia, care sosesce în țară, în Fevruarie 1599.

Poloniĭ eraŭ pe atunci în bune relațiĭ cu Turciĭ, Moldova întrase de asemene sub înriurirea polonă, prin scótera luĭ Ștefan Răzvan de cătră Poloni și înlocuirea luĭcu *Ieremia Movilă*. Mihaiu Vitézul se vedea deci prins în un cerc de dușmani: pe de o parte Turciĭ, care aveau în contra luĭ atâtea motive de răsbunare, și de alta prietenii lor

Andreiŭ Batori și Ieremia Movilă, ómeniĭ Polonilor și deci și aĭ Turcilor.

Mihaiu fiind vasalul împĕratuluĭ german, iĭ veni și luĭ în gând a se folosi de acéstă posiție, pentru a alunga pe dușmanul seŭ, cardinalul Andreiu. Pe când însă împĕratul vroia să întrebuințeze pe Mihaiŭ numaĭ ca pe un instrument spre redobândirea Transilvanieĭ, pe care se gândea apoi a o pune sub ocârmuirea unuia din frații seĭ, Mihaiu la rândul seŭ vroia să se foloséscă de starea luĭ de vasal imperial, pentru a cuceri Transilvania, în aparență pentru împĕratul, dar în realitate pentru sine. Aceste tendințĭ contrare ale luĭ Rudolf și Mihaiu sunt isvorul de unde au plecat tóte nenorocirile domnului muntén.

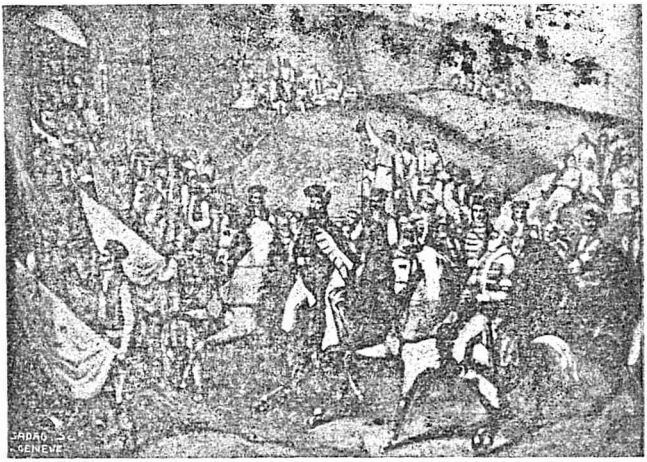

Intrarea lui Mihaiŭ Vitéz în Transilvania

Mihaiŭ céruse voie de la împĕratul a cuceri Ardélul pentru Germania și împeratul îi făgăduise pentru întreprinderea suma de 100,000 de talerĭ afara de postav și de arme. Era în Muntenia partidă de boieri, ce era protivnică cuceririeĭ Ardélului. Ea atrase și pe soția luĭ Mihaiŭ Vitézul, tanca, care îl rógă și îl conjură să părăsască acest gând. Mihaiu, care avea de asigurat posiția sa și de rasbunat

umilitórele tratate impuse de Batorești, pe când dênsul se afla în nevoie, rămêne neclintit în a luĭ hotărire. Impĕratul voia să maĭ întârdie lovitura, pe când Mihaiu avea atât maĭ mult motiv să se grăbéscă, că era așteptat cu nerăbdare de către Secuĭ, pe care Batorești îĭ nedreptățise, de Sașĭ partizaniĭ împĕratuluĭ în însușirea lor de Germanĭ și de Românĭ, carĭ vedéu în urcarea unuĭ domn din némul lor pe tronul Ardéluluĭ, scăparea și mântuirea din suferințele de până acuma. Fără a aștepta decĭ ordinul împĕratuluĭ, Mihaiŭ trece în Ardeal și bate în 28 Octomvrie 1599 pe Andreiŭ Batori la *Schellenberg*. Secuiĭ vin îndată cu gramada în armata luĭ Mihaiu, și dênsul dă o proclamație în care spune „că a venit să ocupe Ardélul în numele împĕratuluĭ și să scótă din domne pe Andreiŭ Batori, care părăsind credința creștinéscă vroia să deie Ardélul Turcilor". Impĕratul vroia să se folosésca de brațul luĭ Mihaiiŭ, pentru a supune Transilvania sub autoritratul luĭ Mihand ca după aceea să se mântue de dênsul cum va putea maĭ ușor, punînd Transilvania sub ocârmuirea germană. Pe lângă nevoia pe care o avea împĕratul de ajutorul luĭ Mihaiŭ, el se maĭ temea că dacă ar nemulțămi pe domnul român, să nu'l împingă a se arunca în partea Turcilor. Impĕratul decĭ îngăduia lui Mihaiu stăpânirea Transilvanieĭ, fără însă a'l recunósce formal de guvernator al eĭ. Mihaiŭ, luând tăcerea împăratuluĭ drept consimțire, își ie titlul de: „Mihail voevodul Munteniei, sfetnicul Maiestățeĭ sale Cezaro-Crăescĭ, locoțiitor al eĭ în Transilvania".

Sigismund Batori, care schimbase cu vĕrul seu Andreĭ postul de cardinal în Polonia, audind de repunerea și mórtea acestuia, vra să reîntre în Transilvania. Ie o armată polonă și vra să plece prin Moldova, sprijinit aicĭ de Ieremie Movilă, contra luĭ Mihaiŭ. Acesta era pus prin pasul luĭ Batori în poziție de a pierde Transilvania, într'o luptă cu Polonii. Se hotăresc decĭ de a apuca înainte pe dușmanii se., a lovi pe Batori și pe Polonĭ în Moldova chiar, și în caz de isbîndă a alunga pe Ieremia Movilă și a pune mâna pe acéstă țară. Pentru a combate maĭ bine pe Polonĭ, Mihaiŭ se pune în legatură cu țarul Rusieĭ, *Boris Godunov*, cu care se înțalege, ca Mihaiu, să cucerésca Polonia proprie, iar Boris să ocupe provinciile rutene. Acéstă alianță este

însă nimicită prin silinţele ambasadorului polon *Leon Sapieha*.

Împĕratul german, audind de planul lui Mihaiu de a cuceri Moldova, se grăbesce a'i trimite un ordin înadins, ca nu cum va să întreprindă un acemenea răsboiŭ, care ar pune pe împĕrat în pericol de a se încurca într'o luptă cu Polonii, când pe de altă parte răsboiul cu Turcii era încă neisprăvit. Mihaiŭ însă, necătând la acest ordin, trece Carpaţii şi în 16 Maiŭ 1600 cade ca un fulger pe Ieremia Movilă, pe care îl bate şi-l alungă peste Nistru, înainte de a fi sosit Sigismund Batori cu Polonii.

Mihaiŭ, prefăcêndu-se ca şi cum n'ar fi primit ordinul de a nu întreprinde cucerirea Moldoveĭ, vestesce împĕratului isbânda sa, îi cere banĭ, rugându'l tot odată a trimite oştirĭ în Silezia, pentru a nelinişti pe Polonĭ. Împĕratul vĕdênd acéstă purtare a luĭ Mihaiŭ Vitézul, care nesocotea cu desvârşire interesele germane, pentru a se ocupa numaĭ de ale lui, se indispune şi mai mult contra luĭ şi ie măsurĭ hotăritóre pentru a'l îndepărta din Transilvania.

Răscóla Ardélului şi pierderea Transilvanieĭ. — Naţiunea principală din Transilvenia, Ungurii, nu se putea împaca cu domnia lui Mihaiŭ. Ei se temeaŭ ca Mihaiu, fiind Român, să nu ajute conaţionalilor ei din Transilvania, ca să scuture jugul cel neomenos în care eraŭ ţinuţĭ; şi în adevĕr Românii ardeleni, se şi aşteptaŭ la un asemenea ajutor. De îndată ce Mihaiŭ bate pe Andreiŭ Batori, ţăranii românĭ încep a se rescula în contra nobililor ungurĭ, dând foc caselor lor, omorîndu-i şi jăfuindu-le averile, pentru a răsbuna, ast-feliu cruditile seculare suferite de ei.

Mihaiu Vitézul dorind să atragă către dênsul naţiunea maghiară, care constituia elementul cel maĭ însemnat al ţăreĭ, opresce cu străşnicie asemenea neorânduelĭ, pedepsind aspru pe Românii ce se dedeau la ele. Prin acésta el perde încrederea Românilor, fără a câştiga iubirea Ungurilor.

Curtea imperială, cunoscênd simţimintele hrănite de Ungurĭ în contra lui Mihaiu, se hotăresce a'l scóte din Transilvania prin o răscólă a elementuluĭ domnitor, cel unguresc. Imperatul trimite pe doctorul *Pezz* în ambasadă la Mihaiu Vitézul, apucêndu'i spre a'l adormi asupra pericolului, titlul, cel atât de mult râvnit de Mihaiu, de guvernator al

Transilvaniei. Fiind că tocmai când venea Pezz, Mihaiu se afla în Moldova, ambasadorul german găsesce timpul de a unelti în contra lui Mihaiu o răscólă a Ungurilor.

Curând după ce Pezz iesă din Transilvania, doi din nobilii unguri ceĭ mai bine tratați de Mihaiu, *Sehely* și *Csahy* fug în Polonia, urmați în curând de o întrégă emigrare a nobleței maghiare. Mihaiu întrebuințază întâiŭ asprimea, apoi blândeța contra răsculaților, mărturisind ast-fel slăbăciunea lui.

Mirișlăŭ. — Fierberea devenind obștés ă în Ardél, Ungurii cer de la generalul Basta să între în Transilvania. Acésta era de mult dușmanul personal al luĭ Mihaiu. Basta patrunde cu armata lui în Ardeal. După stăruințele în zădar repetiție de Mihaiu de a nu înainta asupra luĭ, domnul muntén i se opune cu armele la *Mirișlaŭ*, în 18 Septemvrie 1600, Mihaiŭ avea însă o posițe fórte tare, aperată din tóte părțile de ripĭ și paduri. Basta se preface a se retrage și înșală pe Mihaiu a se lua după el. Ajuns la loc larg, Basta se opresce și atuncĭ Mihaiu vede greșala comisa, dar era prea târdiu. El este bătut. Vĕdêndu-se biruit, fuge în Fagăraș unde mai adună 16,000 de ómenĭ. Pe când însă el gândea să încerce din noŭ sórta armelor, aude că Ieremia Movilă cu Polonii, (care patrunsese îndată în Moldova dupa caderea lui Mihaiŭ de la Mirișlău) înaintézâ în Muntenia, unde Ieremia vroia să pună pe fratele seu, Simon, domn în locul lui Mihaiŭ. El trece atuncĭ munții contra armateĭ polone, dar la *Teleajnu* este iarăși bătut. Vedêndu-se părăsit de noroc, el fuge la Craiova, unde boierii încep a'l trăda și a trece la învingetorul, Simon Movilă, între alții vestiți sei generali, frații *Buzescĭ*.

Mihaiŭ la Praga. Goroslov. Mórtea luĭ Mihaiŭ. — Nesciind încotro sa se îndrepte, răspins pe toți acei pe care el îĭ sprijinise și'i îmbogățise, fără patrie, fără un loc unde să'și pótă odihni capul, eroul român se hotărésce a face un pas desperat, a se duce chiar la împĕratul Rudolf, spre a'i explica purtarea lui și a dobândi reîntegrarea în drepturile sale.

Tocmaĭ atuncĭ Sigismund Batori, cu ajutor polon, pă-

trunse în Transilvania, vroind să se smulgă érăşi acéstă ţară din mâna împeratului, în cât acesta avea nevoie de o inteligenţa militara ca aceea a lui Mihaiu Vitézul, pentru a lupta contra luĭ Barori. Împĕratul primesce îndreptăţirile lui Mihaiu şi după formalitate de împăcare cu Basta, îĭ trimete pe amândoi contre lui Batori. Ei îi bat la *Goroslov*, în 3 August 1601. După victorie, ura cea veche între Basta şi Mihaiu reînvie mai înverşunata decât tot déuna, din pricina certeĭ, căruia din doi se cuvenea onórea isbândei. Basta

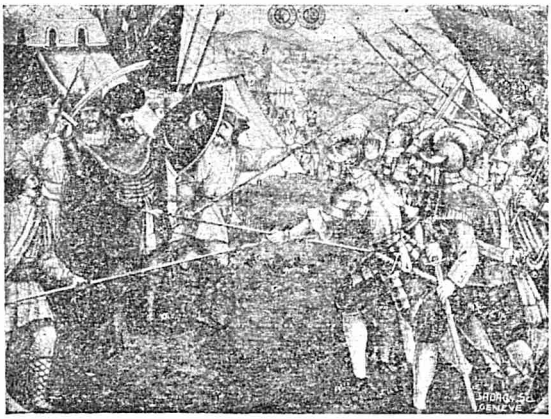

Omorirea luĭ Mihaiŭ Vitéz

stârnit prin acéstă cértă şi aţâtat de Unguri, cari se temĕŭ că Mihaiu să nu vină din nou ca domn asupra lor, trimite într'o diminéţă la cortul lui Mihaiu ca să'l aresteze, pretindênd ca ar fi descoperit nişte scrisori compromiţătóre ale domnului cătră Turci. Mihaiu, refuzând să se supună, este strapuns de şeful glóteĭ de ostaşi valoni trimisă de Basta, unul *Iacob Bori*, în 29 August 1601. Ast-fel se sfârşi acest erou, fala şi gloria Românilor.

§ 28

Caracterul luĭ Mihaiŭ şi starea Munteniei sub el.

Caracterul luĭ Mihaiŭ Vitézul.— Repejiunea în lucrare adese-orĭ înainte chiar să fi fost bine pregatită, iată ce ca-

racte rizază pe eroul muntén. Apoĭ o încredere mare în no rocul seu și o îndrăznélă fórte rostită în tóte întreprinderile luĭ. Așa el se revolta în contra Turcilor, înainte ca să'ĭ fi venit ajutorul din Ardél și din Moldova; trece la cucerirea Transilvaniei fără a aștepta ordinul împĕratului; întreprinde apoi pe aceea a Moldovei, chiar sciind că îndeplinesce o faptă pozitiv neplăcută lui Rudolf. La Mirișlău face greșala de a părăsi poziția lui cea fórte tare și de a se lua după Basta, care vroia tocmai să'l înșăle, prefacêndu-se a se retrage. Pretutindene Mihaiu lovesce înainte de a gândi. El era omul faptei, nu acel al cugetărei. Acest caracter prea pornit i'a făcut și bine și rău. Bine, căci îndrăznind mult, a realizat multe lucruri, ce ar fi părut pentru alții peste putința chiar de visat; rău, căci l'a împins a comite greșelĭ care l'au făcut să piardă poziția dobândită și chiar viéța lui.

Starea politică, economică și socială pe timpul luĭ Mihaiŭ Vitézul.—Starea politică a Munteniei promitea să se schimbe mult în bine, prin silințele lui Mihaiu. Țara scăpase de impilările Turcilor, care nu mai îndrăzniră cât timp domni Mihaiu, a cere nici cel mai mic dar de la Muntemi. Acest folos, dacă ar fi putut să se mențină, ar fi fost un bine nespus, căci ar fi aperat Muntenia de jafuri și asupriri. Dacă însa în privirea politica Muntenia scăpase de Turci, nevoile de bani ale luĭ Mihaiu Vitézul provenite din numerósele armate de soldați platiți cu léfă, trebuiau să aduca grele dile asupra poporului ei cel de jos. Pe boierii muntemi Mihaiu îi cultiva și'i apera, căci avea nevoie să'i câștige în favórea lui. De altmintrele în timpul lipsei lui din țară, boierii ar fi putut ușor să se răscóle și să facă pe Mihaiŭ să piarda tronul țărei sale bastinașe. De aceea Mihaiŭ și jartfesce boierilor pe țăranii muntemi. Până la el țăranii ajunsese în mare parte șerbi pe moșiile boierilor, adecă nu se mai putéu stramuta de pe ele fără învoirea stăpânilor lor. Țaranii deci, nu mai putéu părasi moșiile proprietarilor lor, care îĭ apesau prea mult ca muncile cerute în favórea lor. Eĭ trebuiau să sufere cele mai grele asupriri, fără a putea părăsi moșia pe care locuiau. Acest obiceiŭ era însă numai un abuz. Mihaiŭ Vitézul, dupa cererea boierilor, îl preface în o lege.

Tot apoĭ pentru a nu supera pe boieri, Mihaiŭ nu le cere grele dări, cu tóte că avea nevoie de mulți bani, spre a'și plati armatele de lefegii. Din protivă el aruncă contribuțiĭ mari pe țarani, silind pe mulți din ceĭ liberi să se vîndă șerbi la boieri, spre a putea căpĕta baniĭ cu care să'și plătéscă oștile. Starea economică și socială a Munteniei nu era deci buna pe timpul luĭ Mihaiŭ Vitézul. Apoi domnul, după ce trece în Ardél, ṛăspinge pe poporul român care vroia să macelărésca pe toți Ungurii și să aducă Transilvania la piciórele lui Mihaiu. El credea că va putea câștiga simpatiile Ungurilor, purtându-se aspru cu conaționaliĭ seĭ. Prin acéstă purtare Mihaiu pierdu simpatiile Românilor, fără a câștiga pe acele ale Ungurilor.

Mihaiu deci nebazându-se pe popor nici în Muntenia, nici în Transilvania, ci pe clasa strânsă a nobilimeĭ, nu avea sprijinul trebuitor pentru a aduce la bun capăt uriașele sale planuri și de aceea a trebuit să cada.

§ 29

Muntenia de la Mihaiŭ Vitézul la Mateiŭ Basarab

Radu Șarban și Gabriel Batori.—Simion Movila care înlocuise pe Mihaiu Vitézul în Muntenia, după lupta de la Teleajnu, este curând alungat de boierii cei nemulțamiți cu domnia lui. Este înlocuit cu Radu Șurban Basarab, susținut de Nemți și pus în domnie de generalul Basta. Acesta după ce întronéză pe Șărban în Muntenia, îi cere să vină în Transilvania, spre a'i ajuta a răpune partida turcéscă din acéstă țară, care vroia sa alunge pe Nemți și să deie domnia el lui Moise Sekely. Radu Șarban face pe placul luĭ Basta, trece în Transilvania, bate și ucide pe Moise Sekely lângă Brașov și trimite împeratului 32 de stégurĭ pe care le luase el în acea bătălie. In locul luĭ Moise Sekely se scóla însă în Transilvania alt partizan al Turcilor, Gabriel Batori care după ce raspinge pe Basta. întra în Muntenia, bate și alungă din scaun pe Radu Șarban.

Sporirea elementului grecesc în țările române.—Pană la acéstă epocă la suirea lui Radu Mihnea (1611—1616) în

scaunul Munteniei. Grecii se înmulțesc fórte tare în țările romîne și mai ales în Muntenia. Ei începuse să se introducă în ele încă din vremuri vechi, pe timpul mitropolitului Nifon apoi pe acel al lui Négoe Basarab care ambii deschise biserica și mănăstirile călugărilor greci. Dupa căderea Constantinopolei sub Turci, 1453, mulți Greci fugise în țările române, unde se îndeletniceaŭ cu negoțul. In sfârșit Grecii ocupându-se cu daraverile bănesci din Constantinopole, și devenind bogați, căpetară în curând mare trecere la Turci, care umblau așa de mult după bani. Era deci în interesul domnilor români a sta bine cu Grecii care le procurau scaunele țarilor române și le ajutau la mănținerea domniei. O mulțime de boieri români se incuscrise cu familii grecesci, și mai multe familii greceseĭ se așadă chiar în țarile române. Ast-fel sunt familiile Coressi în Muntenia prin vécul al XI-lea; Cantacuzinesciĭ în Muntenia și Moldova în vécul al XVII-lea. Pană pe timpul lui Radu Mihnea o mulțime de Greci se așădase în țarile române, și Românii, vroind să scape de eĭ, pornesc rascóle în contra lor.

Răscólele contra Grecilor. — Cea intaĭ răscólă din Muntenia se face pe timpul luĭ Radu Mihnea. Acesta fusese crescut prin Grecia de tatăl său ce trecuse la Mahometanism. Mihnea era cu totul grecisat, de și de viță român. El vine înconjurat de o mulțime de Greci, care sporesc numerul celor ce erau în țară. Se face o răscólă sub Barcan Stolnicul, care este însă taĭet împreuna cu alți 9 boieri. După Mihnea, urméza Alexandru Iliași, alt domnitor crescut de asemene în partile grecesci, ce vine și el înconjurat de odróe de Grecĭ și provócă iarăși o revoluție contra lor, sub Lupul paharnicul care trece în Transilvania și luând ajutor de la principele acesteĭ țărĭ, Bethlen Gabor, alungă pe Iliași și face un cumplit măcel în Greci. Turcii însă trimit în locul luĭ iar pe Mihnea, care aduce cu el un Grec fórte meșter în arta de a stórce banĭ, Batiște Veleli. Mihnea mulțămesce așa de bine lăcomia stăpânilor seĭ, încât Turciĭ îl strămută în Moldova și numesc pe fiul sĕŭ Alexandru Coconul domn în Muntenia. Acésta izbânda o repurtéză Mihnea cu ajutorul unuĭ alt Grec puternic și bogat din Constantinopole, Skeletos, cu care Mihnea se încuscresce, însurând

pe Alexandru Coconul cu fata lui Skelatos. După Alexandru vine Leon Tomșa, și el crescut tot în părțile grecești, care favorește și el mult elementul grecesc. Se face o nouă mare răscólă sub aga Mateiu Basarab, care răspinge pe Tomșa și pe Grecii lui și pune mâna pe tron ca reprezentant al artideĭ naționale în 1633. Cu venirea lui Mateiu Basarab în Muntenia se încheie perióda slavonismului și începe perióda grecismului.

CAP. VIII

Istoria Moldoveĭ de la Mórtea luĭ Ştefan cel Mare până la Vasile Lupu

(1504—1634).

§. 30.

Bogdan al III-lea, Ştefăniţă şi Petru Rareş.

Bogdan al III-lea (1504—1517) se pune reŭ cu Polonii din causă că, cerênd în căsătorie pe sora regelui polon. Alexandru, este refuzat. Vĕdêndu-se duşmănit de Poloni, se hotăresce a da urmare sfatuluĭ tatălui seŭ de a se supune Turcilor, şi trimiţênd pe logofetul *Tautu* la Constantinopole, în **1510**, închină ţara Moldovei Turcilor. Se face un tratat de închinare a căruia condiţiĭ par a fi fost acelaşi ca ale celui încheiet de Muntenia Peşcheşul Moldovei consta, afară de 3,000 de bani de aur, în 40 de cai şi 34 de şoimĭ, Imprejurarea că Turcii ieu de la Moldova cai, arată ca rasa acestora era pe atunci deosebită, fără de care nu am înţălege pentru ce Turciĭ, care aveaŭ în imperiul lor cea maĭ bună rasă de caĭ, ceĭ arăbescĭ,maĭ cereau de la Moldova asemenea animale. Şoimiĭ erau întrebuinţaţi de Turci la vânătóre de păserĭ, ca în apusul Europeĭ.

Ştefăniţă (1517—1527) în vrâstă de 11 anĭ, fiul luĭ Bogdan, vine la tron. Epitropia era condusă de sfatul boierilor, în care *Luca Arbore*, avea cea maĭ mare putere. De şi Moldova se închinase Turcilor, totuşĭ Arbore căuta să redobândéscă prietenia Polonilor. In 1518 el încheie un tratat cu Regele Polonieĭ, în care Ştefăniţă este numit de Poloni tot „prietenul nostru cel sincer iubit“. Acest tratat prevedea ajutor mutual contra duşmanilor; că prieteniĭ şi duş-

manii unei țări să fie considerat ca atari și de către cealaltă; să nu se adăpostéscă pretendenții: să'și denunțe mutual dușmanii; în caz când regele polon ar face o expediție contra Turcilor, Ștefan să iasă cu tótă țara lui în ajutorul regelui, Ștefan să nu ajute pe Turci contra Polonilor, ci să le fie cât va putea mai mare dușman. In 1522 însă, Ștefăniță ajungênd în vrâsta de 17 ani, ie singur în mână conducerea trebilor și se strică cu Polonii, de la adăpostirea a doi pribegi Moldoveni și mai ales din cauză că regele Sigismund refuzase a'i da în căsatorie pe o fată a lui. Luca Arbore însa care ținea mult la prietenia Polonilor și care dobândise o autoritate fórte mare în timpul regenței sale, se opune la tendințele domnului și nebăgând în sămă scopurile acestuia, trimite în 1523 în Polonia pe *Luca Cârjă* ca ambasador din partea lui Ștefăniță, pentru a reînnoi tractatele cu Polonii. Ștefăniță, furios pentru acésta deconsiderare a voinței sale, ucide pe Luca Arbore și pe doi fii ai sei, Teodor și Nechita, în 1523. Boierii, sparieți prin acéstă măsura violentă, se răscólă. Ștefan înadușă rascóla prin milițiile țărei și pedepsesce cu mórtea pe 3 boieri, conducătorii ei. Polonii, veḑênd că Ștefăniță este dispus a se uni cu Turcii în contro lor pún pe însuși soția lui să'l otrăvéscă. Cu el stângêndu-se linia legitima din Ștefan cel Mare, îi urmézá în scaun fiul lui natural, Petru supranumit Rareș.

Petru Rareș, **1527—1546**, ca unul ce fusese adăpostit în Polonia, se pune în bune legături cu vecinii sei, încheind în 1527 un tratat cu Sigismund, în care acesta îi dă tot titlul încuviințat domnilor Moldovei de la pacea din 1499, de prietin sincer iubit. Acest tratat era încheiet tot în potriva Turcilor, prevĕḑêndu-se în el însă condiț a favorabilă domnului moldovan, că dacă ar fi silit de puterea turcéscă a merge contra Polonilor, acésta să nu i se socótă drept un act de dușmănie.

Cu un an înainte de a apuca Petru Rareș domnia Moldovei, se întîmplase bătălia de la Mohaci care pusese capĕt existenței neatârnate a Ungariei, 1526. Zapolia, domnul tributar impus de Turci acestei țări, era dușmânit de Ferdinand, locoțiitorul împĕratului Germaniei Carol al V-lea. Ferdinand

intrând cu o armată în Ungaria, bate pe Zapolia la Tocaĭ, apoĭ la Sina și'l alungă în Polonia. Petru Rareș, vedênd anarhia càreia Ungaria căduse pradă, formézá planul de a cuceri Transilvania. Pretextând deci că s'ar teme a pierde stăpînirea Ciceuluĭ, și a Cetățeĭ de Baltă, și când i-ar veni la socotélă să vadă în tronul Ungarieĭ pe puternicul împĕrat german, intră cu armată în Transilvania. El atacă armata luĭ Ferdinand în câmpul Bârseĭ, la *Feldióra*, în 1529, o bate și îi răpesce tóte tunurile. Soliman tocmaĭ pe atunci încunjurând Viena, lupta de la Feldióra putea sa apară și ca un

Petru Rareș

ajutor dat Turcilor. După acéstă strălucită isbândă, care îndruma atât de bine planurile luĭ Petru, el ie Bistrița, cetate sasă, care se declarase contra luĭ Zapolia, și pentru Ferdinand. Zapolia întorcêndu-se din Polonia, mulțămesce-luĭ Petru pentru slujbele aduse. Petru vra să reținá Bistrița ca despăgubire și pune mâna pe ea. Zapolia îl amenință cu pîra la Turcĭ, și atuncĭ Petru părăsesce Transilvania.

Petru Rareș vedend că nu póte face nimic în Transilvania și simțind neaparata nevoie de a'și mări statul, pre-

cum simțise și tatăl seu Ștefan, începe o luptă cu Polonia, de sprijinul căreia nu mai avea nevoie, de când ocupase tronul. Ca pretext invoca drepturile cele vechi ale Moldovei asupra Pocuției. Ataat însă la *Obertin* de Poloni în 1531, este batut și pierde tóte tunurile câștigate la Feldiórá. Petru însă urmând înainte a jăfui Polonia, Sigismund se plânge la Pórtă contra lui Petru. Sultanul însărcinéză pe Ludovic Gritti ca, odată cu delimitarea Ungariei, să reguleze și daraverile între Poloni și Moldoveni Gritti însă umblând cu gândul să scótă pe domnii Ardélului' Munteniei și Moldovei, pentru a ocupa el și cu fii sei tronul a' cestor țări, este ucis de acești 1534, ceea ce pune și mai réu pe Petru Rareș cu Turcii.

Petru Rareș îndușmănindu-se cu Turcii, se apropie de Ferdinand, cu care închee o legătura, după care Ferdinand îi promite afară de cetățile cele doue ce le avea în Transilvania, și castelele *Balvanyos* și *Bistrița*. Zapolia cunoscênd aceste legături ale lui Petru cu Nemții, surprinde o scrisóre a lui Petru cătră dênșii și comunicând'o Turcilor, pune vârf nemulțămirei acestora cu domnia lui Rareș, mai ales că erau superați pe el și pentru neplata regulată a peșcheșului. Tóte aceste aduc destituirea lui Rareș de sultanul Soliman, în 1538.

Inaintea cumplitului Soliman, spaima Europei, Moldova ce nu mai avea în fruntea ei pe Ștefan cel Mare, trebuia sa plece capul. Boierii toți se închină sultanului, rugându'l să pună domn pe cine va vroi el, și părăsesc silițí pe Rareș care fuge în Transilvaia, în cetatea sa Ciceul. Soliman vine la Sucéva și *impune ca domn Moldovei din propria lui autoritate pe Ștefan*, poreclit de popor *Lăcustă*, pentru multele lăcuste ce bântuiră Moldova în domnia lui(1538—1540). In timp ce Ștefan domnia în Moldova, Petru avea de luptat în Ciceu contra lui Zapolia care'l asediază aice. Desperat, nesciind cum să scape de dușmanii sei, Petru scrie o scrisóre la Pórtă, pe care o redactéză în sêrbesce soția lui, sêrbóica Elena. Sultanul, cum primesce scrisórea, dă ordin lui Zapolia să libereze pe Petru și să'l trimită la Constantinopole.

Intre aceste Ștefan Lăcustă este ucis și înlocuit cu unul *Alexandru Cornea* care domnesce vr'o trei luni, din Decembre 1540 până la Februarie 1541, când Rareș re vine în scaun, domnind astă dată până la 1546. El se du sese la Constantinopole și cumpărase domnia cu bani de la

Turci, chemând astfel pe Turcĭ a se amesteca și în domniile Moldovei, după cum se amestecase ei încă de mult în domniile Munteniei. Pe lângă banii cheltuiți de Rareș cu căpetarea domniei, el mai consimte a spori darul la 12,000 de galbeni, și acesta ie de acuma numele de *harakiu* (tribut); a ținea în Moldova, pentru pază, 500 de călari turci și de a lasa la Constantinopole pe fiul seu ca ostatec. De și Petru luase domnia cu ajutorul Turcilor, totuși în secret este dușmanul lor. Tocmai la reurcarea lui Petru în scaun (1541) móre Zapolia. Ferdinand vra se pună mâna pe Ungaria și ataca cetatea Ofen. Soliman face atunci o nouă expediție în contra Germanilor, și pentru a asigura mai bine stăpânirea Turcilor asupra acestei țări, preface Ungaria propriu ḑisă în pașalîc, lăsând numai Transilvania în stare de țară tributară, lui Ión Sigismund, fiul minor al lui Zapolia, sub epitropia mumei sale Isabela și a călugărului Martinuzzi.

Inființarea pașalîcului de Ofen spăimântă pe Nemți care se hotărîră la o mare expediție în contra Turcilor. S. organzéză o armată pusă dus *Ioachim de Brandenburg* care cere de la Petru Rareș se iee parte la luptă contra păgânilor. Petru voind să se folosască de prilegiul oferit lui, spre a scapa de uriciósa stăpânire turcéscă, prin un tratat secree încheiet în 1 Mart 1542, se obligă a încunosciinți pe Ioachimt despre tóte pasurile Turcilor, și dacă s'ar întâmpla sa fie nevoit a lupta alături cu Turcii, să tréca în focul lupteĭ în partea creștinilor și să caute a da pe împĕratul turcesc însuși, viu saŭ mort, în mânile Germanilor. Moldova era primită prin acest tratat în confederația germană. Pentru susținerea cheltuelelor răsboiului, Rareș trebuia să primésca bani și el se obligă a da armatei germane 30,000 de vite cu preț moderat. In loc însa ca Rareș să primésca bani de la Nemți, le dă el lor cu împrumut, ceea ce, impreună cu împrumuturile făcute de Petru Mușat și Alexandru cel Bun Polonilor, arată Moldova ca o țară îndestul de bogată în acele timpuri. Suma pe care Nemții se recunosc a o datori lui Rareș se urcă la cifra, colosală pentru acele timpuri, de 500,000 de galbeni. Astfel isbutise Petru Rareș a'și asigura positia între cele două puteri rivale; ba chiar statea atât de bine cu Turcii, că aceștia ordonă Isabeleĭ a restitui lui Rareș Rareș Ciceul și Cetatea de Baltă, pe care Zapolia le

răpise de la Moldova cu ocazia detronăreĭ luĭ Petru. Expediția Germanilor însă cade cu totul înaintea Ofenului pe care nu'l pot lua. Petru cata atunci să se pună bine cu sultanul, trimețindu'i în 1545 nisce blanuri scumpe, cumperate în Moscova; însă în anul 1546 Petru Rareș móre (4 Septembrie).

§ 32

Alexandru Lăpușnénu și Iacob Eraclide Despotul.

După ceĭ doi fiĭ ai luĭ Rareș, Ilie și Ștefan, urmézā *Alexandru Lăpușnénu* (1552—1561). Boierii ce ucisese pe Ștefan alesese pe unul *Joldea* care se logodise cu fata lui Petru Rareș, *Ruxanda*. Un boier însa, Petru Alexandru Stolnicul Lăpușnénu, care se pretindea fiul luĭ Bogdan al III-lea fiul lui Ștefan cel Mare, vine cu ajutor polon, prinde pe Joldea, îl însamnă la nas și se căsatoresce el cu Ruxanda. Acest domn, venind în scaun cu ajutor polon, se închina acestora și le recunósce iarăși suzeranitatea. In tractatul încheiet cu el dispare aceĭ titlu de „prieten iubit“ care figurase în tóte actele încheiete între regii polonĭ și domniĭ romănĭ, de la 1499 încóce. Astfel intrigile pentru domnie făcuse pe Moldova să piarda în puțin timp resultatul dobândit prin atâta sînge și atâta truda, emanciparea eĭ de sub suzeranitatea Polonieĭ. Aceste intrigĭ vor aduce tot la maĭ mare decadere tronul țărilor române, mai ales că dênsele, încapênd sub autoritatea turcéscă, vor da loc, prin aceste pretenții la domnie, stăpânilor lor de a se amesteca tot mai mult în numirea și scóterea domnilor, desbrăcându-le în totul de acest mare drept de autonomie, consfințit prin tratatele lor cu puterea turcéscă.

La curtea lui Lăpușnénu se adaposti un venetic, Grec de origine, numit *Iacob Heraclide*, care însă slujind în armatele luĭ Carol al V-lea, devenise protestant. El se pretindea coborîtor din împeratul Heraclide al Constantinopoleĭ, și înrudit cu despoțiĭ Serbieĭ din care se trăgea Iléna femeea luĭ Petru Rareș, mama Ruxandei, soția luĭ Lăpușnénu. Astfel pretextând o înrudire cu acéstă din urmă, venise el la curtea moldovenéscă și începuse a unelti cu boieriĭ pentru răsturnarea lui Alexandru. Acesta simțind intrigile sale

voesce să'l taie; el scapă însă și fuge la împĕratul german, care avênd interes a avea în Moldova un domn rus de el, îi dă sprijin armat, cu ajutorul caruia și acel al boierilor trădători, răstórnă pe Alexandru și capetă domnia.

Iacob Eraclide Despotul (1561—1563). De și introdus de Nemți în domnia Moldoveĭ, Despot sciu să facă a fi primit și de Turci, care uitau și de interesele lor politice când era vorba de banĭ. El făgăduesce anume încă 20,000 de galbenĭ tribut peste acei 30,000 ce-i platea Lăpușnénu și dă mari bacșișuri la dregătoriĭ Porții. Fiind lipsit însa de bani, el topesce mai multe odóre bisericesci prefacêndu-le în monedă, ceea ce arătă mai bine norodului eriticia lui. Pe lângă acestea, el își dă silința de a lați protestantismul în țara, punênd să se vîndă prin unul *Volfgang Schreiber* un catehism luteran tradus în limba slavonă; înființază în satul *Cotnari*, unde era o colonie săsască, o școlă protestantă sub direcția unuia *Ión Sommer*, unde aduce și pe un profesor de matematică din Cracovia *Ioachim Rheticus*. El vroia să mai cheme în țară pe un pastor protestant, pe *Lucinius Gaspar Peucer*, ginerele reformatoruluĭ german Melanchton. Mai nemulțămesce el țara și prin încercările de moralizare a poporului, combătênd desparțeniile, și prin impunerea unui bir de un galben de familie. Boierii se rescólă sub conducerea lui *Moțoc*, *Stroĭcĕ* și *Barnovschi*, măcelăresc garda de lefegii străinĭ a lui Despot; după aceea îl asediaza în Sucéva, îl prind și-i tae capul.

Revoltații aleg domn pe *Ștefan Tomșa*; dar Turcii, cumpĕrați cu bani, daduse domnia iar lui Lapușnénu.

Alexandru Lăpușnénu a doua óră (1564—1566.)—Îș răzbună cumplit pe boierii care se opusese cu armele la re întrarea luĭ în țară, tăind, la o masă dată de dênsul, 47 din ei. Stramută din ordin turcesc capitala Moldoveĭ de la Sucéva la *Iași*, în **1564** pentru a nu mai fi centrul Moldoveĭ așa de apropiet de Polonia. El móre otrăvit de boeri, uniți cu propria luĭ soție, Ruxanda.

Lui Lăpușnénu urmézâ în tron fiiul seŭ *Bogdan* (1566—1572), care se închină Polonilor mai umilit încă decât tatăl seu. El urmézâ o politică în totul devotată Polonilor, se încuscrésce cu nobili poloni, măritând pe o soră a luĭ după

Gaspar Panicevski. pe o a doua o făgăduesce lui Sborovsky și el însuși petesce pe fata lui Tarlon. Primesce mai mulți Poloni în dregatoriile Moldovei. Boierii, vedêndu-l atât de bine dispus pentru Poloni, încep a presupune că ar vra să lepede religia ortodoxă. Pentru a se curăți de acéstă învinuire, Bogdan persecută pe Armeni. Refuzînd de a da pe sora lui după Sborovsky, acesta îl prinde și'l închide, în timpul uneia din desele sale vizite în Polonia. Turcii atunci îl mazilesc, înlocuindu'l cu Ión Voda.

§ 32

Ión Vodă cel Cumplit

Ión Vodă cel cumplit (**1572—1574**), era fiul natural al lui Ștefăniță cu o Armancă, pentru care se numesce și Ión Armanul. El, ducêndu-se la Constantinopole, se apucă de un

Ión Vodă cel Cumplit.

negoț cu pietre scumpe, care îi procură bogății și cunoscința tuturor dregetorilor Porței. Folosindu se de nemulțamirea boie-

rilor cu Bogdan, face să fie cerut de către ţară. Petru Şchiopul fiind scos din Muntenia şi înlocuit cu fratele seŭ Alexandru, muma luĭ, dómna Chiajna fiica luĭ Petru Rareş, care se pusese bine cu femeile din haremul sultanuluĭ prin bogate prezenturĭ făcute lor, stăruesce să se dee domnia Moldoveĭ mazilitului Petru. Ea oferă îndoirea tributuluĭ Moldoveĭ de la 60,000 la 120,000 de galbenĭ, şi Turcii tocmaĭ pe atuncĭ fiind în mare nevoie de banĭ, din pricina sfarmăreĭ floteĭ lor la *Lepanto* (1571) de către acea a luĭ Filip II regele Spanieĭ, primesc cu bucurie propunerea Chiajneĭ. Eĭ trimit respuns luĭ Ión, că va păstra tronul numaĭ dacă va vroi să îndoiască tributul. Ión refuză şi, primind atuncĭ ordinul de mazilire se hotăresce să se opună cu armele contra despoitorilor patrieĭ sale.

Ión Vodă era un domn ce proteguia mult poporul de jos şi căuta să cobóre mândria boierilor. Ţăraniĭ vĕdêndu'l aşa de plecat lor, îl iubeaŭ mult, şi pe acéstă iubire se razăma Ión, când îndrăzni a ridica, contra cumplitei puterĭ otomane, stégul răscóleĭ. Ajutor de la popórele vecine nu prea putea să aibă, de óre-ce Polonii eraŭ pe atuncĭ în bune relaţiĭ cu Turcii. Numaĭ Cazacii veniră, în numĕr de câte-va miĭ, în sprijinul seŭ. Când Ión îĭ vĕdu întrând în lagăr, îl apucă plânsul de bucurie.

Turcii vĕdênd refuzul luĭ Ión de a urca tributul, daŭ stég de domnie luĭ Petru Şchiopul care trebuia să fie introdus în Moldova de o oştire turcéscă. Dar Ión o întâmpină la *Siliştea*, pe malul Râmnicului Sarac şi o nimicesce. Petru Şchiopul şi cu fratele seŭ, domnul Munteniei, Alexandru al II-lea, se închid în cetatea Brăila. Ión merge întâĭ la Târgovişte, unde pune domn pe un partizan al seŭ, Vintilă; atacă după aceea Brăila şi face în poporaţia turcéscă de aice un măcel îngrozitor. Auḑind că o armată turcéscă a plecat din Bender în contra luĭ, el îĭ eşĭ înainte şi o taie în bucăţĭ; întră după aceea în Bender şi măcelăresce tótă garnizóna; trece de aice la cetatea Albă, pe care o ia, scăldând şi aice oraşul în sânge. Ión era hotărit a duce îń contra Turcilor un răsboiŭ de nimicire, spre a stărpi acest ném prădător din cuprinsul ţăreĭ sale.

Sultanul auḑind de reneţitele izbânḑi ale iuĭ Ión, pune să facă rugăciunĭ în tóte moscheele. El trimite însă o expediţie maĭ însemnată contra domnului Moldoveĭ; anume pe beg-

lerbegul Greciei cu 100,000 de ómeni, ce trebuia să fie sprijinit de 50,000 de Tatari. Ión Voda se gândi să împiedece pe Turci pe la trecerea Dunărei, pînă ce va răspinge pe Tatari. El dă paza fluviului unui boier, singurul în care cugeta că se póte încrede, ca unul ce'i era prietin din copilărie, îi ajutase la suirea în scaun și fusese tot-déuna fórte bine tratat de domn. Acesta era Ieremia Golia: In Loc însă de a'i fi credincios, Golia îl trădéză: Lasă pe Turci să trécă Dunărea neîmpedicați și după aceea vine în lagărul lui Ión și'i spune că ajunsese prea târdiu; dar, vroind să'l și înșele, adauge că Turcii nu ar fi mulți. Golia trădase pe Ión pentru suma de 30,000 de galbeni, ce i-o numerase Petru Șchiopul; dar el se obligase la mai mult încă, anume de a face ca în diua luptei, cavaleria tótă a lui Ión — adecă boierimea — să trécă la Turci, ceea ce se și întâmplă, Ión este bătut, cu tóte uriașele silinți ale pedestrimei țaranesci. De și Ión ar fi putut scapa prin fugă, el nu vra să părasască pe tovarașii sei de arme, și retrăgêndu-se, se închide cu oștirea lui în un sat. Aice însă lipsea apa, și în curând oștenii începură a fi munciți de sete. Pentru a'și alina suferințele, întindéu pânze pe iarba cea plină de róua, spre a'și uda buzele. Tortura îngrozitóre sili pe Ión sa se predee. De și Turcii jurase că nu'i vor face nimic, ei îl legară de coăile a doue càmile și'l rupseră în doue. Toți Turcii se grăbira a'și unge armele cu sângele lui, cređênd ast-fel că se vor împărtăși din a lui vitejie.

Cu Ión Voda dispare cel de pe urmă erou al Moldovei, și țara cade desĕvârșit sub Turci, dupa cum cu Mihaiu Vitézul se cobóră în mormênt cel de pe urmă erou al Munteniei. Deacum înainte țările române intră în supunerea netăgăduită a Otomanilor.

§ 33

Moldova de la Ión Vodă cel Cumplit la Vasile Lupu.

Petru Șchiopul și *Aron Tiranul.* — După mórtea lui Ión cel Cumplit, Petru Șchiopul pune mâna pe tronul Moldovei. Tara fusese însă așa de reu pustieta prin luptele purtate, încât mai ales partea ei de jos era prefăcută într'un deșert. Frații de pe mamă ai lui Ión Vodă, Ión și Alexandru Potcóvă,

neliniștesc domnia lui Petru Șchiopul. El este rasturnat de două ori de ei, cu ajutorul Cazacilor. Turcii vedênd că Petru nu se póte mănținea în scaun, îl destitue, cu tóte stăruințele puse de mama lui. Chiajna, spre a nu scăpa poziția ce o avea, mijlocesce prin bani sa se dee tronul Moldoveĭ fratelui seĭ' Iancu Sasul, fiul lui Petru Rareș cu o săsóică din Brașov. Acest Sasul, fórte îndatorit la Turci, jăfuesce țara într'un chip îngrozitor, împunênd între alte biruri și luarea din zece boi unul.

Când este mazilit, esa din Moldova cu 100 de cară de avere, 40 numai de bani. Este scos tocmai din pricina acestor jafuri, și Petru Șchiopul revine a doua óră în Moldova, tot prin sprijinul mumeĭ sale Chiajna. El nu numaĭ că sporesce tributul cu 10.000 de galbeni pe an și se légă a plati tóte datoriile de la Iancu Vodă Sasul, dar încă se îndatoresce a da în termin de un an 100,000 de galbenĭ, afară de banii dați pentru căpětarea domniei, din care cea mai mare parte o împrumută la Turcii și Grecii din Constantinopole, pe procente neaudit de marĭ. Aduce cu el în Moldova pe toți creditorii sei, între care și pe un Italian, *Bartolomeo Brutti*, care face pe Petru se dee un fórte mare avînt catolicismului în Moldova. Turcii vědênd pe Petru atât de supus, îi mai cer încă o adaugire de tribut, care ne mai putênd fi scos din țară, și Petru fiind atât de afundat în datorii, încât nu mai putea scapa de ele, fuge în Germania, Pe timpul lui Petru Șchiopul, regina Elisabeta din Anglia încheie un tratat comercial cu Moldova, prin care căștigă dreptul negoțului liber în țara, platind vamă 3 la suta.

Aron Tiranul ce se numea și Abraham și era de origine Evreu, dar botezat, cumpěra domnia la Pórtă cu 300.000 de galbeni, și vine în Moldova urmat de numeroși creditori. Pentru a se putea plati de ei, îi trimetea să umble prin țară cu strângetorii dărilor, schingiuind pe locuitori în modul cel maĭ neomenos, pentru a scóte banĭ cu orĭ-ce preț. Poporul și boierii de opotrivă apěsați, se rascóla. Aron tae pe logofetul *Trotușanul*, pe vornicul *Bucium* și pe vornicul *Paos*. Pórta audind de cruditnele luĭ, îl mazilesce; însă creditorii luĭ, speriețĭ ca'șĭ vor perde banii, alérgă la Pórtă, cer și obțin reintórcerea luĭ în domnia Moldoveĭ.

Domnii Moldoveĭ contimpuranĭ luĭ Mihaiŭ Vitézul. — Aron Tiranul, restabilit de a doua óră în scaun, sătul de jafurile Turcilor, se rascóla contra lor, alăturea cu Mihaiu Vitézul. Nevroind însa să mérga în Ardél spre a face închinarea personala lui Sigismund Bàtori, Aron este scos de acesta din domnie și înlocuit cu Ștefan Razvan ce se dice a fi fost Țigan. Acesta ie parte la alungarea Turcilor din Muntenia de catră Mihaiu Vitézul. In timpul însa ce el luptă acolo, Polonii, prietenii Turcilor îl scot din domnie și pun în locu-ĭ pe Ieremia Movila 1595. Mihaiu Vitézul, după cucerirea Ardéluluĭ, trece în Moldova și cuceresce acéstă țară de la Movilă, 1600. După ce Mihaiŭ este batut la Mirișlau, Ieremia Movila este readus de Polonĭ în Moldova și patrunde chiar în Muntenia cu fratele seu Simion Movila pe care îl așadă aici, după ce Mihăiu este bàtut la Teléjnu.

De la Ieremia Movilă la Vasile Lupu (1607 -1634). — În acest răstimp de 27 de ani, urméză în Moldova 14 domni, în cât eĭ nici câte 2 ani nu păstréză domnia. Schimbările aceste așa de răpedi, care sarăceau țara, provineaŭ din căuza amesteculuĭ Polonilor și a Turcilor tot maĭ mult în punerea și scóterea domnilor. Intre alți domni găsim și sprijinitoriĭ Grecilor, domnii ce i-am aflat și în Muntenia, Radu Mihnea și Alexandru Iliași care, favorizând tot mai tare pe Grecĭ și în Moldova, provócă și în acéstă țară răscóle în contra lor. Mai ales fu gravă rascóla întâmplată în a doua domnie a lui Alexandru Iliași (1631—1633). El adusese atuncĭ în Moldova pe ministrul seu din Muntenia, Batiște Veleli. Acesta și cu alt Grec, Constantin Aseni, sfătuesc pe domn să taie pe boĭeriĭ ce murmurau în contra lor, în fruntea cărora se afla vornicul Vasile Lupu. Boieriĭ amenințați, rascólă însă țuranimea, jafuită fără milă de Grecii lui Alexandru, și se pornesce de aici o cumplita revoluție contra domnitoruluĭ. Dênsul pentru a'și scăpa persóna lui, jertfesce pe Batiște și pe alți doĭ Grecĭ Mamuna și Ieronim Heres care, dați pe mânile țăranilor, sunt pușĭ în bucăți. Iliași scapă ast-fel la Galați, de unde se duce la Constantinopole. Capul răscólei, Vasile Lupu, dobândesce scaunul Moldoveĭ în 1634, un an dupa ce Mateiu Basarab dobândise scaunul Muntenieĭ.

§. 34.

Starea politică și economică a țărilor române de la căderea lor sub Turcĭ până la Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu.

Starea politică și economică a țărilor române de la căderea lor sub Turcĭ. Căderea țarilor române sub Turcĭ aduse în starea lor cele maĭ însămnate schimbarĭ, și anume în rĕŭ. Turciĭ, fiind un popor fórte corupt, găsiră în curênd mijlocul de a face banĭ din specularea domniilor române. Candidaţiĭ la tronul Munteniceĭ și Moldoveĭ se întreceau în urcarea tributuluĭ și în dărĭ de banĭ sultanuluĭ, viziruluĭ, sultanelor din harem și tuturor dregĕtorilor celor maĭ micĭ, pentru a căpĕta tronul. Baniĭ, cheltuiţĭ pentru căpĕtarea domnieĭ, erau împrumutaţĭ, cu procente neauḑit de marĭ, de la Turciĭ și Greciĭ din Constantinopole, și domniĭ pentru a se plăti de datoriĭ și a aduna avere și pentru eĭ, jăfuiaŭ într'un chip înspăimântător ţările române. Creditoriĭ însoţiaŭ adese orĭ pe domn în principate, se duceaŭ prin ţară împreună cu încăsătoriĭ contribuţiilor, supunênd pe ţaranĭ la torturĭ cumplite, pentru a'ĭ sili să'și arăte averea. Așa eraŭ lucrurile în timp de pace. Când Pórta avea răsboiŭ cu Nemţiĭ saŭ Poloniĭ, ea ordona Tatarilor a trece prin ţările române cătră dușmanele eĭ, și órdele salbatece ale Tatarilor prefăceaŭ în pustiu tótă regiunea prin care străbăteaŭ. Apoĭ Turciĭ cereaŭ de la ţările române contribuţiĭ extraordinare; provizii în natură, salohorĭ pentru facerea de podurĭ, cară pentru transportul celor trebuitóre oștirilor. Adese-orĭ luptele se întreceaŭ chiar pe corpul ţărilor române, pustiindu-le ogórele, ardêndu-le satele și orașele. Ómeniĭ fugeaŭ prin munţĭ și prin pădurĭ spre a'și ocroti viaţa; ogórele, rămâneaŭ nearate și neasămĕnate: pâne nu se făcea, și fómetea se încuibă în ţară. Adese ori ciuma venea să adaugă grozăviile eĭ la tóte cele-lalte.

Ruina ţăranilor. — O stare atât de bântuită de nenorociriĭ trebuia să aducă maĭ întâiŭ micșurarea numĕruluĭ locuitorilor, în loc de sporirea luĭ cu tótă rodirea cea neasămĕnată a ţarilor române. Mulţĭ locuitorĭ, mai ales ţăranĭ, treceau în alte ţărĭ, pentru a căuta siguranţa traiuluĭ lor. Aceĭ ce nu fugeaŭ, își pierdeaŭ moșiile, confiscate de domniĭ pentru neputinţa plăteĭ

prea grelelor contribuţiĭ. Adesŏ orĭ le vîndeaŭ eĭ singurĭ unuĭ boier sau unei mănastirĭ vecine şi ramăneau ca locuitorĭ aĭ moşieĭ, devenite boerescĭ sau mănastirescĭ. Incetase de a maĭ fi moşnem sau razaşi şi deveneau ţăranĭ supuşĭ, îndatoriţĭ a munci stapânuluĭ lor atata timp cat iĭ va placea acestuia sa le cérĕ. Mulţĭ stapânĭ îndatorind la munci prea grele pe ţĕranĭ, eĭ fugeau la alţĭ maĭ bunĭ şi maĭ omenoşĭ. De la o vreme stapânii ceĭ rĕĭ, temêndu-se să rămână cu moşiile desgolite de locuitorĭ, întroduseră obiceiul de a readuce cu sila pe locuitorul fugit la a luĭ locuinţa. Cu timpul, acest abuz luă caracterul unui obiceiŭ juridic şi Mihaiŭ Vitézul îl consfinţi chiar prin un hrisov al sĕu. De atuncĭ înainte ţăraniĭ supuşi ajunsera *şerbĭ*, adecă ómenĭ ce nu aveaŭ voie a se stramuta după placul lor de pe o moşie pe alta.

Urmări asupra organizaţieĭ militare.—Reducerea numĕrului ţăranilor liberi micşură pe acel al călăraşilor. Pe de altă parte stapânii, avênd înteres a nu pierde prin mórte saŭ prin fuga pe ţăranii lor supuşi nu'i mai lăsau sa fie recrutaţi în corpul dorobanţilor. Armata naţionala se micşura necontenit şi era înlocuita cu mercenarĭ strainĭ, aşa numiţiĭ lefegiĭ, ce luptau pentru banii cu care eraŭ platiţi. Acestĭ mercenarĭ trebuiau sa se întreţina ei cu hrana şi îmbrăcamintea din léfa ce o primeaŭ; dar ei preferaŭ, în loc de a cheltui banii lor, sa prade ţara în care slujiaŭ, pentru a'şĭ dodândi cele trebuincióse. Apoĭ mercenarii, care luptaŭ pentru plată, nu se puteau asămĕna în curajul lor cu fóstele oştirĭ naţionale, în care fie-ce soldat apĕra patria lui şi bucata luĭ proprie de pământ. Ultimele încercarĭ de a maĭ întrebuinţa puterile ţăranilor, spre a scapa de apĕsarea turcéscă, sunt acele ale luĭ Ión Vodă cel Cumplit şi ale luĭ Mihaiŭ Vitézul. Acest din urmă însă, în luptele luĭ în Ardél şi Moldova, întrebuinţază maĭ ales mercenarĭ.

§ 36.

Cultură, datine, obiceiurĭ.

Predominarea bisericeĭ.—In tot răstimpul strecurat de la întemeerea ţărilor române până la Mateiu Basarab şi Vasile Lupu, cugetarea românéscă fu predomnită de religie;

ómeniĭ eraŭ fórte evlavioşĭ; biserica şi clerul eraŭ fórte respectaţĭ şi tótă lumea, domnĭ, boierĭ şi popor de jos, se întrecéŭ în a darui pe membriĭ cleruluĭ şi locaşurile sfinte cu lucruri rari şi scumpe. Duminică şi sărbătorile se stătea la biserică o bună parte din ḑi, rugându-se luĭ Dumneḑeŭ cu cea maĭ mare evlavie. La Paştĭ, la Crăciun şi la Bobotéză, nenumăraţĭ preoţĭ cutrieraŭ casele ómenilor purtând icóne şi făcênd rugăciuniĭ; mulţi din aceşte preoţĭ eraŭ străiniĭ, maĭ ales Grecĭ, atraşĭ în Muntenia şi Moldova prin dărniciile poporului faţă cu eĭ. Eraŭ ospĕtaţĭ şi găzduiţĭ pe socotéla domnieĭ, fórte onoraţĭ de tótă lumea şi dăruiţĭ cu bogate daruriĭ. Totuşĭ aceste legiuniĭ de preoţĭ şi de călugăriĭ eraŭ departe de a da poporuluĭ exemple de purtare frumósă şi morală. Eĭ se folosiaŭ numaĭ de nesciinţa luĭ spre a'l explóta.

Petreceri şi lux.—In afară de serbările religióse care eraŭ fórte gustate, maĭ petrecéŭ ómeniĭ cu mese, în care mâncarea şi maĭ ales beutura nu erau de loc cumpĕtate, aşa că adese-oriĭ boieriĭ ce fusese ospĕtaţĭ la mesele domnesci, trebuiaŭ să fie duşĭ pe braţe pe la casele lor. Se maĭ veseliaŭ apoĭ cu lăutariĭ şi danţuriĭ naţionale, precum hora saŭ debrăŭ, pe care le jucaŭ boieriĭ şi jupânesele, nu numaĭ în case, dar şi prin curţĭ şi pe strade. De când în când venia câte o trupă de gimnastică saŭ jucătoriĭ pe frânghie, care minunaŭ lumea prin exerciţiile lor. Aşa bună óră se pomeni mult timp în Moldova pe un *Pehlivan arab* care sărea de odată peste 8 bivolĭ puşĭ unul lângă altul, dându-se în saritura luĭ, peste cap în aer.

Ceĭ bogaţĭ, şi maĭ ales domniĭ, eraŭ luxoşĭ, adecă le plăcea să-şĭ arăte avuţia lor şi anume prin hainele cele bogate, juvaerurile cele scumpe şi maĭ ales prin caĭ numeroşĭ şi de preţ.

Uniĭ boerĭ avéŭ şi curţĭ frumóse, încăpĕtóre, cu câte o mânăstire în lăuntrul lor, cu păreţiĭ zugrăviţĭ de meşteriĭ străiniĭ, cu scărĭ de marmură, cu băĭ şi grădiniĭ. Desfĕtările intelectuale (teatre, concerte) lipsiaŭ cu totul. Mintea găsia o desfĕtare numaĭ în ideile religióse, în sărbătorile bisericescĭ şi în petreceriĭ de rând.

PARTEA III-a

ISTORIA NOUĂ

De la Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu până la revoluția luĭ Vladmirescu).
(1633—1821)

CAP. IX

EPOCA LUI MATEIŬ BASARAB ŞI VASILE LUPU.

§. 36.

Domniile luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu.

Rivalitatea luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu.—Domniĭ Moldovei și a Munteniei erau dușmanĭ încă dinainte de a se sui în tronurile lor. Ajunșĭ fiind în ele prin revoluțiĭ în contra Grecilor, acest element îĭ dușmănea în Constantinopole. Era maĭ ales un Grec bogat *Celebi Curt*, cel maĭ aprig al lor protivnic. Vasile Lupu cheltuesce la Pórtă 40,000 de leĭ spre a face ca să fie ucis Curt. El cere însă de la Mateiŭ Basarab ca să'ĭ restitue jumătate din suma cheltuita în interes comun. Domnul Munteniei refuzând drépta cerere a luĭ Lupu, acesta se înverșunéză asupra luĭ și vra să-l scótă din tron.

El se folosesce de posiția nu prea sigură în care Mateiŭ se afla față cu Pórta, pentru a pune în lucrare intrigile sale. Anume, Mateiŭ Basarab încheese în 1653 un tractat cu *Gheorghe Racoți*, principele Transilvaniei, care era sprijinit de Nemți în contră Turcilor, în cât prin acest tractat Mateiŭ se dăduse în partea politiceĭ germane. Vasile Lupu pâresce

pe Mateiŭ Basarab pentru acéstă purtare a sa la vizir, şi acesta învoesce luĭ Lupu atacul Muntenieĭ.

Vasile Lupu purcede de îndată cu armată în contra luĭ Mateiŭ, care cere şi dobândesce însă ajutor de la Racoţi,

Mateiŭ Basarab

un corp de 4,000 ómenĭ sub conducerea luĭ *Kemeni Ianuş*. Mateiŭ bate pe Vasile Lupu, iar Turcii încurcaţi pe atunci într'un răsboiŭ în Asia, vĕḑênd izbînda domnuluĭ Muntenieĭ, îl confirmă din noŭ în scaun.

Turcii, sfârşind răsboiul în Asia si cunoscênd sinţimintele politice ale luĭ Mateiŭ, încurajază din noŭ pe Vasile Lupu a'l ataca, trimeţênd domnuluĭ muntén un ordin de destituire: Lupu făgaduesce Porţiĭ o sporire mare a tributuluĭ şi corumpe pe noul proteguitor al luĭ Mateiŭ, caimacanul, dându'ĭ 100,000 leĭ şi maĭ făgăduindu'ĭ încă alţi 500,000 în casul când ar izbuti

să răstórne pe Mateiŭ. Lupu pune pe fiul seŭ Ión în scaunul Moldoveĭ şi pléca în Muntenia, însă e bătut la *Ojogeni* lângă riul Prahova, în cât nicĭ acéstă a doua încercare a luĭ Lupu nu izbutesce.

Mateiŭ vĕzêndu-se necontenit duşmănit de Vasile Lupu se hotărésce la rândul sĕŭ să scótă din scaun pe Lupu. Inspiră decĭ unuĭ boier de la curtea acestuia, Logofĕtului *Gheorghe Ştefan*, ideea de a resturna pe domnul seŭ. Gheorghe Ştefan ie armată de la Mateiŭ şi de la Racoţi şi'alungă pe Lupu din Moldova. Acesta ajutat de ginerele seŭ Cazacul Timuş. răspinge însă pe Ştefan, la Popricanĭ lângă Iaşĭ, şi pătrunde după aceea în Muntenia, unde este cumplit bătut de Mateiŭ, la 1653, la Finta, dupa care Vasile Lupu este alungat definitiv din scaun de catră Gheorghe Ştefan.

Triumful grecismuluĭ sub Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu—Cu tóte că aceştĭ domnĭ ajunsese ambiĭ în scaunul ţărior române prin o revoluţie în contra Grecilor, eĭ sunt nevoiţĭ, pentru a se putea măţinea în ele, a se întórce iar către Grecĭ; atât de paternic era acest element în Constantinopole. Aşa Mateiŭ Basarab, puţin timp după luarea puterei, rechémă pe boieriĭ Grecĭ fugiţĭ de téma revoluţieĭ. Vroind însă să facă şi pe placul partideĭ naţionale care'l adusese în tron, el ie, prin un hrisov din 1639, înapoĭ de la Egumeniĭ Grecĭ 22 de mănăstirĭ pe care aceştia le ocupase fără nicĭ un drept, iar pe aceĭ ce posedaŭ mănăstirĭ în puterea uneĭ daniĭ în regulă ĭĭ lasă nesupĕraţĭ. Mateiŭ Basarab cată astfel îm pace ambele partiḑĭ rivale, acea a Grecilor şi acea Românilor. Către sfârşitul domnieĭ luĭ, Mateiŭ Basarab vĕḑêndu-se atât de rĕŭ duşmănit de Vasile Lupu, se dă tot maĭ mult în partea Grecilor. El avênd nevoie de mulţĭ banĭ pentru a'şĭ plăti mercenariĭ cu care lupta contra luĭ Lupu, se găsi un Grec *Ghinea Olariu* care spuse că, dacă i s'ar încredinţa luĭ vistieria, ar umplea-o cu banĭ. Mateiŭ Basarab ie pe acest Grec de vistiernic şi pe alt Grec Radu Vărzarul de armaş. Dar eĭ căutând să se îmbogăţască din daraverile bănescĭ, mânâncă lefile oştenilor, ccea ce aduse o cumplită revoluţie a mercenarilor contra domnuluĭ Muntenieĭ, care revoluţie amăresce ultimele ḑile ale luĭ Mateiŭ Basarab.

Domnul Munţenieĭ móre în 1654. Maĭ mult încă decât

Mateiŭ Basarab se aruncase Vasile Lupu în partea Grecilor. Fiind el însuşĭ Albanez şi originar din părţile grecescĭ, cunoscênd apoĭ limba grécă, el era atras chiar prin simpatie către acest element, şi dacă el se resculase cu partida naţională moldovenéscă contra Grecilor, o făcuse numaĭ cât spre a pune mâna pe tron. El se încunjóră în tot cursul domnieĭ luĭ de Grecĭ; îşĭ avea sprijinul seŭ la Constantinopole în ómenĭ din acest nĕm; dă pensiĭ grase agenţilor sĕĭ Grecĭ, ajută pe Patriarhiile de Ierusalim şi Costantinopole la plata unor datorii

Vasile Lupu

ale lor; închină maĭ multe mănăstirĭ din Moldova, între care şi marea mănăstire Treĭ-Erarhiĭ din Iaşĭ, călugărilor Grecĭ din muntele Athos etc.

Pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu ţările ro, mâne eraŭ pline de călugărĭ şi preoţĭ Grecĭ; maĭ mulţĭ patriarhĭ

între care Macarie din Alexandria vin în Muntenia și Moldova după milostenie. Atât erau de numeroși Grecii în țările române, încât secretarul acestui patriarh, un Arab, Paul de Alep, arată că el s'ar fi întărit fórte mult. în Muntenia și Moldova. în cunoscința limbei grecesci pe care nu o pre scia de acasă, Se făcuse obiceiul ca în biserică să se cante de psalți la o strana în românesce, iar la ceea-laltă în grecesce. Traducerea cărților pe românesce nu se mai facea după originale slavone ci dupa originale grecescĭ.

§. 37.

Introducerea limbeĭ române în biserică.

Inainte de Mateĭŭ Basarab și Vasile Lupu. — Poporu român nu a vorbit nicĭ odată limba slavonă ca limba a lui. Ea era cunoscută numai de ómeni cărturari și întrebuințată de ei numaĭ în scris și nu în vorbire, de óre ce limba slavă, în care se găsesc scrise cărțile bisericescĭ și vechile documente, era ceea ce se numesce o limbă mórtă, chiar la Slavi, adecă o limbă ce nu se mai vorbea (precum e adi limba latină saŭ cea grecéscă antica). Se întîlneau însă Romăni carĭ doreau să cunósca, prin însăși limba lor, conținutul cărților sfinte și ei puseă decĭ să se traducă încă din vremi fórte vechĭ textele slave înromânesce. Ast-fel de traduceri s'au regasit în mai multe manuscripte precum *Faptele Apostolilor*, gasit la manastirea Voronețul, *Psaltirea* numită de la Șcheia; ambele de prin vécul al XV; apoi cele *patru Evanghelii* ce se afla într'un manuscript de la British-Museum din Londra (manuscript din 1574, însa arătat ca o copie al unuia mai vechiu) și alte câte-va. Aceste puncrĭ pe românesce ale textelor bisericescĭ erau însă întrebuințate numaĭ de privați, în rugaciunile făcute în casele saŭ în paracliscle (bisericĭ din curțile domnescĭ saŭ boierescĭ lor. Nu erau întrebuințate în slujba oficială publică a bisericĭ lor, în care se slujia numai în limba slavonă.

Introducerea limbeĭ române în biserica oficială a Romînilor de peste munți. — Limba română se introduce în slujba oficială a bisericei, mai întâĭ la Românii din Transilvania și anume prin dispositiile luate de Protestanții acestei țări. Invățătura cea nouă a lui Luther, care combătea catolicismul,

se deosebia de acéstă biserică între altele și prin aceea că slujba și predicarea se făcea, la protestanți, în limba poporului, pe când la Catolicĭ ele se fac în latinesce. Doctrina protestantă se raspândise însă curând, din Germania, la Sașii (și ei tot germani) din Săbiu, Brașov și Bistrița în Transilvania. Sașiĭ doreaŭ să întórcă și pe Românĭ la credința lor, și cea d'intâĭu a lor măsură fu de a pune să traducă în limba română cărțile sfinte și să impună preoților românĭ din Transilvania cetirea și slujba bisericéscă în limba română în locu celeĭ slavone. Fiind însă că pe atuncĭ se iscodise și tiparul, învețații protestanți introdusera și acest meșteșug în Transilvania, încât textele române se respândiră mult mai ușor, ne mai fiind nevoie de a le copia prin scrisóre, ci tipărindu-se de odată în multe exemplare.

Cel întâiu text românesc de învățătură creștină după credința luterană, fu un catehism redactat românesce și tiparit la 1544. la 1560, primarul saș al Brașovului, Hans Benkner pune pe diaconul Coressi din Muntenia să traducă și să tipărésca cele 4 Evanghelii, si la 1577 alt primar saș tot al Brașovuluĭ Lucas Hirscher, pune pe acelaș Coressi să traduca și să tiparèsca Psaltirea. La 1643 găsim pe principele Gh. Racoți ordonând mitropolitului român, Ștefan Simionovici, sa întrebuințeze în tote școlele de preoție românescĭ (unde se formau preoții rmâni), un catechism românesc conținênd doctrina luterană.

Prin aceste măsurĭ, limba slavonă este cu încetul scósă cu totul din slujba oficiala a bisericeĭ române de peste munți și este înlocuită cu limba română.

Introducerea limbeĭ române în slujba oficială a bisericeĭ din Muntenia și Moldova,— Și în țările romane limca slavona e părăsită din slujba oficiala a bisericei; dar acésta se face maĭ târziŭ de cât în Transilvania, anume pe timpul lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu (1633—1654) și din alte pricini de cât acele ce aduseră acéstă schimbare în Transilvania.

Anume, în țările române, Greciĭ să încuibaŭ tot mai mult în mănăstirile țărei, și călugării slavĭ erau înlocuiți tot mai mult cu călugării grecĭ. Limba slavonă din școlele de popie nu maĭ avea de cine sa mai fie predată și nu se maĭ învèța. Preoții care eșiau din acele școli nu mai știaŭ slavonesce

și deci nu puteau ceti cărțile slavone ce se aflau în tóte bisericele pentru sfanta slujbă.

Grecii însa nu vroiaŭ sa se ducă ca preoți la bisericile sărace de pe la sate; ci umblau să intre numai la bisericile și manastirile cele bogate. Poporul din Muntenia și Moldova era amenințat a nu mai gàsi preoți pentru slujba Dumnezecéscă, căci cărțile bisericesci eraŭ numaĭ în slavonesce și preoții care să scie acéstă limbă nu se maĭ aflaŭ— iar cărțile în limba grecéscă nu avea cine să le citéscă de óre-ce preoții Grecĭ nu vroiau să se ducă la bisericile sărace.

Vedênd acéstă greutate și acest pericol, Mateiu Bsarab si Vasile Lupu pun să se tipărésca cărți de slujba bisericéscă traduse din grecéscă în limba română, pe care preoții românĭ nu aveaŭ nevoie sa o învețe spre a o înțelege. Așa în Muntenia se tipăresce în 1640 o colecție de canóne, adecă de legi bisericesci în limba română, colecție numita *Pravila cea mică*,— In 1640 se tipăresc *Învățăturile de tóte dilele*, și în 1652 altă colecție maĭ mare de canóne: *Pravila cea mare*. In Moldova de asemene se tipăresce în 1742 *Cazania* sau slujbele tuturor Duminicilor de peste an; apoĭ la 1654 *Răspunsurile mitropolitului Varlam a catheeismul românesc protestant din Transilvania* (cel impus de Racoți mitropolitul Simionovici) și în 1646 o colecție de legĭ penale: *Cartea de învățătură a pravilelor împărătesci*. Aceste începuturi sunt necontenit sporite și adaugite, încât astfel și în țările românești se înlocuesce limba slavona prin limba română. Acésta bine înțeles numai în bisericile sarace; în cele bogate limba slavonă a fost înlocuită prin limba grecésca.

Școlele și zidirile lui Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu.— Lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu însa le pàrea rèu că fusese nevoiți să pàrasască limba slavonă, ce se credea sfântă, și ieŭ deci măsurĭ pentru a reînprospeta învețarea eĭ. Mateiu Basarab întemeiază în Târgoviștea o școla pentru învețarea slavonei; iar Vasile Lupu face acelaș lucru în mănastirea Trei-Erarhi din Iași aducênd ca director la acea școlă pe *Sofronie Pociatki*, calugar învețat din Kiev, și mai mulți profesorĭ tot slavĭ din acelaș oraș, care director și profesorĭ îi fusese trimiși de către Românul Petru Movila, mitropolitul Kievului.

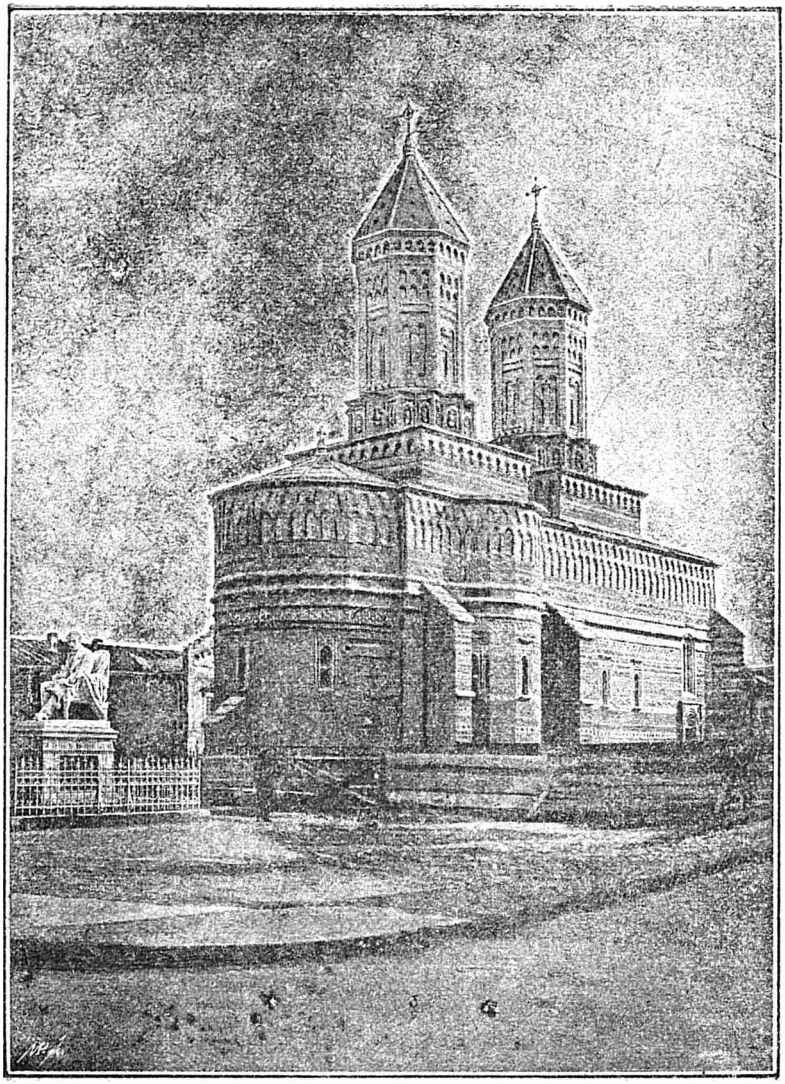

Biserica Trei-Erarchi

Ambiĭ domnĭ apoĭ fiind fórte religioşi, rîdică şi repară o mulţime de biserici şi de mănăstiri. Cea mai vestită este acea a lui Vasile Lupu, *Treĭ-Erarhiĭ* din Iaşi, însemnată atât prin elegenţa formelor sale, cât şi prin minunatele săpaturi ce împodobesc întréga clădire şi care fac efectul unei horbote de piatră ce ar îmbrăca biserica de sus până jos. Caracterul arhitectureĭ e aprópe acelaş ca şi acel al mănăstireĭ de la Argeş a luĭ Neagu Basarab, cu tóte că în este posterióră cu mai bine de 100 de ani. Arhitectul ei este tot atât de puţin cunoscut ca şi acel al frumóseĭ biserici din Muntenia,

§. 38

Aşăḑămintele de Drept.

Obiceiul pământuluĭ. — Inaintea luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu nu existaŭ în ţările române legĭ scrise, ci numaĭ nisce rîncipiĭ juridice transmise prin tradiţie, din om în om. Aceste principiĭ constituiaŭ împreună ceea ce se numea *obiceiul pământuluĭ.* Aşa bună óră în dreptul penal, pedépsa dată celor ce comiteaŭ fapte rĕle era privită ca o trébă de interes privat, aşa că şi pentru un omor, familia celuĭ dăunat prin o crimă putea ierta pe faptaş de la pedépsă, saŭ se putea împăca cu el pentru o sumă de banĭ. Astăḑĭ e cu totul alt-fel, şi o împăcare saŭ o iertare a celuĭ vinovat este cu neputinţă; el trebuie să'şĭ iee pedépsa, dacă e dovedit. In dreptul civil era obiceiul ca niminea să nu'şĭ pótă vinde pâmêntul seŭ unuĭ străin, înainte de a fi întrebat pe rudeniĭ şi pe vecinĭ, dacă nu vraŭ eĭ să-l cumpere; iar dacă vindea fără a-céstă întrebare, rudele saŭ veciniĭ aveaŭ dreptul a scóte din proprietatea aceea pe cumpĕrător, numĕrându'ĭ preţul. La împărţirea moştenireĭ, predomnia principiul dreptuluĭ roman, de a se da părţĭ egale băeţilor şi fetelor, chiar din imobilele părinţilor. Dacă însă fata fusese măritată şi înzestrată, ea nu maĭ venea la moştenire. Străiniĭ care agonisise avere în ţările române nu puteaŭ lĕsa la mórte averea lor cuĭ ar fi vrut eĭ; dacă nu aveaŭ copiĭ, tótă averea lor trecea în mânile domnuluĭ. Străiniĭ boerĭţĭ, adecă cărora domnul le încredinţa o dregătorie puteaŭ cumpĕra imobile şi anume moşiĭ. Astăḑĭ numaĭ străiniĭ impământeniţĭ pot cumpĕra imobile rurale; cele urbane pot fi dobândite de orĭ cine, şi tot aşa era şi în vre-

mile vechĭ. Pentru judecarea proceselor se întrebuința un sistem de dovadă, astădĭ cu totul părăsit, acel al *jurătorilor*. Cine pretindea ceva, aducea cu sine la judecată înaintea divanuluĭ și a domnuluĭ un numĕr de 6, 12 saŭ 24 ómenĭ care juraŭ împreună cu el că are dreptate. Cel tras în judecată, dacă vroia să scape, trebuia să aducă un numĕr îndoit de jurătorĭ 12, 24, 48, care să jure că dreptatea era în partea luĭ.

Breslele. — Meșterĭĭ și neguțitorĭĭ eraŭ constituițĭ în un soĭŭ de societățĭ numite *bresle*, asămĕnătóre vechilor colegĭĭ romane. Aceste societățĭ aveaŭ de scop: 1) de a asigura monopolul meserieĭ saŭ comerțuluĭ, de care era vorba, numaĭ membrilor acelor ce făceaŭ parte din acea societate. Nu era decĭ învoit unuĭ cismar să se apuce de cismărie, dacă nu era primit maĭ întâiŭ în breasla cismarilor; 2) de a îngriji de membrĭĭ bolnavĭ, săracĭ saŭ scăpătațĭ și de a înmormânta chiar pe acești din urmă, la caz de mórte; 3) de a întreținea o biserică a breslei, cu tótă cheltuiala trebuitóre, și de a lua parte la tóte sărbările saŭ prăznuirile religióse de peste an. Breslele eraŭ decĭ puse sub ocrotirea bisericeĭ, și de aceea nu eraŭ primițĭ în ele străinĭĭ de alte religie, ci numaĭ Românĭĭ creștinĭ. Ele asiguraŭ decĭ comerțul și industria în mânile Românilor, de și în alte privirĭ eraŭ un rĕŭ, căcĭ împiedicaŭ concurența, marfa produsă de ele era próstă și scumpă.

Legislația luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu. — Acești doĭ domnĭ vĕdĕnd rĕul lipseĭ unor legĭ scrise care să hotărască în chip preciz drepturile și datoriile ómenilor, pun să se întocméscă nisce condicĭ de legĭ. Mateiŭ Basarab pune în 1660 să tipăréscă prima condică de legĭ în țările române *Pravila cea mică* tradusă din limba slavonă (cea de pe urmă traducere din acéstă limbă). Ea cuprinde dispozițiĭ bisericescĭ, pedepse preoților saŭ călugărilor pentru abaterile lor. Maĭ târziŭ se traduse din limba grecéscă un corp maĭ mare de legĭ atât bisericescĭ cât și penale, adecă pedepsitóre a crimelor ordinare. Acéstă traducere se publică în douĕ rândurĭ: întâiŭ în 1646 în Moldova, de Vasile Lupu, însă nu în întregimea eĭ, ci numaĭ partea ce cuprindea legislația penală, sub titlu de *Carte de învĕțătură a pravilelor împĕrătescĭ*. A doua óră se publică în întregul eĭ, legĭ penale și bisericescĭ, în anul 1652

în Muntenia de către Mateiŭ Basarab sub titlul de *Pravila cea Mare*. Aceste condicĭ însă, conţinênd numaĭ dispoziţiĭ penale şi bisericescĭ, proceselor civile, adecă pentru avere, se judecaŭ, şi după Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu, tot după obiceiul pămêntuluĭ.

CAP. X

MUNTENIA DE LA MATEIŬ BASARAB LA FANARIOŢI.

§ 319

Cantacuzenii.

Cantacuzenii și lupta în contra Grecilor. — Familia Cantacuzen e de origine grecésca. Ea se trage din împĕratul bizantin Ión Cantacuzen (1347 1355). Mai mulți membri din acésta numerósa familie se așadă în Moldova pe la începutul véculu al XV-le; așa Iordache Cantacuzen. In Muntenia cel întăiŭ Cantacuzen cunoscut este Constantin care se strămută aicĭ tot din Moldova, în anul întaiu al domnieĭ lui Mateiu Basarab, 1633. Constantin Cantacuzen se însóră aice cu Ilinca fata luĭ Radu Șărban Basarab, și unind averea luĭ proprie în sĕmnată cu acea tot atât de mare a femeeĭ lui, devine unul din ómenii cei mai bogați ai Munteniei. El capetă în curand de la Mateiu Basarab boeria de mare postelnic. Din căsătoria lui se nasc 6 băeți și 6 fete, care crescênd, însurându-se și maritându-se în Muntenia, nu se mai considerau ca Grecĭ, ci ca Românĭ. Insuși Constantin Cantacuzen, întrând în legatură atât de intime cu patria lui adoptiva, o iubia și'i apera drepturile cu mare râvnă. Ast-fel deveni acéstă familie, de origine grecéscă, o excepție între Grecĭ. In ea aflară Românii adese-orĭ un sprijin și o apĕrare tocmai contra elementului cotropitor al Grecilor.

In Muntenia urméză în tron luĭ Mateiŭ Basarab *Constantin Șărban*, apoĭ *Mihnea al III-lea*, un domn sărit din minți, care fără nicĭ o pregatire se revoltă contra Turcilor și aduce asupra țărei cele maĭ mari nenorociri. Luĭ îĭ urmează *Gheorghe Ghica*. Turcii însa se hotarésc a scóte pe Ghica și a preface țările române în pașalĭcurĭ. Fiind însă că Constantin

Cantacuzen avea mare trecere în ochiĭ lor, ei luase și sfatul luĭ, care fu, că nu ar fi în interesul Turcilor a impune țăriloru române o ocârmuire mahometană, întru cât ele s'ar putea revolta și deveni un obiect de vecnică neliniște pentru împĕrăția mahometană. Turcii atuncĭ spuseră luĭ Cantacuzen, sa le arate el pe cine ar crede bun de numit domn în locul lui Gheorghe Ghica. Cantacuzen recomandă pe ***Grigore Ghica***, fiul lui Gheorghe, încât noul domn datoria numirea sa lui Cantacuzen. Acesta nu ceru domnuluĭ nicĭ o răsplată pentru slujba ce'ĭ făcuse. El se folosia însă de autoritatea luĭ pe lingă Grigore Ghica, pentru a'l îndemna la o purtare blândă si omenéscă față cu poporul din Muntenia. Grigore Ghica luase ca miniștri aĭ sĕĭ, pe doĭ boieri reĭ și jafuitori, Stroia Leurdeanu și un nepot de frate al postelnicului Constantin Cantacuzen, anume Dimitrie Cantacuzen. de curînd venit din Constantinopole, decĭ Grec pe deplin pe care poporul îl și numea Dimitrie Cantacuzen Grecul. Acești doi miniștri erau dușmanĭ de mórte postelniculuĭ Constantin, pentru că'ĭ împiedica de a jăfui poporul. Eĭ părese decĭ pe postelnicu! la Grigore Ghica, că ar vra să'l viclenéscă, Ghica. fără a cercera adevĕrul, fără a se gândi la recunoscința ce o datoria postelniculuĭ, ordonă ca el să fie omorât; ceea ce-călăiĭ sei executa imediat.

Tótă lumea se indignă de acest omor săvârșit asupra unui om bun și nevinovat. Maĭ ales însă numerósa luĭ familie se hotarî să'și răsbune pe aceĭ ce adusese luĭ Ghica falșa denunțare.

Grigore Ghica, scos din domnie, pentru că se purtase rĕu în o luptă dintre Nemți și Turcĭ, este înlocuit cu ***Radu Leon***. Acest domn, cheltuind mult pentru a căpĕta domnia, vine în Muntenia încunjurat de o mulțime de Grecĭ, creditoriĭ, luĭ. El având nevoie să jăfuéscă țara, ie de miniștri tot pe Stroia Leurdénu și pe Dimitrie Cantacuzen Grecul. Fiiĭ și ginerii lui Constantin Cantacuzen vĕdĕnd plecarea luĭ Leon cătră omoritoriu tatăluĭ lor, se pun în opoziție contra luĭ Leon și a Grecilor sei. Prin acéstă împrejurare, familia Cantacuzinéscă este împinsa încă și maĭ mult contra Grecilor și devine sprijinul cel maĭ puternic al partidĕĭ naționale. Cantacuzenii prin banĭ vĕrsați la Constantinopele răstórnă pe Radu Leon și pun în scaun pe un prietin al caseĭ lor, ***Anton din Popești***.

care pedepsesce aspru pe omoritorii lui Constantin postelnicul, pe Stroia Leurdénu îl primbla gol pe un car, cu scrisorile de pâra aninate de gât, și apoi îl calugăresce în o manastire. Anton însă nu ramâne mult timp domn și este rasturnat, tot prin bani, de *Grigore Ghica*, acel ce ordonase mórtea lui Constantin Cantacuzen. Stroia Leurdénu lépădă potcapul, redevine ministru și persecută strașnic pe Cantacuzeni, punêndu'i la închisóre și batêndu'i la tălpi. Aprópe tot așa de reu sunt tratați și de Gheorghe Duca urmașii lui Grigore Ghica. Cantacuzenii se hotarâsc atunci a răsturna din nou pe domnul ce'i dușmanea, de asta dată însă în favórea unui membru chiar din familia lor, Șarban Cantacuzen.

Șărban Cantacuzen **1679—1688** *și răsboiul germano-turc.*—Cheltuesce fórte mult pentru căpetarea domniei, mai bine de 650,000 de lei. De abia se apucasa a mai tocmi țara, când iata ca un mare răsboiu izbucnesce între Turci de o parte, Germanii aliați cu Venețienii și Polonii, de alta. Turcii vroind să lovésca cumplit pe creștini, ataca chiar Viena sub vizirul Cara Mustafa în **1683**. Șarban Cantacuzen și Gheorghe Duca al Moldovei sunt siliți sa ie parte cu Turcii la asediul Vienei; dar ei țineau în ascuns cu creștinii, le comunicau tóte știrile din ostirea turcescă ce puteau sa'i intereseze, întârdieau pe cat puteau facerea podurilor, și când erau nevoiți sa traga cu tunul asupra Vienei, încarcau tunurile lor cu ghiulele de paie. Prin acest concurs Vienejii pot să țină piept Turcilor vr'o două luni, pâna la sosirea regelui polon Sobieski, care vine cu armata lui, raspinge pe Turci și despresóra Viena. Turcii desmoralizați prin victoria creștinilor sunt bătuți în tóte întalnirile; ei perd cetatea Buda de langa Pesta în 1686 și în 1687 sunt batuți la Mohacz, acolo unde în 1526 ei sfărâmase regatul Ungariei în 1688 imperialii ieu capitala Transilvaniei, Belgradul sau Alba Iulia.

Șarban Cantacuzen, vêdênd izbândile Nemților, se plécă mai pe fața catra ei. Era însa o partida de boieri în Muntenia, care se temea ca Nemții, devenind stăpâni Munteniei, să nu impună țarei lor catolicismul. Vêdêndu'l pe Șărban prea înclinat către Germani, pune să'l otrăvéscă în 1 Octomvrie 1688.

§ 40.

Constantin Brâncovanu.

La mórtea luĭ Şărban, boierĭĭ se grăbiră a alege domn pe *Constantin Brâncovanu* (**1688—1714**) care dădu Turcilor aprópe 1000 de pungĭ, pentru a fi întărit în domnie. Cu tóte izbânzile Nemţilor, Brâncovanu la început păstréză credinţa către

Constantin Brâncovanu.

Turcĭ, din cauză că Nemţiĭ nu ajunsese încă a putea apĕra Muntenia.

Cu cât însă se întărea mersul Nemţilor fată cu Turciĭ, cu atâta Brâncovanu se pleca tot mai mult către cei din

tăiŭ. Așa după marea bătălie de la Salankenen, căștigată de Germani asupra Turcilor, în 1691, plecarea lui Brancovanu catră Nemți provócă pe dușmanii sei din Constantinopole a striga tot mai mult contra luĭ. Capul uneltirilor pentru răsturnarea luĭ Brancovanu era ambasadorul francez, *De Castagnères*, care era cu deosebire nemulțumit de plecarea lui Brancovanu catră Austria, cu care și Franța era în luptă. Brancovanu simțind pericolul, trimite la Constantinopole pe doĭ boierĭ aĭ luĭ, *Vergu* și *Brătășan* cu bogate daruri pentru dregătorii turcĭ, își tocmesce iarăși trebile și se pune atât de bine cu Turcii, încât când vizirul trece prin Muntenia în contra Nemților, îl primesce în tóte sfaturile de răsboiŭ, iar Brancoveanu nu lipsea a comunica tóte secretele expediției Nemților. Ast-fel printr'o politică din cele mai ghibace căptușită la vreme de nevoie cu numeróse pungĭ de banĭ, Brancovanu isbuti a se mantinea în domnie, în timpul luptei celei mai crâncene ce a fost vre-o dată între Turcĭ și Austriacĭ.

Turcii mai perdênd încă o mare bătălie, la Zenta în 1697, sunt nevoiți să încheie în 1699 pacea la *Carlowitz*. De și Turcii se împăcase cu Austriacii, Brancovanu este dușmănit înainte de Franția, din cauză că în curând după aceea isbucnind între Franția și Germania razboiul pentru succesiunea Spanieĭ, Francejiĭ caută să stărnéscă Nemților tot soiul de dușmanĭ și se împedica de Brancovanu prietinul acestor din urmă. Mai ales erau nemulțamiți Francejiĭ pentru că Brancovanu refuza să ajute pe *Francisc Racoți*, care se revoltase în Transilvania în contra Nemților.

Brancovanu este chemat la Constantinopole, unde cheltuind însă sume colosale (vr'o 1000 de pungĭ) și sporind tributul de la 270 la 500 de pungĭ, își așadă domnia mai trainic de cât orĭ când și este tratat de Turcĭ cu cele mai mari onorurĭ.

Murind Leopold împĕratul Germanieĭ, îi urmézĕ în tron Iosif, care fiind prea mult îngrijit de mersul răsboiului de succesiune spaniol, lasă pe Brancovanu în părasire. Acesta avea nevoie de un sprijin, spre a se putea susținea în domnie în contra intrigilor din Constantinopole. Fiind-că tocmai pe atunci Petru cel Mare împĕratul Rușilor vroia să declare răsboiu Turcilor, Brancovanu caută să se apropie de el și

să afle în Petru cel Mare sprijinul ce'ı lipsia din partea Nemţilor. El se înţălege cu ţarul Rusilor ca să'ı stee în ajutor în viitorul răsboiu şi e de la el 300 de pungĭ de banĭ spre a'ı procura proviziile trebuitóre. Pe atunci însă Carol al XII-lea regele Svediei, bătut de Petru cel Mare, la Pultava în 1709, se refugiase la Bender în Moldova şi stăruia din răsputeri ca sa determine pe Turci a declara rasboiŭ Rusilor, sperând ca aceştia vor fi bătuţi şi ca el va putea ast-fel rasbuna căderea de la Pultava. Carol al XII-lea petrecênd în Moldova, afla în curînd despre înţalegerile luĭ Brancovanu cu Rusii şi'l parasce la Constantinopole. Turcii, furioşi pentru acéstă tradare a vasalului lor către Rusĭ, declară acestora răsboiu. Brancovanu însă, de şi înţales în taină cu Rusiĭ, nu vroia să se declare pe faţă, până ce Rusii nu vor cuprinde Muntenia. Cumnatul lui Brancovanu, spatarul Toma Cantacuzen, vedend nehotarîrea domnului seu şi avênd deplină încredere în isbânda Rusilor, sperând apoĭ a ajunge la domnie prin aceştia, trece cu cavaleria luĭ Brancovanu la Petru, şi luând ajutor de la dênsul, merge şi arde cetatea turcéscă Braila. Turcii întrând tocmaĭ atunci în Muntenia, Brancovanu se sparie pentru fapta nesocotită a cumnatuluĭ seu, rupe orĭ ce legatură cu Rusiĭ, înapoesce lui Petru cele 300 de pungi şi dă Turcilor proviziile adunate pentru Rusĭ. Şi el nimerise bine; căcĭ Rusiĭ sunt bătuţi la *Stănileşti*, lîngă Huşi, şi Ţarul Petru scapa numaĭ cu anevoie de nu este făcut prizonier.

Brancovanu rasufla. Tocmaĭ atunci însa îl păscea pacatul când el se credea mântuit. Rusii, care atribuiau maĭ ales tradarei luĭ Brancovanu caderea lor la Prut, din cauza lipseĭ proviziilor, îl părăsc mereu la Pórtă la care se adaogau de nunţurile luĭ Carol al XII-lea şi ale Cantacuzineştilor; nu maĭ puţin ale ambasadorului francez şi ale luĭ Mihail Racoviţa fostul domn al Moldoveĭ. Toţĭ duşmanii cădéu de odată asupra capului luĭ Brancoveanu. Dênsul apoĭ era betrân şi obosit de lupta. Pungile nu maĭ putéu avea efect, căcĭ Turciĭ simţind prin instinct în Rusĭ duşmanul de mórte al împeraţieĭ lor, se spariese cumplit de trădarea domnilor romăni, catră eĭ. Ei vedéu cu gróza, în acest fapt, începutul trecerei popórelor ortodocse care alcătuiau majoritatea poporaţieĭ împeraţieĭ lor sub ascultarea ortodocseĭ Rusii. Impĕrăţia lor

era amenințată în existența ei; corupția trebuia să înceteze. Cantacuzineștii, punênd mâna pe corespondența secretă a lui Brancovanu cu Nemții și Rușii, o tradau sultanului, care se hotărește a da un groznic exemplu creștinilor, cărora le-ar veni în gând a mai vinde pe Turci. Ridică deci din București pe Brancavanu împreună cu trei din copiii săi: Constantin, Radu și Matei cel mai mic și cu ginerile său Enache Văcărescu. După ce sultanul îi mustră pentru nelegiurea lor, pune să taie capul ginerelui lui Brancovanu și celor doi fii mai mari, unul după altul sub ochii tatălui, mumei

Mai bine mori în legea ta de cât să trăești Turc».

și soțiilor lor. Cel mai tînĕr, Mateiu, înspăimântat, se aruncă în genunchi înaintea călăului, jurând a se face turc, numai să-i se dee viața. Brancovanu, a cărui inimă se împietrise de atâta durere, îndreptându-se către fiul seu îi spune: „mai bine mori în legea ta de cât să trăești Turc". Copilul plecă capul pe trunchiu, după care în sfârșit călăul puse capĕt vieței și suferinței lui Brancovanu însuși (1714).

CAP. XI.

Moldova de la Vasile Lupu la Fanarioţi

§. 41.

De la Vasile Lupu la a doua domnie a luĭ Neculaĭ Mavrocordat.

De la Vasile Lupu la Const. Cantemir.—Vasile Lupu fusese răsturnat de Gheorghe Ştefan (1653—1658), din cauza prea mareĭ luĭ înclinăriĭ cătră Grecĭ, cu tóte că Vasile Lupu ajunsese în scaun tocmaĭ în urma uneĭ revoluţiĭ în contra Grecilor. Gheorghe Ştefan însă devenise domn prin sprijinul luĭ Gheorghe Racoţi principele Transilvanieĭ, care vroia să se desfacă de Turcĭ. Domnul Moldoveĭ era decĭ forte rĕŭ vĕḑut de aceştia. Dacă Gheorghe Ştefan izbuti să se mănţină vr'o 4 anĭ în domnia Moldoveĭ, acésta fu datorită numaĭ mareĭ cătimĭ de banĭ vĕrsată de el la Constantinopole. Supărându-se Turciĭ şi pe Gheorghe Ştefan pentru ajutorul dat de el luĭ Racoţi în expediţia contra Polonieĭ, eĭ îl scot din tron odată cu Ghorghe Racoţi din Ardeal şi cu Constantin Şărban urmaşul luĭ Mateiŭ Basarab din Muntenia. De la mazilirea luĭ. Gheorghe Ştefan până la Constantin Cantimir (1658—1685), se strecóră pe tronul Moldoveĭ 12 domni în curs de 27 de anĭ. Aceştia fiind nevoiţĭ să plătéscă tot maĭ scump urcarea în tron, se îndatoriaŭ la Greciĭ din Constantinopole, care venind cu domniĭ în Moldova, numĕrul Grecilor, se adăugea necontenit. Maĭ mulţĭ chiar din domnĭ sunt eĭ înşuşĭ Grecĭ, cum e Gheorghe Duca, Iliaş fiul luĭ Alexandru, Antonie Ruset şi Dumitru Cantacuzen Grecul, acela ce împreună cu Storia Leurdénu ucisese în Muntenia pe postelnicul Constantin.

Jafurile nesuferite ale luĭ Gheorghe Duca, care, scos

din domnie de două ori de Turcĭ, o cumpĕră iar cu numeróse pungĭ de banĭ, aduc pe popor la desperare, şi se face o cumplită revoluţie sub Mihail Hâncu, care este înăduşită cu multă greutate de oştirile turceşcĭ şi órdele tătărescĭ. Indată după înăduşirea răscóleĭ luĭ Hâncu, se aprinde un răsboiŭ între Turcĭ şi Polonĭ în decursul căruia Moldova este cumplit pustietă. Poporul întreg e nevoit să fugă la munţĭ şi la pădurĭ, nu póte cultiva pământul în cursul unuĭ an întreg, din care pricină se nasce o gróznică fómete. O ciumă omorîtóre vine după fómete, şi ómeniĭ, murind cu miile, nu maĭ avea cine să'ĭ maĭ îngrópe. Cadavrele rĕmânênd pe drumurĭ, lupiĭ se deprinsese a întra prin sate şi oraşe, spăriind şi pe ceĭ viĭ.

Constantin Cantemir (1685 – 1691). — Acest domn care începe a domni cu treĭ anĭ înaintea suireĭ luĭ Brancovanu în tronul Munteniei, stă în scaun încă alţĭ treĭ anĭ, după ce Brancovanu ajunge domnul aceleĭ ţarĭ. El fiind un om bĕtrân, înţălept şi iubitor de ţară, se apucă de îndreptat rĕlele pricinuite prin nenorocirile de maĭ înainte; dar răsboiul ce se încinsese între Turcĭ de o parte, Nemţĭ, Veneţienĭ şi Polonĭ de alta, nu'l lăsaŭ să domnéscă în pace. Poloniĭ anume vroiaŭ să se folosască de răsboiŭ pentru a pune mâna pe Moldova. Cantemir, spre a se putea susţinea contra lor, se dăduse în partea Turcilor. Politica lui, protivnică Polonilor şi decĭ aliaţilor lor, Nemţilor, punea pe Cantemir rĕŭ cu Brancovanu prietenul împĕrăţieĭ germane. Era în Moldova pe atuncĭ o familie însemnată de boieriĭ; aceea a Costinilor, al căreia fruntaş era Miron Costin, vestit ca cel maĭ de samă dintre cronicariĭ Moldoveĭ. Familia Costinilor era protivnică politiceĭ luĭ Cantemir, care răspingea pe Polonĭ, şi se apleca spre Turcĭ. Se pare că Costiniĭ, în înţălegere cuBrancovanu, ar fi provocat pe maĭ mulţĭ boieriĭ a părăsi Moldova şi a se retrage la curtea luĭ Brancovanu, duşmanul luĭ Cantemir. Acesta furios pentru atare pribegire care-ĭ compromitea domnia, pune să taie capul lui Miron Costin şi fratelui sĕŭ Velicico. Nu se póte hotărî dacă Miron Costin era în adĕvĕr vinovat; dar pe atuncĭ nu era nevoie ca cine-va să fie dovedit, pentru a fi dat morţeĭ; o simplă bănuială era îndestulătóre, spre a face să trécă şi ómeniĭ

cei mai cu vază, iute și fără judecată, pragul mormêntului. Ast-feliu peri unul din spiritele cele mai alese, din cugetătorii cei mai de samă ai némului românesc.

De la Constantin Cantemir la Dimitrie Cantemir. — De la mórtea lui Constantin Cantemir până la suirea în tron a fiului seu celu mai mic Dimitrie (1691 1711), în scurtul răstimp de 20 de ani, trec pe tronul Moldovei 7 principi, pe când domnia lui Brancovanu ținea într'una în Muntenia. În acest răstimp se adaug cătră jocul banilor ce urma înainte a pune și depune pe domnii Moldovei și complicarile nascute din intrigile uneltite de Rușĭ, pentru a desface de Turcii pe domnii țarilor române. Petru cel Mare care atrăsese pe Brancovanu în partea lui, ademenesce și pe Mihaiu Racoviță, domnul Moldovei (1707 1709) a se alia cu dênsul în ascuns; Brancovanu, pentru a acoperi proprĭa sa trecere cătră Rușĭ se preface a ținea cu Turcii și denunță acestora uneltirile lui Racoviță cu Rușiĭ. Turciĭ trimit un capegiu care prinde pe Racoviță, îl pune în lanțurĭ și'l duce la Constantinopole. Racoviță furios pentru acéstă purtare necinstită a lui Brancovanu, jură sa'și rasbune în contra luĭ, și contribue mult la rîndul său prin pârile aduse contra lui Brancovanu la mazilirea și mortea lui. Turciĭ spĕrieți prin scoporile de hainire ale lui Racoviță, încredințază domnia Moldovei unui om din cei mai încercați prin credința lui cătră Turci, dragomanului Neculaĭ Mavrocordat, fiul fostului dragoman Alexandru Mavrocordat. Neculaĭ Vodă însă domnesce numai un an în Moldova; caci Turciĭ convingêndu-se în curând că și Brancovanu îi trada, vroesc să'l prindă. Ei se temeaŭ însă să însărcineze cu acéstă grea daraveră pe Grecul Neculaĭ Mavrocordat, om străin de țarile române, care nu cunoscea pe nicĭ un boier, nici moldovan nici muntean. Ei dau deci domnia lui Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin Cantemir, fostul dușman al lui Brancovan cu anume însărcinare de a prinde pe domnul Munteniei. Dimitrie Cantemir însă, în loc de a face pe placul Turcilor, se dă și el în politica lui Brancovanu, trecênd în partea Rușilor.

Dimitrie Cantemir (**1710—1711**). — Cum vine în Moldova,

vĕdĕnd că aprópe toţi boierii se daduse în partea Ruşilor, în legături cu Petru cel Mare şi încheie cu el un tratat, prin care îşi asigura domnia în familia luĭ, supunênd de altfeliu cu totul Moldova împĕrăţiei rusesci. El făgădui lui Petru provizii îndestulatóre şi un numer de óste, pentru formarea

Dimitrie Cantemir

căreia primi, ca şi Brancovanu, o sumă de bani. Pentru a putea înşela pe Turci, Cantemir le ceru voia de a se preface că se dà în partea Ruşilor, spre a-ĭ putea iscodi mai bine, şi Turciĭ aveau aşa de mare încredere în el, în cât îi învoiesc cererea. Când ei simţiră că au fost tradaţi, era acum

prea târdiŭ ; Cantemir se dusese în lagărul rusesc. Petru cel Mare trece Nistru şi ajunge până la Prut. El fusese însă réŭ înşălat prin făgăduinţele domnilor români. Moldova fusese pustietă de lăcuste ; proviziile şi mai ales fânul lipsea cu desăvîrşire. Brancovanu pe de o parte se lépădă de Ruşi, după trecerea luĭ Toma spatarul la eĭ, în cât Petru cel Mare rămâne lipsit de orĭ-ce soiŭ de proviziĭ, în câmpiile Moldoveĭ. Vizirul Baltagi Mahomet trece Dunărea, încunjură armata luĭ Petru, cea lihnită de fóme şi lipsită de cavalerie şi de tunurĭ, din pricină că toţĭ caiĭ perise, şi era cît pe ce să prindă pe Petru în persónă. Sultanul însă care nu cunoscea aceste împrejurărĭ, temêndu-se de rezultatul lupteĭ, scrie vizirului ca să primêscă orĭ-ce propunerĭ de pace. Ienicerii refuză atuncĭ a se bate mai departe. Vizirul apoĭ, cumpĕrat de Petru cu banĭ, se preface a'l scapa din prinsóre, încât Ruşiĭ esă din acest pericol, atât de grav, numaĭ cu pierderea Azovuluĭ.

Cantemir fuge în Rusia cu mulţĭ din boieriĭ ce trecuse în partea Ruşilor. El fu fórte bine tratat de Petru cel Mare, fiind că era fórte învĕţat. Cunoscea bine limbile arabă, turcă, persiană, rusască, latină, italiană şi română şi înţelegea acea veche slavonă, grecéscă şi franceză. El scrie mai multe lucrărĭ însemnate precum o *Istorie a crescereĭ şi decădereĭ împĕrăţieĭ mahometane*, în latinesce, un *Sistem al religieĭ turcesci* în rusesce *Descrirerea Moldoveĭ* în latinesce. *Cronicul Moldo-Valahilor*, *Evenementele Cantacuzineştilor* şi o satiră politică intitulată *Istoria ieroglifică* în românesce.

§. 42.

Mişcarea literară.

Cronicarĭ şi istorici.—Reîntroducerea limbeĭ române în slujba oficială a bisericeĭ avu urmărĭ însemnate asupra desvoltăreĭ literare a acesteĭ limbĭ. Cât predomnise slavonismul, tóte scrierile, chiar altele de cât cele religióse, eraŭ redactate tot în limba slavă. Aşa se făcuse începuturĭ de redactărĭ de cronicĭ în acéstă limbă, scrise de călugării cunoscĕtorĭ de slavonă de prin mănăstirĭ. De cum începură cărţile sfinte a fi puse pe românesce, se încercară şi alcătuirĭ de alt gen a fi scrise tot în acéstă limbă; dar mai ales de la introducerea limbeĭ

române, ca limba oficială în slujba dumneţeiască, se dădu o îmboldire mai puternică în acéstă privire. Cronicile începură a fi redactate în romanesce şi ele deveniră din simple însămnări cronologice ale evenimentelor, cum erau la început, nisce scrieri adevĕrat literare, expunênd întâmplarile istorice în chip tot mai pe larg şi mai frumos. In Muntenia gasim istoria universală a lui Mihai Moxa 1620, cronica anonimă şi acea scrisă de Constantin Capitanul, care ambele pornesc din vremile cele mai vechi, de la descalicarea lui Radu Negru şi ajung până la domnia lui Şĕrban Cantacuzen. Mai gasim tot în Muntenia o cercetare istorică asupra întemeierei provinciei romane în Dacia de împĕratul Traian, scrisă dupa ştirile conţinute în scriitorii vechi. Nu se cunósce însa autorul acestei cercetări.

In Moldova găsim lucrari istorice înca mai însemnate: Mai întaiu câte-va cróniei anonime, precum acea cunoscută sub numele de cronica putnéna, adecă de la mănăstirea Putna, scrisa românesce, însa fórte pe scurt. Grigore Ureche este cel întâiu cronicar mai de samă al Moldovei şi al Românilor în deobşte. El scrie în un stil frumos, plin de energie, istoria domnilor Moldovei de la descalicatul lui Dragoş până la domnia lui Aron Tiranul, din 1594; arată că poporul român se trage din Roma, expune cu mare caldură, gloriósa domnie a lui Ştefan cel Mare şi arată tóte nenorocirile cărora ţara fu supusă, după ce Turcii puseră mâna pe ea. Mai mare decât Ureche este Miron Contin, cel ucis de Constantin Cantemir, care scrie mai multe lucrări istorice. Cele mai însemnate sunt: *Cartea pentru descălecatul întâiu*, care expune originile poporului român în Dacia, istoria Dacilor, luptele lor cu Romanii şi întemeierea provinciei romane în Dacia; *Letopiseţul ţării Moldovei* (adeca cronologia, de la cuvintele slavone *leat*=dată şi *piseţ*=a scrie, adeca scriere dupa dată=cronologie) care începe de la Aron Vodă 1594, până unde scrise Ureche, şi merge până la 1662, domnia lui Ştefaniţa fiul lui Vasile Lupu. Miron Costin arată, mai pe larg de cât Ureche, coborîrea Românilor din poporul cel mare al Romanilor; anume el arată că tot poporul românesc, din ori ce ţară ar locui el, în Moldova, în Muntenia, în Ardeal sau Transilvania, *unul este*, fiind-că se trage din aceeasi origine, stralucita împĕrăţie a Romei. Miron Costin pe lângă că expune istoria poporului român într'un chip plin de farmec, mai are în-

portanță și prin aceste doua idei pe care le pune în lumină: întâiu că Românii se trag din marele și vitézul popor roman, a caruia împerație cuprindea tótă lumea cunoscută pe timpul lui și al doile, că poporul român constituie un singur trup și un singur suflet, de și este despărțit sub mai multe stăpâniri. Din ideea d'intâiu se va desvolta la Românі dorința de a eși din starea decadută în care ei se aflau, spre a se vrednici de înalta origine din care se trag; din a doua se va desvolta tendința Românilor de a se uni într'un singur stat, de a fi uniți și politicesce, de óre-ce sunt uniți prin limba, obiceiuri și origine comună.

Alt scriitor mare al Moldovei este principele Dimitrie Cantemir, acela ce trecu catra Rușі și care după ce scrie în alte limbi mai multe scrieri de mare valóre, redactéză în cea romanésca *Hronicul Moldo-Valahilor*, adecă istoria poporului român de la primele lui începuturi până la întemeierea Munteniei și a Moldovei, adeca tocmai partea cea mai grea de cunoscut a istoriei nóstre, timpul năvălirilor barbare. In acésta scriere, Dimitrie Cantemir dovedesce mai cu osebire un fapt, acela ca Românii n'au parasit vechia lor patrie, Dacia lui Traian, în tot decursul năvalirilor barbare: că ei aŭ stat aici pe loc retrăgêndu-se în munți înaintea năvălitorilor.

Origina romană a poporului român, unitatea némului, sĕu și stăruința lui in Dacia traiană, iată cele trei idei fundamentale de care se razemă întrega desvoltare a némului romanesc. Ele fură aduse la lumină pentru prima óră la Românі, și în limba lor, de mari scriitori moldoveni și muntem din vécul al XII-lea.

Scriitorii Religioși. — In afară de cărțile de religie, se ivi în țarile române, și anume în Moldova, un poet pe tărîmul religios, mitropolitul Dosoteiu, în vécul al XVII-lea, care pune psaltirea în versuri. Scrierea lui are valóre ca întaia încercare seriósă de a face versuri în limba română. Inainte de el se gasesc numai câte-va versurĭ în cronicarul Miron Costin. Dosoteiu este cel întaiu care alcătui o scriere mai întinsă în versuri în limba romanésca.

Cultura grecéscă. — Alaturea cu desvoltarea limbeĭ române și cu scrierile literare și istorice în acéstă limbă, se desvoltă și o cultură în limba gréca, atât în Muntenia cât și în Moldova. Grecii devenind tot mai numerosi în țarile române,

mai ales de pe vremile lui Mateiŭ Basarab și Vasile Lupŭ, era natural ca ei să caute a introduce limba lor în sinul poporuluĭ român. In bisericile și mănăstirile bogate, unde se încuibase călugăriĭ Grecĭ, se introduse limba grecéscă în slujba sfântă în locul celeĭ slavone. Limba română era primită aicĭ numaĭ la cântare, la o strană și anume la strana cea mică; evanghelia, apostolul, cerul și alte rugăciunĭ maĭ de samă eraŭ rostite în grecesce.

Domniĭ grecĭ ce veniaŭ din când în când pe tronurile țărilor române, precum Gheorghe Duca, Antonie Ruset și Dimitrie Cantacuzen sprijiniaŭ tot maĭ mult cultura grecéscă. Eĭ aducéu dascălĭ grecĭ pentru copiiĭ lor; la curte se vorbia grecesce și cunóscerea acesteĭ limbĭ începu a fi privită și de boieriĭ românĭ ca ceva distins. Acel ce nu scia grecesce era considerat ca om prost, cam așa cum este considerat astăḑĭ la noĭ acel ce nu scie franțuzesce. Incepură deci boieriĭ a se întrece în învĕțarea limbeĭ grecescĭ. Chiar domniĭ românĭ susțin învĕțăturille grecescĭ. Așa Șărban Cantacuzen, de și era din partida protivnică Grecilor, sprijină limba grécă. El întemeiază chiar o școlă grecéscă în Bucurescĭ.

Constantin Brancovanu dă o desvoltare mult maĭ mare acesteĭ școlĭ. El chiamă din Constantinopole pe un vestit dascal grec, Sevastos Chimenitul, care organizéză școla grecéscă a luĭ Șărban Cantacuzen într'un chip mult maĭ complect, ajutat fiind de alțĭ dascălĭ: Ión Comnen, Gheorghe Maiota și Panaghiot Sinopeos. Școla luĭ Brancovanu numĕra până la 200 de ucenicĭ, care făcuse progrese atât de însemnate în limba grecéscă, încât alcătuiaŭ poesiĭ de laudă luĭ Brancovanu și ținéŭ cuvântărĭ în limba grécă înaintea domnului. Brancovanu îngrijesce și de tipografie. El aduce tot din Constantinopole pe Antim Ivirénu vestit tipograf, originar din Georgia, lângă muntele Caucaz, dar care cunoscea limba grecéscă. Acest Antim ajunge maĭ târziŭ mitropolit în Muntenia. El devine însă un fórte bun Român și cunoscĕtor al limbeĭ române, ținênd însemnate cuvântărĭ, în limba română, în mitropolia din Bucurescĭ. Tipografia din Muntenia și acea din Moldova instalată în mănăstirea Cetățuia, lângă Iași, producéŭ o sumă de cărțĭ grecescĭ creștine pentru răspândirea și susținerea creștinismuluĭ. Ba să tipăresc în ele chiar și edițiĭ arăbescĭ, spre a se lăți religia între poporațiile din Siria.

CAP. XII.

EPOCA FANARIOȚILOR

§. 43.

Neculaĭ Mavrocordat.

Neculaĭ Mavrocordat a doua óră în Moldova. Neculaĭ Mavrocordat, venind la 1711 domn în Moldova pentru a doua óră, vra să recomande domnia grecéscă prin o maĭ bună administrație și mai ales o îngrijire de poporul de jos. Scutesce preoții de bir, cobóră darea vadrarítului la jumatate, suprimă pogonăritul și darea mănăstirilor. Fiind ast-fel reduse veniturile țarei și cheltuelile fiind mari, mai ales din cauza Turcilor, care de la răspingerea lui Petru cel Mare, îutareau cetățile și se purtau necontenit prin țară, Mavrocordat dă samă, la sfîrșitul anuiuĭ, boerilor despre administrația luĭ, dupa condicile vistierieĭ, și cere de la ei înscris pentru sumele cheltuite maĭ mult prin banii lui. Acéstă măsură era ceva neauzit până atunci în țările române, ca un domn să dee samă țărei despre purtarea sa, și maĭ ales sa-și cheltuéscă averea lui pentru a ținea scaunul.

Mavrocordat era fórte bine vĕdut de Turcĭ, și putu apĕra Moldova, ce nu se prea bucura de favorurile Porței, de la hainirea ei sub Cantemir, de mai multe pretenții nedrepte ale Turcilor. El favora însă fórte mult elementul grecesc, sciind bine că asigurarea domnieĭ grecescĭ în țară atârnă de la predominarea acestui element. De aceea Mavrocordat, care de alt-fel se vede a fi fost un ocârmuitor destul de înțelept, uita tóte, de îndata ce era în joc interese grecescĭ. Ast-fel el apasă asupra divanului și face să se judece contra dreptății, procesul vistiernicesei Maria Cantacuzen cu patriarhul Samoil din Alexandria, făcênd să se pronunțe ho-

tărirea în favórea uneĭ mănăstirĭ închinate la locurile sfinte.

Mavrocordat îngrijesce și de cultura grecéscă; înființază o tipografie în monăstirea St. Sava din Iași, organizază din nou școla grecéscă, orânduind patru dascălĭ în ea: unul de elinesce, altul de grecesce, un al treile de limba slavonă și un al patrulea de cea română, ca curs elementar pentru

Neculaĭ Mavrocordat.

formarea preoților. Ingrijesce însă și de cultura românéscă pe cât îĭ era prin putință, punênd să prescrie letopisețul lui Neculaĭ Costin.

Neculaĭ Mavrocordat în Muntenia (1716 — 1730) — La 1716 Neculaĭ Mavrocordat este strămutat în Muntenia după tăerea lui Ștefan Cantacuzen. Iscându-se răsboiŭ între Turcĭ și Nemți, în care ceĭ d'intăiu sunt batuți, maĭ mulți boierĭ munteni se declarase pentru Nemți. Mavrocordat, partisan hotărît al Turcilor, îĭ persecută fără milă. Boierii înșală pe Mavrocordat și fac ca el să fie prins de Nemți, în timp ce alt corp de armată cerca să prindă pe Mihail Racoviță din Moldova. In locul luĭ Neculaĭ Mavrocordat este rânduit cai-

macam fratele seu *Ioan* (1717—1718) care vĕdênd izbândile Nemţilor, se pléca el însuşi catră eĭ. Boierii din Muntenia pe care numai frica de Nicolaĭ Mavrocordat îi mai reţinuse, cer din tóte parţile de la Nemţi ca sa elibereze ţara lor de sub jugul turcesc.

In 1718 se încheie pacea de la *Passarovitz* prin care Oltenia este cedată Nemţilor. Boierii Munteniei mari, vedênd că ramâne ţara lor tot sub Turcĭ, se rógă de împĕratul ca cel puţin sa dobândéscă pentru Muntenia înlăturarea domnilor grecĭ şi orânduirea domnieĭ pe viéţa, dovada că relele aduse prin désa schimbare a domnilor eraŭ adânc simţite de ţara întrégă.

Incheindu-se pacea, Neculaĭ Mavrocordat se întórce în scaun, iar în Oltenia Nemţii rânduesc de ban pe *Gheorghe Cantacuzen*, fiul lui Ştefan.

Neculaĭ Mavrocordat începe iarăşi a persecuta pe boierii partizanĭ ai Nemţilor, din care mai mulţi fug la Mihail Racoviţă, pentru care superându-se Mavrocordat, face să mai zilésca pe Racoviţă (1727). Administraţia luĭ Mavrocordat este tot aşa de buna ca şi în Moldova; cheltuesce din banii lui pentru nevoile ţărei şi dă samă boierilor de purtarea sa.

Stefan Cantacuzen în Muntenia (1714 1716). — In timpul domnieĭ luĭ Neculaĭ Mavrocordat în Moldova domnesce în Muntenia Brancovanu pana la 1714. De acolo înainte, Brancovanu fiind ucis de Turcĭ, îi urméză în tronul Munteniei Stefan Cantacuzen. De atunci începênd a se încorda relaţiile între Turcĭ şi Nemţĭ, şi Cantacuzen intrând în relaţiĭ şi corespondenţă cu aceştia, Turcii surprind niste scrisori ale domnului muntén, îl iau în Constantinopol şi îĭ taie capul, lui şi tatalui seŭ.

Mihaiŭ Racoviţă în Moldova (1716 — 1727). — Când aduc Turcii pe Mavrocordat din Moldova în Muntenia rânduesc în locul lui în Moldova pe Mihai Racoviţa Pe când Mavrocordat este prins de Nemţi, Racoviţă îĭ învinge după o lupta la Cetăţuia, lânga Iaşi, cu ajutorul Tatarilor. In acésta lupta móre capitanul Nemţilor, un óre care *Ferentz*, care este îngropat sub dĕlul Cetaţuiei şi pe mormîntul caruia s'a pus o cruce cu o inscripţie care amintesce împrejurarea. Acésta cruce, pórtă pănă astadi numele de *Cerdacul luĭ Ferentz*. Acest Racoviţă, de şi de viţa român, era lasat

în umbră de domnul grec în privirea neinteresareĭ sale. Racoviță era fórte lacom de bani; ridică în repețite rênduri dările cele mai grele precum: văcaritul, moraritul, țiganaritul, crâșmăritul; avea apoĭ pe lângă el Turcĭ și Greci, între care pe unul *Panaite* ca armaș, ce fusese crâșmar în Constantinopole. Face chiar visternic pe un turc *Haian*, pentru care avea mare dragoste. La 1830 Neculai Mavrocórdat móre.

§ 44

Constantin Mavrocordat.

*Constantin Mavrocordat și Grigore Ghica în Muntenia și Moldova**). — In timpde 19 anĭ Constantin Mavrocordat domnesce neîntrerupt, schimbând însă de 6 orĭ scaunul, când în Muntenia, când în Moldova. Causa acestor schimbarĭ era urmatórea. De la tradarea luĭ Brancovanu și Cantemir, Turcii se temeaŭ de a vinde tronul, ca altă dată, celui ce dadea mai mult, și schimbaŭ domnia numai între cele câte va persóne a carór încredere o încercase. Neputêndu-se însă desbara de obiceiul de a face bani din împărțirea scaunelor române, ei schimbaŭ pe domnĭ din o țară în alta, pentru a le putea lua contribuția ce se dădea la punerea în scaun, fie-care strămutare fiind privită ca o nouă numire.

Cu domnia lui Grigore Ghica, încep : ambele țarĭ romane va începea de o dată sub Grecii (fanarioțiGrigore Ghica care domnesce și el neîntrerupt 14 ani 1727—1741) și anume de douĕ orĭ în Moldova și odată în Muntenia, era nepotul luĭ Neculaĭ Mavrocordat pe care'l înlocuise în dragomanat atunci; când moșul seŭ dobândise domnia în Moldova (1711) nu

---

*) *Muntenia*
Constantin Mavrocordat I 1730—1733
Grigore Ghica I, 1733—1735
Constantin Mavrocordat II, 1735—1741
Mihail Racoviță 1741—1744,
Constantin Mavrocordat III 1744—1748

Moldova
Grigore Ghica I, 1727—1733
Const. Mavrocordat I, 1733,—735
Grigore Ghica II 1735—1741
Const. Mavrocordat II 1741—1744
Ioan Mavrocordat 1744 1747
Grigore Ghica III 1747—1748
Constantin Mavrocordat III, 1748—1749.

scia limba română, era cumnat cu un Grec, *Vlasío* și avea pe lângă el mai mulți Greci, aduși cu el din Constantinopole, între care *Constantin Psiolu*, hatman și fiul seŭ *Enache* aga. In a doua luĭ domnie în Moldova, aduce cu èl un patriarh mazil din Țarigard, anume *Paisie*, pune un Grec din Constantinopole, *Grigoraș*, vel postelnic și numesce pe *Nikifor* Grec din Peloponez, mitropolit în scaunul Moldoveĭ, singurul mitropolit grec din acéstă țară,

Cu Constantin Mavrocordat vin de asemenea o mulțime de Greci, care mâncaŭ țările române cum le venea la socotélă, de și ambiĭ domnĭ aveau scopurĭ mai bune și mai neinteresate asupra lor.

Reformele luĭ Constantin Mavrocordat. — Constantin Mavrocordat urmézăă politica inaugurată de tatăl seŭ, anume de a sprijini elementul țărănesc și de a se baza pe el spre a ține prin frică în ascultare pe acel boieresc. Jafurile neîncetate suferite de popor în tot răstimpul anterior, îl împinsese la emigrarea afară din țară, încât Muntenia și Moldova se deșertase fórte tare de locuitorĭ, acésta mai ales prin abuzurile comise de boierĭ asupra sărbilor țăranĭ. Aceștia fusese amestecați cu Țiganiĭ, îndatoriți să muncéscă tótă familia adese orĭ la slujbĭ personale, boierilor, când după obiceiul pământuluĭ, eraŭ ținuți a munci numaĭ câte un om de familie și numaĭ la munca câmpuluĭ; apoĭ eĭ eraŭ despărțiți de familiile lor și vênduți fără pământul pe care stăteaŭ, ceea ce iarăși era protivnic obiceiuluĭ vechiu. Țaraniĭ vĕdêndu-se atât de rĕŭ tratați, fug mereŭ din țările române în acele învecinate. Constantin Mavrocordat dori să îndrepte acest reŭ, pe care orbiții boierĭ vroiaŭ să'l înlăture numaĭ prin asprime și pedepse îngrozitóre și care amenință țările române cu o totală sărăcire. Sciind însă ce opoziție va întâlni din partea boierilor, el scóte de la pórtă un firman, prin care i se împunea a lua măsurile trebuitóre spre a reîmpopora țara. Boieriĭ, amenințați de Constantin Mavrocordat, primesc reformele propuse de el. Prin ele domnul grec vroia să scutéscă cu totul de dărĭ pe boierĭ, desființând tóte contribuțiile pe avere, plătite și de boierĭ, si păstrând numaĭ birul, de care eĭ eraŭ scutiți. Pentru a despăgubi însă pe țăranĭ de acéstă îngreuiere, Mavrocordat vroia să-ĭ desfacă

din lanţurile şărbireĭ, adecă eĭ să dobândéscă învoirea de a se muta liber şi neîmpedicaţi de pe moşiile boiereşcĭ şi se nu maĭ fie amestecaţi cu Ţiganiĭ. Boieriĭ, de şi se folosesc de scutirea de darĭ, nu vroesc să consimtă la eliberarea ţăranilor şi se revoltă contra luĭ Mavrocordat, de şi la începuturĭ eĭ subscrisese actul de eliberare a ţăranilor. Turciĭ supĕraţi pe Mavrocordat pentru răscóla provocată de el, îl disgraţiază, de o cam dată numaĭ prin trimitirea din Muntenia în Moldova, ţară maĭ saracă; dar Mavrocordat repetând şi aice încercările sale de reformă şi aducênd nouĕ turburarĭ, el este dat cu totul afară din tron în 1749.

Mavrocordat ie măsurĭ şi pentru îndreptarea bisericeĭ române, în care o mulţime de preoţĭ nu scieaŭ carte, punênd pe aceştia să înveţe cu deasila şi aducêndu-le cărţĭ românescĭ din Muntenia.

Oltenia sub Germani. — Banatul Craioveĭ căduse sub Nemţĭ prin pacea de la Passarovitz în 1718. El stă sub eĭ până la 1739. Atuncĭ în urma unuĭ noŭ rĕsboiŭ încins între Turcĭ de o parte, Nemţiĭ aliaţi cu Ruşi de alta parte, Nemţiĭ fiind bătuţĭ de Turcĭ cu tot sprijinul lor din partea Ruşilor, redaŭ Turcieĭ Oltenia prin pacea, de la Belgrad, 1739. Prin acéstă pace, Oltenia este decĭ realipită cătră Muntenia. In timpul de 21 de anĭ cât Oltenia stătuse sub Nemţĭ, locuitoriĭ eĭ avuse timpul a se convinge cât de zadarnice fusese aşteptările pe care eĭ le pusese în stăpânire germană. Aceasta, fiind tot atât de lacomă şi de rîpitóre, ca şi acea turcéscă, nemulţumise în curând la culme pe poporul din Oltenia.

Dar şi Ruşiĭ ce ajutase Austriacilor în acest răsboiŭ, jăfuise cumplit ţările române. Incepură Româniĭ a se convinge că nu putea să le mérgă bine sub nicĭ o stăpânire străină; nicĭ sub Turcĭ, nicĭ sub Ruşi, nicĭ sub Austriacĭ. De atuncĭ se urzirĕ primele începuturĭ ale uneĭ partidĭ naţionale adecă ale uneĭ partidĭ ce doria emanciparea poporului român de sub orĭ-ce stăpânire straina.

§ 45

Răsboiul Ruşilor cu Turciĭ terminat prin pacea de la Cuciuc-Cainargi.

Domniĭ ţărilor române de la 1749—1769. — In acest răstimp de 20 anĭ se schimbă în Muntenia 10 domnĭ, iar în

Moldova 9; dar schimbările nu se mai fac numai, strămutându-se aceiași domni din o țară în alta. se înmulțise competitorii la domnie, în care Turcii se încredeaŭ ca în ómeni devotați lor; anume, murind Grigore Ghica rămasese doĭ fiĭ, Scarlat și Mateiu Ghica; murind Mihaiu Racoviță rămasese de asemenea doĭ fi, Constantin și Ștefan. Se mai adausese Ioan Calimah, Român de origină care se grecizase însă, fiind dragoman vr'o 27 de anĭ, și cu fiul seŭ Grigore Calimah; în sfârșit Grigore al II-lea Ghica, fiul luĭ Alexandru Ghica, fratele luĭ Grigore I-iu Ghica. Intre toți acești competitorĭ, în care Pórta avea deplină încredere că-i vor fi credincioși, se scot din nou țările la mezat; iar domnii, venind în ele încărcați de datorii, le jăfuesc pe întrecutele.

Un singur domn, Grigore al II-lea Ghica, se deosobesce prin caracterul seu. El caută să jafuiască cât se póte mai puțin, Moldova întâiu în care domnesce de la 1764—1766 și și apoi Muntenia de la 1768 — 1769; face pavele de lemn în Iași, așa numitele poduri, aduce apă la mănăstirea Golia; face o fabrică de postav la Chipiresci pe Jijia și se îmbracă cu stofă din acea fabrică, spre a da curței sale exemplul unuĭ port simplu, în locul luxuluĭ nebun ce ruina pe toți, cu îmbrăcămintele cele scumpe. El are însă simpatii pentru Rușĭ și la izbucnirea războiuluĭ din 1769, se lasă a fi prins de Rușĭ în Bucurescĭ, este dus la Petersburg și tratat cu mari onoruri. Acésta prietenie a lui cu Rușiĭ îĭ va fi fatală. Ea va pricinui uciderea lui din partea Turcilor, în 1777.

Războiul Rușilor cu Turcii (1769 — 1774). — Rușiĭ amestecându-se în afacerile Polonieĭ, provócă pe Turcĭ a le declara războiu, întru cât aceștia se temeaŭ a vedea Polonia cucerită de Rușĭ. Indată după declararea războiuluĭ, Rușiĭ pun mana pe țările române. Boierimea țărilor, de și conținea unele elemente protivnice Rușilor, trebue să plece capul înaintea puterei; dar caută cel puțin să tragă folóse pentru clasa eĭ din supunerea catră Rușĭ, care părea neînlăturabilă. Boierii din Moldova mai întaiu, apoi și aceĭ din Muntenia fac câte o carte de închinare catră împărătésa Caterina, în care cer într'un cuvênt alipirea țărilor române către împărăția rusască. Anume boierii Moldovenĭ cer ca la cârma țăreĭ lor să fie a-

ristocrație, anume 12 boeri din starea întâi, și aceștia să stee sub ordinul unui general rus ce ar reșede în capitală și ar avea dreptul de a îmbrăca cu caftan pe boierii conducători, iar la vremea de nevoe să-i și oprésca la închisóre. Veniturile țărei, adunate de către 6 din acei boieri, să fie trimise la vistieria împărătéscă, care să îngrijască de cheltuelele țărei. Boierii munteni spuneau lucrurile mai pe față. Ei cereau ca țara lor să se facă tot una cu eparhiile împărăției rusesci, să se așeze la ei legile și orânduelele Rusiei. Cereau ca favóre specială ca și Munteniĭ să pótă încăpea la boieriile oștei (rangurile militare) și la judecătoriĭ, de unde se vedea ca până și judecătoriĭ aveau să fie Ruși, prin urmare erau să se aplice în Muntenia legile rusesci. Și aice era sa fie un general, care să conducă ocărmuirea cu ajutorul boierilor și să aibă puterea de a pune pe acei boieri la oprélă, la caz de abatere. Clerul român din ambele principate dadu și el exemplul supuneréi, cerênd ca să fie înglobată biserica română în ortodoxa biserică a Rusiei.

Acéstă supunere, atât de órbă către Rusia, nu împiedecă însă ivirea în curând a unor semne de nemulțumire, care sporeau rândurile acelora ce nu vedeau în Rusia mântuirea poporului român. Aceste nemulțumiri se ivirá cu ocasia aprovisionărei armatei rusesci. Soldații nedisciplinați ai Rusiei comiteau tot soiul de abuzuri cu locuitorii țărilor române. Tocmai asemenea abusuri le suferise Românii atâta timp de la Turci, și de ele mai ales doreau să fie mântuiți, când se puneau ei sub apărarea rusască. In loc de ușurarea lor în acéstă privire, ei se vedeau îngreuețĭ mai mult încă de cum fusese sub Otomani. Locuitorii pradați, jăfuiți, batuți și munciți mai réu decât pe vremile Turcilor, căutau scăpare în adaposturile lor obicinuite, în munți și în păduri.

Rusia, de și luase tóte măsurile pentru a anexa țările române, mersul lucrurilor le smulse din mânile ei. Anume cu, tóte că Rușiĭ bătuse pe Turci în mai multe rânduri și înaintase până peste Balcani, ei sunt nevoiți să oprésca mersul lor biruitor înaintea amenințărilor Austriei. Acéstă putere se temea de o isbândă prea mare a Rusiei contra Turcilor; să nu-i alunge din Europa și să pună mâna pe întréga împărăție otomană; dar mai ales se temea ca și țările române să nu fie înglobate în împărația rusască, de óre ce dânsa

însăşi avea scopul de a le cuceri, precum dovedise anexarea Olteniei. Austria deci încheie cu Turcia un tratat, prin care îi făgăduesce sprijinul ei în contra Rusiei, primind de la Turci vr'o 3,000,000 de lei pentru pregătirea înarmarilor. De şi Austria nu avea de loc gând a declara războiŭ Rusiei, acest tratat nu încetéza de a pricinui îngrijiri acestei puteri si dênsa se mulţămesce deci cu mai puţin de cât ar fi putut dobândi şi încheie pace cu Turcii la *Cuciuc-Cainargi* **1774**.

Prin acest tratat Rusia dobândesce de la Turci libertatea Crimeei, pe care în curând o anexază către împĕrăţia ei: una din isbânzile cele mai mari ale politicei sale, prin care devinia singură stăpână pe întinsul ei teritoriŭ. Apoi mai stipuléză şi dreptul seu de protecţie asupra ţărilor române, prin care îşi creazâ un mijloc de vecinic amestec în afacerile launtrice ale împĕrăţiei otomane. Ast-fel ideea luĭ Petru cel Mare, răsturnarea împĕrăţiei turcesci prin alipirea catra Rusia a popórelor creştine ce o locuesc, începuse a fi pusa în lucrare şi trebuia să conducă treptat pe Rusia la cele maĭ strălucite rezultate.

Rusia însaşi dobândi de la Porta numirea luĭ Grigore al II-lea Ghica în scaunul Moldoveĭ.

Răpirea Bucovineĭ — Una din urmările cele maĭ însemnate şi tot odata maĭ triste ale resboiului ruso-turc din 1769 asupra ţarilor române, fu ***Răpirea Bucovineĭ*** de către Austria, de la Moldova. Austria promiţênd anume Turcilor, că le va ajuta la reluarea Crimeeĭ, cer de la ei ca mulţămită o parte din Moldova superióră, aşa numită Bucovină. Ei arătaŭ acéstă bucată, ca o îngustă şuviţă de pământ, şi trimit la Constantinopole o hartă falşă, pe care Turciĭ, în lipsa lor apróape complecta de cunoscinţĭ geografice, o iau de bună.

Austriacii înfăţişau Porţei două soiurĭ de argumente pentru a o determina la cesiunea Bucovineĭ:

1) Interesul lor; căci le-ar lipsi un drum între Galiţia şi Transilvania; apoi ar ave nevoie de acéstă posiţiune pentru a se apèra mai bine de Tatarĭ; însfârşit că acéstă cesiune ar fi chiar şi în interesul Porţei, întru cât fără dânsa, Austria nu ar avea un drum îndemanatic pentru a trece în Rusia, spre a ajuta Turcilor la reluarea Crimeeĭ.

2) Drepturile lor asupra Bucovinei. Ei susţineaŭ anume că Bucovina fusese a Pocuţiei, parte din Galiţia, care ţară trecuse la Austria *prin* împărţirea Poloniei întâmplata în 1772. Acest argument era o răsucire meşteşugită a faptelor istorice; se scie că de pe timpul lui Alexandru cel Bun, Petru Muşat şi Moldovenii capĕtaseră un drept de amanet asupra Pocuţiei. Austriacii întórseră lucrurile pe dos şi spuseră că Pocuţia avuse *drepturi* asupra nordului Moldovei. Că lucrul era peste *putinţa*, se vede de pe aceea că în Bucovina se afla capitala Moldovei, Sucéva; locul de înmormêntare a domnilor, mănăstirea Putna; scaunul unei episcopii, Rădăuţii, care tóte aceste nu ni le putem închipui să fi fost întemeiete de domnii moldovenĭ într'o bucată de ţară, a căreĭ stăpânire ar fi fost în cérta cu vecinii.

În orĭ-ce caz aceste două argumente, interesul şi dreptul se loveau cap în cap; căcĭ, sau Austria avea drepturi asupra Bucovinei şi atunci ce nevoe avea de a arata interesul seu la stăpânirea acelui pamênt; sau nu avea atare drept, în care caz nici un interes din lume nu putea sa i-l dee.

Austriacii pentru a'şi ajunge scopul pun în lucrare însaşi, corupţiunea, mijlocul cel mai potrivit pentru a isbuti la Turci. Ei fac mai multe presenturi, în bani şi juvaeruri scumpe, marelui vizir şi altor dregĕtori din Constantinopole; dau paşei de Hotin o sumă de 5000 de galbeni. Ast-fel lucrau Austriacii prin promisiuni de a ajuta Turcilor la redobândirea Crimeei şi prin mijlóce corumpatóre, pentru a ajunge la scopul lor.

Pe atunci domnea în Moldova, de la 1774, *Grigore al II-lea Ghica*, cel numit aice prin stăruinţele Rusilor, după încheierea păceĭ de Cainargi. Divanul ţarei protestă la Pórtă, prin organul domnitorului ei, contra acestei răşluiri, arătând că Bucovina ar fi o bucată de pământ întinsă şi partea cea mai bogată a ţarei. Divanul însa şi cu Ghica, sciind că Rusii au dobândit prin tractatul de la Cuciuc-Cainargi dreptul de a apĕra interesele principatelor, se adresaza la Rusi pentru a le sprijini protestul lor la Pórtă. Protestul se sfârşia prin cuvintele că „daca Turcii nu vor lua aperarea Moldovenilor, în acéstă grea cumpĕnă ce venea asupra ţarei lor, ei se vor vede nevoiţi a cere acéstă apĕrare de la Rusia". Turcii vĕdênd asemene ameninţare şi sprijinul dat protestului

de ambăsadorul rusesc, socot pe Moldoveni de trădători, aliaţi ai Ruşilor, pe când bunii Austriaci voiaŭ să-i scape de nefericirea cea mare, de a ceda Crimeea Ruşilor. Astfel se unise uneltirile Austriei cu neghibăcia Românilor şi simplicitatea Turcilor, pentru a aduce la cale cesiunea Bucovinei. Se trimite un comisar turcesc, Tahir Aga, care fu cumpĕrat şi el cu bani, spre a face ca, la tragerea limitelor, să se mai răşluéscă din trupul Moldovei încă 46 de sate peste cele cuprinse în harta cea falşă.

Cesiunea Bucovinei se face în **1775**. Doi ani după aceea, în 1777, Ghica este ucis. Se învinuesc în zadar Austriacii,

Grigore al II-lea Ghica

că ei ar fi pus să ucidă pe Ghica, pentru a răpi Bucovina, de óre ce acestă ţară era acum luată, şi Austriacii nu mai aveaŭ nici un interes de a ucide pe Ghica. Ei voise să o facă în timpul când el se opunea la cesiunea Bucovinei, dar se temuse a nu atrage luarea aminte a Porţei asupra însemnătăţei chestiunei.

Mórtea lui Ghica a provenit numai din cauza Turci-

lor. Anume pe la 1777, negocierile pentru eliberarea Crimeei luaseră un caracter de tot ascuțit, și rasboiul între Rusi și Turci era aprópe să isbucnéscă din nou. Turcii temêndu-se ca, la cazul unui conflict, Ghica sa nu se dee în partea Rușilor, cu care îl sciau legat înca de mult, trimit în Iași un aga care'i taie capul.

§ 46

Țările române de la 1775 1792.

Alexandru Ipsilanti și Neculai Mavrogheni. De la 1775 până 1787 domnesc în Muntenia 4 domni, iar în Moldova 5. Cei mai însamnați din acești principi sunt Alexandru Ipsilanti care domnesce în Muntenia de la 1775 1782 și în Moldova de la 1786 1789 și Neculai Mavrogheni, în Muntenia de la 1786 1788.

Alexandru Ipsilanti, ca și Constantin Mavrocordat, vra să faca înai multe reforme spre a îmbunatați starea țarilor romane. El pune sa alcatuescă o condica de legi civile în limba romana, ceea ce lipsea cu desevârșire, de óre-ce Matei Basarab și Vasile Lupu edictaseo numai legi penale și bisericesci. El organizaza apoĭ tribunale civile și penale deosebite; vra să hotarasca în chip precis suma ce fie-care om trebuia sa deie pe an ca dare. El nu sta însă mult timp în scaun, din pricina ca doi fii ai sei fugênd în Austria, el cade în banuiala a-i fi trimis singur acolo, unde se spunea ca și el ar avea de gând să fugă. Ipsilanti e nevoit, spre a nu se compromite în ochii Turcilor, a-și da singur dimisia. El revine mai târdiu în domnia Moldovei, și atunci se dovedesce ca aveau dreptate acei ce-l banuiau de a fi în bune relații cu Nemții. Se lasa anume a fi prins de Nemți după izbucnirea rasboiului, în 1789, dupa cum Grigore al II-lea Ghica se lasa a fi prins de Rusi în 1769.

Un an înaintea începerei acestui rasboiu, Turcii rânduise ca domn în Muntenia pe Neculai Mavrogheni. Acesta se preface a fi om strașnic și cumplit; ordona sa lose fie-care cetațan porțile sale deschise nóptea, spre a da prilej a se prinde talharii, pe care îi spanzura în piața, lasandu-le corpurile sa se legene în aer mai multe dile în șir, spre îngrozirea facatorilor de rele; umbla el singur, travestit în haine de Turc

saŭ de popă, spre a prinde pe neguţitoriĭ ce vindeaŭ strămb. pe care apoĭ îĭ spânzura pe loc. Indată după declararea răsboiuluĭ, Mavrogheni alcătuesce o armată din toţi vagabonḑiĭ lumeĭ care pradaŭ în chip îngrozitor ţara Muntenéscă, şi le făgăduesce câte un galbĕn de fie-care cap de Neamţ ce l'ar

Alexandru Ipsilanti.

aduce. Acest bacşiş, destul de însemnat, împingea chiar pe aceĭ vagabonḑi la luptă inimósă contra Nemţilor, care sunt bătuţi. în maĭ multe întâlnirĭ, de un paşă turcesc unit cu Mavrogheni. Cu tóte că Mavrogheni făcea Turcilor slujbe însemnate, ba tocmaĭ din acéstă pricină, paşiĭ prind pică pe el, îl părăsc sultanuluĭ care, fără a cerceta împrejurările, ordonă să-ĭ tae capul.

Resboiul din 1787—1792.—In loc ca Austria, adică

împĕrăția germană, să ajute Turcilor, la recucerirea Crimeeĭ după cum le făgăduise atunci când îi determinase a'ĭ da Bucovina, Austria se aliaza cu Rusia în contra Turciei; dar acésta nu era decât o drépta răsplată a nesocotitei purtări a Porței. Ea abuzase de drepturile și de puterea dobândită asupra Moldovei, spre a rupe din corpul acestei țări o bucata mare și frumósa de pamênt. Acuma Austria își batea joc de Turcĭ, lovindu'i alaturea cu acea putere, în protiva careia Turcii avuse naivitatea a crede că vor fi ajutați. Rasboiul este însa reu condus, cu tóte că acuma două puteri luptau în contra Turcilor. Austriacii mai aleș sunt fórte reŭ bătuți, și ei încheie cu Turcii pacea de la *Sistov*, 1791, prin care lucrurile rămân în starea în care fusese înainte de rĕsboiu. Rusia însa câștigă câte-va victorii și dobândesce prin pacea de la *Iași*, 1792, cetatea Okciacovului dincolo de Nistru. Acest fluviu începe a forma marginea despărțitóre între împĕratiile rusesci și turcesci.

§. 47.

Rĕsbiul din 1806—1812. Pierderea Basarabieĭ.

Țările române de la 1792—1806. In acest răstimp familiile grecesci ce puteau aspira la tronurile române se mai adaug în numerul lor: mai vin Suțeștii, Moruzeștii, Hangerli, urmașiĭ lui Calimah și Ipsilanti. Pórta avea deci tot mai numerosi candidați la tronurile Munteniei și Moldoveĭ, din ómenii pe care îi credea cu totul devotați intereselor lor, și vêndarea acestor tronuri celui ce dădea mai mult redevenise în deplină înflorire. Domnii, jefuiți pe întrecutele, schimbați necontenit fără nici un alt motiv de cât acela de a face spiculă și bani cu precupețirea tronurilor române, jafueaŭ și ei la rândul lor pe cât puteau țările pe care domneau. În acest scurt răstimp de 14 ani domnesc în Muntenia 8 domni și 7 în Moldova. Unul din eĭ se folosesce de o fómete mare din Muntenia pentru a vinde scump grau la popor și a face bani din atare daravere. Hangerli în Muntenia, 1797—1799, gasind darea vacaritului legata cu blastam, de sub un domn anterior, scóte cu 50 de pungi de bani o revocare a blastamului de la patriarhul de Constantinopole. Capul suprem al bisericeĭ grecesci vindea deci pe bani iertarea lui Dumneȝeŭ. Scoțind Hangerli acéstă

dure iarna, când lipséü cumpĕrătorii din ţările straine vitele sunt vêndute pe nimic; acei ce le ascundeau erau închiși în coșere și înecați cu fum de gunoiu și de ardeiu; altora li se punea un cerc de fer în jurul capului, batênd pene între cerc și cap, ceea ce se chema: a cetlui capu; altora li se tăiaŭ copiii desbracați, legați cu frânghii, prin zapada gerósa.

Către aceste nenorociri, care ajunsese a fi regulă în ţările române, se adaog, pentru Muntenia, prădăciunele lui *Pasvanoglu*. Acesta era un hoţ turc vestit, care apucase domnia Vidinuluĭ; se întărise acolo și se declarase neatîrnat de împĕrăţia turcéscă (1795), începênd a prada Muntenia. Domnii acesteĭ ţări: Moruzi, Ispilanti, Hangerli, Suţu, cer unul după altul ajutor de la Pórta contra luĭ Pasvanoglu. Armatele turcescĭ, venite în ajutor, se unesc cu órdele lui Pasvan și prădă Muntenia în chipul cel maĭ cumplit; între altele daŭ foc Craioveĭ, și amenințând Bucurescii în 1801, fac pe ceĭ maĭ mulţi locuitori să fugă în graba din oraș.

Pe atuncĭ Napoleon cel Mare vroia sa cucerésca Egiptul, spre a întemeia o puternică stapânire a Francezilor pe marea Mediterană. Turcii vĕdêndu-se atacați fără nici un motiv de Franţia, cu care până atunci nicĭ odata nu avuse neînţălegeri, ĭi declară rĕsboiu. Rușiĭ carora nu le convenia de loc așĕdarea Francezilor în Egipt, propun Turcieĭ sa o ajute contra lui Napoleon. In schimb însa pentru acest ajutor, eĭ cer de la Turci sa recunóscă prin un hatișerif (decret al sultanului) că domniĭ numiţi în principate sa nu maĭ pótă fi schimbaţi decât la 7 ani; acésta spre a maĭ stămpĕra jaful cel neomenos căruia eraŭ expuse ţările române. Rușiĭ maĭ dobândesc apoĭ de la Turci ca să numésca domnĭ în Muntenia pe Constantin Ipsilanti, iar în Moldova pe Alexandru Moruzi, ambii partizani ascunși ai Rușilor, 180[illegible].

Răsboiul din 1806—1812.— Pâna la 1806 politica lui Napoleon se schimbase; el se împacase cu Turcii și se induşmănise cu Rusia. Napoleon vroia decĭ să slăbéscă cât maĭ mult pe Rușĭ și de aceea vroia sa facă pe Turci a destitui pe Moruzi și pe Ispilanti, ómenii Rușilor, din principate Napoleon denunţa decĭ pe domnĭ la Pórtă cĕ eĭ, dupa instigaţiile Rușilor, ar transmite Serbilor arme și muniţii, îndemnând pe Serbi la răscólă în contra împĕraţiei otomane, precum

și era în adevĕr. Turcii, ascultând de Napoleon, destitue pe Moruzi și pe Ipsilanti, în 1806, înaintea terminuluĭ de 7 anĭ pe care se obligase a'l lăsa în scaun. Rusia declară rĕsboĭ Turcieĭ, pentru acéstă calcare a învoieleĭ.

De abia se începuse răsboiul, și Napoleon, în schimbătórea luĭ politică, se împacă iar cu Rușiĭ, la a Tilsit, în 1807. Prin tratatul încheiet aice, Napoleon convine cu împĕratul Alexandru a împărți între eĭ împĕrăția otomană, și anume Rusia să iee țările române: Franția, Albania, Moreea și Cadia; iar Austrieĭ să'ĭ dee Bosnia și Herțegovina. Când aud Turciĭ de acéstă trădare a Francezilor care, după ce îĭ încurcase în răsboiŭ cu Rusia, acuma se aliaŭ cu dușmaniĭ lor, eĭ perd orĭ ce încredere în Napoleon. Răsboiul se trăgănéză încă 5 anĭ, fiind condus cu moliciune atât de Turcĭ cât și de Rușĭ. Cătră 1812 însă, generalul rus Kutusoff repurtéză o isbândă care face pe Turcĭ să doréscă încheierea paceĭ. Rușiĭ însă cereaŭ, ca preț pentru împacare, ambele țarĭ române, pe care Turciĭ refuzaŭ cu stăruință de a le ceda. Napoleon care se stricase iar cu Rușiĭ, stăruesce mult la Turcĭ să nu se împace, ci să urmeze războiul maĭ departe. Turciĭ însă care nu maĭ aveaŭ nicĭ o încredere în vorbele luĭ Napoleon, vĕdênd că Rușii reduc pretențiile lor numaĭ la jumătatea răsăriténă a Moldoveĭ, așa numită Basarabia, eĭ consimt a o ceda Rusieĭ, prin tratatul subsemnat la Bucurescĭ, în 28 Maĭ **1812**. Ast-fel pierde Moldova iarăși maĭ bine de jumătate din teritoriul eĭ cătră Rușĭ, după ce pierduse maĭ bine de un sfert cătră Austriacĭ. Și cu tóte. aceste Rușiĭ se declarase de proteguitoriĭ țărilor române. Pentru a răsbuna calcarea din partea Turcilor a hatișerifuluĭ învoit de eĭ în 1802, declarase Rusia răsboiŭ Porțeĭ. Și acuma, după izbândă, în loc de a se despăgubi de la Turcĭ, cu care purtase răsboiul, ea pune pe Romănĭ să plătéscă cheltuelile, pe Romănĭ în favórea cărora ea se prefăcuse a se bate cu asupritoriĭ lor.

In tot timpul răsboiuluĭ, țările române fusese ocupate de Rușĭ și tratate în chipul cel maĭ barbar. Cererea de salahorĭ pentru lucrarea întăriturilor și maĭ ales acea de nenumerate care (15—20,000), luate tocmaĭ în timpul munceĭ câmpuluĭ, răpind brațele de la lucrarea ogórelor, amenință pe popor cu fómetea. Armata, cu totul nedisciplinată, co-

mitea abuzurile cele mai nesuferite. Pe lângă aceste Rușii mai împuneau țarilor române o sumă de contribuții: 4,000 de galbeni pe luna generalului Miloradovicĭ, alte sume mari pentru zidirea spitalurilor; un împrumut silit de 1,200,000 lei de la boieri; altă contribuție de 2,000,000 de leĭ ceruta de generalul Kutuzoff; contribuția fânului $^1/_2$ în natură $^1/_2$ în bani, 2,000,000 de lei, și altele nenumerate. Administrația rusască era apoi de o coruptie înspaimântatóre: încep a se vinde boieriile pe bani. Rușii rânduesc câte un ofițer pe lânga ispravnicĭ, pentru a privighea încasarea darilor: acești ofițeri, unindu-se cu ispravnicii, despóe țara în modul cel mai neomenos, neîndrăznind nimene a se atinge de ómenii împeratesci. Rușii mai întroduc apoi o moneda faișa cu curs obligatoriu, prin care plătéu numaĭ pe jumatate valórea obiectelor cumpĕrate de eĭ.

Tóte aceste suferințĭ își găsiră însă culmea lor când Românii vedura că li se râpesce o parte din țara. Boierii Moldovei trimit la Pórtă un protest, de astă data fórte ghibaciu alcătuit, în care boierii se prefacéu a apera interesul Porței, arătând acesteia tóte piedicile în tribut și aprovisionari de la Moldova pe care Pórta le ar încerca, cedând Basarabia. Napoleon însa pierdênd rasboiul cu Rusia, împeratul Alexandru ajunsese stapânul întregei Europe. Când Turcii vroira să aduca chestia Basarabiei înaintea congresului de Viena, diplomații austriaci îi sfatuiră sa nu mai încerce un lucru peste putinta.

§. 48.

Ultimile domnii fanariote *).

Ión Caragea e oranduit domn în Muntenia din dragoman ce era la Constantinopole. El pune sa se alcatuésca o condică cu legĭ adunate din diferite isvóre, condica redactata în limba grecéscă. Intrebuințarea acesteĭ limbi în justitia țărei era cu putință; întru cât toți judecătorii fiind boierĭ, o cunosceaŭ. Caragea însă nu aștéptă împlinirea celor 7 ani

*) *Muntenia*
Ioan Caragea 1812—1818
Alexandru Suțu 1818—1821

Moldova
Scarlat Calimah 1812—1819
Mihail Suțu 1819—1821

ce avea dreptul a sta în scaun, conform hatișerifului din 1802, pe care Turcii acuma îl respectau cu sfințenie, și părăsesc de o dată tronul, fugênd în Italia. Cauza acesteĭ fugi era maĭ ales neliniștea provocată prin *eterie*, adecă societatea secretă care împiginea pe Grecĭ la rĕscolă în contra Turcilor. Această ligă era favorată pe ascuns de Rușĭ încât Caragea era pus în posiția de a nemulțămi sau pe Rușiĭ a tot puternicĭ, saŭ pe suzeranul seŭ. Apoĭ el comisese jafurĭ fórte marĭ în Muntenia care compromisese posiția luĭ.

Boieriĭ, vĕdênd fuga luĭ Caragea, cer încă pe atunci

Ión Caragea

domnĭ naționalĭ, argumentând maĭ ales, că domniĭ românĭ, avêndu-șĭ tótă starea lor în țară, nu ar putea-o părăsi, precum făcuse Caragea, și decĭ ar fi chiar în interesul Porțeĭ a se restabili în țările române domniile pământene.

In Moldova domnia în acest timp *Scarlat Calimah*; care și el întocmesce o condică de legĭ. El pune să o traducă în grecesce, după condică civilă austriacă, de către *Hristian Flechtenmacher*, doctor în drept german, adus în Iașĭ încă din 1811 de boieriĭ *Lascarache* și *Grigoraș Sturza*, ca învĕțătór pentru copiiĭ lor. Flechtenmacher săvêrșesce acéstă

lucrare impreună cu legistul grec *Anania*. El fusese însărcinat a o pune și pe românesce, însă fu împedicat a o face. Calimah este scos în 1819 la împlinirea celor 7 anĭ de domnie.

Turciĭ rânduesc în locul luĭ Caragea pe *Alexandru Suțu*, și în locul luĭ Calimah pe *Mihaiŭ Suțu*. Fiind nevoiți a respecta tratatele cu Rușiĭ, prin care se obligaŭ a lăsa pe domniĭ românĭ în scaun câte 7 anĭ, și decĭ ne maĭ putêndu-ĭ schimba așa de des, eĭ hotăresc prin un firman ca numaĭ patru familiĭ grecescĭ să mai aibă dreptul a se sui în sca-

Scarlat Calimah

unele române, anume familiile *Scarlat Calimah*, *Alexandru Suțu*, *Mihaiŭ Șuțu și Alexandru Moruzi*. Pórta vroia tot-odată, prin păstrarea tronurilor acestor familiĭ, pe deplin devotate eĭ, să tae și intrigile rusescĭ, care sprijinind pe Grecĭ, își făcuse între eĭ o mulțime de partidanĭ și aduceaŭ adeseorĭ în tronurile române domnĭ grecĭ devotați intereselor rusescĭ.

Tocmaĭ însă când Greciĭ creduse că aŭ pus definitiv mâna pe țările române, se rădică acea furtună, care trebuia

să scape aceste ţări de stăpânirea lor şi să recheme la viaţă spiritul românesc, ce părea stâns şi înăduşit de atâta timp. Acéstă furtună fu revoluţia grecéscă.

Pe timpul luĭ Alexandru şi Mihaiu Suţu mişcarea Grecilor spre libertate se întăresce din ḑi în ḑi. Ţările române, ce eraŭ aprópe cu totul grecite, erau maĭ ales locul unde se plănuiaŭ tóte uneltirile lor. Ele slujau ca loc de scapare pentru Greciĭ prigoniţi de Turcĭ; în ele se organizau bande de voluntarĭ greci numiţi *palicarĭ* (voinicĭ); aici se adunau banii trebuitorĭ, cei maĭ mulţi storşi de la Românĭ prin manoperile domnilor grecí, care erau inima şi sufletul eterieĭ. Revoluţia grecéscă izbucnesce în anul 1821.

§ 49

Rezultatele domnieĭ Grecilor în ţările române.

Starea politică. — Perióda istorieĭ ţărilor române, care se întinde de la 1711—1821, samenă în privirea sistemuluĭ ocârmuireĭ cu acele anterióre, de la supunerea sub Turcĭ înainte. Schimbările domnilor se fac tot atât de repede. Epoca fanariotă ţine 110 anĭ; din aceştia însă trebue deduşĭ vr'o 20 anĭ cât timp ţările române fusese ocupate de armatele rusescĭ, în deosebitele răsbóie purtate între Ruşĭ şi Turcĭ. Rĕmân decĭ 90 de anĭ de domnie, în care răstimp se schimbă în Muntenia 36 de domnĭ şi în Moldova 35, pe când bunaóră în Franţia în acelaş răstimp se schimbă numaĭ 3 capete încoronate, în Anglia tot 3, în Germania 6. In nici o ţară din lume nu se schimbase domniĭ atât de des ca în cele românescĭ; de aceea numaĭ în limba Românilor se află ḑicĕtórea caracteristică: „Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor", căcĭ numaĭ nebuniĭ pot dori veciniculu neastâmper, pricinuit prin schimbarea atât de désăa capuluĭ statuluĭ. Maĭ bine îĭ merge unuĭ popor sub un domn rĕŭ, ce sta maĭ mult timp pe scaunul ţăreĭ, decât sub 10 buniĭ ce s'ar schimba în grabă unul după altul. Schimbările aceste făcêndu-se numaĭ din interesul bănesc al Turcilor, chiar domniĭ ceĭ buniĭ eraŭ nevoiţi să jefuiască ţara spre a mulţămi lăcomia turcéscă. Cele câte-va reforme, încercate de uniĭ domnĭ fanarioţi, erau desfiinţate de aceĭ ce'ĭ înlocuiaŭ, încât poporul românesc se alegea numaĭ cu rĕul, iar binele dispărea.

Starea economică.—Poporul, mai ales acel de jos, era jăfuit pe întrecutele de domni, Turcĭ și Grecĭ. Tótă ocârmuirea părea o bandă de hoțĭ pușĭ pe capul poporuluĭ, spre a'l despoia. Turcii ceréu banĭ la tóte prilejurile. Afară de tribut ce trebuia rĕspuns regulat, mai erau daruri deosebite, pe care țările române trebuiau sa le deie la deosebitele mari sérbătorĭ ale Turcilor, precum la acele ale Bairamuluĭ și Ramazanuluĭ. Orĭ-ce dregĕtor mare turc, când avea vre-o nevoe de bani, precum pentru măritarea unei fete sau plata uneĭ datoriĭ, cerea banĭ de la domniĭ țărilor române, care dacă nu rĕspundéu cele cerute, li se căuta pricină și eraŭ depușĭ. Când Românii se ducéu la Constantinopole cu vre-o cerere, trebuiaŭ să vină cu pungĭ pline de banĭ, fără de care nicĭ erau primiți să vorbésca. Mai curios e însă că chiar când veniaŭ Turciĭ prin țările române, cu trebi în interesul lor, și nu în acel al Românilor, tot aceștia trebuiau să platéscă onórea de a fi primit vizita lor. Li se daruiau blanuri scumpe, stofe fine, ciasornice, cai, trasuri ciubuce etc., etc. Orĭ-ce prilej era bun pentru Turcĭ spre a lua daruri de la Românĭ. Toți banii, ce se încasau din numerósele și desele contribuțiĭ, întrau în pungile, fie ale Turcilor, fie ale domnilor, fie ale Grecilor ce-l încunjurau. Nicĭ un ban nu se cheltuia in interesul țărilor. Nicĭ poduri peste ape, nici șosele pietruite, nici zidiri publice, nici poștă pentru scrisori, nicĭ poliție pentru siguranța ómenilor. Intr'un cuvênt ocârmuirea aceluĭ timp credea că poporul trebuia să muncéscă spre a îmbogăti pe ocarmuitorĭ, și nu ca astăḑi că ocărmuitoriĭ sunt platiți spre a îngriji de interesul ocărmuiților? Jaful neomenos al poporului de jos îl împingea tot mai mult la fugă din țările române. De pe atunci mai ales s'aŭ strămutat mulți Românĭ în Bulgaria, Șerbia și Rusia dincolo de Nistru. Boierii însă, care la început fusese persecutați de Mavrocordați, sunt tot mai mult cultivați de Fanarioțiĭ posteriorĭ. Li se iartă dările acele, pe care trebuiau sa le plătéscă și eĭ, sau, după a lor încasare, li se înapoesc sumele luate sub formă de mile domnescĭ.

Omeniĭ, ce eraŭ așa de jăfuiți nu puteaŭ apoĭ câștiga mai nimic din munca câmpuluĭ, de óre-ce Turciĭ sileau pe producătorĭ a le vinde lor pe prețuri de nimic, tóte obiectele de care aveaŭ nevoe, precum: oi, lemne, grăŭ, miere și numaĭ

acele obiecte ce nu le erau trebuincióse precum boi, vin sau céră, saŭ acele ce prisoseaŭ, puteaŭ să le vîndă aiure.

Starea socială.—Fanarioţii, după ce încercase în zădar a stăpâni ţările române, bazându-se pe ţarani, se întorc către elementul boieresc, pe care încep a'l favoriza în tóte chipurile. Fiind-că nu toţi boierii puteŭ fi numiţi în dregĕtorii, numĕrul acestora fiind mult mai rĕstrîns de cât acel al boierilor, apoi Fanarioţii închipuiră alt mijloc de a împărtăşi tuturor boierilor folósele de care se bucurau aceĭ din ei, ce puteŭ încăpea în dregĕtorii; anume dădeaŭ boierilor titlurile unor dregĕtorii fără funcţiunea respectivă: aşa făceaŭ ei vornici, postelnici, vistiernici, logofeţi, numai cu numele, fără ca eĭ să fi ocupat în realitate aceste funcţiuni. Dar aceştĭ boierĭ titularĭ se bucuraŭ de o mulţime de folóse; nu eraŭ supuşi la plata birului şi chiar cele-lalte darĭ încasate de la eĭ, li eraŭ restituite. Fie-care boier avea dreptul să aibă un numĕr de ţăranĭ, care eraŭ scutiţi de a plăti birul către stat, ci'l rĕspundeaŭ către boierĭ. Numĕrul acestor ţărani, numiţi *scutelnici*, varia după rangul boierieĭ. Boierii eraŭ apoi apĕraţi de pedepse ruşinóse, precum baterea cu biciul la scară, ce era păstrată numai pentru poporul de jos. Conform cu acest rang, apoi boierii se bucuraŭ de mai multe drepturĭ şi deosebirĭ onorifice, care deosebirĭ exterióre făcênd pe unii să fie mai marĭ şi mai onoraţi decât alţii, eraŭ fórte căutate. Se dădeaŭ mulţi bani domnilor pentru a obţinea asemenea ranguri de boierie. Numaĭ boierul însamnă ceva; numai el era considerat, cinstit; dreptatea se dădea luĭ de preferenţă. Poporul de rând era batjocorit, deconsiderat, nedreptăţit în tóte modurile. Sub ţarani şi mai rĕŭ decât eĭ stătea Ţiganiĭ, robĭ, consideraţi ca vite, bătuţi, schingiuiţi, ba chiar ucişi, fără ca pentru acésta stăpânul să fie privit drept criminal.

Moravurile.—Moravurile acestuĭ timp eraŭ vrednice de rîs. Nu se lua de loc în consideraţie meritul saŭ capacitatea cui-va, ci numaĭ titlul sau rangul sĕŭ. Se stabilise regule fórte severe asupra chipuluĭ cum trebuiaŭ să se pórte ómeniĭ între eĭ. Eraŭ treĭ clase de boierĭ. Cea întâiŭ, numită *protipenda*, cuprindea pe boierii ceĭ marĭ: logofetul, vornicul,

vistiernicul, postelnicul și aga (în Muntenia și marele ban). Clasa a doua, compusă din rangurile de paharnic, stolnic, comis, sardar etc. a treia din medelnicer, șatrar, jitnicier etc. Boierii din clasa întâi aveaŭ singurĭ dreptul a purta barbă; a eși pe stradă în trăsurĭ cu 4 caĭ, numite *faleturĭ*; acela de a fi rîdicațĭ de subsuorĭ de cătră slujitorĭ, când urcaŭ scările palatuluĭ domnesc; a fi tratațĭ la palat cu ciubuc și cafea; în fine a fi rașĭ la céfă de bărbier bașa (starostele breslei bărbierilor). Fie-care clasă de boerĭ purta ca acoperiș pe cap câte un soiŭ de potcap rotund, numit *iș̦lic*, a cărui mărime era corespundĕtóre cu înălțimea rangului. Boierii marĭ purtaŭ iș̦lice așa de uriețe, că nu puteaŭ încăpea doĭ în o trăsură,

Intre aceste deosebite trepte de boierĭ predominiaŭ regule fórte aspre de eticheta. Un boieränaș mic sărută póla antereului unui boier mare; cel de rangul al doilea putea să'ĭ sărute mâna, iar ceĭ egalĭ din clasa întâĭ se sărutaŭ pe barbe. Cel mic adresându-se cătră puternicul zileĭ îĭ ț̦icea: milostive stăpâne, lumînarea ta, sau cu cuvintele grecescĭ evghenestate (prea nobile); sau eclambrotate (prea strălucite); iar boierul înalt trăta pe ceĭ micĭ cu epitetele înjositóre de arhonda, frățică sau monșer (fr. mon cher). Când îș̦ĭ scrieau unii altora, ceĭ micĭ spuneau celor marĭ; „sărutându'ț̦ tălpile sunt al măriеĭ tale prea supus și plecat rob"; iar cel mare sfârșia scrisórea prin „al dumitale gata". Boierii ceĭ marĭ, ce apăreau așa de strașnicĭ ómenilor micĭ, erau cu totul deconsiderațĭ de domn care'ĭ trata maĭ rĕŭ de cât pe niște slugĭ; domnii la rândul lor deveniaŭ cu totul micĭ înaintea unui pașa; eĭ sărutaŭ acestuia mâna sau póla antereului, nu îndrăzneaŭ să stee jos înaintea luĭ și îĭ arătaŭ respectul și supunerea cea maĭ slugarnică. Fie-care om era deprins a se purta mândru și obraznic față cu cel maĭ mic, iar față cu ceĭ marĭ a fi târâtor și linguș̦itor. In tóte părț̦ile demnitatea omenéscă era çalcată în picióre; nu era de loc rușine a face actele cele maĭ înjosite; ba ceĭ micĭ se credĕŭ onorațĭ când eraŭ batjocoriț̦ĭ saŭ chiar bătuț̦ĭ de ceĭ maĭ marĭ.

Cultura grecéscă.—Predomnirea elementuluĭ grecesc se arată și în cultura ț̦ărilor române. Limba grecéscă era limba de modă a timpuluĭ; tótă lumea care vroia să tréca drept maĭ deosebită, trebuia să o vorbéscă, (cam așa cum e astădĭ

cu limba franceză). Aceĭ din boieri, care cunosceau grecésca antică, erau consideraţi ca fórte învĕţaţĭ. Toţi boierii sciind grecesce şi numaĭ eĭ putênd ocupa funcţiuni, se înţălege cum de Caragea şi cu Calimah aŭ creḑut că pot redacta codicile lor de legĭ în limba grecéscă.

In bisericile mari şi bogate se slujia în grecesce: numai în cele sărace se păstrase limba română, de la introducerea eĭ sub Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu. In şcólele superióre, aşa numite academii din Bucureştĭ şi Iaşĭ, se propunéŭ tóte materiile în limba grecéscă modernă. Numaĭ aceĭ elevĭ decĭ puteaŭ să se folosască de cursurile acelor şcóle, care scieaŭ grecesce de acasă, fie că eraŭ nascuţi din părinţi grecĭ, fie că se ţinea în casele lor câte un pedagog de limba grécă. De aceea, aceste academiĭ eraŭ cercetate aprópe numai de fiiĭ de boerĭ sau de Grecĭ, Poporul de jos învĕţa carte în şcólele de preoţie, în care se preda cetitul şi scrisul limbeĭ române.

De şi se propunea multe materii în academiile grecescĭ (limba grecéscă modernă şi cea antică, limbile latină, franceză şi italiană; retorica, logica, morala, metafizica; aritmetica algebra, geometria, trigonometria; geografia, fizica, sciinţile naturale, medicina poporană şi teologia), tóte silinţele profesorilor grecĭ se îndreptaŭ asupra limbeĭ grecescĭ. Gramatica acesteĭ limbi, apoĭ retorica sau arta compunereĭ scrierilor saŭ a discursurilor, se petrecéŭ în timp de 10 - 12 anĭ. Învĕţătura, cu care se alegeau elevii academiilor grecescĭ, era o cunoscinţă destul de temeinică a limbeĭ grecescĭ moderne; arare orĭ şi a celeĭ antice. Se maĭ învĕţa puţină latină şi franceză, ceva sciinţi, maĭ ales matematică; dar aceste din urmă cunoscinţi eraŭ superficiale. Ca rezultat decĭ învetămêntul grecesc dadu róde fórte slabe; el nu sluji spre a desvolta mintea Românilor, ci avu numaĭ efectul de a înstrăina o bună parte din popor de limba şi cugetarea naţională.

Un efect însemnat al culturei grecescĭ fu îndreptarea Românilor cătră Franţia. Anume aprópe toţĭ principiĭ fanarioţĭ fusese dragomanĭ aĭ Porţeĭ; decĭ cunosceaŭ fórte bine limba diplomatică, care de la epoca luĭ Ludovic al XIV-lea, era cea franceză. Toţĭ Grecii, care aspiraŭ la postul de dragoman şi apoĭ de domn în ţările române, învĕţaŭ pe fiiĭ lor

limba franceză, fie cu dascălĭ francejĭ în casele lor, fie trimeţîndu'ĭ în Franţia. Greciĭ, dând tonul în ţările române, introduseră moda învĕţăturei limbeĭ franceze. Maĭ mulţĭ boierĭ românĭ de la începutul secululuĭ al XIX-lea ţin profesorĭ francejĭ în casele lor, şi în anul 1803, întâlnim pe un fiŭ de boier, Bogdan, învĕţând dreptul în Paris. Maĭ târdiŭ trezindu-se în Românĭ consciinţa că sunt un popor de viţă latină, eĭ se apropieră şi maĭ mult de Franţia, şi începu acel curent puternic cătră civilisaţia franceză, care transformă faţa ţărilor române.

§ 50

Cultura românéscă în epoca Fanarioţilor.

Din fericire pentru Românĭ, alaturea cu cultura grecéscă, se manţine în destul de vie şi de puternică şi o cultură romanéscă, continuarea aceleĭ desvoltate în vécul al XVII-le, în urma introducereĭ limbeĭ române în biserică; ba în Transilvania. nisce împrejurarĭ, particulare acesteĭ ţărĭ, aduseră chiar o nouă şi puternica înflorire a literatureĭ naţionale române.

Cultura românéscă în Transilvania. — Transilvania căduse sub împărăţia Austrieĭ în 1699, prin pacea încheiétă la Carlovitz. Cât timp ţara stătuse sub Turcĭ, acestora le era indiferent ce soiŭ de credinţă creştină era împărtăşită de popórele ce o locuiaŭ (Românĭĭ o ţo locşĭ, Ungurĭĭ şi Saşĭĭ protestanţĭ). De îndată ce Austriacĭĭ catolicĭ puseră mâna pe Transilvania, eĭ cautara să restrângă pe cât se putea doctrinele protestante şi să lăţască catolicismul. Eĭ vroiră să întrebuinţeze, spre lăţirea acestuĭ cult, pe Românĭ, ademenindu-ĭ a trece la religia lor, cu făgăduinţa de a fi rîdicaţĭ din starea decăduţă în care se aflaŭ, şi a li se da o egală îndreptăţire în ţară cu popórele domnitóre. Românĭĭ se lasară să fie atraşĭ, şi parte din eĭ, aprópe jumătate, încheiéră un act de unire cu biserica catolică (1701). Românĭĭ aceş ia, *uniţĭ* sau *uniaţĭ*, se deosebesc, prin dogmele lor, de aceĭ ortodocşĭ. Ca şi catolicĭĭ eĭ recunosc pe papă de cap al sericei; mărturisesc că sfântul Duh purcede şi din Fiul, nu numaĭ din Tatăl, cum cred Ortodocşĭĭ şi admit purgatoriul, adecă un loc pe ceea lume între raiŭ şi iad în care ce ce

nu au comis păcate mari se pot curăți (purga) de ele. Slujba religiósă se face însă la Românii uniți în românesce, nu în limba latină, ca la Catolicĭ, și formele exteriore ale slujbeĭ dumnezeescĭ (îmbrăcarea preoților cu veșminte, eșirea cu sfintele daruri etc.) se săvêrșesc după ritul ortodox.

Catolicii, pentru a face ca Românii să priméscă mai deplin credința lor, trimiseră mai mulți tineri teologi români la Roma, spre a'i învĕța acolo credința catolică în colegiul Iezuiților. Dintre aceștia, cei mai însamnați sunt: *Samuel Micu*, *Gheorghe Șincai* și *Petru Maior*. Acești trei luceferi ai cultureĭ Românilor de peste munți, nu se ocupară însă în Roma numai cu studiĭ teologice. Transportați în marea cetate, din care poporul român își trăgea originea, ei se puseră pe studiul istorieĭ și, întorcêndu-se în Transilvania, se apucară de scris cercetări istorice și limbistice asupra poporuluĭ român. Micul scrise *Gramatica română cu litere latine*; Șincaĭ o mare și întinsă lucrare istorică asupra întreguluĭ néin românesc, întitulată *Cronica Românilor*; iar Petru Maior un studiu amăruntit asupra originei poporuluĭ român în Dacia Traiană, întitulat *Istoria pentru începutul Românilor*. In aceste lucrăriĭ, toți treĭ învățați desvoltau încă mai deplin și cu mai multe dovezi decât cum făcuse scriitorii din principate, ideile fundamentale pe care se razimă desvoltarea poporuluĭ nostru:

1) Că suntem coborîtori din marele popor roman.

2) Că toți Românii din tóte țările locuite de eĭ, de și despărțiți politicesce, tot un ném sunt.

3) Că am stat în Dacia neclintiți de la colonizarea luĭ Traian până în ḑilele nóstre.

Mai ales un lucru se sileau acești scriitori să pună în lumină: adânca decădere în care se afla poporul român pe vremile lor și rușinea cea mare pentru el, de a fi căḑut așa de jos, când se cobora din o origine atât de ilustră. Acéstă idee, pătrunḑênd tot mai mult în mintea poporuluĭ român, îl împinsă a tinde tot mai mult cătră progres, spre a se înălța iar acolo de unde se coborîse.

Revoluția luĭ Horia, Cloșca și Crișanu. — Românii însă traseră, din unirea lor cu biserica catolică, numaĭ acest folos teoretic și cultural. Pentru viața lor de tóte zilele, pentru

interesul practic, unirea nu le fu de nicĭ un ajutor; căcĭ de și împĕratul, preoții catolicĭ și ocârmuirea germană vroiaŭ să deie și Românilor tóte drepturile în Transilvania (acele de a alege deputați la dietă și a lua parte la legislația țăreĭ; acele de a ocupa funcții publice, de a poseda pământ în proprietate etc.). Ungurii și Sașii se opuneaŭ din tóte puterile, pentru a nu pierde folósele, ce le trăgéŭ din asuprirea poporuluĭ român, ce lucra la eĭ ca robĭ. Tóte propunerile de îmbunătățire a sórteĭ Românilor, făcute de guvernul austriac,

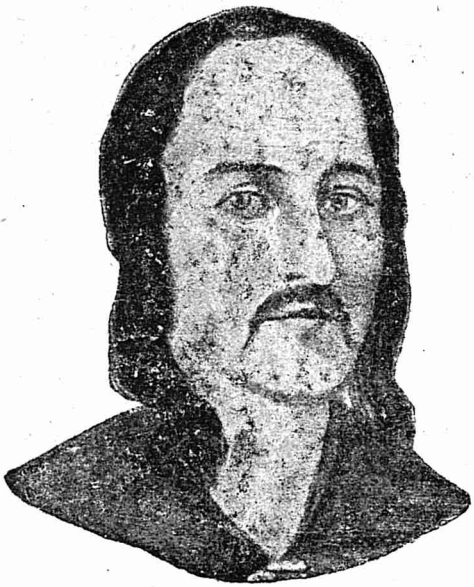

Horia.

eraŭ respinse de dieta slvTanieĭ, rancompusă numai din Ungurĭ și Sașĭ. Românii dieci îșĭ vênduse, fără nicĭ un folos, credința strămoșască, primise unirea cu catolicii, fără ca sórta lor să se îmbunătățască. Vĕdênd eĭ că cu binele nu pot să'șĭ îndrepte starea, se hotărîră să recurgă iar la revoluție spre a ajunge acéstă țintă.

Revoluția izbucni în 1784, pe când domnia împĕratul bine-voitor cătră poporul de jos, Iosif al II-lea. Acesta vroia

numai decât să libereze pe țărani din lanțurile șărbiriei, adecă să le dea voia liberei strămutări. Ordinele sale în atare privire fură puse la o parte de autoritățile unguresci ale Transilvaniei. Neculai Ursa Horia, țăran din cotuna Albacul, se înțelese cu alți doi țărani, Closca și Crișanu și răsculă poporul contra nobililor Unguri. Românii, având de resbunat nedreptăți și asupriri seculare, pornesc cu mare furie contra Ungurilor, îi tae și îi măcelăresc, dau foc locuințelor lor și vroiaŭ să stărpéscă cu totul némul cel uricios al Ungurilor din țéra lor de baștină. Iosif al II-lea, care era pe atunci încurcat în un resboiŭ cu Olanda, e nevoit să astâmpere rascóla, prinzând pe copiii ei și dându'i morții prin muncile roții. Totuși el recunoscu dreptele cereri ale țăranilor români), decretând ca ei să fie, de atunci înainte, liberi a se strămuta unde vor vroi, să se pótă însura fără învoirea stăpânului si să se pótă deda și la învețarea sciințelor și a meșteșugurilor (1785). De atunci înainte poporul român din Transilvania se dadu tot mai mult la învățătură și adăpându-se cu ideile marilor săi învățători, desvoltă tot mai mult în sufletul său simțimintele patriotice și naționale. Din Transilvania mai mulți învățați vor trece în țarile române, ca profesori, care vor activa și aice reînvierea iubirei de țară.

Cultura românéscă în Muntenia și Moldova.—In tot decursul epocei fanariote, mișcarea culturală românéscă se mănține alături cu acea grecéscă. Așa dacă în bisericile bogate se slujia în grecesce, în cele sarace slujba se făcea în limba română; dacă în salóne și la curte se vorbea grecesce, limba obicinuită de înțălegere a poporului era cea română; documentele se redactaŭ în deobște în limba națională, chiar sub domnii acei ce nu o vorbeaŭ de loc; cărțile bisericesci urmaŭ înainte de a se traduce pe românesce și mai mulți scriitori români așterneu pe hârtie, tot în limba lor suferințele poporului român sub domnia străină. Ast-fel în Muntenia găsim o *cronică anonimă* de la 1689 înainte, apoi cronicile scrise de *Radu Grecénu* și de *Radu Popescu*; iar mai târdiŭ, către sfîrșitul epocei fanariote, găsim doi cronicari fórte însămnați; *Dionisie Eclesiarcul* și *Zilot Românul*, care scriu cu multă căldură, iubire de țară și indignare contra Grecilor, suferințele suportate de Români de la ei. In Moldova isto-

riografia se mănţine, în întâia parte a epocei Fanariote, aprópe la înălţimea la care ajunsese sub Ureche şi Miron Costin, şi anume prin cronicarii *Neculai Costin*, *Axinte Uricarul*, *Ioan Neculcea* mai ales, care pretutindene dojănesc pe Grecî şi plânge ţara luî de nenorocirile pe care e nevoită să le sufere din pricina lor; apoi urméză *Neculaî Mustea* tot atât de protivnic Grecilor, o *cronică anonimă* ce a fost tradusă în grecesce de *Alexandru Amiras*, *Ioan Canta* şi în sfârşit ultimul cronicar moldovan *Enache Cogălniceanu*, care încetéză descrierea evenementelor cu anul 1774. De la el înainte, istoriografia în Moldova apune, tocmaî în vremea ce ea revine la o nouă înflorire în Muntenia, cu Dionisie Eclesiarcul şi Zilot Românul. Dar lipsa cronicarilor este înlocuită în Moldova cu producerî literare de altă natură, precum cu vestitul necrolog (cuvênt de înmormântare) asupra luî Ştefan cel Mare, alcătuit de un necunoscut pe la sfârşitul véculuî al XVIII-lea. Acest cuvênt este fórte frumos, plin de înminunare, pentru măréţa figură a eroulul moldovan şi respirând pretutindene cea mai arđétóre iubire de ţară. Se mai găsesce şi un cuvênt al unuî ţăran către boieriî, în care aceştia sunt mustraţi pentru modul cum eî exploatau munca ţăranuluî, precum şi mai multe satire contra Grecilor.

In afară de aceste scrierî, care erau fórte cetite de po porul român, de şi nimene nu îndrăznea să le tipărescă, ca unele ce erau îndreptate contra Grecilor, se mai înfiinţază către sfârşitul epocel fanariote niste şcóle românescî, de caracter mai înalt decât simplele şcóle de preoţie. Aşa în Moldova se înfiinţază, la Socola lânga Iaşi, o şcólă de catehezie (**1804**) adecă de preoţie mai înaltă, în care se învéţa şi istoria, limba latină şi gramatica. *Gheorghe Asaki*, fiul preotuluî Leon Asaki, ce studiase în Lemberg, Viena şi Roma, deschide la Iaşi o şcólă pentru formarea de ingineri hotarnicî, (**1813**) şi o şcólă analógă, este deschisă în Bucurescî de către învéţatul Român din Transilvania *Gheorghe Lazăr* (**1816**). Era nevoie a se înfiinţa şcóle de inginerie în limba română, din pricina multelor procese de delimitări de moşii, pentru limpedirea cărora se simţia nevoia unor ingineri hotarnicî. Aceştia însă trebuind să iee cunoscinţa hotarelor moşiilor din vechile documente românescî, trebuia ca pregătirea lor sciinţifică să se facă în limba română. Din acéstă nevoie însă se vede cât de puţin serios era studiul matema-

ticilor în școla grécă, de óre-ce cu tótă artimetica, geometria, algebra și trigonometria, ce se învĕța în școlele grecescĭ, nu se ivise nicĭ un singur inginer hotarnic grec. Lazăr însă, crescut în ideile naționale și patriotice ale luĭ. Micu, Șincaĭ și Maior, întreținea, în lecțiile sale de matematicĭ, și cursurĭ de istorie și de limba românéscă.

Gheorghe Lazăr.

Aceste începuturĭ treziaŭ tot maĭ mult, în poporul românesc, dorința de a se desvolta după propria luĭ fire, de a da o maĭ mare întindere studiilor în limba națională; dar Grecii se opunéŭ la atare lățire a mințeĭ românescĭ. Rĕsturnarea domnieĭ fanariote înlătură acéstă piedică și dădu un avânt puternic culturei naționale

PARTEA IV-a

ISTORIA CONTIMPURANA

(*De la revoluția lui Tudor Vladimirescu până în ḑilele nóstre*)

(1821—1881)

CAP. XIII

§ 50

Revoluția lui Tudor Vladimirescu.

Răscóla Grecilor contra împĕrăției turcești. — Greciĭ carĕ căḑuse sub Turcĭ, maĭ ales de la cucerirea Constantinopoleĭ, 1453, nu putuse nicĭ odată să se deprindă cu jugul turcesc și căutaŭ necontenit să se răscóle. Eĭ eraŭ susținuțĭ în tendințele lor prin mulțimea de Grecĭ bogațĭ, răspândițĭ prin deosebitele oraşe marĭ ale Europeĭ. Se organiză în curând o ligă națională, *Eteria*, care avea de scop emanciparea Grecilor de sub stăpânirea mahometană. Se adună sumĭ marĭ de banĭ, la care contribue și națiunile europene apusene, care credeaŭ că trebue să plătéscă o datorie de recunoscinţă către strănepoțiĭ aceluĭ popor, din scrierile căruia Europa supsese spiritul eĭ de regenerare. Cu tóte că popórele vedéŭ cu ochĭ bunĭ acéstă încercare, guvernele Europeĭ nu puteaŭ să o sprijine, căcĭ ele, spăriete de marea revoluție franceză, încheiese între ele o legătură, *sfânta alianță*, menită a înăbuși spiritul revoluționar, orĭ unde s'ar manifesta. Poporul rusesc, care uri de mórte pe Turcĭ, vedea cu plăcere organizarea răscóleĭ grecescĭ chiar în sinul sĕŭ, în Basarabia; dar guvernul rusesc nu putea să o sprijine făță, tot din cauza sfinteĭ alianțe.

Alexandru Ipsilanti un maior din armata rusască, fiŭ de domn grec din principate, organizază răscóla Grecilor în

Basarabia și trece, cu un corp de armată, Prutul în 1821 este primit în Iași de *Mihail Sufu*, și Turcii de aicĭ sunt măcelăriți; după aceea scobóră cătră Muntenia, unde, murind, tocmaĭ pe atuncĭ domnul acesteĭ țărĭ *Alexandru Sufu*, Muntenia rămăsese fără stăpân. Până la sosirea luĭ în Bucurescĭ, Alexandru Ipsilanti numesce în Muntenia ca locoțiitor al seŭ, pe *căpitanul Iordachi.*

Revoluția luĭ Tudor Vladimirescu.—Românii, vĕdĕnd că se pornesce din țările lor o răscóla, care putea să aibă ur-

Tudor Vladimirescu.

mărĭ cumplite pentru eĭ, protestéză contra mișcăreĭ luĭ Ipsilanti, făcênd și eĭ o revoluțiune, însă nu în contra Turcilor ci în contra Grecilor. Indată după ce Alexandru Ipsilanti esă din Iași cătră Bucurescĭ, boierii *Gherghel* și *Istrati* din Bo-

toșanĭ răscóla satele asupra Grecilor. Fiind-că mulțĭ boierĭ românĭ erau greciți, apoĭ rascóla țăranilor românĭ nu prea alegea pe Grecĭ de boierĭ, prădă și jăfuea pe unii cât și pe alțiĭ, vroind să răsbune ast-fel suferințele, ce le indurase atâta vreme. In acelașĭ timp în Muntenia, se face o mișcare identică, însă mult maĭ însemnată. *Tudor Vladimirescu*, ofițer în armata luĭ Iordachi, este însărcinat din partea acestuia să se ducă cătră Serbia, spre a provoca și acolo poporul la răscólă. Tudor în loc de a sluji scopurilor grecescĭ, cum trece Oltul, răscóla și el pe țăranĭ și anume în contra Grecilor, și pentru a'ĭ atrage maĭ curând cătră sine, îĭ scutesce de două dărĭ asupritóre, *văcăritul* și *vinăritul*. Țaranii îl încunjură în numĕr de 10,000 îl numesc *Tudor Vodă* și plécă cu el cătră Bucurescĭ, jăfuind în calea lor pe toțĭ boieriĭ sau Grecii ce'ĭ întâlneaŭ. Tudor scrie o scrisóre cătră Turcĭ în care le arată că el nu s'a resculat în potriva lor, ci în potriva Grecilor și a boierilor, care sug și mănâncă țara. De asemenea scrie și cătră Rușĭ. Alexandru Ipsilanti, îngrijindu-se de mișcarea luĭ Tudor, îl chiama la consfătuire, în care Tudor îĭ spune verde, că Românii nu'și pot pune în pericol țara lor pentru interese străine: că în Grecia este locul Grecilor, iar în Romania acel a Românilor. Alexandru Ipsilante, pentru a scapa de opoziția luĭ Tudor, îl atrage într'o cursă și'l ucide; armata luĭ se împrăștie și Grecii ramân stăpânĭ iarăși pe situațiune. Turcii, venind asupra Grecilor, îĭ bat la *Drăgășani*, de unde Grecii fugind la Iași, ultimele lor rămașițĭ sunt sfaramate la *Sculeni*. Turcii neținând samă de declarațiile Românilor, că eĭ nu se răsculase contra dominațiunei otomane, ci în contra Grecilor care'ĭ despoiau, daŭ foc Bucureștilor și Iașilor, ceea ce provócă fuga unei marĭ părți din poporațiune, așa numită *bejănie*.

Revoluția luĭ Vladimirescu avea maĭ întâiŭ un caracter social, de óre-ce vroia să câștige câte-va drepturĭ pentru popor contra claseĭ privilegiate a boerilor; era încă și națională, întru cât era îndreptată contra elementuluĭ străin al Grecilor și în sfârșit maĭ avea și un scop politic, adecă tindea la schimbarea feliuluĭ ocârmuireĭ, pe care vroia s'o încredințeze unor domnĭ din țară. Ea izbuti însă numaĭ în aceste două de pe urmă punte, răspingênd pe Grecĭ din țară și de la guvern.

Cât despre privilegiile boierilor, ele rămaseră neatinse; ba se întăriră încă şi mai mult prin regulamentul organic.

Domniile pământene. — Turcii, vĕdĕnd că Grecii s'aŭ resculat, ţin samă de cererile Românilor şi restitue iarăşi în scaunele române domnia pământénă, punĕnd în Moldova pe *Ioan Sandu Sturza* iar în Muntenia pe *Grigore Ghica* la **1822**. Ei domnesc numai 6 ani, până la **1828**, când isbucnind răsboiul între Ruşi şi Turci ei esă din scaun. In cursul domniei lor aŭ de luptat cu mari greutăţi: mai întâiŭ cu lipsa mare de bani, fiind ţările stórse şi sărăcite prin trupele turcesci ce înăbuşise revoluţia grecéscă. Apoi ei vroind s'o mai taie unele din privilegiile boierilor mari, fac ca acei ce eşise din ţară, la isbucnirea revoluţiei grecesci, să nu voiască a reîntra în ele şi să se apuce de uneltiri şi tânguiri către Rusia pentru a'i scóte din tronuri. Totuşi ei ieŭ óre-care măsuri pentru ridicarea stărei Muntenieĭ şi Moldoveĭ, mai ales în ce privea învĕţământul în limba română. Dar tóte începuturile lor sunt nimicite când întră armatele rusesci în principate.

Răsboiul terminat prin pacea de la Adrianopole. — Murind împĕratul Alexandru I şi urmându'i Neculaĭ I. care nu se credea atât de legat prin tratatul sfinteĭ alianţe, pe care nu el îl iscălise, ci tatăl sĕŭ Neculaĭ, se hotărăsce a face pe placul poporuluĭ rusesc şi a ajuta revoluţia grecéscă. El declară răsboiŭ Turcilor şi după ce îi bate în mai multe locuri, îi silesce să subsemneze pacea de la Adrianopole în **1829**, prin care se stipuléză:

1) Neatârnarea Grecieĭ.

2) Plata uneĭ contribuţiuni de răsboiŭ de 10 milioane de galbeni, până la istovirea căreia Ruşii se mănţie ca zălog principatele române.

3) Turcii să se oblige a recunósce de bune regulamentele administrative pe care Ruşii le vor face în principate în timpul ocupaţiuneĭ lor.

Plata celor 10 milióne, nefăcêndu-se de cât în **1834**, Ruşii păstrară ocârmuirea principatelor române de la 1828, când domnii Sandu Sturza şi Grigore Ghica sunt nevoiţi să părăsască tronurile, şi până la 1834, când Ruşii esă din ţările române. Muntenia şi Moldova stătură deci 6 ani sub administraţia rusască.

§. 51.

Regulamentul organic și domniile regulamentare.

Regulamentul organic și ocupația rusască. — Rușiĭ, în timpul ocupațiuneĭ lor, întreprinseră reorganizarea principatelor române, care era din cele maĭ rele. In 1832 regulamentul era gata și se puse în lucrare; iar în 1834, când eĭ se retraseră din principate, obligară pe Turcĭ a recunósce de valabil acest regulament, prin tratatul de la Petersburg. Noua organizație introdusă de Rușĭ era în multe puncte un progres însemnat asupra stăreĭ vechĭ. Anume veniturile țăreĭ în loc de a curge numaĭ cât în pungile domnilor, eraŭ întrebuințate la întimpinarea diferitelor nevoĭ ale țăreĭ; așa afară de școle, se organizază justiția cu judecătorĭ plătițĭ de stat; se iaŭ măsurĭ pentru a face șosele, podurĭ, a se ilumina orașele, a se organiza o mică armată. Se înființază cutiile sătescĭ (un fel de case de economie pentru sate), coșerele de rezervă, unde se depunea în aniĭ mănoșĭ câte o parte din recoltă, care să îndeplinéscă nevoile în aniĭ de lipsă.

In deobște acest regulament tinde însă a favora clasa boierilor. Tóte dările acele, la care eraŭ supușĭ și boierii în timpurile maĭ vechĭ, precum oeritul, văcăritul, vădrăritul etc. sunt suprimate și se păstréză numaĭ darea țărănéscă, *birul*, câte 30 leĭ vechĭ pe an de familie. Prin acéstă măsură se scutesc absolut boierii de dărĭ, un principiu ce până acuma nu fusese cunoscut în țările române. Șărbirea țăranuluĭ este în aparență desființată, adecă i se dă voie de a se muta; dar strămutarea țăranuluĭ de pe o moșie este încunjurată cu atâtea greutățĭ, în cât învoirea acésta devine iluzorie. El trebuia să plătéscă dările pe 5 anĭ înainte și să lese în profitul proprietaruluĭ casa și grădina, fără despăgubire, pe lângă alte îndatoriri îngreuetóre. Claca saŭ boierescul, adecă obligațiunea țăranuluĭ de a munci proprietaruluĭ, pentru dreptul de a trăi și a se hrăni pe moșia luĭ a fost mănținută. Țăranul era obligat să lucreze 24 ḑile pe an; însă munca ce i se cerea să facă în aceste ḑile nu se puțea îndeplini nicĭ în 60. De exemplu: el trebuia să muncéscă câte 30 de prăjinĭ de secere pe ḑi; în acest secerat intra și strânsul și caratul la arie, așĕḑarea snopilor în gireḑĭ, acoperirea gireḑilor cu stuh,

care trebuia să'l tae și să'l aducă de la baltă, care tóte aceste fără îndoială nu puteaŭ fi îndeplinite într'o singură di. Țăraniĭ decĭ suportau tóte greutățile statuluĭ; de drepturi însă nu se bucuraŭ maĭ de loc; astfel nu puteau să între în funcțiunĭ, și de aceea le era închisă și școla maĭ înaltă din Iașĭ, unde eraŭ primiți pe lânga fiĭ de boierĭ, numaĭ aceĭ de preoți, neguțitorĭ și mazilii. Țăranii puteaŭ învăța numaĭ în școlele popescĭ, încât puteau deveni preuțĭ, și apoĭ fiiĭ lor, în a doua generație, învețaŭ maĭ departe. Țăranii nu puteaŭ înainta în rangurile militare și primeau pedepse corporale, bătaia cu biciul de către calăŭ, pe când boierii erau de obiceiŭ surguniți la vr'o mănăstire.

Domniile reglementare. — Sub acest nume sunt cuprinse domniile instituite în țările române în timpul cât a avut putere de lege în ele regulamentul organic. Aceste domnii sunt în număr de treĭ, două în Muntenia: a luĭ *Alexandru Ghica* 1834—1842 și a luĭ *Gheorghe Bibescu* 1842—1848, și una în Moldova, acea a luĭ *Mihaĭ Sturza*, care se prelungesce în tot decursul cât ținură ambele domnii muntene; ba domnul Moldoveĭ nefiind răsturnat de revolutia din 1848, precum se întâmplă lucrul cu Bibescu, Mihaiu Sturza rămâne domn până în 1849.

In tot decursul acestor domnii se petrec două serii de fapte paralele; pe de o parte țările române propășesc pe calea reformelor și a culturei; pe de alta, ele sufer tot maĭ mult amestecul Rușilor în conducerea daraverilor lor.

Așa în Muntenia sub Alexandru Ghica, se ieŭ măsurĭ pentru înființarea unor pichete de păzitorĭ pentru strajuirea malului Dunărei; se hotărește alungarea vagabonților peste granița; se dispune o regulată ținere a actelor stărei civile (acele ce constataŭ nascerile, căsătoriile și morțile); se hotarește ca nimene să nu maĭ pótă întra în slujbe fără atestate din școle. In 1836 se declară Brăila de porto-franc, adecă marfurile puteaŭ întra în el fără a plăti vama, pe care o plăteau numaĭ la împărțirea lor în țară; se rânduesce o comisie pentru unificarea măsurilor; se face un regulament al farmaciilor, cerându-se de la farmaciștĭ cunoscințile trebuitóre; se opresce explótarea și stricarea pădurilor mânăstirescĭ.

Sub Gheorghe Bibescu, se atribue o parte din economiile realizate de ocărmuire la răscumpărarea robilor țigani; se

sporesce numĕrul armatei; se reduc despăgubirile datorite de ţaranu proprietarilor pentru muncile nefăcute de eĭ; se crează venituri nouĕ pentru oraşe; se institue o clacă de 6 ḑile pe an ce trebuia făcută de sateni pentru lucrarea şoselelor, cu mijlocul căreia se aştern mai multe şosele, cele d'intâĭ căĭ de comunicaţiĭ din Muntenia; se face un pod peste Olt peste care până atuncĭ se trecuse numai cu şăicĭ; se sporesce taxa vămeĭ de la 3% la 5%, spre a mări veniturile ţăreĭ; pe de altă parte se suprimă taxele vamale dintre Moldova şi Muntenia, cea întâĭ măsură de unificare a intereselor acestor douĕ ţărĭ; se zidesc mai multe închisorĭ; se ieau măsurĭ pentru repararea mănăstirilor şi în sfîrşit să desrobesc Ţiganiĭ statului şi aceĭ aĭ mănastirilor, mai rămânênd robĭ numaĭ aceĭ aĭ particularilor.

Paralel cu aceste domnii, spornice în rezultate pentru propăşirea poporului din Muntenia, se deosebesce prin aceleaşi însuşiri şi domnia luĭ Mihaiŭ Sturza din Moldova. Se ieau bună óră măsurĭ pentru înfrumuseţarea oraşelor, curăţirea şi luminarea lor; se mai răstrâng puterile cele prea largĭ ale consulilor străini, în privirea dreptuluĭ de a'şi protegui supuşii; se opresc tocmelele prin care ţăranii se obligaŭ a plăti în muncă, dobânda banilor împrumutaţi de eĭ; se opresc silniciile exercitate de funcţionarĭ asupra ţaranilor, pentru a'ĭ obliga la muncĭ gratuite; se apĕra pe sătenĭ de nedrépta măsorişte a pământuluĭ ce trebuiaŭ sa'l muncéscă conform regulamentuluĭ organic; se maĭ ieaŭ măsurĭ pentru stârpirea lăcustelor, a lupilor şi a câniloŕ vagabondĭ; de asemene pentru acea a făcĕtorilor de rele, care umpleaŭ ţara şi făcéŭ drumurile cu totul nesigure. Şi Mihaiu Sturza emancipéză pe Ţiganiĭ mănăstirilor şi pe aceĭ aĭ statuluĭ.

Domniĭ acestor timpurĭ însă eraŭ nevoiţi să ţină samă necontenit de dorinţile Rusieĭ, care învoia numaĭ luarea măsurilor pentru îndreptarea stăreĭ materiale a locuitorilor, dar nu tolera nicĭ cătuşi de puţin desvoltarea naţională, înalţarea cugetăreĭ spre o viaţă maĭ liberă, şi cerea ca ţările române să se pórte numaĭ aşa cum îĭ plăcea eĭ, fără a învoi nicĭ într'un chip domnilor a se abate de la instrucţiile, ce le dădea. Se încinse decĭ, contra apĕsăreĭ absolute a Rusieĭ, o luptă a partideĭ naţionale, adecă a celor dintre barbaţiĭ romănĭ care doriaŭ pentru ţara lor, nu numaĭ un traiŭ bun material, ci şi

o viață vrednică de ómeni. Acéstă luptă se desfășură mai ales pentru a apera desvoltarea intelectuală a Românilor de piedecile rîdicate de Rusia în calea ei.

§. 53.

Desvoltarea culturală de la 1822—1848 și apĕsarea Rusieĭ

Desvoltarea culturală de la 1822—1848.—Odată cu revoluția pornită în ambele principate contra Grecilor din partea Românilor, iea avênt și o mișcare culturală, care se manifes-

Alexandru Beldiman.

téză mai întăiŭ în scrieri în contra Grecilor: jalnica tragedie de Alexandru Beldiman în Moldova și poeziile luĭ Naum Rîmnicénu în Muntenia. Românii începuse a'și duce copiii la studiĭ în străinătate și aceștia se întorcéŭ de acolo cu ideĭ

noue. Când vedéŭ în ţările lor robia Ţiganilor, şărbirea ţăranilor şi privilegiile boierilor, le era ruşine de o stare atât de înapoietă. Constantin Radovicĭ din Golescĭ, care călătoresce în 1824—1826 la Geneva, pentru a'şĭ aşeda copiiĭ în şcólele de acolo, biciuesce cu multă dreptate starea cea barbară în care se afla Muntenia, în asemĕnare cu cele-lalte ţărĭ europene prin care trecuse. Intorcêndu-se în Muntenia, el întemeiază împreună cu Ioan Heliade Rădulescu, o societate pentru propăşirea Românilor, care urmărea ca scop: înfiinţare de şcóle, traducerea de cărţi şi înfiinţarea unuĭ teatru naţional. Heliade

Mitropolitul Veniamin Costache.

scrie o gramatică şi traduce maĭ multe poesiĭ de Lamartine, care se cetesc în şedinţele societăţeĭ. In acelaş timp Heliade urma înainte cu ţinerea cursurilor în şcóla din sfêntul Sav, din fruntea căreia Lazăr se retrăsese din causă de bólă.

Către acelaş timp, în Moldova, Mitropolitul Veniamin, vornicul Mihaĭŭ Şturza şi aga Gheorghe Asaki epitropiĭ aĭ şcólelor, stăruiaŭ la Ioan Sandu Sturza domnul ţăreĭ, ca să înfiinţeze în localul mănăstireĭ Treĭ-Erarhilor, unde fusese din

vechime școla luĭ Vasile Lupu, un gimnaziu și nisce clase elementare românescĭ.

După o scurtă întrerupere pricinuită de întrarea armatelor rusescĭ, școlele sunt din nou înființate, atât în Muntenia cât și în Moldova, prin îngrijirea generaluluĭ de Kisseleff, ocârmuitorul rusesc al principatelor române din vremile ocupațieĭ rusescĭ.

Kisseleff este un om cu totul excepțional, ce nu samĕnă de loc în purtare cu Rușiĭ ceĭ-lalți, și care căpĕtând iubire pentru poporul român, în sinul căruia a trăit 6 anĭ și a cunoscut tóte suferințele luĭ, vroia să'l îndrumeze în realitate pe calea progresuluĭ. El ia decĭ măsurĭ serióse pentru întemeierea școlelor, reorganizându-se școlele din Bucurescĭ și din Iași; permite luĭ Heliade să scóta în Bucurescĭ gazeta românéscă *Curierul românesc* și lui Asaki în Iași *Albina românéscă*. El pune să traduca în românesce condica lui Calimah și prevede prin regulamentul organic sume îndestul de însemnate pentru întreținerea unor școle în limba română. Tot în timpul ocârmuireĭ lui se constitue în Bucurescĭ *societatea filarmonică*, care înființază un tĕtru românesc în Bucurescĭ, iar în Iași se întemeiază societatea medicilor și a naturaliștilor, care se pune în curând în legătură cu societățile de acelaș feliŭ din țările străine. Elevii de la școla din Treĭ-Erarhi, indignați că în biserica cea maĭ frumósă a Iașuluĭ se cetea numaĭ grecesce, vroiaŭ să impună în ea cetirea în românesce, din care pricina se provócă o mare batae între elevĭ și călugăriĭ grecĭ de la Treĭ-Erarhĭ. Kisseleff liniștesce spiritele, ordonând ca să se citéscă în românesce parte din slujba Dumnedeéscă.

In curând Românii încep a produce lucrărĭ literare atât dincolo cât și dincóce de Carpați. Așa în Transilvania tipărește Ioan Barac la 1831, vĕstita luĭ poemă *Arghir Elena*, care în stil poporan, expunea, în formă ascunsă a alegorieĭ, cucerirea Dacieĭ de Traian. Gheorghe Bariț întemeiază 1839 cele doŭĕ foĭ periodice românescĭ de peste munți: *Gazeta Transilvanieĭ și Fóia pentru minte, inimă și literatură*, în care ia apĕrarea Românilor contra tendinților Ungurilor de a-ĭ maghiariza. Școla românéscă din Blaș înființată la 1754, se desvoltă și se sporesce numĕrul catedrelor sale. Timoteiŭ Ciparĭŭ predă aicĭ în limba română lecțiĭ

asupra filosofiei germane; Simion Barnuţ, un curs de drept natural, mai întâi în limba latină, apoi de la 1834 înainte în limba română. August Treboniu Laurian publică la 1840 un fel de gramatică, prin care vra să prefacă limba română aprópe cu totul în latinéscă. Un poet de mare valóre este Andreiu Mureşanu, care publică între anii 1843–1848 mai multe poesii patriotice, între care vestita sa odă: „Deşteptă-te Române din somnul cel de mórte".

Ión Heliade.

In Muntenia redeşteptarea minţii româneşci îşi lua sborul sub conducerea lui Ioan Heliade Rădulescu, iar în Moldova sub Gh. Asaki, catră care veniră în curând să se adaogă puteri noue şi tinere. Heliade scrie tratate de istorie, gramatică, retorică, apoi poesii, precum Zburătorul şi îndémnă pretutindene la scris pe tineri cu talent. El ţine o corespondenţă bogată cu Costache Negruzzi din Moldova, prin care ei se înţăleg asupra traducerei poemei „Ierusalimul liberat" a Italianului Tasso; procură lui Cogălniceanu din Iaşi o tipografie, din care apoi esă revista literară moldove-

néscă: Dacia literară. Asachi în Moldova scrie în acest timp mai multe novele istorice, precum: Muma lui Ştefan cel Mare la cetatea Némţului, însoţindu-le de tablouri, lucrate de un pictor italian, după arătările lui.

Pe lângă aceşti stâlpi ai mişcărei intelectuale se ivesc alţi lucrători pe acelaş tărâm, care lasă în curînd în urmă pe dascălii lor. Aşa în Muntenia Boliac, care se ocupă cu arheologia, istoria şi poesia, scóte o fóie literară intitulata *Curiosul*; apoi Neculai Bălcescu, unul din cei mai mari istorici

Gheorghe Asaki

ai Românilór care întemeiază, împreună cu Laurian, revista Magăzinul istoric pentru Dacia, în 1845, şi scrie aice mai multe cercetări istorice însămnate, precum: Puterea armată la Români, Românii şi Fanarioţii, logofetul Miron Costin, istoricul Moldovei. Tot în Magasinul istoric se publică pentru prima óră cronicele muntenesci. Mai apar ca poeţi: Ión Văcărescu, Paris Momulénu (cântece patriotice), Vasile Cârlova (odă pe ruinile

Târgoviștei, marșul oștirei române 1831), Bolintinénu care scrie legende istorice în versurĭ, analóge novelelor istorice în proză ale luĭ Asaki, și marele poet muntén Grigorie Alexandrescu, cu poesiile luĭ pline de foc patriotic, precum e Umbra luĭ Mircea. In Moldova, în acelașĭ timp, Mihaiu Cogălnicénu, după ce scóte împreună cu Asaki revista Alăuta românéscă în 1839, fóia fiind suprimată de Rușĭ, eĭ editézá o nouă revistă Dacia literară în 1840, care este și ea închisă de o carmuire după cererea Rusiei; în sfârșit a treia revista scósă de el, Fóia sciințifică și literară, are aceeașĭ sórta. In 1843 Cogălnicénu este numit profesor de istoria națională la Academia din Iașĭ. In lecția lui întroductivă protestézá contra luareĭ Basarabiei și contra privilegiilor boieresci și este imediat destituit. Costache Negruzzi scrie Aprodul Purice, o poema națională, Alexandru Lăpușnénu, novela istorica și mai multe piese de teatru, precum Doi țarani și cinci cârlani. Pe lânga alțĭ poeți precum Vasile Pogor care traduce Henriada lui Voltaire, G. Săulescu, Cavalerul Stamate (din Basarabia), Alexandru Donici, fabulistul, Costache Negri, apare cel mai mare poet al Românilor, Vasile Alexandri. El începe a publica poesiĭ în forma poporană precum: Doina, Baba-Clónța, Sora și hoțul, Craiŭ-Nou, în Fóia sciințifică și literara din Iași în 1844. El mai publică apoi Sentinela româna, o descriere a luptelor vitejesci ale Românilor. Inșîre-to Mărgărite, o prelucrare poetică a basmului poporan, Trei fete de împĕrat. Alexandri mai scrie și piese de teatru, în care zugrăvesce minunat tipurile societațeĭ timpului său, precum e Cucóna Chirița.

Tot pe atunci vin din Ardeal în țarile române mai mulțĭ învețațĭ ca profesorĭ, transplantând în Muntenia și Moldova ideile patriotice și naționale, iubirea adâncă despre trecutul Românilor pe care eĭ o supsese din marilĭ scriitorĭ aĭ Ardéluluĭ, Micu Șincaĭ și Petru Maior. D'intre acești profesorĭ sunt: Gheorghe Lazar în Bucuresci, Aron Florian la școla de la Golescĭ, Vasile Fabian la școla Trei-Erachĭ. Aceștia sunt urmațĭ apoĭ de un numĕr tot mai mare de învețațĭ ardeleni (Laurian, Ión Maiorescu, Petru Câmpénu, Radu Tempea etc.) care vin dincóce de munțĭ sa însuflețésca. folosul patriotismului.

Lupta contra Rusieĭ. După retragerea luĭ Kisselef din țările române și instalarea domnilor românĭ în puterea re-

gulamentului organic, Rușii vĕdură în curînd că rĕŭ făcuse Kisseleff, când el sprijinise cultura națională și limba românéscă. Românii anume, convingêndu-se pe fie-ce zi mai mult de valórea lor ca popor, tindéŭ a trăi tot mai neatârnați, a nu asculta de alții în chipul cum trebuiaŭ să'și întocméscă țara, a dori să facă legi după placul lor și nu după acel al Rusiei. Acéstă putere înțălese îndată că o asemene năzuință nu'și avea aiurea originea eĭ de cât în desvoltarea ideei naționale, a mândrieĭ ce cuprinsese pe Români, de când ei se sciaŭ că sunt coboritori aĭ mareluĭ popor roman și Rusia începe deci a combate pe tóte căile silințele Românilor de a'și desvolta naționalitatea lor.

Așa ea urzi intrigi prin consulul ei, baronul de Rukman, pentru a face să se desființeze teatrele naționale întocmite în Bucurescĭ și Iași. Rușii vreaŭ apoi să împiedice pe Români de a mai propune orĭ-ce soiŭ de măsurĭ spre îmbunătățirea sórtei lor, fără învoirea împeratuluĭ. Ei vreaŭ, pentru a ajunge acest scop, se adaogă un noŭ articol la regulamentul organic, ce fusese acum votat și sancționat definitiv. Prin acel nou articol se spunea că nicĭ o măsură nu va putea fi luată în țările românescĭ fără învoirea Rusieĭ. Adunarea din Muntenia protestă cu energie contra acesteĭ încalecări a dreptului de autonomie a țăreĭ: dar ea este închisă prin un firman zmuls de Ruși de la Turcĭ. Heliade era să fie surgunit fiind-că scrisese o broșură în care demonstra latinitatea némuluĭ românesc. Un francez Vaillant organizând prea bine școla din Sf. Sava, Rușiĭ cer de la Alexandru Ghica să'l dee afară din directoratul acelei școle, cerere la care domnul e nevoit să se supună. Cele treĭ reviste literare moldovene sunt închise una după alta. Rușiĭ se amestecau în tóte daraverile lăuntrice ale țărilor române. Nu se putea pune saŭ scóte nicĭ cel mai mic funcționar fără învoirea consulului rusesc. Când un împricinat pierdea vr'un proces, dacă se jăluia la consul, acesta ordona domnuluĭ să revină asupra judecăteĭ sale; domnul și adunarea nu puteŭ să impună o dare, să hotărască facerea unuĭ drum, unuĭ pod fără a lua învoirea consululuĭ rusesc .Cenzura nu permitea să iasă la lumină decât scrierile învoite de Rușĭ. Intr'un cuvânt eram mai rĕŭ tratați decât chiar supușiĭ împĕrățieĭ rusescĭ; eram

tratați ca popor cucerit de către aceĭ ce se dau chip de proteguitoriĭ noștri.

Paharul se umplu când Rușiĭ crezênd că spiritul de opoziție în țară contra lor e hrănit de școlele românescĭ cerură de la domniĭ Gheorghe Bibescu și Mihaiŭ Sturza să se desființeze învățământul național, să se prefacă academia din Iași și colegiul de la Sf. Sava din Bucurescĭ în niște școle franceze, în care să învețe numaĭ literatura franceză ca cunoscință superióră.

Românii se hotărîră atuncĭ a se răscula, nu atât contra domnilor lor, cât maĭ ales contra Rușilor și contra regulamentuluĭ organic, legiuirea aceea care asigura stăpânirea lor asupra țărilor române. Acésta este revoluția din 1848:

§ 54.

Revoluția din 1848 în țările române.

Prin desvoltarea culturei în țările române se născuse o partidă progresista saŭ națională, care dorea să întroducă în aceste țarĭ principiile liberale, care predomneaŭ în apusul Europei. Piedica cea maĭ mare care se opunea tendințelor acesteĭ partidi era *regulamentul organic*, care consfințea tocmaĭ starea de lucrurĭ pe care vroia să o reforme partida liberală anume: robia țiganilor, șărbirea și claca țaranilor și privilegiile claseĭ nobilare. Partida națională se compunea în mare parte, din tineriĭ fiĭ de boierĭ, ca element inteligent și conducĕtor, și de populațiunea de jos a orașelor ca numer. In contra acestei partidi se opunea acea reacționară, compusă din boieriĭ bĕtrânĭ, Rușĭ și domnĭ ce trebuiaŭ să asculte de acești din urmă. Rușii avéu interes a mantinea regulamentul organic, care dădea țările române în dispoziția lor. Boieriĭ ceĭ bătrânĭ, care vĕduse drepturile lor întarite, ba chiar sporite prin regulamentul organic doréŭ să'l mânție, pentru a se putea bucura de ródele mânóse ale privilegiurilor lor. Tótă chestiunea se învărtea decĭ în jurul regulamentuluĭ organic. Rĕsturnarea acestuĭa și prin urmare rĕsturnarea protectoratuluĭ rusesc era ținta suprema a partideĭ liberale.

In 1848 izbucnesce revoluțiunea, întaiu în Paris, și apoĭ în Viena și în Berlin; după aceea în Ungaria și Italia, și din Ungaria se comunică focul în țările române. Aicĭ nevoe cea mare era scăparea de protectoratul rusesc, și contra acestuia deci se răscólà poporul român.

In Moldova fiĭ de boierĭ încep a se consfatui și a complota pentru a da vênt unei mișcărĭ. Ei comit însă greșala de a se îndrepta maĭ mult în contra guvernuluĭ lui Mihaiŭ Sturza, ce nu era vinovat decât indirect de starea de lucrurĭ ce nemulțamea poporul, pe când adevĕrata cauză a reuluĭ stătea în Rușĭ și în regulamentul organic. Numaĭ dacă revoluția s'ar fi îndreptat contra acelcĭ nedrepte legiuirĭ ar fi putut atrage și masa poporului după ea, de óre ce poporul avea interes a înlătura șarbirea țaranilor și privilegiile boierescĭ. Poporul moldovenesc ne luând parte la mișcarea tinerilor boierĭ, ea putu fi ușor înabușită ;Mihaiu Sturza îi prinde pe toți și îi surgunesce; ast-feĭ se sfarma cuibul revoluțieĭ, care nicĭ nu se maĭ incércă în Moldova.

In Muntenia lucrurile sunt apucate cu maĭ multă ghibăcie. Partida națională scia să întereseze masele poporului, sculându-se în contra regulamentuluĭ organic. Ea provócă în diua de 11 Iunie un mare numer de popor din Bucurescĭ a merge la palat, spre a mulțumi lui Bibescu pentru intențiunile sale patriotice și a'l ruga sa iscăléscă constituția cea nouă a poporului muntén, care desființa tóte principiile regulamentului organic (clăca, robia și privilegiul). Domnul, silit, iscălesce de o cam dată constituția; temêndu-se însă să nu se compromită în ochiĭ Rușilor, trece peste nópte în Transilvania. Prin acéstă manoperă ghibace partida națională puse mâna pe guvern fara a vĕrsa o picătură de sânge, și acésta era neaparat; căcĭ îndată ce s'ar fi întâmplat cea maĭ mică turburare sângerósa, Rușiĭ puteaŭ să între în țară și atunci planurile partideĭ naționale trebuiau să cadă. Vedêndu că domnul s'a dus, partida națională constitue un guvern provizor, compus din *Ștefan* și *Neculaĭ Golescu*, *Eliade* și *Magheru*. Acest guvern iea îndată măsurĭ pentru împroprietărirea țaranilor. Partida reacționară, spăimêntată la culme prin acéstă măsură care amenința să le iee pamênturile lor spre a le da țăranilor, se pune în înțelegere cu șefiĭ milițiilor, colonelĭi *Odobescu* și *Solomon*, partidanĭ de-

claraţi aĭ Ruşilor, şi aceştia arestéză pe membriĭ guvernuluĭ provizor. Poporul năvălesce imediat în numĕr fórte mare, sfarmă uşile închisoreĭ, şi era cât pe ce să ucidă pe colonelĭ, dacă membriĭ guvernuluĭ provizor nu i-ar fi apĕrat. Partida reacţionară vĕdĕnd că guvernul provizor are sprijinul în popor, recurge la ait mijloc de cât acel al violenţeĭ, pentru a resturnă acest guvern. Anume răspândesce scirea cum că vin Ruşiĭ şi membriĭ guvernuluĭ provizor fug la Târgovişte. Reacţionariĭ ĭnstitue îndată în Bucurescĭ o *căimăcămie* sub *Teodor Văcărescu* şi *Emanoil Bălénu*. Acéstă căimăcămie e însă iarăşĭ resturnată de popor şi atuncĭ se institue aşa numitul *guvern interimar* compus din *mitropolitul Neofit* ca preşedinte, *Ioan Mincu* şi *Ioan Brăteanu* ca membri.

Acest guvern, vĕdĕnd că Ruşiĭ nu vin, rechiamă pe membriĭ fugiţi din Târgovişte, care reîntră în Bucurescĭ şi se pun iarăşĭ pe lucru. Eĭ numesc o comisiune compusă din 18 boieri şi 18 ţaranĭ, care să reguleze raporturile între aceste 2 clase; bine înţeles că dânsa nu ajunge la nicĭ un rezultat.

Rusia simţind ca revoluţia din Bucurescĭ are de scop îndepartarea protectoratuluĭ eĭ, prin rĕsturnarea legiuireĭ regulamentului organic, cere de la Pórtă să trimită o armată în Muntenia, căcĭ la din contra va fi nevoită să între ea însăşĭ, spre a înăbuşi răscóla. Cu tóte că Turciĭ eraŭ convinşĭ că rascóla din Bucurescĭ nu se făcuse contra lor, totuşĭ eĭ trimit în anchetă pe *Soliman paşa*, sprijinit de o armată de vr'o 20,000 ómenĭ sub conducerea luĭ *Omer paşa*. Româniĭ, urmând o politică înţăléptă arată o deplină supunere cătră Turcĭ; întîmpină la Giurgiŭ pe Soliman paşa şi'l primesc cu cele maĭ marĭ onoruri. De la Giurgiŭ, Soliman se îndréptă cătră Bucurescĭ, fiind însoţit în tot parcursul drumuluĭ de un mare numĕr de popor, care'l aclama cu entusiasm şi arunca snopĭ de grîŭ şi buchete de florĭ sub piciórele cailor. Membriĭ guvernuluĭ provizor îşĭ daŭ dimisia, pentru a arăta deplina lor supunere cătră autoritatea suzerană. Soliman, vĕdĕndu-se atât de bine primit şi îmbrăţoşat de poporul muntenesc, voind la rêndul sĕŭ să'şĭ arăte mulţămirea pentru asemenea primire, numesce o căimăcămie, conform regulamentuluĭ organic, compusă din 3 membri, pe

care însă îi alege din partida națională, anume; *Eliade*, *N. Golescu* și *Tell*. Soliman plécă din Bucurescĭ împreună cu o comisiune care să supună Porței proectul de constituție ce trebuia să înlocuéscă regulamentul organic.

Rușii vĕdĕnd acestă deplină înțelegere între Turcĭ și Români și temêndu-se ca prin ea să nu pérdă protectoratul în principate, pe care'l exercita tocmaĭ prin legiuirea regulamentuluĭ organic, contra căreia se îndrepta revoluția, se fac că se supĕră pentru eșirea unuĭ ziar din București «*Pruncul Român*», redactat de Rosetti, care își bătea joc de Țar, și amenință pe Pórtă cu rĕsboiŭ, dacă va maĭ tolera asemene necuviinți. Tot odată Rusia acuză pe Soliman la Pórtă că a fost cumpĕrat cu banĭ de Muntem și cere numirea uneĭ alte anchete. Turcia temêndu-se de Rușĭ, le face pe plac, trimetĕnd în Muntenia pe *Fuad-Efendi*, om iute și pornit, pe cât Soliman era blând și înțălept. Apoĭ Fuad-Efendi este ordonat de Pórtă să lucreze după ordinele agentuluĭ rusesc *Duhamel*, care plécă dinpreună cu Fuad-Efendi din Constantinopole. Poporul din Bucurescĭ vĕdĕndu-se amenințat, pentru a'și arata deplina sa antipatie contra Rușilor, iea regulamentul organic, spărgênd cu forța camera secretariatului, unde se afla depus, îl pune pe o patașcă trasă de caĭ îmbracați în negru. Câți-va se transformă în preoți și dascalĭ cu lumînărĭ aprinse, urmați de femeĭ bocitóre și lăutarĭ care cântaŭ polcĭ și valsurĭ, țipând într'un mod îngrozitor pe străd̦ĭ și văicărîndu-se, și'l conduc în acéstă ceremonie pe lângă casa consululuĭ rusesc, unde se opresc spre a'l prohodi. După aceea plécă la medean unde pun pe un țaran să'l rupă filă cătră filă și să'l arunce într'un foc mare aprins în mijlocul pieței. Rușii, furioși pentru acéstă nouă insultă, provócă pe Fuad-Efendi să ordone armateĭ luĭ Omer pașa, să între în Bucurescĭ. Intrarea se face de Turcĭ ca într'un oraș dușman, cu cavaleria în galop, cu săbiile scóse și cu fitilurile aprinse lângă tunurĭ. Ast-fel resplătea fricósa Turcie devotamentul și supunerea Românilor!

Ciocnirea dorită de Rușĭ, pentru a putea justifica intervențiunea lor armată în principate, se și întâmplă la cazarma din délul Spireĭ, între un corp de pompierĭ muntenĭ și armata turcéscă, în care mor maĭ mulți de ambele părți.

Rușii însă, care așteptaŭ cu nerăbdare vĕrsare de

sânge românesc, întră în principate, chip pentru a apĕra pe nenorociţii lor proteguiţi contra barbarieĭ şi violenţelor turcescĭ, pe care eĭ înşiĭ le provocase; în realitate însă pentru a înăduşi maĭ bine revoluţia românéscă. Revoluţionariĭ românĭ fug în tóte părţile, umplênd Europa cu strigătele lor; iar Ruşiĭ şi Turciĭ după ce înabuşesc mişcarea Românilor, încheie *Convenţia de la Balta-Liman* (1849), în care se stipuléză ca domniĭ românĭ să nu maĭ fie aleşĭ de ţară, ci numiţi de a dreptul de Turcĭ în înţalegere cu Ruşiĭ şi anume pe termin de 7 anĭ, pe când regulamentul organic dispunea numirea pe viaţă. Se iea tot odată hotărârea de a se desfiinţa adunările şi de a se numi nişte divanurĭ mult maĭ restrânse în numĕrul lor, compuse numaĭ din boeriĭ cei maĭ mariĭ, care să ajute pe domnĭ în administraţia ţărei. Mihaiŭ Sturza, de şi înabuşise revoluţia de la început şi statuse neclintit în scaun în tot timpul turburarilor muntene, este totuşĭ mazilit de Pórtă şi se numesc în 1849 ca domnĭ: *Grigore Ghica* în Moldova şi *Barbu Stirbeiŭ* în Muntenia.

§ 55.

Revoluţia din 1848 în Ardeal.

Încă înainte de a se fi aprins revoluţia în Muntenia, se revoltase Româniĭ din Transilvania contra Ungurilor. Acéstă ţară pe la 1840 nu era sub stăpânire unguréscă, ci sub cea austriacă, precum se afla şi Ungaria, încă de la pacea de Carlovitz. Ea se revoltă, însă în contra Ungurilor din următorea pricină: Ungurii eĭ înşiĭ, vroind să scape de sub stăpânirea Austrieĭ, se revoltă în contra eĭ, îndată după isbucnirea revoluţieĭ din Paris, cerênd deslipirea lor de Austria şi constituirea lor într'un regat neatârnat; eĭ vroiaŭ însă odată cu întemeierea neatârnăreĭ lor, să încorporeze în Ungaria marele ducat al Transilvanieĭ, locuit maĭ în totalitate de Românĭ. Ungurii gândeaŭ să siléscă pe Românĭ a'şĭ lepĕda limba şi naţionalitatea lor, a se maghiariza, spre a spori ast-fel, cu numĕrul acestora, numĕrul prea restrîns al propriuluĭ lor popor. Odată cu proclamarea încorporareĭ, Ungurii maĭ decretéză ca limba maghiară să fie întrebuinţata în Transilvania în tóte daraverile ocârmuitóre şi judecato-

resci; nici un act să nu aibă valóre în justiție, dacă nu va fi scris în limba maghiară; în tóte școlele din țară, limba predăreĭ obiectelor să fie acea maghiară. Mai vroiaŭ Ungurii sĕ înființeze niște școli (grădini de copii), pentru copiĭ români de tot mici, în care aceștia să fie învĕțațĭ tótă ḑiua în limba maghiară, spre a zmulge ast-feĭ limba română chiar din pruncie din sufletele Românilor.

Românii însă fusese treziți la viața națională prin scrierile marilor lor literați de la începutul véculuĭ XIX-le: Micu, Șincai și Maior. De la 1839 înainte, mișcarea națională românéscă ia un noŭ avênt în Transilvania prin cele douĕ foĭ periodice redactate de Gheorghe Barițiu: *Gazeta Transilvanieĭ* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*; care combăteaŭ mai cu deosebire pretențiile Ungurilor de a încălca drepturile naționalității românescĭ și susțineaŭ cu tóte puterile întărirea ideeĭ naționale. Românii deci se sculară ca un singur om, când auḑiră de ținta urmărită de Unguri prin revoluția lor, spre a răspinge uricióasa *unire*; (așa botezase Ungurii încorporarea decretată de eĭ a Transilvanieĭ în Ungaria).

Românii se adunară în mare numĕr, peste 40,000, ceĭ mai mulți țărani cu preoții lor în frunte, pe câmpia de lângă Blaș în ḑilele de 3—5 Maiŭ 1848, care loc de întrunire primi numirea de *Câmpia libertățeĭ*. Aicĭ *Simion Barnuț*, într'o frumósă și elocventă cuvêntare, arătă cu amărunțimĭ pericolul la care încorporarea Transilvanieĭ expunea pe Românĭ. Transilvania încorporată nu însemna altă-ceva decât mórtea naționalității românĕ, de óre-ce tóte interesele eĭ eraŭ să fie hotărâte în adunarea întregului regat unguresc, întrunită la Pesta, în care tot-déuna Ungurii eraŭ să aibă majoritatea. Românii decĭ, dacă nu vroiaŭ să móră ca popor, trebuiaŭ să lupte din răsputerĭ contra realizăreĭ dorinței Ungurilor.

Dieta Transilvanieĭ, în care Românii nu aveau voie să între, alegêndu-se în niște timpurĭ atât de turburate, se compunea numaĭ din Unguri devotați unireĭ. Deputații Sașĭ, de și eraŭ protivnicĭ acesteĭ măsuri, fură intimidați de mulțimea cea mare de Unguri ce se adună înaintea localuluĭ dieteĭ, când fu să se voteze chestia unireĭ, strigând și zbierând „unire saŭ mórte“. Unirea fu votată în unanimitate.

Românii vĕḑênd că unirea s'a votat de dieta Transil-

vanieĭ fără consimţimântul lor, de óre-ce nu avéu niciĭ un representant în ea, cu tóte că ţara în imensa ei majoritate era românéscă, recurg la arme spre a împiedeca realizarea acesteĭ nenorociriĭ. Se încinge o luptă pe viaţă şi pe mórte între poporul român şi acel maghiar. Măcelurile iaŭ un caracter de sălbătăcie ne maĭ pomenit, atât din partea Românilor cât şi din acea a Ungurilor. Lupta Românilor era însă grea; căciĭ le lipséŭ armele şi sciinţa militară. Generalul austriac Puchner şi colonelul Urban întreprind a-ĭ înstrui în trebile militare şi a le procura arme din depositele de răsboiŭ. Generalul polon Bem, ce slujia în armata maghiară, izbutesce însă a bate pe Români şi pe Austriaci. Românii atunciĭ îşi concentră împrotivirea în locurile tariĭ ale munţilor apuseni ai Transilvanieĭ, în spre Banat, sub eroul Avram Iancu, ajutat de locotenenţiiĭ sĕi Sever şi Butean. Se daŭ maĭ multe lupte fórte crâncene pe lângă oraşul Zalatna, în care Românii esa învingĕtoriĭ. Şi femeile luptase alăturea cu barbaţii, spre a apĕra întrările munţilor. Ungurii atunce caută să înşăle pe Românĭ, propunêndu-le trătăriĭ de pace şi căutând să'ĭ surprindă, dar Românii află; şi în loc de a fi ei surprinşi de Unguri, ocupă potecile munţilor, închid óstea maghiară în Abrud, pe care'l iaŭ cu asalt, tăind în bucăţi tótă armata unguréscă.

In timp ce Românii opunéŭ acéstă împrotivire desperată Ungurilor şi le împiedecaŭ izbânda revoluţieĭ lor contra Austriacilor, Rusiĭ, îngrijiţi că revoluţia din Ungaria să nu se comunice în Polonia, trimit o oştire sub generalul Paşchevicĭ care sfarmă revoluţia unguréscă la Villagos (13 August 1849).

Austria eşind triumfătóre cu ajutorul Rusieĭ, tóte cererile făcute de Unguriĭ prin revoluţia lor remaseră fără nici un efect; prin urmare şi aceea a unireĭ Transilvaniei cu Ungaria. Austriaciĭ fiind furioşi pe Unguriĭ pentru revoluţia încercată de eĭ şi recunoscĕtoriĭ Românilor pentru ajutorul ce aceştia le dăduse voia să întindă drepturile Românilor din Transilvania în dauna Ungurilor, când evenimente neprevĕdute aduseră, pe o cale cu totul alta, tot realizarea planurilor ungurescĭ şi încorporarea Transilvanieĭ în Ungaria în 1867.

§ 56.

Domniile luĭ Barbu Ştirbeiu şi Grigore Ghica.

Prin Convenţia de la Balta-Liman se desfiinţă dreptul ţărilor române a'şĭ alege ele însăşi domnii. Aceştia urmau să fie iarăşi numiţĭ de Turcĭ în unire cu Ruşii. Apoi se desfiinţase de asemenea adunările *alese* ale Munteniei şi Moldoveĭ şi ele fusese înlocuite cu nişte sfaturi (divanurĭ) de boierĭ *numiţi* de domnĭ. Ambele ţărĭ dăduse deci înapoi în privirea drepturilor lor, şi libertăţile de care se bucurase, cel puţin în formă, în puterea regulamentului organic, fusese înlăturate. Se numiră ca domni în Muntenia Barbu Ştirbeiŭ şi în Moldova Grigore Ghica **1849—1856.**

De şi se părea că domniĭ numiţi, după înabuşirea revoluţiei din 1848, trebuiau să fie încă mai tare struniţi de Ruşi, totuşi ei se bucurau de o mai mare libertate de cum o avuse acei instituiţi în virtutea regulamentului organic.

De aceea vedem că Ştirbeiu şi cu Ghica puţin timp după întronarea lor, în 1851, reînfiinţază învĕţăturile superióre în limba naţională, care fusese suprimate prin staruinţele rusesci în 1847. In Moldova apoi gasim că în 1852 Mihaiu Cogălniceanu tiparesce letopiseţele, adecă cronicele ţărei Moldovei (acele ale lui Ureche, Miron şi Neculai Costin, Ioan Neculcea şi cei-lalţi) punênd ca precuvênture la acésta carte, cuvêntul introductiv la cursul de Istoria naţională, pe care'l ţinuse în 1843 la academia din Iaşi. Acésta cuvêntare protestând în contra răsluirilor de teritoriu, suferite de Moldova de la Austria şi Rusia, precum şi în contra sistemului privilegiilor boieresci, adusese imediata destituire a lui Cogălniceanu. El vroind apoi să'şĭ publice cuvêntarea în Fóia literară şi sciinţifică din Iaşi din 1844, acéstă fóie fusese ea însăşi suprimată. Acuma însă Cogălnicénu sub domnia luĭ Grigore Ghica, nu fu supĕrat de nimene: nicĭ domnul, nicĭ consulul rusesc nu mai gasiră cu cale a împiedica tipărirea cuvêntarei, care cu 9 anĭ mai înainte se părusе aşa de primejdióşă. In 1853 tot Grigore Ghica îngrijesce la tipărirea Croniceĭ Românilor, cea scrisă de marele învetat ardelean Gheorghe Şincaĭ, care cronică până atuncĭ nu fusese tipărită în a eĭ întregime.

Rușiĭ, de și zugrumase revoluția din 1848, se temeaŭ de a mai mănținea pe Românĭ în o apĕsare așa de strânsă, pentru a nu provoca din noŭ o răscólă; de aceea stăpânirea lor asupra țărilor române luă un caracter mult mai îngăduitor.

De și însă mai puțin apĕsațĭ de Rușĭ, în ceea ce privea desvoltarea ideeĭ naționale, țările române aŭ multe de suferit de la puterile încunjurătóre în timpul domniilor luĭ Știrbeiŭ și Grigore Ghica. Când eĭ apucară frânele ocârmuireĭ în 1849, Turcii și cu Rușii ocupaŭ țările române cu armatele lor și nu vroiaŭ să le părăsască, pretextând că s'ar teme ca răscóla să nu reîncépă. Armatele de ocupațiune

Grigore Ghica.

eraŭ întreținute pe socotéla țărilor române, ceea ce aduse înglodarea lor în grele datoriĭ. In 1851 însă Știrbeiŭ și Grigore Ghica, luând asupra lor răspunderea pentru liniștea țărilor lor, armatele de ocupațiune le părăsesc și domniĭ punêndu-se pe o stăruitóre economie și regulare a daraverilor financiare, ajung până la 1853 a plăti o mare parte din datoriile contractate. Ambiĭ domnĭ vroise, pentru a ușura greutățile prin care treceaŭ țările lor, să îndatorésca pe călugăriĭ grecĭ a contribui cu o parte din veniturile cele însămnate ale mănăstirilor stăpânite de eĭ, la întîmpinarea acelor nevoĭ. Călugăriĭ grecĭ însă refuză cu sumeție a se supune hotărîreĭ domnilor.

Pe lângă reorganizarea finanţelor, Ştirbeiŭ mai întreprinde pe acea a armateĭ, reînfiinţând mai cu samă corpul Dorobanţilor (vechiĭ Darabanĭ § 24); el iea măsurĭ pentru desvoltarea agriculturei şi mai ales pentru acea a culturei mătăseĭ, încurajând mult plantaţiile de duḑĭ; desfiinţază cele 6 zile de clacă impuse ţăranilor de Bibescu pentru facerea şoselelor, înlocuindu-le cu o dare în banĭ, la care însă sunt supuşĭ şi proprietariĭ moşiilor pe unde trecea şoséua — cea întâiŭ încercare de a impune boierilor plata uneĭ contribuţiĭ, de care eĭ fusese cu totul scutiţĭ prin regulamentul organic. Grigore Ghica la rîndul luĭ înfiinţază în Moldova mai multe instituţiunĭ de cultură şi bine facere, precum un orfelinat pentru copiĭ găsiţĭ, o şcólă de hirurgie, un ospiciu pentru infirmĭ.

De abia însă se apucase ambiĭ domnĭ de îndreptat starea ţărilor stapînite de eĭ, şi iată că în 1853, un nou răsboiŭ izbucnesce între Ruşĭ şi Turcĭ, din cauză că Turciĭ luase cheile de la mormântul sfânt de la Ierusalim de la călugăriĭ ortodocşĭ şi le dăduse catolicilor. Ruşiĭ ca totdéuna încep duşmăniile prin ocuparea principatelor române. Domniĭ somaţĭ de Ruşĭ a se lepeda cu totul de ascultare Porţeĭ, dacă vroiaŭ să păstreze scaunele, refuză atare ordin şi se retrag la Viena. Ruşiĭ însă nu pot sta mult timp în Moldova şi Muntenia, din pricină că Turciĭ şi cu aliaţiĭ lor, Francejiĭ şi Englejiĭ atăcând Crimeea, Ruşiĭ sunt nevoiţĭ să se retragă din principate, spre a merge în apĕrarea proprieĭ lor ţărĭ. De îndată însă ce se duc Ruşiĭ, Muntenia şi Moldova sunt ocupate de oştirile austriace. Ştirbeiu şi cu Ghica revin în scaunele lor odată cu Austriaciĭ; dar eĭ aŭ de întîmpinat nouĕ nevoĭ şi nouĕ greutăţĭ cu oştirile austriace care staŭ în ţările române în tot decursul răsboiuluĭ şi până după încheierea păceĭ de Paris. Finanţele de abia restabilite sunt din noŭ zdruncinate şi domniĭ trebuiră să îngrijască în tot timpul restuluĭ domnieĭ lor de întreţinerea trupelor austriace. In timpul războiuluĭ şi mai ales asupra încheiereĭ păceĭ de Paris 1856, domniĭ Ştirbeiŭ şi Grigore Ghica se îngrijise fórte mult pentru a asigura ţărilor române un viitor mai fericit, (vezĭ mai jos). Puterile europene întrunite în congresul de la Paris se hotăresc să reorganizeze cu totul starea ţărilor române; apoĭ în anul 1856 sfârşindu-se ter-

minul de 7 anĭ, pentru care fusese numiţĭ domniĭ Stirbeiŭ şi Grigore Ghica, eĭ eşă din domnie şi sunt înlocuiţĭ cu o-cârmuirĭ provizoriĭ (căimăcămiĭ), până la regularea desevârşită a poziţieĭ ţărilor române.

§ 57

Tratatul de Paris.

Rusia avênd de luptat în acest răsboiŭ. aşa numit *al Crimeei*, nu numaĭ contra Turcilor ci şi în contra celor maĭ marĭ două puterĭ apusene, Franţia şi Anglia, (cătră care se adauge spre sfârşit şi Sardinia) este bătuta desevârşit de oştirile aliate. Cetatea Sevastopoluluĭ este luată, şi împĕratul Neculaĭ, vĕdênd eşită la un aşa de rĕu sfârşit întreprinderea luĭ, móre de supĕrare în 1855. Fiul seu Alexandru al II-lea ne maĭ putênd duce lupta maĭ departe, se hotăresce să priméscă condiţiile dictate luĭ de aliaţĭ şi anume:

1) Neutralizarea mărieĭ Negre. adecă nicĭ un stat riveran să nu întreţina o flotă de răsboiŭ în acéstă mare, ci ea să fie deschisă numaĭ corăbiilor de comerţ ale tuturor naţiunilor.

2) Rusia să renunţe la orĭ-ce drept de protecţiune asupra creştinilor din peninsula Balcanuluĭ.

3) Rusia să renunţe la protectoratul seŭ asupra Moldoneĭ, Valahieĭ şi Serbieĭ, şi aceste 3 state să fie puse sub protecţiunea colectivă a celor 7 marĭ puterĭ Europene: *Franţia, Anglia, Prusia, Austria, Italia* (Sardinia), *Rusia şi Turcia*.

4) Gurile Dunărei, care până atuncĭ fusese în stăpânirea Rusieĭ, să se înapoiască Turcilor şi să se numéscă o comisiune europénă, care să îngrijască pentru navigabilitatea acestuĭ fluviu. Se deslipesce din Basarabia rusască o parte, care se întinde de la *Cotul Morii* lângă Prut până la códa laculuĭ *Ialpug* şi de acolo cu o linie înspre răsărit, care trece prin coḑile lacurilor *Chitaia* şi *Conduc* până la marea Négră, şi acéstă bucată de pamênt se restituie Moldoveĭ.

Acest tractat lovea fórte greŭ în interesele rusescĭ: nimicia flota militară a Rusieĭ pe marea Négră şi luându-i protecţiunea asupra ţărilor române, îĭ rupea mijlocul eĭ cel maĭ îndemânatic de a se amesteca în daraverile Porţeĭ. Gurile Dunării fiind substrase din stăpânirea eĭ, o împedeca

de a le mai mâli, pentru a desvolta portul Odesei.

Pe baza acestor condiţii de pace, primite de Ruşi, se întrunesce un congres la Paris în **1856** compus din delegaţii celor şepte mari puteri europene, care să se înţălégă asupra condiţiilor desăvârşite ale păcei.

Situaţia, ce trebuia să se facă ţărilor române, preocupă mult pe membrii congresului şi iată pentru ce. Revoluţia din 1848 arătase că Munteni pe cît şi Moldoveni ureau protectoratul rusesc şi de aceea şi puterile aliate impusese ca una din condiţiile de căpitenie ale păcei ce era să se încheie cu Rusia, ca ea să renunţe la acéstă autoritate pe care şi-o însuşise. Ţările române însă mai cereau unirea lor într'un singur stat, în fruntea căruia să nu se mai pună un domn din ţară, ci unul de ném străin, luat din o mare dinastie europénă.

Napoleon al III-lea, care dusese războiul în contra Rusiei, în scopul de a scapa pe Turci de cotropirea ei, se gândi că dacă s'ar înfiinţa din ţările române un stat unic şi s'ar întări poziţia lui, punêndu-i-se în frunte un principe din o casă domnitóre europénă, s'ar pune cea mai minunată stavilă înaintărei Rusiei către sudul Dunărei. Napoleon deci vroia întărirea Românilor ca un mijloc de a apĕra Turcia de viitórele atacuri ale Rusiei. El propuse deci în congresul de Paris ca la viitórea reorganizare a pricipatelor, să se ţină samă de dorinţele lor, acele de a fi unite într'un singur stat şi puse sub domnia unui principe străin.

In loc ca Turcia să fie mulţămită de propunerea lui Napoleon, ea i se împotrivi cu mare îndărătnicie, fiind împinsă la acéstă împotrivire de Austria, care nu putea vedea cu ochi, bun întărirea némului românesc.

Austria anume doria să pună mâna pe ţările române. Acésta se vĕduse întâiu la anexarea Olteniei pe care însă Austria fusese nevoită s'o înapoéscă; apoi la acea a Bucovinei care rămase sub ea. Din aceeaşi pricină ocupase Austriacii Muntenia şi Moldova după retragerea Ruşilor din ele în 1853. Dar chiar dacă Austria nu ar fi putut să pună mâna desăvârşit pe ţările române, ea vroia cel puţin să le explóteze în chip bănesc; să aibă în ele tot-déuna o înfluenţă atât de mare, încît toate întreprinderile folositóre (ocnele, poştele, telegraful, drumuri de fier, bănci etc.) să se

concedeze la Austriaci; cu alte cuvinte dorea ca poporul român întreg să lucreze numaĭ spre îmbogățirea Austriacilor. Se înțălegea de la sine, că dacă țările române eraŭ sa fie întărite prin unire și prin întemeierea în capul lor a uneĭ dinastiĭ străine, o atare explótare din partea Austrieĭ nu maĭ putea avea loc. Austria dorea decĭ ca țările române să rămână aceea ce fusese până atuncĭ, slabe și neorganizate, pentru a putea îmbogăți supușiĭ austriacĭ pe socotéla lor.

Austria avu ghibacia de a ponegri pe Românĭ la Turcĭ așa de bine, încât aceștia refuzară propunerile de întărire ale elementuluĭ românesc, pe care Napoleon le făcea, dór nu în interesul Românilor, ci în acel al Turcilor înșiși. Austria făcu pe Turcĭ sĕ crédă că dacă Românii s'ar uni, eĭ ar căuta să se deslipéscă de supunerea otomană și dacă eĭ ceréu un principe străin, acesta nu ar putea fi decât unul ortodox ca și eĭ, decĭ din casă rusască; într'un cuvânt că unirea Românilor ar sluji numaĭ la slăbirea Turcieĭ și la întărirea dușmaneĭ sale cele maĭ crâncene, Rusia.

Totuși nicĭ Austria, nicĭ Turcia nu putéu mărturisi pe față înaintea congresuluĭ, cea întâiŭ interesele eĭ, a doua temerile de care era cuprinsă, fiindu-le rușine a o face. Ele cautară decĭ a zădărnici unirea pe o cale piedișă. Anume ele se arătară că nu ar fi în contra unireĭ, dar că o atare organizare nu s'ar putea impune poporuluĭ român, fără a'l întreba maĭ întâiu dacă vroesce s'o priméscă. Aceste două puterĭ susținură decĭ în congresul de Paris că poporațiile Moldoveĭ și ale Munteniei ar trebui maĭ întâiŭ consultate, dacă ele vroesc unirea, și congresul să hotărască acéstă chestiune numaĭ după ce va cunósce dorința poporațiilor. Propunerea acésta, în aparență așa de dréptă și de liberală, ascundea o capcană. Anume Austria și cu Turcia, având cea maĭ mare influență în țările române, eraŭ sigure că vor putea lucra așa, ca votul acestora să iasă cu orĭ-ce preț, protivnic unireĭ.

Puterile celelalte însă, nebănuind nimic, și crezând ca propunerea Austrieĭ și a Turcieĭ era tot atât de sinceră pe cât se părea de întemeiată, hotăresc să trimită în Bucurescĭ o *comisiune a congresului*, compusă din 7 delegațiĭ aĭ celor 7 marĭ puterĭ europene, care comisiune să aibă a pri-

vighea alegerea unor adunări, (numite *divanuri ad-hoc*) care să rostéscă dorința Românilor din ambele principate asupra viitóreĭ organizărĭ a țărilor lor.

§ 58

Comisiunea din Bucurescĭ și alegerile pentru divanurĭ ad-hoc.

In timpul ultim al domnieĭ lor, Barbu Ştirbeiu și mai ales Grigore Ghica lucrase mult pentru a face ca ideea unireĭ să prindă rădacinĭ în țările române, și pentru ca să fie primite de puterile europene. Eĭ stăruiaŭ ambiĭ, contra interesuluĭ lor personal, ca unirea să se facă sub un principe străin, ceea ce le lua lor putința de a maĭ veni la domnie. Din nefericire pentru Muntenia și mai ales pentru Moldova, aceștĭ domnĭ trebuiră să părăsască ocîrmuirea țărilor române, pe la Iulie 1856 când li se împlineaŭ ceĭ 7 anĭ de domnie. Se instituiră în locul lor niște guvernatorĭ provizorĭ, numițĭ caimacamĭ, care fură, în Muntenia fostul domn al acesteĭ țărĭ Alexandru Ghica, acel destituit în 1842, iar în Moldova Teodor Balș, care murind după câte-va lunĭ de funcționare, este înlocuit cu Neculaĭ Vogoride, Grec din Constantinopole și pașă turcesc, însă însurat cu fata boierului moldovan, logofetul Costache Conache.

Odată cu scóterea domnilor și numirea caimacamilor, comisia europénă a congresuluĭ de Paris se așadă în Bucurescĭ, spre a privighea modul cum eraŭ să fie alese adunările din Muntenia și din Moldova, (divanurile ad-hoc) ce eraŭ sa se rostéscă asupra unireĭ.

Comisariĭ celor 7 puterĭ eraŭ împărțițĭ în două tabere. Aceĭ care reprezentaŭ puterile ce doreau unirea țărilor române, care puterĭ eraŭ: Franția, Rusia, Prusia și Sardinia (Italia), și aceĭ aĭ puterilor protivnice: Turcia și Austria, către care se alipise maĭ târziu și Anglia. Caimacamiĭ, ca uniĭ ce fusese numițĭ de Turcĭ, erau contra unireĭ; iar partida națională, reprezintată în ambele țărĭ prin tot ce ele avéu maĭ cult, maĭ patriot și maĭ inteligent, sprijinea cu energia desperăreĭ ideea unireĭ.

O lupta dramatică era să se încingă pe corpul țărilor

române de la realizarea ideeĭ unireĭ, luptă susţinută de partida naţională, sprijinită maĭ ales de Franţia, contra caimacamilor, sprijiniţĭ maĭ cu deosebire de Austria şi Turcia care le promisese domnia.

Desfĕşurarea acesteĭ lupte era să aibă de teatru maĭ ales Moldova. Acéstă ţară fiind maĭ mică de cât Muntenia, trebuia în cazul unireĭ, să pérdă capitala eĭ, care era să fie strămutată la Bucurescĭ. Fiind deci că Moldova era să pérdă prin unire, iar Muntenia să câştige, apoĭ era maĭ natural ca Moldova să răspingă acéstă contopire. De aceea şi tóte silinţele protivnicilor unireĭ, pentru a constitui un divan ad-hoc care să răspingă acéstă idee, se năpustiră asupra Moldoveĭ. Era într'adevĕr de ajuns ca una din ţărĭ să refuze unirea, spre a se putea susţinea în congresul de Paris, că unirea nu constitue dorinţa *comună* a poporaţiilor Munteniei şi Moldoveĭ. De aceea tot interesul luptеĭ ce se dădu în jurul ideeĭ unireĭ se concentră în Moldova, şi dacă totuşĭ acéstă idee izbuti să fie proclamată ca o dorinţă şi a Moldoveĭ, atare rezultat fu datorit numaĭ silinţelor uriaşe făcute de partida naţională moldovenéscă, spre a nimici uneltirile protivnice.

Toderiţă Balş, când venise la căimăcămie în Moldova începuse prin a destitui pe toţĭ prefecţiĭ partidanĭ aĭ ideeĭ unireĭ, ce fusese numiţĭ în fruntea judeţelor de cătră Grigore Ghica, în ajunul eşireĭ luĭ din tron. Dar prigonirile în contra unioniştilor începură a ploua ca grindina când Balş fu înlocuit cu Neculaĭ Vogoride. Se suprimă de îndată libertatea preseĭ, spre a nu putea unioniştiĭ să'şĭ apere ideea lor; dar guvernul urma înainte de a scóte fóia oficială, gazeta Moldoveĭ, care tuna şi fulgera în contra unioniştilor. Aceştia eraŭ aratаţĭ ca socialiştĭ, care nu ar tinde la altă ceva decât la despoirea ómenilor de proprietăţile lor. Unioniştiĭ eraŭ daţĭ afară fără milă din tóte funcţiile, eraŭ închişĭ, bătuţĭ, torturaţĭ, amenințaţĭ cu pierderea tuturor averilor şi cu acea a vieţeĭ. Aceĭ ce se arătaŭ protivnicĭ unireĭ eraŭ din contra înbrăţoşaţĭ, înaintaţĭ, îmbogaţiţĭ. Şi cu tóte aceste, spre onórea némuluĭ românesc rândurile unioniştilor nu se răriră prin numeróse părăsirĭ. Unioniştiĭ stăteaŭ neclintiţi

pe lângă ideea lor, de la care așteptaŭ viitorul și fericirea țareĭ și a poporului întreg.

Caimacamul, vĕdĕnd că cu spaima și îngrozirea nu ajunge a desrădăcina ideea unireĭ din capetele mulțimeĭ, recurge la un mijloc mult mai practic și mai ușor de aplicat, pentru a face ca divanul ad-hoc al Moldoveĭ să iasă compus numaĭ din ómenĭ contrarĭ unireĭ. Anume întocmesce listele alegĕtorilor ce trebuiau să alégă pe deputați, așa că se exclud din ele toți acei ce se cunosceau ca partidanĭ aĭ ideeĭ unireĭ, și se înscriu din potrivă ca alegĕtorĭ tóte acele persóne ce eraŭ cunoscute ca protivnice aceleĭ ideĭ. Turciĭ dispusese ca să se cheme 4 clase de alegĕtorĭ: proprietariĭ marĭ, cu venit de peste 1000 de galbenĭ; proprietariĭ micĭ, cu venit de la 100—1000 de galbenĭ; profesiile liberale și negustitoriĭ; sătenii. Cu tóte că în Moldova se aflaŭ maĭ bine de 2,000 de proprietarĭ marĭ guvernul caimacamuluĭ Vogoride nu trecu în listele alegĕtorilor de cât 350, aceĭ de care caimacamul era sigur că vor da votul lor pentru deputații protivniciĭ unireĭ; de asemene din 20,000 de proprietarĭ micĭ furà înscrișĭ numaĭ 2,264; din 11,000 de negustitorĭ se trecură în liste numaĭ 1,190; iar dintre profesioniștĭ liberalĭ: avocați, doctorĭ, arhitecți și ingineriĭ, căimăcămia nu găsi, în tótă Moldova, maĭ mult de 11 inși care să fie trecuți în listă. Alegĕtoriĭ unioniștĭ fiind cu toțiĭ eliminați, se alesese un divan compus numaĭ din anti-unioniștĭ, care era de sigur să dee, ca rezultat al consfătuireĭ sale, un vot contrar unireĭ. Partida națională era desperată. Protestele eĭ curgéŭ nenumĕrate cătră reprezentanții puterilor europene, atât cătră aceĭ din comisia din Bucurescĭ, cât și cătră consulul francez Victor Place din Iași, unul din sprijinitoriĭ ceĭ mai devotați aĭ ideeĭ unireĭ. O împrejurare fericită vine în sprijinul acestor protestărĭ, anume unioniștiĭ puseră din întâmplare mâna pe corespondența lui Neculaĭ Vogoride cu maĭ multe persónaje înalte din încunjurimea sultanuluĭ. In aceste scrisorĭ se recomanda luĭ Vogoride, să'șĭ dee tóte silințele putincióse spre a face ca unirea să cadă, fără să lese însă a se întrevedea că ar primi instrucțiunĭ în acest sens de la Pórta otomană. Dintre membriĭ comisieĭ din Bucurescĭ aceĭ ce erau partidanĭ unireĭ se indignară de o asemene purtare a Turcieĭ; iar representanțiĭ Turcieĭ și a

Austrieĭ, prinși cu mâna în sac, rămaseră rușinați. Dreptatea partideĭ naționale, eși la lumină; alegerile divanuluĭ moldovenesc, făcute după listele de alegetorĭ întocmite de Vogoride, fură anulate. Se ordonă de comisia din Bucurescĭ, revizuirea listelor și înscrierea în ele a tuturor alegĕtorilor exclușĭ fără drept, precum și ștergerea din ele a alegĕtorilor introdușĭ fără nicĭ un motiv. Alegerile nouĕ, ce se facură pe baza acestor liste revizuite, dădură un rezultat cu totul protivnic celor dintâi. Votul divanului moldovenesc eși în totul favorabil unireĭ.

§ 59

Dorințele Românilor și Convenția de Paris.

Divanurile ad-hoc și dorințele Românilor. După mult zbucium și multă bătae de inimă, ambele țărĭ române obținuse în sfîrșit ca divanurile ad-hoc să fie niște organe, care să rostéscă dorințele adevărate ale poporuluĭ român. Adunările se deschid, acea din Moldova în ḑiua de 22 Septemvrie 1857, iar acea din Muntenia, 8 zile mai târziu, în 30 ale aceleiași luni. Ambele divanurĭ votézà următórele patru rezoluțiunĭ, care cuprindéu în trăsăturĭ generale, dorințele Românilor privitóre la viitórea reorganizare a țărilor lor:

1) Autonomia țarilor române conform capitulațiilor încheete cu Pórta otomana și neutralitatea teritoriuluĭ lor.

2) Unirea Munteniei cu Moldova într'un singur stat sub numele România.

3) Principe străin dintr'o dinastie domnitóre europénă.

4) Guvern constituțional și reprezentativ.

Autonomia o ceruse țările române pentru a pune o dată capĕt abuzurilor și tiranieĭ cărora fusese expuse timp de vécurĭ întregĭ din partea domnieĭ turcescĭ, care încalcase treptat drepturile garantate lor prin tratatele de închinare cu dînsa. De când și Rușiĭ sub pretext de protecție se amestecase în ocârmuirea lăuntrică a principatelor, ele nu mai putéu ingriji întru nimic de interesele lor, ci tótă munca lor slujia numaĭ cît spre a mulțumi nevoile străine. Românĭ nu ceréu altă ceva ;prin garantarea autonomieĭ de cât să fie lăsațĭ liberĭ a'șĭ întocmi, după nevoile lor, viața

lor lăuntrică; să poată face legile și lua dispozițiile ce li se vor părea mai nimerite pentru ocrotirea intereselor lor. Pentru acésta trebuia, ca Rusia să nu se mai amestece de loc în daraverile lor interióre, iar Turcia să se mărginéscă la luarea tributului și confirmarea domnilor în caz de schimbare a capului statului.

Neutralitatea era da asemene neaparata, căci țările române fusese în toate luptele Turcilor cu Rușii, câmpul de batae al acestor popóre și ele suportase din acéstă pricină cele mai crude suferinți. Ele vroiaŭ deci ca teritoriul lor să fie apĕrat de viitóre încălcări și cereaŭ de la Europa ca dânsa să le garanteze neutralitatea lor.

Guvernul constituțional și reprezentativ era cerința ideilor liberale care'și luase avêntul încă din 1848. Românii cereau desființarea privilegiilor, întocmirea organizarei statului lor după ideile cele nouă de dreptate și egalitate a tuturor cetățenilor înaintea legei.

Puntele de căpetenie și nouĕ în dorințele Românilor erau unirea și domnul străin. Prin unire, Românii vroiaŭ să dobândéscă o însemnătate mai mare politică, a'și asigura existența lor contra pericolului vecinic reînoit de a fi înghițiți de către una din puterile vecine. Vroiaŭ să pună în lucrare vechea zicetóre românéscă :„unde's doi puterea cresce și dușmanul nu sporesce“. Apoi unirea le dădea și putința de a se cultiva mai lesne, punênd inteligența și talentele tuturor Românilor în slujba întregului ném.

Cererea ca domnia să nu mai fie dată unui boier din țară, ci unui membru dintr'o mare casă europénă, și anume în un chip ereditar, era cheia de boltă a întregului sistem, întru cât numai prin stabilirea unei dinastii respectate de popor se putea înlătura gróznica și prăpăstiósa schimbare de principi care adusese pe țările române la o desevărșită ruină. Numai prin acéstă măsură se putea asigura stabilitatea și trăinicia instituțiilor, fără de care orî-ce propășire este cu neputință.

Convenția de Paris.—Dorințele exprimate de Români prin divanurile ad-hoc fură duse de comisia din București la congresul din Paris. Turcia și cu Austria care ceruse ele ca să se consulte poporațiile țărilor române, sperând că vor putea isbuti a stórce cu sila un vot contra unirei se prinsese în propriul lor laț. Ele stăruise mai ales ca să se con-

sulte pe Românii principatelor, și răspunsul dat de acest popor eșise protivnic dorințelor lor. In loc însă de a se supune acesteĭ dorințĭ, a càreĭ manifestare ele însàșĭ stăruise a se da la lumină, Austria și Turcia urmară înainte a combate unirea în congresul de Paris, spunênd că votul divanurilor ad-hoc nu ar fi rostirea adevărată a dorințelor românescĭ, ci rezultatul mișcăreĭ tulburătóre a minorităței poporuluĭ. Pe lângă Austria și Turcia se maĭ alipi și Anglia. Napoleon, vĕdênd congresul împărțit în doue tabere, se hotărî să cedeze și el ceva din ideea unireĭ, pentru a scapa ast-feliŭ macar o parte din ea.

Din împacarea tuturor membrilor congresuluĭ, eșĭ pentru Moldova și Muntenia următórea constituțiune, prin care aceste doue țărĭ eraŭ unite numaĭ pe jumătate. Așa ele eraŭ să fie sub doĭ domnĭ, doue ministere, și doue camere; însă o comisiune centrală asĕdată în Focșanĭ era să propună celor doue camere legile de interes comun, precum codul civil, penal, unificarea măsurilor, a monedeĭ și altele; acéstă comisiune era compusă jumătate din Moldoveni și jumătate din Muntenĭ. Tot în Focșanĭ era să fie și o curte de casație comună, care să judece procesele din ambele țărĭ în ultima instanță. Armata era să fie organizată ast-feliŭ în cât la nevoe să compună un singur corp; stégurile eraŭ deosebite, dar când eraŭ să fie unite trebuia să se anine pe ele câte o panglică de culóre comună.

In privința drepturilor poporuluĭ, constituția dată prin convenția de Paris ține samă de dorințele Românilor și desființéză tóte privilegiile de clasă, admițênd egalitatea complectă a Românilor înaintea impozituluĭ, a studiuluĭ, a funcțiunilor și înaintărilor în armată. Se desființază claca saŭ boieriescul și se prevede un articol prin care se dispune o grabnică revizuire a legilor care reguléză raporturile dintre proprietarĭ și țăranĭ.

Constituția dată Românilor prin convenția de Paris, era o jumătate de unire, cu care dênșiĭ nu se putéŭ mulțămi nicĭ într'un chip. Fiind însă că nu putea înfrunta fățiș vroința Europeĭ, partidile naționale din ambele țărĭ se hotărîră a încunjura cu dibăcie acéstă vroință și a face să triumfe ideea unireĭ.

Convenția de Paris omisese anume a prevedea împre-

jurarea dacă aceĭ doi domni, ce trebuiaŭ să fie aleşi în ambele principate, nu putéŭ fi o singură persónă, şi Românii se folosiră de acésta omisiune pentru a alege pe acelaş personaj ca domn deosebit în amândoue tările, şi a aduce astfel pe o cale indirectă la împlinire, ceea ce era peste puterea lor a realiza de a dreptul şi pe fată.

§ 60

Alexandru Ión I Cuza.

Alegerea lui Alexandru Cuza ca domn al ambelor ţări române. Diua în care trebuira să se faca alegerea ambilor domni, conformă convenţieĭ de Paris, era fixată pentru **5 Ianuarie 1859**. Pentru a izbuti în planul ce şi'l propusese partida naţionala din Moldova şi Muntenia, de a alege pe aceiaşi persónă de domn în ambele ţări, se face, la diua hotărîtă de puterile europene, alegerea numaĭ în Moldova, alegendu-se de domn al acesteĭ ţări colonelul *Alexandru Cuza* ce se tragea din o veche familie de boieri moldoveni. Deputaţiĭ muntenĭ nu se adună în acea di în numer indestulător, aşa ca alegerea domnului în Muntenia se amână pentru 24 Ianuarie: acésta în scopul de a se cunósce întâĭ rezultatul alegereĭ din Moldova. La 24 Ianuarie se alege şi în Muntenia tot colonelul Alexandru Cuza de domn şi al acesteĭ ţarĭ.

Românii facusĕ un pas fórte îndrăzneţ, de a trece alăturea cu voinţa Europeĭ, şi de a alege un singur principie în ambele ţări, în loc de doi precum stipula convenţia de Paris. Eĭ însă se întemeiau pe buna voinţă a Franţieĭ, care în tot-déuna susţinuse unirea Românilor şi acuma se arăta mulţumită de modul ghibaciu cum Românii încunjurase dispoziţiile convenţieĭ de Paris. Austriaciĭ, furioşĭ pentru îndrăznéla Românilor, vroiau să între cu armata în ţările lor. spre a'ĭ sili la respectarea convenţieĭ de Paris, când tocmaĭ Napoleon al III-lea le declară rĕsboiŭ pentru Italia şi îĭ bate cumplit în maĭ multe maĭ lupte, precum la Magenta şi la Solferino, silindu'ĭ prin pacea de la Zürich a ceda Lombardia Sardinieĭ. Austria, batută, se lépedă de ideia de a maĭ scóte cu puterea pe Cuza din domnia ambelor ţări române. Pute-

rile europene recunoscură domnia lui Cuza pentru timpul cât va trăi el și recomandară și Porței recunóscerea îndoitei alegeri

Domnia lui Alexandru Ioan I. — Noul ales trebuia să domnéscă ca domn separat în Muntenia și Moldova, având în fie-care din aceste țări un ministeriu și o cameră deose-

Alexandru Cuza.

bită. In 1861 Cuza merge la Constantinopole spre a'și lua învestitura. El convinge pe sultanul, că unirea țărilor române ar fi spre folosul Turciei; căci Românii, de și ortodocși, ar fugi de autoritatea rusască. El scie să piedeze așa de bine causa Românilor, că sultanul îi învoise a schimba unirea personală de până acuma în o unire reală, contopind adecă ocărmuirele ambelor țări române în una singura. întrunind în una singură ambele adunări cea moldovenéscă și cea muntenéscă, și numind un singur minister comun pen-

tru ambele țări; strămutând în sfîrșit și capitala Moldovei de la Iași la București, care deveni capitala noului stat.

In timpul domniei lui Alexandru Ioan I, se mai fac, afară de acest mare act al unirei, încă alte trei care avură urmări însemnate asupra propășirei poporului român din statul nou înființat de el. In 1863 Cuza face să se declare de secularizate, adecă luate pe sama statului, averile tuturor mă-

Mihaiŭ Cogălniceanu.

năstirilor din țară, atât ale celor libere cât și ale celor ce se aflaŭ închinate mănăstirilor grecești din răsărit și ocărmuite de călugării greci. Aceștia protestară cu cea mai mare energie la Pórtă, la Rusia și la tóte puterile. Guvernul lui Cuza însă dovedi tuturor că egumenii greci nu respectase nicăiri condițiile sub care vechii dăruitori dăduse moșiile acelor mănăstiri; că ei în loc de a face din ele niște insti-

tuțiuni de bine-facere pentru popor, întrebuințase veniturile lor numai în propriul lor folos; despoiase bisericele de odórele lor spre a se îmbogăți; persecutase pe călugării romîni, umplênd mănăstirele numai cu călugări străini; lăsase în părăsire clădirile și bisericele, care cădeau în ruină, și așa mai departe. Tóte protestările călugărilor greci nu găsiră nici o ascultare, și averea cea însămnată a mănăstirilor închinate deveni proprietatea statului român. Prin acésta secularizare, România întră în stăpânirea unui venit anual de 25,000.000 de lei noi ceea ce reprezintă un capital de 500 mil. de lei, afară de păduri care fac încă pe atâta.

A doua mare măsură luată de Cuza și realizată de el prin ministrul sĕu Mihaiu Cogălnicénu fu împroprietărirea țăranilor.

După obiceiurile vechi, consfințite de regulamentul organic, țăranii clăcași, urmașii țăranilor supuși (în deosebire de țăranii răzăși, care aveaŭ proprietățile lor), nu avé pământurile lor, ci locuiau pe moșiile proprietarilor mari, carora le lucrau un numĕr de dile pe an la munca câmpului. Ca răsplată pentru acésta muncă, proprietarii erau îndatoriți a da țaranilor o cătime de pământ, pe care să-l cultive ei în interesul lor, spre a se hrani de pe el. Cuza vroia să facă și pe acești țărani clăcași proprietari desăvârșiți pe pamênturile ce până atunci le erau numai concedate spre hrană de stăpânii moșiilor, răscumperând în chip silnic acele părticele de pământ de la acești din urmă. Legea de împroprietărire prevedea ca țăranii să rămână proprietarii pe pamênturile ce le cultivau pentru hrana lor; dar ei să plătéscă stăpânilor costul acelor pamênturi. Fiind-că țăranii nu aveau banii gata spre a plăti pamênturile, apoi statul le plăti pentru ei. Dar fiindcă nici statul nu dispunea de enorma sumă ce ar fi fost de nevoie spre a se plati de odată tóte pământurile, apoi el dădu fie-cărui stăpân de moșie un numer de obligații (bonuri rurale), purtătóre de dobânzi și din care se trăgea un numĕr la sorți în fie-care an, care se plăteaŭ integral. Statul, la rândul sĕŭ, se despăgubi de la țărani, impunêndu-le sa platéscă costul pământului, spre ușurință, în decurs de 30 ani, Prin acésta lege mai toți țăranii deveniră proprietari pe pământul țărei lor.

A treia măsură fu unificarea legislației ambelor țări prin alcătuirea unor condici de legi luate după modelul Franției

și anume: condica civilă, acea de procedură civilă, condica penală și acea de procedură penală. Tot din Franța se introduse un sistem de contabilitate desăvârșit, care garanta mănuirea regulată a banilor statului, Se mai promulgă și o lege de instrucție, care regulamenta învețătura publică și cea privată. In domnia lui Cuza se înființară universitățile din București și Iași 1860.

Domnia lui Cuza trezise însă nemulțumiri, mai ales din cauza relei stări financiare a țărei. In 1866 se formă o conspirație care'l resturnă. Conjurații pătrunseră nóptea în palat și siliră pe Cuza să subsemneze un act de abdicare. El se retrase în străinătate unde muri, în 1873.

§ 61

Carol I

Alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domn al României.—Cu prilegiul detronărei lui Cuza se încércă în Iași în 3 April 1866, o mișcare separatistă, adecă ce tindea la desfacerea unirei. Guvernul provizor, ce se institui îndată după resturnarea lui Cuza și care guvern era compus din Neculai Golescu, Lascar Catargiu și colonel Haralamb, era hotărît a face să triumfe și ultima dorință a poporului român din principate, pe care el o rostise prin organele divanurilor ad-hoc, anume de a chema la tronul țărei unite pe un membru din o familie domnitóre europénă. Se convócă imediat adunarea care proclamă întâiu de domn pe contele *Filip de Flandra*, fratele mai mic al regelui Belgiei. Acesta însă nu putu primi din motive personale. Atunci se chemă la tron pe *Carol Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen,* din familia domnitóre a Prusiei, și care se cobóră prin linia femeiască din Familia Napoleoniană*).

*) Iată cum :

Carolina sora lui Napoleon cel Mare — căsătorită cu — *Ioachim Murat* regele Neapolului

Carol Anton Frederic de Hohenzollern — căsătorit cu — Antoneta Murat fata lui Ioachim Murat

Anton de Hohenzollern

Carol I de Hohenzollern

Principele Carol fu ales de domn al Românilor printr'un plebiscît, în urma căruia adunarea îl proclamă de domn în ţiua de 1 Maiŭ 1866. Principele întră în Bucurescĭ în ţiua de 10 Maiŭ. Indată după suirea luĭ în scaun să votéză o constituţie, care se promulgă în ţiua de 1 Iulie. Acéstă constituţie luată după modelul celeĭ belgiene, confirmă şi adause în România principiile liberale şi democratice întroduse de convenţia de

Carol I.

Paris: egalitatea înaintea legeĭ, libertatea preseĭ, a cuvêntuluĭ şi a întrunirilor, o lege electorală cu dreptul de alegĕtor determinat după averea cetăţanuluĭ, avere ce se póte dobând de orĭ cine, cu muncă şi stăruinţă.

Alegerea luĭ Carol provócă furia Turcilor şi a Austriacilor. Ceĭ-întăiŭ vroiaŭ să între cu o armată în România. Din fericire însă un răsboiŭ ce izbucni între Prusia şi Austria, în

care războiu Austria fu bătută, făcu pe acésta să se astimpere și să modereze și focul cel prea iute al Turcilor. Principele Carol fiind din familia Hohenzollern, casa domnitóre a Prusiei ce dobîndise victoria, acéstă împrejurare asigură Românilor isbânda, și principele Carol fu în curând recunoscut ca domn de tóte puterile europene.

Zece ani domnitorul Carol I stăpâni în pace, în care timp țara se sili a se cultiva și a propăși pe tóte tărâmurile, mai ales începênd a construi în 1868 o întinsă rețea de căi ferate, cel mai puternic instrument de cultură a timpurilor moderne, menit a favora desvoltarea economică.

Războiul pentru neatârnare.—In 1876 însă isbucnesce un războiu, care pune în cumpănă întréga nóstră viață de până acum și ar fi putut să ne arunce în prăpastie, dacă n'am fi fost conduși de înțelepciunea ocârmuirei și de brațul viteaz al nouluĭ domn. In acel an, se iscă o revoltă în mai multe prorivicii ale imperiuluĭ turcesc, revoltă în care Rusia intervine pentru a apăra pe Slavonii din peninsula Balcanului, ceea ce aduce un războiŭ între ea și Turci.

România, vĕdêndu-se amenințată de acéstă furtună, vroia să rămână străină de lupta încinsă între uriașiĭ seĭ vecinĭ, și recurgênd iarăși la cerințele exprimate de divanurile ad-hoc, ceru de la puterile europene garantarea neutralităței sale, ca adecă dânsa să nu fie atacată de niciuna din puterile războitóre. Statele europene ne fiind în stare să încuviințeze României acéstă cerere, dânsa fu nevoită a se asigura cel puțin din partea uneia din puterile dușmane și anume din partea celeĭ mai periculóse, Rusia. Ea încheie cu acest imperiu o convenție în 4 April 1877, prin care România conceda Rusiei trecerea trupelor pe teritoriul sĕŭ către granițele turcesci, iar „guvernul M. S. împaratuluĭ se obligă a mânținea și a face să se respecte drepturile politice ale statuluĭ român ast-fel cum rezultă din legile interne și tratatele existente, precum și a mânține integritatea actuala a României.“ Acest tratat încheiet de domnitorul Carol și de primul seŭ ministru Ioan Brătianu fu ratificat de corpurile legiuitóre, și avea de scop a asigura României o posițiie limpede față cu Rusia, în ciocnirea ce era să se întîmple, și a garanta existența eĭ neatinsă la încheierea viitoareĭ păcĭ.

Atare convenție era ea însăși un eveniment. Marea și

puternica Rusie care ne considerase atâta timp ca provinciile ei, care trecuse pe la noi când și cum vroise, punênd pe poporul român întreg să slujască armatelor sale, cerea acum a înțoire de la micul stat român, pentru a trece peste teritoriul seŭ și lega acéstă învoire de niște îndatoriri din partea ei. Iată efectul pe care îl avuse consolidarea statului român sub dinastia întemeiată în el.

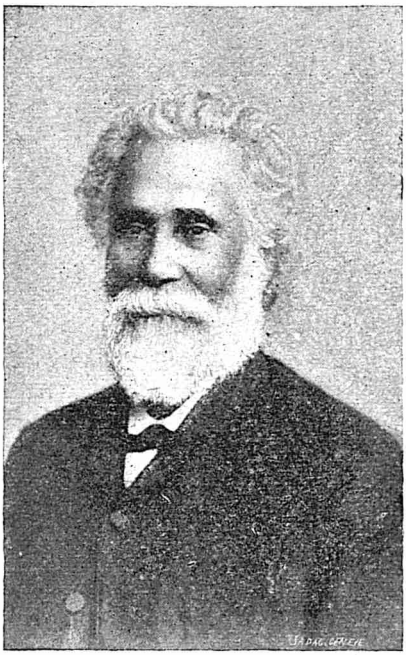

Ioan Brăteanu.

Turcii considerând convenția încheiată de noi cu Rusia ca un act de dușmănie în contra lor, încep a bombarda orașele nóstre cele deschise, trimit vapórele lor de răsboiu să prindă șăicele noastre pe Dunăre și chiar pe cursul lăuntric al riurilor, precum Jiul, Oltul și Ialomița și trimite bande de Cerchezi și de Basi-Buzucĭ, care să prăde malul

muntenesc. In 30 April 1877 Camera primesce starea de rĕsboiŭ declarată de Turcia Romănieĭ și Domnitorul ordonă bateriilor române din Oltenița și Calafat să răspundă tunurilor turcescĭ din Turtucaĭ și Vidin. In 9 Maiŭ se proclamă de corpurile legiuitóre neatârnarea Romănieĭ, care se sărbéză a doua zi, în ziua de 10 Maiu, a 11-a aniversare a suireĭ luĭ Carol în scaun. Declararea neatârnăreĭ se face nu numaĭ pentru a scapa de Turcĭ, care ne tratau ca dușmani, dar încă pentru ca eliberarea nóstră de sub domnia lor, care trebuia să fie o urmare a rĕsboiuluĭ, să fie datorită nu Rusieĭ, ci propriei nóstre mișcări.

Rușiĭ înaintând cătră Dunărea și fiind siguri pe isbândă, tratau pe Romăni cu o mare mândrie și nu voiau să audă despre o cooperare a armatei române alăturea cu a lor contra Imperiuluĭ otoman, decât dacă acéstă armată s'ar contopi în acea rusască. Domnitorul nostru și guvernul seu îșĭ dădeau din potrivă tóte silințele, ca țara nóstră, de și era ocupată tótă de armatele rusescĭ, să păstreze atât în politica cât și în lucrarea militară o posiție separată de colosul nordului.

Destinul trebuia însă să pedepsasca în curênd mândria Rușilor. Eĭ întâlnirĕ în cetatea improvizată de Osman-Pașa, în Bulgaria, Plevna, o piedecă dinaintea cărora venirĕ să se frângă tóte opintirile lor. Doue atacurĭ succesive în contra întăriturilor otomane furĕ respinse cu pierderĭ înfricoșate pentru Rusĭ. După cel din urmă, întîmplat în ziua de 18 Iulie, Rușiĭ se aflaŭ în pericol de a fi aruncați în Dunărea. Impĕratul fu nevoit să se retragă din Bulgaria pe pămênt românesc, la Zimnicea, și în Bucurescĭ lumea îngrozită se aștepta la un atac al capitaleĭ din partea Turcilor. Marele duce Neculaĭ, comandantul armatei rusescĭ, trimise atuncĭ Domnitoruluĭ nostru acea memorabilă depeșă din 19 Iuli 1877 în care îĭ spune: „vină în ajutorul nostru; trecĭ Dunărea unde, cum și cu ce condiție veĭ vroi. Turcii ne prăpădesc; causa creștinătății este în pericol“.

Romăniĭ răspunseră cu mărinimie acestuĭ strigăt de desperare. Trupele nóstre trecură Dunărea și împĕratul Alexandru nu numaĭ că nu ceru încorporarea armateĭ române în cea rusască, dar încă învesti pe Domnitorul nostru cu cea maĭ împortanta comanda din acéstă campanie, anume.

de a conduce operaţiunele atât ale armatei române cât şi a celeĭ rusescĭ în contra cetăţeĭ Plevna, de care se sfărmase până atuncĭ tóte opintelele Rusilor. Ajutorul adus de Românĭ Rusilor era cu atât maĭ însemnat, cu cât numĕrul armateĭ românescĭ era cel puţin egal cu acel al sfărmăturilor rămase din armata rusască, după nefericita ḑi de 18 Iulie şi îĭ era de sigur superióră ca moral şi ca sciinţă. Aice la Plevna avea să se hotărască sórta a douĕ marĭ împĕrăţiĭ, şi în mânile Domnitoruluĭ nostru şi a braveĭ luĭ oştirĭ era încredinţată acéstă hotărire. Domnitorul Carol era de părere a nu se da un asalt contra întăriturilor celor minunate, cu care iscusitul Osman-Paşa încunjurase Plevna. Fiind însă că generaliĭ ruşĭ stăruiaŭ numaĭ de cât ca Plevna să fie luată cu puterea, Domnitorul romîn, nevroind să se crédă că armata luĭ s'ar teme de foc, se hotărî a face pe placul Rusilor şi a lua Plevna cu forţa. Ḑiua de 30 August, cu vestitul asalt şi luare a redutei Griviţeĭ, înscrise o nouĕ pagină în analele victoriilor repurtate de Românĭ. Se trezi

Bătălia de la Griviţa.

iarăşĭ în ostaşul român vechea vitejie ce părea amorţită, şi bărbaţia cu care trupele române păşirĕ la omoritorul asalt umplu de mirare pe toţĭ ceĭ ce'ĭ vĕḑură. Europa întrégă resună a doua ḑi de vestea vitejieĭ romanescĭ. Ceĭ câte-va miĭ de bravĭ ce umplurĕ cu corpurile lor şanţurile Plevneĭ înaltărĕ într'o ḑi maĭ sus pe Românĭ de cum i'ar fi putut rădica anĭ întregĭ de pacĭnica desvoltare. De atuncĭ Europa s'a convins că suntem un popor, care scie să móră şi decĭ are dreptul să trăiască. După luarea redutei Griviţa, Ro-

mâniĭ maĭ luară Rahova, în cotro Turcii ar fi fost putut căuta o scăpare în cazul cînd Plevna ar fi luată. Generalul rus Todleben, sosind pe câmpul de răsboiŭ, se convinse ca părerea rostită de la început de principele Carol era singură rațională; că Plevna nu putea fi luată prin asalt, ci trebuia încunjurată și redusă prin fóme. Acésta se și puse în lucrare

Regina Elisabeta

și, după două luni de încunjurare, Osman Pașa sfîrșindu-și proviziile, încercă a'și deschide calea spre Vidin. O luptă teribilă se încăieră între Turci și Români, din care aceștia eșind învingĕtorĭ, Osman Pașa, rănit, căḑu prins în mânile Romînilor, dând sabia sa colonelului Cerchez. Pe când Rușii scapați de cerbicósa împotrivire de la Plevna, înaintaŭ peste

Balcanĭ, Românii stărșiaŭ izbânḑile lor prin lupta de la *Smărdan* (11 Ianuarie 1878) și luarea Vidinuluĭ (12 Fevruarie).

In tot timpul acestor lupte Domnitorul român se purta printre trupe, împărtișind pericolele și înbarbătându-le la luptă. Pentru a le da exemplul curajuluĭ, își expunea singur viaţa în locurile cele maĭ periculóse, convorbind liniștit cu încunjurimea luĭ, pe când o ploe de glónţe cădea din tóte părţile.

In timp ce domnul comanda în răsboiŭ Dómna Elisabeta îngrijia de răniţĭ, în fruntea uneĭ mulţimĭ de femeĭ din societatea cea alésă, care alergase și ele la locul de onóre. Insăși Doamna căuta de bolnavĭ, dând exemplul devotamentuluĭ cu aceeași abnegaţiune pe care Domnitorul îĭ dădea în răsboiŭ.

Tratatul de la Berlin. — Românii plătise cu sîngele lor dobândirea neatîrnăreĭ și pe lângă aceste dăduse Rușilor în momentul critic un ajutor, care schimbase cu totul faţa răsboiuluĭ. Era drept ca eĭ să se aștepte din partea Rușilor la o mulţămită strălucită. In loc de acésta Rușii, îndată ce vĕḑură pe Turcĭ zdrobiţĭ; atribuiră numaĭ lor succesele repurtate și uitară slujbele eminente făcute de Românĭ, fără de care eĭ nu și-ar fi ajuns nicĭ odată ţinta dorinţelor. Prin pacea de la San-Stefano încheiétă în 3 Mart 1878, Rușii luând óre cum pe Românĭ sub protecţia lor nu'ĭ admiseră să trateze cu Turcii alaturea cu dânșiĭ, ci stipulară eĭ pentru Românĭ neatârnarea ţăreĭ lor. De și chiar acéstă înlăturare a Românilor de la trătările de pace eră de natură a'ĭ jigni adânc, care nu fu mirarea lor când vĕḑură că, prin un alt articol al tratatuluĭ încheiet, Rușii cereau de la Turcĭ provincia Dobrogia, spre a da Românieĭ în schimb pentru Basarabia, cea restituită Moldoveĭ prin tratatul de Paris, pământ ce Rușii vroiaŭ să iee îndărăpt ? La acéstă scire Românii se sculară ca un singur om. Ce devenise convenţia încheiétă cu Rusia la începutul răsboiuluĭ, prin care dânsa garanta în chip expres integritatea teritoriuluĭ Românieĭ ? Rușii uitase totul, și sfinţenia făgăduinţelor și datoria recunoscinţeĭ. Si cu tóte aceste cât de generos se purtase Românii faţă cu Rușii în momentul când, primind depeșa Marelui Duce, eĭ ar fi putut impune Rușilor condiţiuni fórte grele!

In curând luci însă pentru Români o rază de speranţă.

Anume Rușiĭ prin tratatul de la San-Stefano nimiceau aprópe cu totul împĕrăția turcéscă, și puterile Europeĭ se hotărâră

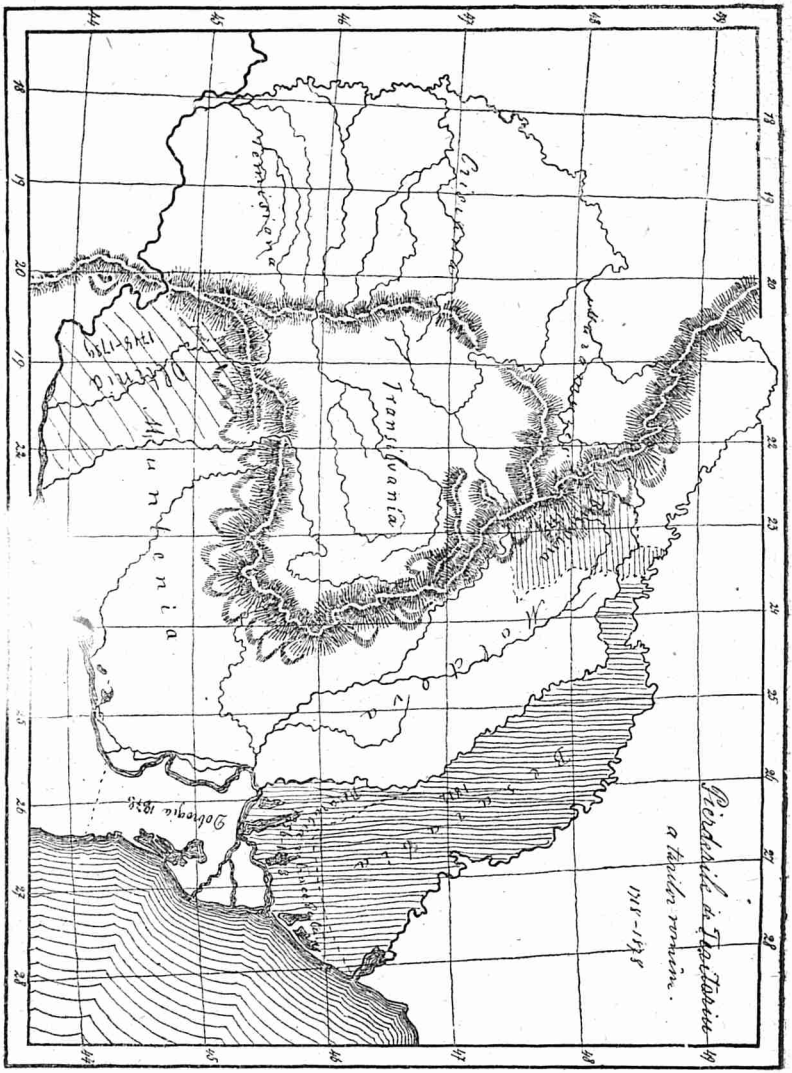

a se amesteca ele în încheierea păcei, pentru a împiedeca da-

răpănarea desevârșită a împĕrăţieĭ otomane în folosul aceleĭ moscovite. Se adună un congres la Berlin, care să revizuiască tratatul de la San-Stefano, spre a armoniza condiţiile lui cu interesele europene. Românii, credĕnd că puterile nu vor învoi ca Rusia să comită faţa cu eĭ un act de nedreptate atât de flagrant, cerură de la congres nedeslipirea Besarabieĭ. Primul ministru al Românieĭ Ión Bratianu și ministrul de externe

Principele Ferdinand.

Mihaĭl Cogălnicénu apărură maintea congresului, spre a apera causa cea mai dréptă din lume: ca o ţară nu poate fi răsplătită tocmaĭ de aliata eĭ căreia i făcuse serviciĭ; că Rusia câștigase războiul cu ajutorul pe cât de sincer pe atât și de neinteresat al Românilor; că aceștia erau acuma trataţi, în loc de aliaţi, ca popor cucerit. Miniștrii români depuseră pe masa congre-

suluĭ atât convenţia din 4 April cât şi depeşa Mareluĭ Duce Neculaĭ. Tóte argumentele însă fură în zadar. Rusia cedând asupra altor puncte, care interesaŭ într'un maĭ mare grad puterile europene, aceste se hotărîră a jertfi pe Românĭ pentru a ajunge maĭ curând la încheierea păceĭ, şi retrocedarea Basarabieĭ către Rusia fu primită de congres. Totuşĭ, pentru a şterge macar întru cât-va nedreptatea făcută şi a recompensa pe Românĭ pentru vitéza lor ţinută, li se dădu de către congres

Principesa Maria.

gurile Dunăreĭ împreună cu provincia Dobrogea până la o linie ce plécă de la Arab-Tabia lângă Silistra până la Hanlîc lângă Mangalia. Acéstă lipire a nouluĭ teritoriu către România are o mare însemnătate. Prin ea ţara nóstră deveni păzitórea gurilor Dunăreĭ, celuĭ maĭ mare fluviu european care pune în legătură centrul Europeĭ cu răsăritul. Tractatul de Berlin se subsemnă în 13 Iulie 1878.

Proclamarea regalităţeĭ—România trebuea ca să se culégă ródele jertfelor făcute şi a sângelui vĕrsat. In 10 Maiŭ 1881, aniversarea a 4-a de la proclamarea neatârnăreĭ şi a 15-a de la suirea pe tron a principelui Carol, România fu proclamată de regat, şi vitézul eĭ Domn şi în durătórea eĭ Dómnă luară titlul de Rege şi Regină.

Ast-fel sciu să se înalţe România în rândul puterilor libere şi de sine stătătóre ale Europeĭ. De acuma înainte se deschide pentru dânsa o eră nouă, acea a traiuluĭ prin propriile eĭ puterĭ, singura viaţă demnă de un popor ce se respectă.

Conform constituţieĭ, care prevede că în lipsă de copiĭ de sex bărbătesc să urmeze fiiĭ fratéluĭ Majestăţeĭ Sale Regeluĭ Carol I s'a proclamat de moştenitor al tronuluĭ *Ferdinand* fiul luĭ Leopold de Hohenzollern care a luat titlul de *principe de Romănie*, şi s'a căsătorit cu Maria de Edimburg fiica duceluĭ de Edimburg. Moştenitorul tronului are până acum doi copiĭ principele Carol şi principesa Elisabeta viitorul dinastieĭ române este decĭ asigurat.

§ 62

Desvoltarea culturală şi economică a Romănieĭ.

Desvoltarea economică. — In timpurile de supunere sub Turcĭ, Romănii se foloseaŭ numaĭ prea puţin de mănoşia pământuluĭ lor. Eraŭ îndatoriţi a vinde, Turcilor întâĭ, toate productele de care aceştia aveau nevoe, şi anume pe preţurĭ impuse, atâta cât voiaŭ Turcii să deie. Acéstă stare s'a mânţinut până la tratatul de la Adrianopole în 1829 Ruşiĭ au isbutit atunci a impune Turcilor în chip definitiv a se mulţămi numaĭ cu tributul ţărilor române şi a nu le maĭ stórce de averĭ şi pe alte căi. Pe de altă parte Ruşii stipuléză prin acel tratat libertatea comerciuluĭ măreĭ Negre pentru tóte statele europene, avênd interes a atrage spre cóstele lor negoţul lumeĭ apusene. Ţările române se folosesc şi ele de acéstă libertate a comerţuluĭ, şi corăbiĭ engleze şi franceze vin în curând să încarce din Galaţi şi Brăila grânele produse în Moldova şi Muntenia. Agricultoriĭ încurajaţi prin preţurile cele înalte şi neauḑite până atunci ce se oferiaŭ de cumpĕrătoriĭ străinĭ pentru productele

pământului românesc, întind pe fie ce an cultura. Pe fie ce an se fac vînzări mai însemnate, și locuitorii Munteniei și ai Moldovei prind a se înbogăți. Veniturile țărilor cresc mereu și înlesnesc ingrijirea statului de deosebite nevoi ale poporului. Orașele încep a se înfrumuseța; se fac șosele la câmp și poduri peste rîuri, pe care trec tot mai cu înlesnire carele ce transportaŭ productele la porturile dunărene. Inceputurile renașcerei economice a țărilor române se fac întâi sub administrarea lui Kisseleff; apoi sub domniile lui Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu în Muntenia și a lui Mihaiŭ Sturza în Moldova. După revoluția din 1848 mersul propășitor este stinghirit de repetatele ocupații din timpurile lui Știrbeiŭ și Grigore Ghica. Totuși pe timpul lor se face un mare pas, în înlesnirea comunicațiilor gândirei, prin introducerea telegrafului. Propășirea economică reînvie însă sub domnia lui Cuza, mai ales în urma secularizărei averilor mănăstiresci, care adaug veniturile statului și deschid prin arendarea moșiilor o carieră noue de câștig pentru locuitori; apoi prin improprietărirea țăranilor se dă o mare îmboldire producției, fie-care om scîndu-se acuma proprietar pe pământul cultivat de el. Introducerea nouelor legi, limpedind și asigurând relațiile între ómeni, ajută mult la sporirea daraverilor între ei.

Cele mai mari progrese pe calea economică le realiză România sub domnia lui Carol I, mai ales prin crearea unei întinse rețele de căi ferate, care au transformat cu totul starea economică a țarei; apoi prin complectarea tot mai deplină a șoselelor și a liniilor telegrafice, înființarea de cladiri pentru școle, de cazarmi, palate pentru autorități, înfrumusețarea orașelor, cultivarea pădurilor și așa mai departe. Comerțul țărilor române care la 1034 nu era mai mare de20,000,000 lei noi pentru ambele împreună, astădi aŭ ajuns la 500,000,000 adică de 20 pe atâta.

Desvoltarea culturală.— După 1848, frânele prea răstrînse ale protectoratului rusesc se mai slăbiră, și Românii putură să desvolte mai cu libertate ideile naționale. Pe timpul lui Grigore Ghica se publică în Moldova în 1852 de Mihaiu Cogălnicénu Letopisețele țărei Moldovei, puindu-se ca întroducere lecția ținută de el in 1843 și pentru care fusese dat afară din profesoratul de la Academie. In 1853 Grigore Ghica publică cu a lui cheltuiala marea cronică a Românilor de Gheorghe

Şincaĭ. Perióda unireĭ aduse, prin fierberea aprinsă în spirite, o mare întărire a acesteĭ ideĭ; şi când Românīĭ vĕḑură că li se împlinesc dorinţele, eĭ căpĕtară un curaj tot maĭ mare de a lucra spre desvoltarea spiritului lor particular. In timpul lupteĭ pentru unire se scriseră nesfirşit de multe articole şi broşurĭ, care combătĕŭ pretenţiile abuzive ale Porţeĭ saŭ ale Austrieĭ şi demonstraŭ dreptul Românilor la autonomia şi la unirea lor într'un singur stat. După ce alege-

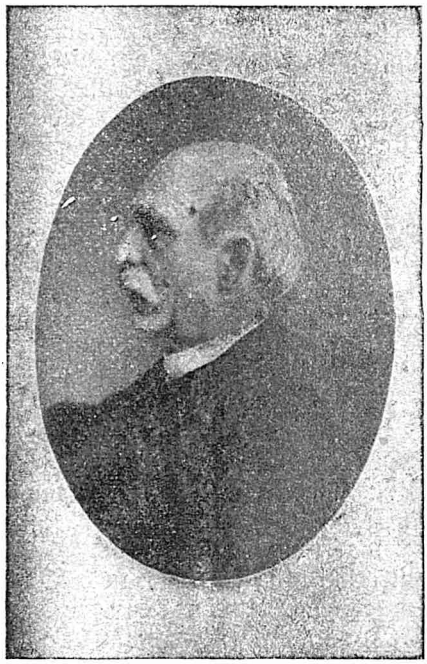

Vasile Alexandri.

rea luĭ Cuza de domn comun al ambelor ţărĭ maĭ potoli pornirea spiritelor, Românii se ocupă cu cultivarea sciinţeĭ şi a literatureĭ şi se născură din sinul lor maĭ mulţi scriitorĭ de samă: aşa Bălcescu publică, în Revista română, Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Vitézul, scriere ce resuflă de la început până la sfirşit cea maĭ adâncă iubire de ţară şi

de ném. Alexandri publică vestita sa culegere de poezii poporane care puse în lumină înzăstrarea admirabilă a poporului român pentru inspirația poetică. Mai publică apoi vestita hora unirei: „Haĭ să dăm mână cu mână — Cei cu inimă română, — Să jucăm hora frăției, — Pe pământul României". Bolentinianu scrise legendele istorice în care celebra, în versuri neîntrecute, scenele frumóse din Istoria Românilor.

Teatrul, una din instituțiile cele mai minunate pentru desvoltarea spiritului național, după mai multe încercări zădărnicite mai ales de asuprirea rusască, începe de la 1860 a lua un avênt mai puternic. Pe lângă piese traduse din limbi străine, Constantin Negruzzi și mai ales Vasile Alexandri alcătuesc și compuneri originale, care avéu de țintă mai ales a biciui moravurile caraghióse ale vechei societăți. Așa în Cucóna Chirița, Doi țărani și cinci cârlani, Lipitorile satului, și altele. Se ivesc în curând și actori eminenți, precum Millo, Caragiali, care să reproducă pe scenă personajele din piese. In 1860 se introduce în tóte cancelariile țărei ortografia cu litere latine ca obligatóre, părăsindu-se cea cu buchi cirilice. Școlele apoi iau o desvoltare din ce în ce mai mare, mai ales de la înființarea universităților de Bucuresci și Iași și promulgarea legei asupra învețământului din 1864. Pe lângă învețământul superior și secundar din orașe, se rîdică tot mai mult cel primar, întâi în orașe, apoi de la 1860 înainte, și la sate. Tinerii Români ce învețase în străinătate se înmulțéu necontenit, adăugându-se fără încetare numĕrul juriștilor, a medicilor, inginerilor și arhitecților români care restrîng tot mai mult numĕrul celor straini. Muzica începe de asemenea afi stu diată; pictura și sculptura prețuite. Se da o valóre formei arhitectonice a caselor, în cât și *frumosul* începe a juca un rol în viața românéscă.

§ 63

Istoria Românilor din țările supuse.

Românii din Bucovina. — De la 1775, data deslipirei Bucovinei de Moldova și anexarea ei către Austria, elementul românesc de acolo a avut de susținut o luptă în destul

de grea pentru păstrarea naţionalităţeĭ sale. Puţin timp după trecerea eĭ sub stapânirea austriacă, Bucovina fu încorporată la Galiţia. Acéstă încorporare aduse o însămnata adăogire a elementului rutean şi polon în Bucovina, pe când pe de alta parte guvernul german al ţăreĭ favoriza în tóte modurile laţirea influenţeĭ elementuluĭ german. Cele maĭ multe din familiile nobile române ale Bucovineĭ se germanizară, iar mare parte din pământurile Românilor cădură în mânile Polonilor şi ale Rutenilor. Totuşĭ de cât-va timp, maĭ ales de la înfiinţarea regatului român, Bucovinenii au început a se trezi iar la viaţa naţională, şi chiar guvernul austriac, pentru a se opune predomnireĭ elementuluĭ rutén ce are marĭ simpatiĭ pentru Ruşi, a început a favoriza desvoltarea celuĭ românesc. Maĭ multe şcóle românescĭ de curs secundar s'au înfiinţat; la universitatea din Cernăuţi cursurile de teologie se predau în limba română; în sfârşit acéstă limba s'a introdus chiar în daraverile judecătorescĭ. Intr'un cuvênt elementul românesc din Bucovina, de şi supus stăpânireĭ Austrieĭ, este' îndestul de liber şi de ocrotit în a luĭ desvoltare.

Românii din Basarabia. — Cu totul alt-fel staŭ lucrurile cu Românii anexaţĭ la Rusĭ la 1812, prin răpirea Basarabieĭ de la Moldova. Guvernul absolut al Rusieĭ interdice aicĭ orĭ ce manifestare a spiritului naţional. Tóte şcólele românescĭ au fost desfiinţate; în biserică nu maĭ este învoit a se ceti românesce; nicĭ o carte saŭ un ziar românesc nu este învoit a se ceti, sub pedépsa de a fi surgunit în Siberia. Un numĕr mare de Românĭ aŭ fost desţăraţĭ din Basarabia şi transplântaţĭ în launtrul Rusieĭ; eĭ aŭ fost înlocuiţĭ în ţara lor, cu elemente rusescĭ, spre a sfarma continuitatea poporului românesc şi a grăbi desnaţionalizarea luĭ. Nobleţa română din Basarabia a şi devenit aprópe tótă rusască şi chiar între ţăranĭ limba rusască a început să se introducă. Sub o atare presiune se póte întâmpla marea nenorocire pentru poporul nostru, ca elementul românesc să dispară cu totul din Basarabia.

Românii de peste munţi. — In Transilvania şi în ţările române supuse Ungurilor precum în Maramureş, Crişiana şi Banatul Temişóreĭ, revoluţia din 1848 păruse că va da poporului român libertatea după care aspira de atâtea vécurĭ. Ungurii ce căutase se înăbuşe viaţa românéscă, fusese sdrobiţĭ şi Austria, în contra căreia Ungurii se revoltase, avea

interes a desvolta poporul român, spre a'l opune Ungurilor. Aceste așteptărĭ ale Românilor fură însă cu totul date de greș prin următórele împrejurărĭ;

Răsboiul din 1866 între Prusia și Austria, care asigură Românilor din România liberă alegerea Domnitoruluĭ străin și consolidarea statuluĭ lor, avu pentru Românii din Transilvania urmările cele maĭ fatale. Ungurii, vĕdênd pe Austria slăbită, cer de la ea concesiunĭ însemnate, amenințând'o, în caz protivnic, cu desbinarea totală din stăpânirea eĭ. Austria e nevoită să cedeze, și să constitue atuncĭ așa numitul *dualism* austro-ungar, adecă monarhia austriacă se desparte în două state—Austria și Ungaria—unite împreună numaĭ prin aceiași coróną (care rămâne tot în casa Habsburgilor, împĕrațiĭ aĭ Austrieĭ) și prin comunitatea puterei militare care rămâne nedespărțită, sub comanda supremă a împĕratuluĭ rege (împĕrat în Austria, rege în Ungaria). De altfel cele două state sunt cu totul deosebite, avênd fie-care camera și ministerul seŭ. Ungaria maĭ ceru să i se cedeze și marele principat al Transilvanieĭ. De îndată ce aceste concesiunĭ fură încuviințate, și Ungaria deveni neatărnată de Austria, ea se gândi că numĕrul Ungurilor e prea mic pentru a întemeia pe baza lor o puternică stăpânire, și guvernul maghiar se apucă de luat măsurĭ pentru a desnaționaliza cu sila popórele din cuprinsul statuluĭ sĕŭ și maĭ ales pe Românii din Transilvania. Incepu o persecuție contra limbeĭ românescĭ, a cărților și ziarelor românescĭ. Ziariștiĭ și ómeniĭ politicĭ aĭ Românilor sunt întemnițațĭ cu gramada și un terorism ne maĭ pomenit începu a apĕsa asupra vieței poporuluĭ român. In așa stare se află eĭ astădĭ.

SFÎRȘIT

IMPĂRŢIREA PARAGRAFELOR IN LECŢIĬ.

Lecţia	I	§ 1	Lecţia	XXIII	§ 36
»	II	§ 2, 3	»	XXIV	§ 37, 38
»	III	§ 4	»	XXV	§ 39
»	IV	§ 5	»	XXVI	§ 40
»	V	§ 6	»	XXVII	§ 41
»	VI	§ 7	»	XXVIII	§ 42
»	VII	§ 8	»	XXIX	§ 43, 44
»	VIII	§ 9, 10	»	XXX	§ 45
»	IX	§ 11, 12	»	XXXI	§ 46 47 48
»	X	§ 13, 14	»	XXXII	§ 49
»	XI	§ 15	»	XXXIII	§ 50
»	XII	§ 16, 17	»	XXXIV	§ 51
»	XIII	§ 18	»	XXXV	§ 52
»	XIV	§ 19, 20	»	XXXVI	§ 53
»	XV	§ 21	»	XXXVII	§ 54
»	XVI	§ 22	»	XXXVIII	§ 55
»	XVII	§ 23, 24	»	XXXIX	§ 56, 57
»	XVIII	§ 25 26,27	»	XL	§ 58
»	XIX	§ 28, 29	»	XLI	§ 59
»	XX	§ 30	»	XLII	§ 60
»	XXI	§ 31,32	»	XLIII	§ 61
»	XXII	§ 33, 34, 35,	»	XLIV	§ 62, 63

TABLA DE MATERII

Pagina

Către Profesori 3
Prefața la ed. II 8
§ 1 Introducere 9

Partea I Istoria veche 14

Cap. I. *Dacia ante-romană* . . . . . —

§ 2 Sciții și Agatirșii . . . . . —
§ 3 Geții și Dacii 15
§ 4 Luptele Dacilor cu Romanii 20

Cap. II *Dacia Romană* 32

§ 5 Colonisarea Daciei . . . . . .
§ 6 Organizarea Daciei Romane 38
§ 7 Istoria Daciei sub Romani 41

Cap. III. *Năvălirea Barbarilor* 47

§ 8 Primii năvălitori . . . . . .
§ 9 Bulgarii și creștinismul bulgaresc la Români 52
§ 10 Ungurii, Pecenegii, Cumanii și Tatarii . . 54
§ 11 Efectul navalirei asupra Romanilor . . . 59
§ 12 Moldova și Muntenia înainte de întemierea statelor în ele 60
§ 13 Imperiul valaho-bulgar 64

Partea II Istoria medie 67

Cap. IV. *Istoria Munteniei până la Vlad-Țepeș* . . —

§ 14 Descălecarea Munteniei până la Mircea cel Mare
§ 15 Mircea cel Mare și urmașii lui 70

Cap. V. *Istoria Moldovei de la întemeiere până la Ștefan cel mare* 74

§ 16 Descalecarea Moldovei până la Al. cel Bun . —
§ 17 Alex. cel Bun și urmașii lui 76
§ 18 Organizarea primitivă a țărilor române . . 78
§ 19 Istoria Românilor de peste munți . . . 107

Cap. VI *Epoca lui Ștefan cel Mare* 84

Pagina

§ 20 Vlad al IV-lea Ţepeş domnul Munteniei —
§ 22 Ştefan cel mare până la luptele cu Turcii 87
§ 22 Ştefan cel mare. Luptele cu Turcii 90
§ 23 Luptele cu Polonii şi mórtea lui Ştefan cel Mare 95
§ 24 Organizarea militară a ţărilor române . . . 97
Cap. VII. *Istoria Munteniei de la detronarea lui Vlad-Ţepeş până la Mateiŭ Basarab* 99
§ 25 De la detronarea lui Vlad Ţepeş până la Mihaiu Vitézul . . . . . —
§ 26 Mihaiŭ Vitézul şi luptele cu Turcii. 103
§ 27 Mihaiu Vitézul şi luptele cu creştinii . . . 108
§ 28 Caracterul lui Mihaiu şi starea Munteniei sub el 113
§ 29 Muntenia de la Mihaiu Vitézul la Mateiu Basarab 115
Cap. VIII. *Istoria Moldovei de la mórtea lui Ştefan cel Mare până la Vasile Lupu* 118
§ 30 Bogdan III, Ştefăniţă şi Petru Rareş . . . . . —
§ 31 Alex Lăpuşnénu şi Iacob Eraclide Despotul . 123
§ 32 Ioan Voda cel Cumplit 125
§ 33 Moldova de la Ioan Vodă cel Cumplit la Vasile Lupu 127
§ 34 Starea politica şi economica a ţarilor române de la cederea lor sub Turcí până la Mateiu Basarab şi Vasile Lupu 130
§ 35 Cultură, datine, obiceiuri 131
Partea III Istoria nouă 133
Cap. IX. *Epoca lui Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu* . . —
§ 36 Domniile lui Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu . —
§ 37 Introducerea limbei române în biserică . . . 137
§ 38 Aşaḍemintele de drept 141
Cap. X. *Muntenia de la Mateiŭ Basarab la Fanarioţi* . 144
§ 39 Cantacuzeniĭ . . . . . -
§ 40 Constantin Brancovanu 147
Cap. XI. *Moldova de la Vasile Lupu la Fanarioţi* . 151
§ 41 De la Vasile Lupu la a doua domnie a lui Neculaĭ Mavrocordat . . . . . .
§ 42 Mişcarea literară 155

Pagina

Cap. XII. *Epoca Fanarioților* 159
§ 43 Neculai Mavrocordat . . . . . —
§ 44 Constantin Mavrocordat 162
§ 45 Rasboiul Rușilor cu Turcii terminat prin pacea de la Cuciuc-Cainargi 164
§ 46 Țările romane de la 1775-1792 170
§ 47 Rasboiul din 1806—1812. Pierderea Basarabiei 172
§ 48. Ultimele domnii fanariote 175
§ 49 Rezultatele domniei Grecilor în țările române 178
§ 50 Cultura românéscă în epoca Fanarioților . . 183
Partea IV. Istoria contimpurană 189
Cap. XIII . . . . . —
§ 51 Revoluția lui Tudor Vladimirescu . . . . . —
§ 52 Regulamentul organic și domniile regulamentare 193
§ 53 Desvoltarea culturală de la 1812—1848 și apăsarea Rusiei 196
§ 54 Revoluția din 1848 din țările romane . . . 203
§ 55 Revoluția din 1848 în Ardeal 207
§ 56 Domniile lui Barbu Știrbeiu și Gr. Ghica . . 210
§ 57 Tratatul de Paris 213
§ 58 Comisiunea din București și alegerile pentru divanurile ad-hoc 216
§ 59 Dorințele Românilor și convenția de Paris . 219
§ 60 Alexandru Ioan I (Cuza) 222
§ 61 Carol I 226
§ 62 Desvoltarea culturală și economică a Romaniei 237
§ 63 Istoria Românilor din țările supuse 240
Împărțirea paragrafelor în lecțiuni 243